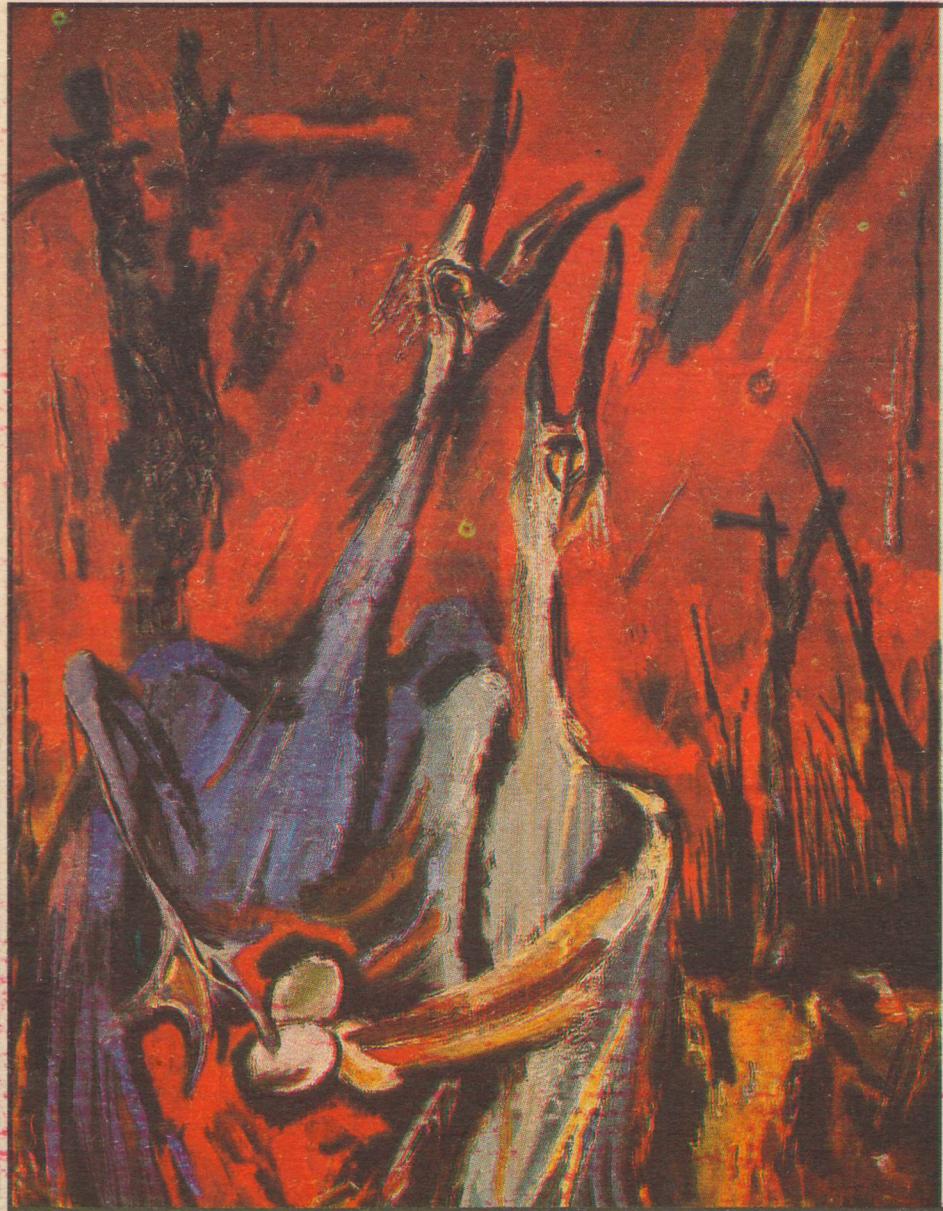

LUMINA Romaia

Nr. 5 (23) 1995 ANUL V CHIȘINĂU

LIMBA ROMÂNĂ

Revistă
de știință
și cultură filologică

Fondator:
colectivul redacției

Nr. 5 (23) 1995
septembrie-octombrie

REDACTOR ȘEF
Alexandru BANTOS

SECRETAR DE REDACȚIE
Leo BORDEIANU

COLEGIUL DE REDACȚIE

Eugen BELTECHI (Cluj)

Silviu BEREJAN

Vladimir BEŞLEAGĂ

Valentina BUTNARU

Augustin BUZURA (București)

Mihai CIMPOI

Anatol CIOBANU

Ion CIOCANU

Gheorghe CHIVU (București)

Eugen COŞERIU (Tübingen)

Nicolae DABIJA

Traian DIACONESCU (Iași)

Boris DRUTĂ

Stelian DUMISTRĂCEL (Iași)

Ion ETCU

Ion HADÂRCĂ

Ion IACHIM

Dumitru IRIMIA (Iași)

Dan MĂNUCĂ (Iași)

Ion MĂRII (Cluj)

Nicolae MĂTCAŞ

Vasile MELNIC

Ion MELNICIUC

Vasile TĂRÂTEANU (Cernăuți)

Petru TARANU (Vatra Dornei)

Vasile TÂRA (Timișoara)

Grigore VIERU

SUMAR**ARGUMENT**

Alexandru BANTOS. Atașamentul pentru limbă — o stare de spirit

3

George COŞBUC. Graiul neamului

4

CORDONATE SPIRITUALE. CLUJ

Mihai GHERMAN. Un centru cultural-științific

5

MUZEUL LIMBII ROMÂNE

Eugen BELTECHI. O sărbătoare a limbii române

8

Sextil PUŞCARIU. Muzeul limbii române

11

Ion MĂRII. Institut de prestigiu național și internațional

15

Magdalena VULPE. Evoluția unui proiect

20

Elizabeta FAICIUC. Centru național de informare și documentare în profilul filologic

23

Dumitru POP. Limbă și cultură în viziunea muzeului limbii române

26

Felicia ŞERBAN. De la *Dicționarul limbii române* la o bancă de date

32

Scrisoare din Transnistria

35

MARI FILOLOGI ROMÂNI: SEXTIL PUŞCARIU

Dimitrie MACREA. Sextil Pușcariu

36

Mircea BORCILĂ. "Noua cale" a lingvisticii istorice românești

38

Rodica MARIAN. Sextil Pușcariu — personalitatea creatorului științific

45

Marica PIETREANU. Sextil Pușcariu despre simțul lingvistic al filologului și cel al vorbitorului

48

Sumar

Lucia BERDAN. Implicarea arhivei de folclor în cercetările de limbă în concepția lui Sextil Pușcariu	53	OBÎRȘII Vladimir CURBET. Suntem o limbă și-un neam
PROFILURI		98
Valentina ȘERBAN. Constantin Lacea — lexicograf		GRAMATICĂ ȘI ORTOGRAFIE Rodica NAGY. Observații în legătură cu transpunerea (conversiunea) locuitorilor
57		103
Mircea POPA. Nicolae Drăganu — filolog		Grigore CHIPER. Articol sau pronume demonstrativ?
60		110
CREANGĂ DE AUR		Dumitru COPILU. Unele reglementări privind ortografia descrierii bibliografice
Ion CUCEU. Arhiva de folclor a Academiei Române și cultura populară din Basarabia, Bucovina de Nord și Transnistria		112
63		CUM VORBIM, CUM SCRIM Ştefan MUNTEANU. Un anacronism lingvistic
ANTOLOGIA "L.R."		115
Petru POANTĂ. Însemnări despre lirica unor poeți clujeni (67); T. MIHADĂS. Recviem; P. BUCSA. Ai fi putut (69); A. RĂU. Patruzeci de ani; N. IRIMIE. Patria limbii române; I. COCORA. Către copilările (70); V. BULAT. Dor de Blaga. Vesperală; D. CETEA. Călcăiul lui Ahile; H. BĂDESCU. Ronset; V. IGNA. Fereastră (71); T. RÂCHIȚEANU. Elegie de toamnă; D. PAVEL. Urme reale, urme imaginare; N. MOCANU. O. Pietă (72); M. BOJAN. Ființa mitologică; A. POPESCU. Nu mai scriu versuri (73); D. DAMASCHIN. "De plângere Demiurgos..." (74); V. MIHAIU. Cîntec de moară; I. CRISTOFOR. O lovitură de bici; M. PETEAN. Portretul unui cai (75); M. PETREU. Apocalipsa după Marta (76); I. MUREȘAN. Poem; R. CESEREANU. Buna-vestire (77). Selectie de Nicolae MOCANU		INFERN TERMINOLOGIC Alexandru GROMOV. "Aici ne-a prins vremea..."
LABORATOR		117
"Mă mulțumesc de a fi că mai mult în puținul pe care îl încerc". Leo BUTNARU în dialog cu Ioan MOLDOVAN		VRAJA CUVINTELOR Ion MELNICIUC. În minele de aur ale grajului matern
78		120
STAREA DE VEGHE		STILISTICĂ ȘI POETICĂ Gheorghe DRUȚĂ. Valori stilistice și estetice ale antonimelor
Liviu MAIOR. O nouă etapă în relațiile cu românii din afara țării		123
84		PRO DIDACTICA Vlad PÂSLARU. Concepția educației lingvistice și literare (Rezumat)
Nicolae MĂTCĂȘ. Nicolae Iorga — "moidovenist"?		126
88		ANIVERSĂRI Viorica GORĂȘ. În valuri catargul spre țărmul rîvnit. G. Tohăneanu la 70 de ani
		130
		DIALOGUL ARTELOR Petru TARANU. Epaminonda Bucevschi (Reproduceri: p. 107, 111, 133, 134, 137)
		132
		CONCURSUL "MOȘTENITORII"
		136
		PREZENTĂRI ȘI RECENZII
		Ion VICOL. <i>Cuvîntul în vîltoarea vieții</i> academicianului Nicolae Corlăteanu
		138
		Ion DRON. Primul dicționar aromâno-bulgar
		140

ATAŞAMENTUL PENTRU LIMBĂ – O STARE DE SPIRIT

În numărul de față al revistei noastre amplasăm rubrica **Coordonate spirituale**, ce are drept obiectiv orașul Cluj-Napoca, mai exact Muzeul Limbii Române din această urbe transilvăneană. Încercăm, aşadar, să oferim cititorului basarabean o panoramă a Clujului, evident, prin optica preocupărilor publicației noastre. Iată de ce am găzduit, pe lîngă articolele și studiile despre Muzeul Limbii Române, o antologie a poeziei clujene, un dialog relevant pentru literatura actuală ardelenescă, o documentată și surprinzătoare informație despre colecția de folclor din Basarabia, Bucovina de Nord și Transnistria, depozitată în orașul de pe Someșul Mic. Dar, evident, în centrul atenției noastre a fost Muzeul Limbii Române, instituție unică, ctitorită de marele filolog Sextil Pușcariu în 1919.

Profesorii de limbă și literatură de la noi, în special cei care au absolvit instituțiile de învățămînt superior înainte de '89, nu au avut posibilitatea să cunoască aspecte din activitatea primului și celui mai autentic, după expresia lui Iorgu Iordan, institut de cercetări științifice din România. Vis frumos, din judejia lui Sextil Pușcariu, imposibil de realizat pînă la Unire, și care, odată ctitorit, devine, grație omului și savantului de excepție Sextil Pușcariu, o adevărată și mult prea necesară școală lingvistică românească în Transilvania smulsă cu mari sacrificii de sub opresiune străină. Descătușarea limbii noastre în această parte de milenar pămînt românesc s-a făcut și cu susținerea înimoșilor cercetători științifici din respectivul centru cultural național. Nu vom insista asupra specificului activității acestei instituții, deoarece subiectul este abordat de specialiști notorii de la muzeu, precum și de la importante centre filologice din Țară. Vom sublinia doar un singur lucru: muzeul a reușit să devină ceea ce este doar pentru că a avut la temelie spiritul protector al strălucitului dascăl Sextil Pușcariu, "savant de o desăvîrșită onestitate și etică profesională, drept cu iubirea sa față de știință și drept față de colaboratorii săi". Autorul temeinicei sinteze **Limba Română și al monumentalului Dicționar al Academiei** nu a pierdut pe parcursul întregii vieți credința în știință și adevăr, a știut să împace armonios cele două contraste dintotdeauna: idealul și realitatea, a avut ca nimeni altul o surprinzătoare mobilitate a gîndirii, calități insuflate și tinerilor săi colaboratori. Cei care l-au urmat au considerat de datoria lor să se consacre definitiv, din tot sufletul, limbii române, despre care Sextil Pușcariu zicea că "este cel mai vechi izvor al istoriei noastre."

Cât de mult are în prezent nevoie Basarabia de asemenea atașament pentru limbă?

Luînd cunoștință de impresionanta comoară a muzeului clujean, de principiile moderne de organizare a activității lui, înțelegînd dimensiunea reală a harnicului colectiv de filologi din Ardeal, îți dai seama că are perfectă dreptate domnul Eugen Beltechi, actualul director al muzeului, care afirmă că în toți anii de existență "muzeul a însemnat mai mult o stare de spirit". O stare de spirit ce implică, înainte de toate, respect fără seamă față de limba română, dăruire totală întru "deșteptarea interesului obștesc pentru studiul și cultivarea limbii române." Este o stare de spirit pe care am dori-o pururi trează, mai ales la noi, în Basarabia, și, mai cu seamă acum, cînd limba română continuă să fie rana noastră sîngerîndă.

Alexandru BANTOS

GRAIUL NEAMULUI

*"Fie-a voastră-n treaga țară,
Și, de cereți, vă mai dăm,
Numai dați-ne voi graiul
Neamului!" — Și se sculară
Și ne vremuiră traiul
Cîți dușmani avem pe lume!
Graiul ni-l cereau anume
Să-l lăsăm!*

*Dar nestrămutați strămoșii
Tot cu arma-n mîini au stat:
Au văzut și munți de oase,
Și de sînge rîuri roșii,
Dar din țara lor nu-i scoase
Nici potop și nici furtună.
Graiul lor de voie bună
Nu l-au dat!*

*Astăzi stăm și noi la pîndă,
Graiul vechi să-l apărăm;
Dar pe-ascuns dușmanii cată
Să ni-l fure, să ni-l vîndă.
Dacă-n vreme tulburată
Nu ne-am dat noi graiul țării,
Azi, în ziua deșteptării,
Cum să-l dăm?*

*Repezi trec cu vîfor anii,
Ispitind puterea ta,
Neam român! Cu ură mare
Vor căta mereu dușmanii
Graiului român pierzare;
Dar să piară ei cu toții:
Nu l-am dat, și nici nepoții
Nu-l vor da!*

Mihai GHERMAN
Cluj-Napoca

UN CENTRU CULTURAL-ȘTIINȚIFIC

Aflat pe cursul Someșului Mic, Clujul a jucat din cele mai vechi timpuri un rol de primă importanță în ceea ce privește viața politică, economică și culturală a Transilvaniei. Poate așezarea sa la întreținerea drumurilor care străbăteau de la nord la sud și de la est la vest Transilvania, poate faptul că a fost mai protejat, datorită așezării sale la poalele Feleacului, au făcut ca încă din perioada romană el să joace un rol atât de deosebit în viața regiunii. Urmele vechii civilizații ale municipiului roman Napoca ies la iveală aproape la orice săpătură, de curînd descoperindu-se cel mai mare atelier de turnat fibule (cu peste 2000 de modele și cu alte mii de fibule gata turnate) din tot Imperiul Roman.

Orașul a fost mai puțin generos cu românii în timpul Evului Mediu (datorită statutului de națiune "tolerată" acordat de constituția medievală a Transilvaniei românilor, aceștia își găseau doar cu titlu excepțional locul în orașe. Și totuși, aici se presupune că a fost imprimată în jurul lui 1570 prima carte românească tipărită cu litere latine, *Cartea de cîntece*, destinată atragerii românilor la calvinism. Cu siguranță că poziția importantă a Clujului l-a determinat pe Ștefan cel Mare să construiască în apropierea orașului, în satul Feleacu, o biserică episcopală, destinată păstrării și întăririi credinței ortodoxe. Prin Cluj au trecut în mai multe rînduri

și pașii lui Mihai Viteazul (care, de altfel, și-a găsit tragicul sfîrșit de pe câmpia Turzii după o ultimă trecere prin Cluj). Începînd cu a. 1700 prezența românească este tot mai pregnantă, în școlile din Cluj învășind mulți dintre tinerii români doritori de cultură și, în același timp, desfășurîndu-și activitatea foarte mulți cărturari români. Aici s-au tipărit la începutul secolului al XIX-lea *Ortographia valachica* (1805) a lui Ștefan Crișan Körössi și *Dicționarul românesc, latinesc și unguresc* (1821—1822), cunoscut, datorită patronului său, și sub numele *Dicționarul lui Ioan Bobb*. Aici a predat unul din reprezentanții de frunte ai Școlii Ardelene, Ioan Piuaru Molnar, ca profesor de medicină la Colegiul Catolic din Cluj, sau merituosul cărturar Grigore Silaș, prietenul lui George Coșbuc; tot aici și-au făcut studiile Avram Iancu, George Coșbuc și mulți alții, care au lăsat, prin activitatea lor politică sau culturală, urme atât de adînci în conștiința românească.

Odată cu Marea Unire din 1918, Clujul a devenit un centru de primă importanță al culturii românești interbelice. O pleiadă de cărturari, de cea mai mare strălucire au inaugurat cursurile Universității românești nou înființate. Mulți dintre profesorii noii universități erau ardeleni, care încercau realizarea mult doritei universități românești din Transilvania. Alții, însă, veneau din cele mai diferite colțuri ale țării cu convingerea că au, în ceea ce privește cultura națională, o misiune patriotică de îndeplinit. Unii au susținut catedre universitare doar pentru o perioadă limitată, alții, însă, au rămas definitiv legați de noul centru universitar. Este suficient să amintim că la inaugurarea Universității Daciei Superioare (numită ulterior Universitatea "Regele Ferdinand") cursuri de istorie au predat

Limba Română

Nicolae Iorga, Vasile Pârvan, Al. Lapedatu, Nicolae Bănescu, la litere Sextil Pușcariu, Al. Procopovici, Nicolae Drăganu, Vasile Bogrea, G. Bogdan-Duică, Onisifor Ghibu, la medicină I. Iacobovici și Iuliu Hațeganu, la naturale Emil Racoviță, Al. Borza și Victor Babeș, la matematici D. V. Ionescu și I. Mihăilescu. Era, după cum relatau martorii evenimentului, un moment de emulație culturală și științifică deosebită. Și aceasta nu se rezuma doar la universitatea clujeană, devenită cea de a doua, ca importanță, a țării, ci și în ceea ce privește viața culturală în general. Datorită donației unor foarte generoși oameni de cultură, se înființează Muzeul de Artă, care are, alături de Muzeul Național din București, cele mai frumoase colecții din picturile lui Nicolae Grigorescu, Theodor Aman, Ion Andreescu și Ștefan Luchian. Pe scena Teatrului Național (între ai căruia directori s-au numărat Zaharia Bârsan, Victor Eftimiu, Victor Ioan Popa, Ion Marin Sadoveanu și Victor Papilian) s-a jucat un excepțional repertoriu românesc (în premieră au fost prezentate, de exemplu, lucrările clujeanului Lucian Blaga). Pe scena Operei Române, care, și ea, își făcuse un titlu de glorie din reprezentarea repertoriului românesc, au cîntat o serie de artiști români, care, înainte de înființarea acestei instituții românești, erau primi soliști la Scala din Milano, Viena, München și Paris.

S-a dezvoltat, datorită emulației intelectuale, o personalitate a culturii clujene, care a ilustrat diferite școli. Sextil Pușcariu organizase Muzeul Limbii Române, care, atât prin lucrările elaborate aici, cât, mai ales, prin atragerea unui mare număr de colaboratori tineri, a creat direcțiile esențiale ale școlii lingvistice clujene, caracterizată prin extinderea cercetării lingvistice spre teritoriile inter-

disciplinare, spre înglobarea noilor tendințe din lingvistica europeană.

Institutul de istorie, mult timp condus de Al. Lapedatu, a devenit el însuși un centru al cercetării istoriei naționale cu referință în primul rînd la istoria Transilvaniei, care, datorită formelor ei specifice, era departe de a fi integrată într-o viziune de ansamblu a istoriei naționale. Se depășesc stadiile istoriei pozitiviste, ajungîndu-se (prin David Prodan) la marile probleme ale istoriei economice (agrare), dar și ale celei dedicate mișcării naționale. Tot la Cluj, Emil Racoviță a înființat primul institut de speologie din lume, el fundamentînd totodată și bazele acestei științe. Institutul de psihologie condus de G. Ștefănescu Goangă, remarcabilă figură a vieții universitare clujene, a contribuit în mod remarcabil la dezvoltarea științei psihologice la noi, în primul rînd prin extinderea cercetărilor la nivelul social și comportamental (N. Mărgineanu și Al. Roșca) și al psihologiei animalelor (M. Beniuc, ale cărui începuturi promițătoare în domeniul științific au fost anulate apoi de activitatea sa literară și socială).

Școala medicală interbelică de aici, al cărei centru și stimulator a fost profesorul Iuliu Hațeganu, a făcut din Cluj un centru de primă mărime al medicinii europene. E suficient să amintim că profesorul Constantin Levaditti, una din marile autorități mondiale în microbiologie, a ajuns, după plecarea sa din țară, directorul Institutului "Pasteur" din Paris.

Prin constituirea Arhivei de Folclor, respectiv prin publicarea Anuarului Arhivei de Folclor, Ion Mușlea a făcut din institutul pe care îl înființase la Cluj un focar de mare importanță al folcloristicii românești.

Clujul a fost și rămîne și un centru al culturii maghiare nu numai din Transilvania. Acest fapt a făcut ca

orașul să devină un teritoriu deschis întîlnirilor culturale, în care, nu o dată, diferențele politice s-au transformat într-o deschidere neașteptată a investigațiilor culturale reciproce. Această deschidere către dialogul intercultural face din orașul de pe malurile Someșului Mic, deopotrivă, un oraș românesc, unul maghiar și, mai presus de toate, unul european, această deschidere europeană fiind o marcă permanentă a lui.

Pentru a avea o imagine completă a vieții culturale clujene în perioada interbelică, trebuie amintită și viața artistică. Reviste precum "Gînd românesc" au adus o contribuție importantă la dezvoltarea literaturii române. De altfel, și "Gîndirea" a avut primul an de apariție tot la Cluj. Dar viața literară clujeană a fost dominată de personalitățile lui Lucian Blaga (care a funcționat și ca profesor de filozofie a culturii la Universitatea clujeană), Octavian Goga (care, prins de viața politică, nu și-a putut onora catedra de literatură română ce-i fusese oferită) și Ion Agârbiceanu. Alături de ei mai trebuie amintiți Victor Papilian, marele anatomist, care a fost un admirabil om de teatru și prozator, și Pavel Dan, a cărui moarte timpurie nu i-a dat răgazul să împlinească tot ce ar fi putut pe tărîmul prozei.

După al doilea război mondial (datorită dictatului de la Viena din 1940 — concluzie a aceluiasi pact Ribentrop—Molotov, care sfîșiase teritoriul țării și dinspre răsărit —, Clujul a fost smuls temporar statului român, fiind integrat în Ungaria), se reînnoadă, cu toate greutățile momentului și, mai ales, cu toate cele care au fost produse de noul regim instalat de ocupația sovietică, tradiția școlii științifice interbelice. Mai mult decât în alte centre (lașii, de exemplu) cărturari care și-au desfășurat activitatea în perioada interbelică

și-au continuat-o — cu multe dificultăți materiale și spirituale — și după cel de-al doilea război mondial.

Personalități ale științei și culturii interbelice (Lucian Blaga, Ion Agârbiceanu, Iuliu Hașegau, Octavian Fodor, Raluca Ripan, Constantin Daicoviciu, D. V. Ionescu, D. Prodan, E. Pop, Șt. Pascu, Al. Borza etc.) oferă o nouă strălucire vieții științifice, culturale și universitare clujene.

Dacă ar fi să dăm o definiție Clujului — ne vine în minte versul blagian, care vorbește de "burgul transilvan peste care plutește buha înțelepciunii" —, personalitatea orașului, dominat de construcția impozantă a bisericii gotice din centrul său, de edificiul minunatului palat în care se află Muzeul de Artă, dar și de Universitatea, Biblioteca Universității, Biblioteca Academiei, Teatrul Național, catedrala ortodoxă, dar mai ales de marile spirite pe care le-a adăpostit în umbra acestor edificii, rămîne preponderent una culturală. Căci, mereu deschis înnoiri, iubitor de știință și artă, ostil schimbărilor nesăbuite, Clujul s-a dovedit un mare centru în care s-au adunat personalități, idei din cele mai diferite, pe care, însă, le-a aliat într-un amestec nou, original.

Eugen BELTECHI
Cluj-Napoca

O SĂRBĂTOARE A LIMBII ROMÂNE

... N-a fost "toamna nebun de frumoasă" a poetului — aşa cum îndeobşte sănt ele la Cluj. Dar frumusetea a fost a anului, în întregul lui: animat de schimbări pe care aproape nu mai avem răbdarea să le aşteptăm, amintea, rotund, urmări faste ale unei schimbări cu adevărat neasemnate în viaţa românilor: Unirea cea Mare. Numite Universitatea Daciei Superioare, Teatrul Național și Opera Română, Academia de Muzică și multimea de licee și școli românești de pe tot cuprinsul Transilvaniei, toate s-au dovedit esențiale pentru ființa unui neam regăsit, în sfîrșit, în identitatea și unitatea lui. Și poate că aniversarea a 75-a de la întemeierea lor însemna, dincolo de festiv, a sublinia încă o dată, cu grijă cuvenită, cu argumente adunate generos în timp, dar și cu tărie, tocmai acest adevăr de netăgăduit.

75 de ani... O viaţă de om... A cîtor oameni oare? A multora de excepție; a mai multora de rînd; pilduitoare sau uitată anonim, împlinită fiecare în felul ei...

Alături de aceste sărbători mari, la întemeierea căror au fost vrednici părtași, Sextil Pușcariu și colaboratorii săi au făcut din MUZEUL LIMBII ROMÂNE o sărbătoare la fel de mare pentru sufletul și simțirea românească, în egală măsură pentru știință și cultura noastră — dar nu numai a noastră —, și, poate, cea mai mare sărbătoare pentru limba românească. Pentru că, dincolo de valoarea și importanța covîrșitoare a operelor

datorate membrilor lui și chiar dacă, în acest sir de sărbători, aniversarea Muzeului a fost însotită de o anume discreție, nu trebuie pierdută din vedere și o semnificație aparte a actului lui Sextil Pușcariu: instituția științifică pe care a creat-o deschidea seria de institute de cercetare ce se vor înființa chiar acum pe lîngă facultățile și catedrele Universității clujene; era, în același timp, "primul și cel mai autentic institut de cercetări" lingvistice din România (Iorgu Iordan), inaugurînd munca de echipă, efortul colectiv în realizarea unor lucrări ample.

La sfîrșitul lui octombrie 1994, un simpozion științific marca, aşadar, cei 75 de ani de la înființarea la Cluj, de către Sextil Pușcariu, a Muzeului Limbii Române. Împreună cu membrii Institutului de Lingvistică și Istorie Literară "Sextil Pușcariu", care se străduiesc să ducă mai departe proiectele și lucrările monumentale ale Muzeului, personalități de seamă ale lingvisticii, din țară și din străinătate, mulți prieteni dragi și prețuiți — între ei, mai mulți ca niciodată și nu din străinătate firește, moldoveni atât de apropiați sufletului nostru —, au omagiat activitatea de excepțională importanță științifică și culturală a învățătilor pe care i-a reunit acea instituție inegalabilă ce chiar creatorului ei i se parea, cu deplin temei, "una din cele mai frumoase". O expoziție amplă, pe care organizatorii intenționează să o transforme într-un original muzeu, unic în țară, evocă această activitate prin piese de valoare deosebită din fonduri documentare inedite, prin strîngerea la un loc a multora din lucrările fundamentale elaborate aici, ca și printr-o secțiune ce reconstituie o parte din Laboratorul de Fonetică Experimentală, și el primul în România (1921), al lui Iosif Popovici. De asemenea, au coincis cu momentul sărbătoresc al filologilor apariția tomului XII, litera Ț, a **Dicționarului**

Cluj-Napoca. Muzeul Limbii Române

limbii române și acordarea premiului academic "Timotei Cipariu" **Atlasului lingvistic român pe regluni — Transilvania**, Vol. I, evenimente științifice care au amplificat, firesc și fericit, elogiu cercetătorilor clujeni față de iluștrii lor înaintași.

"Se înființează cu ziua de la 1 octombrie 1919 un Muzeu al Limbii Române pe lîngă Universitatea din Cluj, adăpostit în strada Elizabeta, 23 și care intră în proprietatea Universității Românești din Cluj. (...) Înființarea Muzeului Limbii Române s-a hotărât în ședința Consiliului Dirigent din 27 august 1919 și directorul Muzeului Limbii Române a fost numit Sextil Pușcariu", spune, sec, hotărîrea semnată de Valeriu Braniște. Proiectul era, însă, mai vechi: el se înfiripase în planurile Încrezătoare ale filologului Sextil Pușcariu, combatant pe fronturile primului război mondial. Însărcinat încă din 1906 de către Academia Română cu alcătuirea **Dicționarului limbii române**, el visa la organizarea unui laborator complex, în care, împreună cu cîțiva colaboratori de nădejde, urma să ducă la bun sfîrșit opera în realizarea căreia se încercaseră deja August Treboniu Laurian și Ion C. Massim, B.-P.

Hasdeu și A. Philippide. Muzeul urma să tezaurizeze și bogatul material lingvistic, etnografic și istoric adunat pentru **Dicționar** din scrieri vechi, din publicații filologice și de pe teren, cu ajutorul unor chestionare.

Deși Muzeul Limbii Române a devenit, prin strădania și priceperea ctitorului său, cadrul ideal pentru elaborarea unei asemenea lucrări, **Dicționarul limbii române** nu va ajunge decît la jumătatea sa: cu tomul II, partea a II-a, se va opri la cuvîntul *lojinjă*. De-abia anii noștri apropie de sfîrșit opera la întocmirea căreia au trudit mai multe generații de lexicografi.

Dar Muzeul Limbii Române nu a însemnat doar ceea ce, modest, îi menea, atunci, Sextil Pușcariu, ci a reușit să dea filologiei române — și nu numai ei — cel puțin o parte din lucrările-i capitale. Cu un talent de organizator ieșit din comun, pe care îl dovedise nu o dată pînă atunci, la Cernăuți, ca și la Cluj — organizarea eficientă, operativă, modernă a Universității, al cărei prim rector a fost, era doar una din probe —, cu înțelepciune și tact, cu prestigiul științei sale — și ea dovedită deja pînă atunci printre-un sir de remarcabile lucrări —, Sextil Pușcariu a avut și neasemuitul dar de a-i face și pe alții

Limba Română

— Vasile Bogrea, Nicolae Drăganu, Theodor Capidan, Gheorghe Giuglea, Constantin Lacea și ceilalți colaboratori ai săi — să dea măsura plenară a științei lor. La început în jurul **Dicționarului**, apoi al proiectelor, la fel de mari și importante, care s-au adăugat în timp, la Muzeul Limbii Române s-a zămislit acea comuniune de crez și scop, de muncă și prietenie, originală nu doar prin contribuțiile esențiale pe care le-a dat, ci prin felul de a gîndi și de a interpreta realitatea limbii, s-a zămislit, aşadar, acea comuniune științifică pe care o numim școala lingvistică clujeană, căreia, însă, va trebui să-i recunoaștem și sensul de *schola*, pentru că ea nu a însemnat doar generația Pușcariu, ci încă două generații de elevi străluciți ai ei — de la Emil Petrovici, Sever Pop, Ștefan Pașca, Dimitrie Macrea pînă la atît de mult regretății profesorii ai noștri, Ioan Pătruț și Romulus Todoran, împărtășind și continuînd, la fel de remarcabil, ideile și lucrarea dascălilor, egali prin știință și realizări maeștrilor. E, am zice, generația **Atlasului lingvistic român**, operă care consolidează prestigiul Muzeului atît în țară, cît și în străinătate. **Atlasul lingvistic român** — s-a recunoscut nu o dată — e una din operele cele mai complete, mai originale și mai valoroase de geografie lingvistică din tot spațiul european. Deschiderea la nou, receptivitatea la tot ce ar fi de folos științei românești, sesizarea cu acuitate a ceea ce lipsește lingvisticii românești și munca hotărîtă pentru împlinirea acestor nevoi, înțelegerea și seninătatea îi unea pe toți cei care — nu numai lingviști, într-o prefigurare a interdisciplinarității — urcau dealul străzii Elizabeta spre a dezbaté, în dinamice sedințe de comunicări, multe și diverse probleme de lingvistică și filologie, în sensul cel mai larg cu putință. Așa-încît a spune că Muzeul Limbii Române a însemnat și o stare de spirit nu mi se pare deloc o exagerare sau un neadevăr.

Dicționarul limbii române și Atlasul lingvistic român sînt însă doar două din operele gîndite și elaborate în clădirea înțesată de cărți și de fișe a Muzeului. Lor li se adaugă mulțimea de contribuții — cărți, studii, articole etc., multe premiate de Academia Română — ale membrilor Muzeului. Dar am reținut nu atît lista lungă și cu titluri de referință în lingvistica românească, cît mai ales varietatea domeniilor investigate, de la monografiile dedicate tuturor dialectelor sud-dunărene, la fonetică și fonologie, de la onomastică — toponimie, dar și antroponimie — pînă la gramatică, romanistică și stilistică — și chiar depășind granițele lingvisticii, spre istorie literară, biblioteconomie și literatură, de la detaliul revelator pînă la sinteza integratoare, lexicologia și geografia lingvistică deținînd, însă, privilegiul locului prim. Toate — cu scopul nobil ca limba română să dispună, în fiecare din compartimentele ei, de instrumentele-i de bază. Cine răsfoiește doar opera comună a membrilor Muzeului Limbii Române, buletinul acestuia, "Dacoromania" — cea mai bună revistă de lingvistică și filologie din cîte am avut —, se poate ușor convinge de această realitate. Este aici limba română în întregul ei, văzută mai ales din perspectivă istorică. Si, tot aşa, nu e greu de observat legătura firească, uneori și declarată, cu Școala Ardeleană; sesizată deja, referința devine obligatorie.

Și, peste toate, dragostea mărturisită pentru limba română și pentru cei care o vorbesc, o neascunsă bucurie de a le fi de folos, ca oameni de știință, ca oameni ai cetății, ai țării și chiar mai mult încă.

Muzeul Limbii Române a constituit și constituie unul din toposurile marcante ale științei, culturii și simțirii românești spre care nu e niciodată de prisos a îndrepta un gînd de caldă recunoștință.

Sextil PUŞCARIU

**Muzeul
LIMBEI ROMÂNE**

Universitatea română din Cluj și-a fixat, de la început, planul de activitate cu un întreit scop.

Menirea ei principală este și va trebui să rămînă cea de școală superioară, care are să pregătească generațiile viitoare de muncitori inteligențiali, cultivând *Invățămîntul clasic*. Studenții acestei Universități vor trebui să-și agonisească din cursurile profesorilor lor, în curenț cu rezultatele cele din urmă ale științei, cunoștințele temeinice pentru cariera lor viitoare, iar în seminariile, clinicile, institutele și laboratorii universitare, în contact nemijlocit cu profesorul lor, cunoștințele teoretice au să fie aprofundate prin lucrări practice, grupindu-se într-un sistem de cugetare științifică. Pentru studiul limbei și literaturii române există, la Universitatea din Cluj, afară de cursurile profesorilor de specialitate, seminarul de limba și literatura română.

Universitatea nu are însă voie să se restrîngă la activitatea aceasta școlară, mai mult reproductivă, căre dă elevilor ei rezultatele științei și-i introduce în metoda investigațiilor științifice, ci ea trebuie să fie și un *lăcaș al cercetărilor originale*. În institute speciale, create pe lîngă Facultăți, în care începe opera de savant a profesorilor, se va face munca productivă care are să ducă știința cu un pas mai departe spre progres. În aceste institute se întîlnesc, în calitate de colaboratori, dascălii cu elevii lor

care au trecut ucenicia sau care, după ce au părăsit Universitatea, se întorc ca oameni de știință la sînul *almei mater*.

E firesc ca obiectul studiilor întreprinse în astfel de institute să fie, înainte de toate, scrutarea țării în care e adăpostită Universitatea, cu comoriile necesare ce le deschide ea cercetătorului, în toate ramurile științei. *Muzeul Limbei Române* este un astfel de institut, creat pe lîngă Facultatea de litere și filosofie a Universității din Cluj.

Dacă în aceste institute speciale un număr restrîns de cercetători se izolează de zgomotul lumii și de preocupările ei imediate, spre a se dedica scrutării vecinicului adevăr, Universitatea românească — cel puțin pentru un sfîrșit de ani de aci înainte, pînă vom avea și noi, ca popoarele cu o cultură veche, o pleiadă de invătați în afară de cadrele universitare — mai are și o altă datorie de împlinit, cea de *popularizare a științei*. Spiritul democratic care stăpînește epoca în care trăim și nevoia de a răspîndi căt mai multă lumină în cercurile largi ale populațiunii, uitate de înaintașii noștri în întuneric, pretind că școala, studiile superioare să țină viu contactul cu inteligențialii țării și să dezvolte dragostea de știință în toate păturile sociale.

De la această datorie națională și cerință a vremii nu se poate sustrage nici *Muzeul Limbei Române*; cu atât mai puțin, cu căt interesul științific pentru limba maternă există de fapt la aproape fiecare om. Dacă studiile filologice nu mai interesează astăzi publicul mare în măsura în care ele pasionau pe părinții și moșii noștri, vina o poartă înainte de toate filologii însăși. Aceștia, rupînd în mod lăudabil cu romanticismul ce stăpînea generația trecută, în loc de a păstra cald interesul pentru studiul limbei, popularizînd mijloacele științifice ale

*Redacția a păstrat, cu mici excepții, ortografia timpului

școalei cele nouă, s-au închis în turnul lor de fildeș, pierzîndu-se în lucrări de amănunt pe care diletanții nu le mai puteau urmări.

Astfel se explică scopul dublu și mijloacele varii pe care Muzeul Limbei Române le definește prin următoarele articole din statutele sale.

Art. 2. — Scopul acestui Muzeu al Limbei Române este:

a) Strîngerea și prelucrarea științifică a materialului lexicografic al limbei române din toate timpurile și din toate regiunile locuite de români;

b) Pregătirea de studii și lucrări speciale în vederea unificării limbii literare și a terminologiei tehnice și speciale în toate ținuturile românești;

c) Deșteptarea interesului obștesc pentru studiul și cultivarea limbii române;

d) Pregătirea de filologi români.

Art. 3. — Spre ajungerea acestui scop, Muzeul Limbei Române va avea dreptul:

a) Să intre în corespondență directă cu toate autoritățile din țară și cu instituțiunile streine similare;

b) Să primească donații, care vor fi întrebuințate exclusiv pentru scopurile științifice ale Muzeului și să împrumute spre studiere sau publicare orice manuscrise, documente, tipărituri sau obiecte de muzeu;

c) Să delege pentru studii științifice în bibliotecile, archivele, muzeele sau colecțiile din țară și streinătate cercetători pregătiți, cărora le dă mijloacele materiale pentru aceste cercetări.

Art. 4. — Lucrările Muzeului Limbei Române pot cuprinde orice ramură a filologiei române. Îndeosebi se va face:

a) Extragerea pe fișe și ordonarea întregului material lexicografic al limbei române după alfabet și categorii;

b) Înființarea unei biblioteci de specialitate cît se poate de completă;

c) Îndrumarea de studii dialectale și lexicografice prin adunarea de ma-

terial la fața locului, prin chestionare trimise în toate ținuturile românești și prin îndemnarea specialiștilor la conlucrare;

d) Publicarea de monografii, dicționare speciale, glosare, hărți lexicale, studii, bibliografii, scrieri de popularizare și prin editarea unei publicații periodice, care va fi buletinul Muzeului Limbei Române.

Botanistul are în institutul său herbarii bogate, petrograful dulapurile sale cu pietre așezate frumos după categorii, entomologul cutiile sale de gîndaci, numismatul colecțiile sale de monete, pe care le poate consulta de câte ori are nevoie de ele. Nenumăratele planșe, ilustrații și fotografii completează lipsurile acestor colecții. Numai filologului îi lipsește acest aparat atât de necesar pentru studiile sale. Fiecare filolog în parte e nevoie să-și dedice o parte însemnată a muncii sale adunării materialului indispensabil, umplîndu-și rafturile cu fișe, în care un strein — și uneori el însuși — nu se poate orienta. Totdeauna moartea îl surprinde pe savant cu lucrări neterminate. Fișele filologului, în care sunt îngropăți atîja ani din viața-i laborioasă, se împărătie după moartea lui, fără să poată fi utilizate, de cele mai multe ori, de cei chemați să-i continue opera.

Știința s-a dezvoltat atât de mult în fiecare specialitate încât principiul economiei celei mai mari de timp a devenit un postulat pentru fiecare cercetător. Bibliotecile cu cataloage raționale, bibliografiile care să te informeze repede și exact asupra lucrărilor înaintașilor, și mai ales muzeele care să-ți cruce vremea și osteneala de a-ți aduna însuși materialul de studiu au devenit o necesitate pentru progresul științei în fiecare specialitate.

Din recunoașterea acestei necesități s-a născut gîndul de a

întemeia și pentru studiul limbii române un Muzeu.

În primul rînd trebuie strîns materialul lexicografic.

În privința aceasta Muzeul Limbei Române își începe activitatea în împrejurări cît se poate de prielnice. Directorul lui fiind în același timp însărcinat din partea Academiei Române cu redactarea **Dicționarului limbii române**, tot materialul acestuia stă, cu învoiearea Academiei, la îndemnăna cercetătorilor din Muzeul Limbei Române, într-o sală anume întocmită — Sala Dicționarului — în care trei dulapuri cuprind 520 de cutii, cu peste un milion de fișe așezate după alfabet. Acest material se îmbogătește pe zi ce merge prin noi extrageri de cuvinte care se adaugă la cele de pînă acum. El se va îmbogăti mai ales de aci înainte prin colecțiile de material lexical pe care le va întreprinde Muzeul. Astfel, între Muzeu și Dicționar se stabilește o legătură firească: materialul Dicționarului stă la dispoziția cercetătorilor Muzeului, iar aceștia, prin studiile lor speciale, fac lucrările pregătitoare pentru Dicționarul limbii.

Acste lucrări pregătitoare vor cuprinde toate ramurile gramaticei, dar preocuparea principală rămîne lexicografia.

Vom înainte de toate să pornim o colectare sistematică a materialului limbii vorbite în toate părțile locuite de români, prin *studii dialectale* făcute la fața locului și prin *chestionare* care vor fi trimise în toate părțile. Credem că chiar în anul viitor vom putea întocmi cel dintîi chestionar național, după un program bine chibzuit. Pe baza răspunsurilor ce vom primi la aceste chestionare se vor alcătui *hărțile lexicale* pe care Muzeul Limbei Române și-a pus de gînd să le editeze.

Pînă atunci vom prelucra materialul bogat adunat în Răspunsurile la chestionarul lui Hasdeu și se va întreprinde o serie de glosare după monumente de limbă

veche, după ce mai întîi vom stabili tipul de glosar și tipul *monografiei* unei comune — în cît privește partea lingvistică — spre a da amatorilor și diletanților un model de imitat și spre a-i îndemna la lucru.

Cu timpul, cînd între studenții Universității noastre vom găsi elemente pregătite, se va face opera grea de catalogare a întregului material lexical — așezat astăzi după alfabet — după *categorii și noțiuni*.

Pînă atunci voim să alcătuim — pentru a pune în circulație bogăția limbii — mici *dicționare de terminologie tehnică*, atât de mult așteptate mai ales în provinciile alipite, unde domnește cea mai mare arămie, chiar și în manualele de școală, cu privire la terminologie.

Lovindu-mă de dificultăți tehnice și de o lipsă de înțelegere pentru utilitatea ilustrației, n-am izbutit să introduc în Dicționarul Academiei. *Fotografiile și ilustrațiile* vor completa însă în Muzeul Limbei Române materialul lexical strîns pe fișe, iar o *arhivă de fonograme* va căuta să fixeze pentru posteritate pronunțarea exactă a limbii noastre vorbită în diferite regiuni. Imaginabil ar fi chiar — deși deocamdată nu credem realizabil acest gînd — ca *filmuri cinematografice* să redea (în locul unor definiții, totdeauna necomplete) în mod perceptibil noțiunile exprimate prin unele verbe ale limbii, avînd astfel pe lîngă fotografia “războiului de țesut” sau a “melișel” și ilustrația pentru verbul “a țese” sau “a melița”.

Vom căuta în același timp să punem la dispoziția cercetătorilor o *bibliotecă* de specialitate cît mai bogată. Începutul s-a făcut prin procurarea a peste o mie cinci sute de cărți referitoare la studiul limbii și literaturii noastre și la studiile auxiliare, precum filologia romanică, slavă etc. Această bibliotecă cuprinde cîteva cărți rare și e bogată mai ales în extrase și articole de reviste și ziară.

Cu timpul voim să întocmim o

Limba Română

bibliografie completă privitoare la tot ce s-a scris cu privire la limba română, cu deosebire în reviste și publicații periodice, în formă de *indice general*, după materii.

Astfel nădăjduim să punem la dispoziția cercetătorilor aparatul necesar pentru studiile lor. Încăperile Muzeului, adăpostit într-un edificiu de sine stătător al Universității (Cluj, strada Elisabeta No.23), stau la dispoziție, în cursul anului, încălzite și luminate, tuturor cercetătorilor serioși.

○ ○ ○

În același timp Muzeul Limbei Române a început o serie de publicații.

În Biblioteca Muzeului Limbei Române vor apărea lucrări mai mari cu cuprins științific sau de popularizare. Trei lucrări, una de istorie literară și două studii asupra dialectului istroromân și meglénit, sunt gata de tipar.

Pentru publicul mare s-a început a se publica în gazete o serie de articole, prin care am voit înainte de toate să relevăm greșelile de limbă pe care le fac de obicei intelectualii români din provinciile eliberate, crescând în școli streine. Fără a avea pretenția să îndreptăm limba, vom să contribuim la unificarea limbii noastre literare. Am crezut că astfel vom stabili mai ușor contactul cu toți cei ce au dorința de a-și cultiva limba și să punem în circulație o parte din comoara de cuvinte și expresii fericite pe care munca filologilor a adunat-o în curs de ani de zile în rafturile cu fișe ale Muzeului. Prin articole de popularizare vom continua să ținem treaz interesul pentru studiul limbii noastre.

Pentru specialiști și pentru toți cei ce se ocupă cu studiul limbii și literaturii noastre, apare "Dacoromania", deocamdată în formă de anuar, cu care acum ne prezentăm întria oară publicului. În ea se vor publica studii mai mici, mai ales de

natură metodică și principiară, material și notițe. Ea înlocuiește deci revista de specialitate care ne lipsește. Mai ales părții bibliografice, atât de săracă în anul acesta, cînd lucrări științifice nu au putut să apară și legătura cu Apusul e întreruptă, voim să-i dăm o importanță deosebită, luînd asupra noastră sarcina atât de nemulțumitoare de a face dări de seamă despre toate lucrările de filologie și istorie literară care ni se vor trimite sau pe care ni le vom putea procura. Un indice va căuta, la sfîrșitul fiecărui volum, să orienteze repede și îndeajuns asupra materiei tratate.

○ ○ ○

Cu programul desfășurat în aceste cîteva cuvinte ne-am început activitatea.

În fiecare Luni seara, de la 6 pînă la 8, ne-am adunat la Muzeu cîțiva prieteni și colaboratori, făcînd comunicări, discutînd chestiuni de limbă și literatură, primind unul de la altul învățătură și idei nouă. Articolele ce se publică în acest Buletin și altele, care vor apărea aiurea sau încă nu și-au găsit forma matură pentru tipar, au fost cetele mai întîiu în aceste sedințe săptămînale. Cu deosebită bucurie au fost salutate articolele venite de la colaboratorii noștri externi, ai căror număr am dorit să crească cît mai mult și să dăm de minciună pe cei ce susțin că o colaborare prietenească între filologi nu este cu puțință.

Cluj, 25 Aprilie 1920.

Ion MĂRII
Cluj-Napoca

**INSTITUT
DE PRESTIGIU
NAȚIONAL
ȘI INTERNATIONAL**

La început a fost un vis, un vis din anii de război (de prim război mondial) trăiti de marele învățat și marele organizator de știință și învățămînt universitar SEXTIL PUŞCARIU: "Una dintre plăcerile mari în viață e să aprinzi țigara și, plimbîndu-te prin odaie, să te lași pradă visurilor pentru viitor.

Iată cel pe care l-am făcut astăzi, pe cînd din depărtare se auzeau bubuiturile de tunuri:

Cînd va fi gata **Dicționarul**, aş vrea să mai am numai cinci ani de putere de muncă, ca să pun la cale acea instituție, ce mi se pare una din cele mai frumoase și care ar fi merită să îndrepteze toate greșelile și să umple toate lacunele lucrării prezente. Eas-ar numi "Muzeul Limbei Române". Mi-ar ajunge patru colaboratori pentru el. Unul să strîngă material din scrieri vechi (manuscrise și tipărituri), altul să urmărească toate publicațiile filologice, extrăgînd pe fișe tot ce se raportă la lexicografia română și, cunoscător al limbilor cu care cea românească a fost în contact, să caute în dicționarele existente să precizeze exact etimologiile. Acesta ar fi și bibliotecarul Muzeului, avînd să se îngrijească ca toate cărțile trebuincioase să fie în bibliotecă. Al treilea ar fi etnograful, care ar trebui să procure obiectele sau fotografiile lor pentru toți termenii istorici și populari care sunt specifici românești. El vară ar face călătorii spre acest scop în toate regiunile românești, strîngînd

materialul necesar și, prin chestionare bine întocmite, trimise în toate colecțurile românești, ar strînge încetul cu încetul toată terminologia specific românească, adunînd astfel și materialul pentru răspîndirea geografică a anumitelor cuvinte. Colaborator i-ar fi un desenator, care ar trebui să facă ilustrațiile tuturor obiectelor acestora și ale celor ce mai sunt de nevoie pentru o ediție ilustrată a **Dicționarului**. Al patrulea colaborator ar fi redactorul, căci "Muzeul" ar trebui să aibă **Buletinul** sau **Revista** sa, în care să se publice toate lucrările pregătitoare pentru noua ediție a **Dicționarului**: glosare speciale, etimologii, studii lexicografice, o bibliografie completă a chestiunii, lucrări accesori și mai ales articole de popularizare, care să arate publicului românesc bogăția limbii sale, expresiile care pot înlocui neologisme, să răspundă la întrebări "Cum se zice?" etc. El ar trebui să aibă legături cu savanții noștri din toate ramurile științei, spre a putea preciza cea mai justă definiție a unui cuvînt, spre a identifica exact cutare termen dialectal sau vechi și spre a crea terminologia tehnică românească în toate ramurile științei, începînd cu gramatica și sfîrșind cu mecanismul celei mai noi invenții.

Cu acești colaboratori, pe care desigur i-aș afla între elevii mei, sănătigur că în curs de cinci ani aş putea îndruma și începe cele două publicații, pe care Academia ar trebui să le tipărească după ce **Dicționarul Academiei** va fi gata: un supliment, care să întrebuințeze materialul nou, să facă retrimiterele ce nu se puteau face cu modul de acum de publicare, să primească cuvintele rare, neologisme, barbarisme care au rămas de bunăvoie afară, să precizeze mai bine unele definiții, să completeze traducerea și etimologia, să învățească frazeologia, să îndrepteze greșelile etc., etc. Astfel de suplimente ar putea ieși din 10 în 10 ani, pînă ce după 50 sau 60 de ani s-ar putea face o ediție nouă a **Dicționarului**.

Alăturaea cu această lucrare întregitoare ar trebui să apară un

dicționar mic, ilustrat, extras din **Dicționarul Academiei** cu suplimentul lui. El ar trebui să dea pe scurt înțelesurile și etimologia cuvintelor, cu o bogată frazeologie, cu înșirarea sinonimelor și cu definiții scurte și exacte. Exemple din literatură nu s-ar da, ci din cele cuprinse în **Dicționarul Academiei** s-ar arăta pe scurt toate felurile de întrebunțare (construcții, locuțuni, idiotisme).

O dată organizat "Muzeul Limbei Române" și pornite publicațiile lui, aş putea da cu inima liniștită conducerea lui unui tânăr vrednic pe care mi-l-aș crește anume, dându-i experiența mea ca s-o îngemâne cu vînjoșia-în tinerescă și să facă un lucru mai bun de cum am putut face eu.

Firește, acest Muzeu ar trebui să fie public și să aibă o sală de lectură, în care să fie, pe lîngă biblioteca specială, la dispoziția cercetătorilor și un al doilea exemplar (copiat cu hîrtie indigo) al fișelor de dicționar. Astfel, înainte de a se tipări suplimentele, orice filolog va putea consulta materialul complet lexical și bibliografic (și cel ce nu se tipărește, fiind prea mult). Dicționarele române nouă toate ar trebui să se lipească pe fișe, îndată după apariție, de asemenea glosarele și indicele, încît munca cercetătorilor să fie ușurată în toate privințele".

Am reprodus, întocmai și în întregime, din volumul de **Memorii** (București, Editura Minerva, 1978, p. 190—192), cele visate de profesorul universitar cernăuțean de origine transilvăneană în ziua de 23.II.1917, la Marter, pe frontul italian. La numai doi ani (și cîteva luni) de la visarea acestui extraordinar proiect, gîndit în exclusivitate dintr-o perspectivă lexicografică, în toamna anului 1919, Sextil Pușcariu, devenit înțiuil rector al Universității din Cluj, a dat viață visului, creînd, pe lîngă Catedra de Limba Română a Facultății de Litere și Filozofie, Muzeul Limbii Române, instituție pe care, ca director, a condus-o, cîm nimeni altul după el nu a mai reușit să o facă, pînă la al doilea război mondial. Două decenii Sextil Pușcariu s-a aflat, aşadar, la cîrma

primului "și [a] cel[ui] mai autentic institut de cercetare în sensul nostru de astăzi existent înainte de eliberare", "am putea spune, singurul institut de cercetare lingvistică serioasă al țării între cele două război", aprecieri ce aparțin (cu evidentierea noastră) lui lorgu lordan, un reprezentant de frunte al școlii ieșene de lingvistică (vezi **Istoria științelor în România. Lingvistica**, București, Editura Academiei, 1975, p. 88, 93).

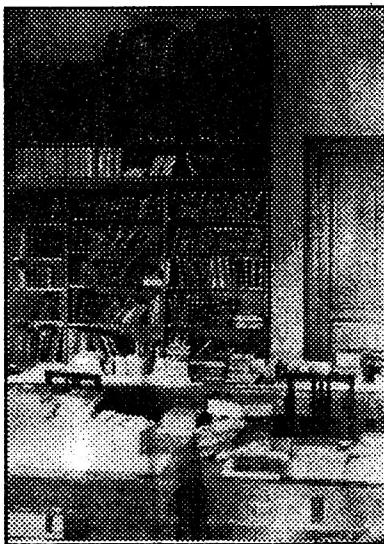
Obiectivele instituției create de Sextil Pușcariu în inima Ardealului au fost clar formulate în *programul* Muzeului, program publicat, în datele sale esențiale și semnificative, în articolul de început, intitulat **Muzeul Limbei Române**, al primului volum (apărut în 1921) din "Dacoromania", buletinul institutului. În formularea directorului, aceste directive-program (cele mai importante, desigur) ale activității Muzeului Limbii Române sînt următoarele: "2. a. strîngerea și prelucrarea științifică a materialului lexicografic al limbei române din toate timpurile și din toate regiunile locuite de români; b. pregătirea de studii și lucrări speciale în vederea unificării limbei literare și a terminologiei tehnice și speciale în toate ținuturile românești; c. deșteptarea interesului obștesc pentru studiul și cultivarea limbei române; d. pregătirea de filologi români; 4. a. extragerea pe fișe și ordonarea întregului material lexicografic al limbei române după alfabet și categorii; b. înființarea unei biblioteci de specialitate cît se poate de completă; c. îndrumarea de studii dialectale și lexicografice prin adunarea de material la fața locului, prin cșestionare trimise în toate ținuturile românești și prin îndemnarea specialiștilor la conlucrare; d. publicarea de monografii, dicționare speciale, glosare, hărți lexicale, studii, bibliografii, scrieri de popularizare și prin editarea unei publicații periodice, care va fi *buletinul Muzeului Limbei Române*" (p. 3—4). și în acest program, statuat (pe articole) în toamna anului 1919, odată cu transformarea visului în realitate, transformare datorată întregirii (sau, mai exact, reîntregirii) statului național român, în centrul activității

Muzeului Limbii Române, evaluat doar ca *institut* de cercetare lingvistică, este plasat tot **Dicționarul limbii române** (cunoscut și sub denumirea de **Dicționarul Academiei**), dicționar pe care Sextil Pușcariu îl conducea încă din 1906, cînd Academia Română, al cărui membru corespondent era de un an, îi încredințase, la vîrsta de 29 de ani, elaborarea acestei lucrări fundamentale a lingvisticii și, în primul rînd, a culturii noastre. Muzeul Limbii Române devine, astfel, ab *înîto*, sediu și săntierul **Dicționarului limbii române**, la elaborarea căruia, sub redacția (reală, și nu formală) a lui Sextil Pușcariu, participă, *direct*, în principal, Constantin Lacea și Theodor Capidan, iar în secundar, Nicolae Drăganu, C. Diculescu, D. Evolceanu, Teodor Naum, St. Pașca, Yves Auger, I. A. Rădulescu-Pogoreanu etc. Indirect, însă, prin mii de note lexicale și etimologice (domeniu în care a excelat, în primul rînd, Vasile Bogrea) prezentate în ședințele (săptămînale) de comunicări și publicate (apoi, în marea lor majoritate) în *"Dacoromania"*, la făurirea **Dicționarului limbii române** au contribuit aproape toți membrii activi ai Muzeului Limbii Române. "Pentru întîia oară în istoria lexicografiei naționale munca de redactare propriu-zisă este dublată de o activitate lexicologică permanentă, foarte utilă pentru continua perfecționare a dicționarului, pentru orientarea sa de ansamblu" (Mircea Seche, *Schiță de istorie a lexicografiei române*, vol. II, București, Editura Științifică, 1969, p. 45). Elaborarea, în continuare, în cadrul Muzeului Limbii Române, a marelui și monumentalului dicționar consacrat vocabularului limbii române constituie unul dintre cele trei titluri (la fel de importante, considerăm noi) de glorie națională și internațională ale Muzeului Limbii Române. Din păcate, nici redacția Sextil Pușcariu nu a reușit să finalizeze această mare operă lexicografică (la redactarea căreia se lucrează, încă, și astăzi), dar, precizează aceeași autoritate în domeniul istoriei lexicografiei române, "Dicționarul academic elaborat sub conducerea lui Sextil

Pușcariu reprezintă una dintre culmile lexicografiei naționale [...]; calitățile lucrării covîrșesc limitele ei și fac din ea o operă fundamentală a lingvisticii române și românice" (Mircea Seche, op. cit., p. 72).

Cel de-al doilea titlu de glorie națională și internațională al institutului creat și condus de Sextil Pușcariu îl constituie **Atlasul lingvistic român**. Spirit deschis, înțelegînd poate cel mai bine dintre lingviștii români, la acea dată, înnoirea de substanță adusă de geografia lingvistică în studiul fenomenului lingvistic viu, în anchetarea, descrierea și explicarea faptelor de limbă în strînsă legătură cu realitatea extralingvistică desemnată prin cuvînt, cu istoria culturii materiale și spirituale a unui popor, Sextil Pușcariu a înscris printre obiectivele majore ale acestui prestigios institut de lingvistică și elaborarea unui atlas lingvistic general al limbii române. Elaborarea *"Atlasului lingvistic român"* a format, — preciza S. Pușcariu în **Prefața** la primul volum (apărut în anul 1938) din **Atlasul lingvistic român**, partea I —, una din preocupările de căpătenie ale **Muzeului Limbei Române** din Cluj, chiar de la întemeierea lui, în toamna anului 1919". Nu vom stăru, aici, asupra a ceea ce s-ar putea numi istoria unei idei, iar, apoi, de la o anumită dată, istoricul unei lucrări cu adevărat monumentale, al unei opere fundamentale și științei și culturii noastre, o lucrare care, aprecia lingvistul elvețian Jakob Jud, a început, "fără îndoială, un capitol nou, nu numai în lingvistica română, ci și în cea internațională".

Înitiat, gîndit și condus (în toate cele trei momente esențiale ale zămisirii sale) de Sextil Pușcariu, **Atlasul lingvistic român** a fost realizat de doi dintre cei mai străluciți elevi ai săi, Sever Pop și Emil Petrovici, cei care, înțelegînd importanța unei asemenea lucrări, au pregătit, temeinic, anchetele lingvistice, au efectuat, apoi, eroic, cele 398 de anchete lingvistice și au publicat doar o parte din imensul și foarte importantul material înregistrat cu prilejul desfășurării acestor anchete.

Muzeul Limbii Române. Birou

Sever Pop, cu un chestionar cuprinzînd 2160 de poziții și un număr cel puțin dublu de întrebări, a realizat, între anii 1930 și 1937, pentru partea I a **Atlasului lingvistic român**, 310 anchete lingvistice, iar E. Petrovici, cu un chestionar cuprinzînd 4800 de poziții și un număr iarăși cel puțin dublu de întrebări, a efectuat, între anii 1930 și 1938, pentru partea a II-a din **Atlasul lingvistic român**, 88 de anchete lingvistice (trei dintre ele, cele consacrate dialectelor sud-dunărene, fiind realizate de Ștefan Pașca și Theodor Capidan). Între anii 1938 și 1943, din această lucrare de importanță europeană, lucrare ce prezintă (cum sublinia romanistul Carlo Tagliavini) "o perfecționare în forma și substanța atlaselor lingvistice de pe teritoriul romanic", au apărut 4 volume din ancheta întreprinsă de Sever Pop și 3 volume, precum și un excelent volum de **Texte dialectale**, din ancheta înfăptuită de E. Petrovici. Întreruptă la un moment dat (imediat după război), publicarea în continuare și în întregime a imensului material lingvistic (dar și de altă natură) înregistrat cu prilejul anchetelor a fost reluată în anul 1956 de către colectivul de dialectologie din cadrul actualului

Institut de Lingvistică și Istorie Literară "Sextil Pușcariu", continuatorul Muzeului Limbii Române.

Lucrare unanim apreciată în țară și în străinătate, **Atlasul lingvistic român** are, pentru știința și cultura românească, o dublă semnificație: pe de o parte, **Atlasul lingvistic român** constituie un inegalabil și neperioritor document al limbii române populare, iar pe de altă parte, el este cea mai importantă descriere spațială generală (= lexicală, morfologică, fonetică) a limbii române. Prin descrierea lingvistică complexă pe care o realizează, **ALR** interesează nu numai dialectologia, ci, în egală măsură, toate disciplinele lingvistice, iar în ceea ce privește descrierea lexicală, **ALR** constituie, fără îndoială, o sursă de informare extrem de prețioasă pentru toate științele care au ca obiect de cercetare cultura materială și spirituală populară. Pentru istoria limbii române și a poporului român, **ALR** înseamnă un izvor și un document viu dintre cele mai importante, pentru că, preluînd o afirmație a lui Sextil Pușcariu, limba pe care o vorbim constituie cel mai vechi izvor al istoriei noastre. **ALR** a evidențiat, prin materialul publicat pînă acum, mai bine ca oricare altă lucrare lingvistică, unitatea și diversitatea limbii române, fiind, în același timp, cum s-a demonstrat, o mărturie concludentă a continuității populației dacoromâne în spațiul carpato-dunărean; hărțile **ALR**, afirmă lingvistul elvețian K. Jaberg, "vorbesc o limbă limpede" în acest sens.

Anchetele dialectale, efectuate de Sever Pop și Emil Petrovici în vederea realizării **Atlasului lingvistic român**, au fost precedate, iar, apoi, începînd cu anul 1930, desfășurate în paralel, de anchetele indirekte, prin **corespondență**. Încă din anul 1922, mergînd pe urmele lui B.-P. Hasdeu și îndeplinind (de fapt) unul dintre obiectivele Muzeului, Sextil Pușcariu inițiază ancheta prin **corespondență**, redacînd și trimînd în țară (preoților și învățătorilor) primul chestionar, intitulat **Chestionar pentru un Atlas**.

lingvistic al limbii române, I: Calul. Între anii 1922 și 1937 sînt redactate (de către Sextil Pușcariu, S. Pop, I. Chinezu, Șt. Pașca, C. Coman și A. Bena) opt cahieruri (I: **Calul**; II: **Casa**; III: **Firul**; IV: **Nume de locuri și nume de persoane**; V: **Stîna**; VI: **Stupăritul**; VII: **Instrumentele muzicale**; VIII: **Mîncări și băuturi**), cunoscute sub denumirea de **cahierurile Muzeului**, dintre care numai primul, cel redactat de Sextil Pușcariu, poartă mențiunea: "pentru un Atlas lingvistic al limbii române". Această anchetă prin corespondență a fost gîndită atît din perspectiva elaborării **Dicționarului limbii române**, cît și din perspectiva realizării **Atlasului lingvistic român**, ambele lucrări profitînd, într-un fel sau altul, în înfăptuirea lor, de pe urma acestor anchete foarte importante.

Al treilea titlu de glorie al institutului denumit Muzeul Limbii Române este revista "Dacoromania", considerată, pe bună dreptate, ca fiind "cel mai bun periodic de specialitate al epocii" (Iorgu Iordan, op. cit., p. 88), "cea dintîi și cea mai importantă publicație periodică de lingvistică apărută în această perioadă" (D. Macrea, **Studii de Istorie a limbii și a lingvisticii române**, București, Editura didactică și pedagogică, 1965, p. 101). În perioada 1921—1948, din "buletinul" Muzeului au apărut 11 volume masive, însumînd aproximativ 9000 de pagini. Pe lîngă lucrări de lingvistică (lucrări care — sub formă de studii, articole, note, recenzii — acoperă majoritatea domeniilor de cercetare lingvistică, precum: lexicologia, dialectologia, geografia lingvistică, istoria limbii, onomastica, lingvistica generală, fonetica și fonologia etc.) și de filologie, revista publică, e adevărat, într-un număr mult mai redus, și cercetări de istorie și critică literară. Mai mult, în fiecare volum este publicată o excelentă **bibliografie a periodicelor**, bibliografie în care sînt inventariate analitic lucrările de lingvistică, filologie, folclor, etnografie și literatură apărute în țară și în străinătate și care, evi-

dent, se referă la limba, cultura și literatura română.

În marea lor majoritate, texte (de mai mică sau mai mare dimensiune) apărute în paginile "Dacoromaniei" aparțin "muzeiștilor" (din toate cele trei generații) și ele reprezintă o parte a cercetărilor individuale realizate de membrii Muzeului, cercetări care, în primul rînd, sînt rodul săptămînalelor (ținute, la început, luni, iar apoi, în fiecare marți seara) ședințe de comunicări. Aceste ședințe de comunicări au însemnat (pentru toți membrii Muzeului, indiferent de vîrstă) nu numai un laborator de creație științifică, ci o adevărată școală, școală în care (reproducînd cuvintele rostit de Sextil Pușcariu la dispariția lui Nicolae Drăganu) "am profitat unul de la altul prin criticele reciproce, acerbe uneori, spirituale de cele mai multe ori, niciodată însă amărîte, căci spiritul de critică nu izvora cu plăcerea de a distrugă, ci din dorință de a completa, iar bucuria pentru descoperirea altuia era totdeauna mai mare decît ispita de a persista într-o eroare. În această atmosferă s-a putut dezvolta acea adevărată emulație între noi, care a produs volumele "Dacoromaniei" și cele publicate de cei mai mulți dintre noi la Academia Română" sau, adăugăm noi, în **Biblioteca Dacoromaniei**, volume care reprezintă cealaltă parte a cercetărilor individuale ale membrilor Muzeului.

Existența, în viața Muzeului, a acestor ședințe de comunicări (la care, pe lîngă lingviști, participau și istorici literari, clasicisti, istorici, geografi, etnografi, folcloristi, naturalisti, medici) a întreținut și stimulat cercetarea individuală, originală și valoroasă, cercetare ce a completat, armonios, cercetarea colectivă, sporind, astfel, prestigiul național și internațional al Muzeului Limbii Române, care, aici, în centrul cultural și științific al Transilvaniei, a însemnat mult mai mult decît un excelent institut de specialitate.

Magdalena VULPE
București

EVOLUȚIA UNUI PROIECT

Istoria unei instituții începe, de obicei, cu actul ei de întemeiere. În cazul Muzeului Limbii Române, avem la dispoziție cîteva documente care ne permit să-i urmărim devenirea încă din starea de virtualitate. Prima etapă, aceea de "vis pentru viitor" conturat din fumul de țigară, este consemnată de Sextil Pușcariu pe frontul italian, la Marter, în 23 februarie 1917 (*Memorii*, p. 190—192). Cea de-a doua reprezintă un **Raport** nedatat, scris — de mînă — pe dosul a 10 fișe de auditor (*Belegschein*) la cursul de Istorie a literaturii române ținut la Cernăuți, în 1910. Raportul (adreșat cui?) trebuie să fi fost redactat după Unirea tuturor românilor, căci în introducere se vorbește la trecut de vremea "cînd hotarele statelor despărțeau frați de frați", dar înainte de numirea oficială a lui Sextil Pușcariu la Cluj (1 iulie 1919), căci în text se menționează: "Sediul muzeului se va stabili mai tîrziu. El trebuie să fie însă într-un oraș cu universitate românească". Data *ante quem* poate fi chiar 6 martie 1919, cînd, aflînd de la I. Lupaș că s-ar putea să fie numit la Cluj, Pușcariu exclamă: "Ce frumos ar fi să pot ajunge la Cluj, [...] și acolo să-mi fac și Muzeul Limbii Române!" (*Memorii*, p. 358).

Al treilea document, scris tot de mîna lui S. Pușcariu, începe cu: "Art. 1. Se întemeiază cu ziua de 1

octombrie 1919 un *Muzeu al limbii române*" și coincide, în datele sale esențiale, dacă nu în toate formulările, cu actul de constituire publicat în **Monitorul Oficial**. Extrase din acesta din urmă au fost reproduse în articolul datat 25.04.1920, care prefacează primul volum al "Dacoromaniei".

Dificultăți financiare, asociate cu nesiguranța legată de instabilitatea politică, amenințau însă să transforme Muzeul — cu tot prestigiul științific cîștigat între timp — din nou în "fum". Urmărind să consolideze, și prin mijloace administrative, poziția instituției atît de dragi inimii lui, directorul încearcă, în 1923 (probabil, și de prezența prietenului său, Al. Lapedatu, în fruntea Ministerului Cultelor și Artelor), să treacă prin parlament o lege care să-i consfințească statutul. Ciorna acestui proiect de lege, redactat pe baza experienței acumulate în trei ani de activitate a Muzeului, se păstrează în două exemplare. Pe cel dactilografiat, Pușcariu intervine substanțial, în special în expunerea de motive. Din referirile la inventarul bibliotecii, la ședințele de comunicări și la volumele din "Dacoromania" apărute pînă "la sfîrșitul anului 1931", deducem că ideea unei legi speciale privind Muzeul Limbii Române, nerealizată în 1923, a fost reluată în 1932.

Din compararea celor șase documente descrise mai sus reiese evoluția concepției lui Sextil Pușcariu despre rolul, organizarea și funcționarea Muzeului Limbii Române. Îmi propun să schițez aici numai cîteva aspecte, deși chestiunea ar merita un studiu mai amănuntit, al căruia ultim termen de comparație ar putea fi situația de azi.

1) *Denumirea* instituției se menține neschimbătă, cu observația că în toate mențiunările manuscrise

anterioare prezentării din DR I forma de genitiv întrebuințată de Pușcariu este *limbii*.

2) *Rostul* unui "muzeu al limbii" este cel care, în decursul anilor, s-a modificat cel mai mult în concepția creatorului lui. În 1917, instituția era "menită să îndrepteze toate greșelile și să umple toate lacunele" **Dicționarului Academiei**, care, la ora ipoteticei ei înființări, va fi fost terminat (**Memorii**, p. 190). În același timp, ea urma să pună la dispoziția oricărui filolog *întregul* material al dicționarului, prelucrat sau nu.

Dependența directă de dicționar dispare odată cu **Raportul** din 1918(19), scopul Muzeului fiind formulat astfel: "1) Adunarea, coordonarea și punerea la dispoziția publicului mare a materialului lexical al limbii române. 2) Unificarea limbii literare și a terminologiei tehnice. 3) Deșteptarea și menținerea interesului obștesc pentru chestiuni privitoare la limba românească".

Orientarea lexicologică și lexicografică se menține în toate proiectele următoare, suferind cel mult nuanțări: în **Proiectul de lege** din 1923—1932, se vorbește de "Strîngerea, clasarea și prelucrarea materialului lingvistic — cu deosebire a celui lexicografic — al limbii române, din toate timpurile și din toate regiunile locuite de români". Se menține, de asemenea dezideratul, să-i spunem propagandistic, **Proiectul de lege** din 1932 lărgind aria de preocupări și de influență: "Deșteptarea interesului obștesc pentru studiul limbii și literaturii române, atât în țară cât și în străinătate".

În cadrul acestor constante, la care se adaugă editarea unui **Buletin** al institutului, se remarcă o notabilă deplasare de accent: de la utilitarism imediat la crearea unei baze științifice pentru lucrările de interes practic, de la popularizarea științei la cercetarea

originală. Unificarea limbii literare și a terminologiei tehnice, prevăzută ca obiectiv în 1918 și 1919, devine, în 1920, "pregătirea de studii și lucrări speciale în vederea unificării limbii literare și a terminologiei tehnice și speciale în toate ținuturile românești" și dispare în **Proiectul de lege**. Ca obiectiv nou, apare, începând cu actul de constituire (1919), "pregătirea de filologi români", paragraf completat, în 1923, prin "și istorici literari, pentru lucrări originale".

În același proiect de lege apar două noi obiective: "crearea unei biblioteci de specialitate și a unei bibliografii cât mai complete" și "comunicări și discuții științifice".

Buletinul institutului, care trebuia să cuprindă, în varianta inițială, "toate lucrările pregătitoare pentru noua ediție a **Dicționarului**: glosare speciale, etimologii, studii lexicografice, o bibliografie completă a chestiunii, lucrări accesoria și mai ales articole de popularizare, care să arate publicului românesc bogăția limbii sale, expresiile care pot înlocui neologisme, să răspundă la întrebări "Cum se zice?" etc.", este ulterior doar menționat printre publicațiile Muzeului (dicționare speciale, glosare, hărți, bibliografii (1919), studii științifice, scrieri de sinteză și de popularizare a științei (1923)).

În sfîrșit, referirile din preambul la folosul pe care un muzeu al limbii române î-l arde publicului larg (1918), "cercurilor largi ale populației" (1920), folos realizat, practic, prin scrierile de popularizare și prin accesul publicului la materialul lexicografic brut (1917, 1918), dispar din ambele variante ale expunerii de motive din **Proiectul de lege**. În versiunea acestuia din 1932, regăsim ideea de a face accesibil materialul lingvistic stocat în Muzeu, dar într-o variantă mult evoluată, aceea a indicelui general.

3) Cu aceasta atingem alt aspect al evoluției concepției lui Pușcariu asupra Muzeului Limbii Române, acela al *organizării* lui.

Numai **Raportul** din 1918 și versiunea ultimă a proiectului de lege prevăd existența unor *secțiuni speciale*. Ele au ca obiect: 1) studiul dialectelor; 2) terminologia tehnică (juridică, medicală, industrială, comercială, gramatică, botanică, zoologică etc., etc.); 3) cuvintele istorice, dispărute din uz (instituțiuni, monede etc.); 4) numiri topografice; 5) numele proprii (onomasticon) — respectiv: secțiunile lexicografică, bibliografică, a atlasului lingvistic, onomastică și toponomică, a indicelui general.

4) Toate cele 6 documente cercetate menționează, mai mult sau mai puțin amănunțit, *metodele* sau *mijloacele* de cercetare utilizate în institut. Ca factori comuni se remarcă, pe de o parte, biblioteca de specialitate și bibliografia aferentă, pe de pe alta, cercetările dialectale, realizate prin chestionare și direct pe teren.

5) Ca bun organizator, Sextil Pușcariu specifică, în proiectele sale, bugetul Muzeului, numărul și funcțiile salariaților, drepturile și îndatoririle lor, precum și drepturile instituției. Detaliile ar interesa, fără îndoială, atât pe manageri, cât și pe economiști. Eu mă voi mărgini să arăt că numărul salariaților variază între 5 (1917) și 13 (1918, cînd sînt prevăzuți 2 servitori-laboranți; în 1919 nu se specifică numărul extractorilor de fișe) și că directorul și servitorul beneficiau de locuință, lumină și încălzire gratuită.

Dar nu în acest domeniu trebuie să căutăm evoluția și, mai ales, progresul Muzeului Limbii Române, ci în ceea ce a dat el științei și culturii românești.

Reflexe ale eternității

Sextil PUȘCARIU:

...Interesul pentru limbă izvorăște dintr-un simț firesc, precum dorința de a asculta o cântare, de a ceta o poezie sau de a rătăci prin potecile unei ilvezi înflorite se naște tot dintr-o aplecare înnăscută în om. Și acest simț pentru limbă se aseamănă cu simțul pentru frumos sau cu simțul pentru natură. Ceea ce ne face să medităm asupra limbii și să căutăm a ne da seama despre tainele graiului nostru nu e numai grija de a fi pricopuți de alții, de a cultiva deci — economicește — mijlocul acesta important de trai, ci e și o preocupare neconțință și de multe ori inconștientă, de natură estetică, de a îmbrăca gîndurile noastre într-o formă frumoasă.

Elisabeta FAICIUC
Cluj-Napoca

**CENTRU NAȚIONAL
DE INFORMARE
ȘI DOCUMENTARE
ÎN PROFILUL FILOLOGIC**

Sesizînd orientările noi de organizare temeinică a muncii științifice în profil filologic, pe plan european, ctitorul Muzeului Limbii Române, Sextil Pușcariu, va trasa, — în condițiile renașterii naționale declanșată de Marea Unire de la 1918 și ale reorganizării, la nivel european, a învățămîntului universitar clujean și a cercetărilor științifice din capitala Transilvaniei —, prin concepție și planul de lucru al acestui institut, coordonatele de dezvoltare a diferitelor domenii lingvistice, într-un cadru adevarat și organizat.

Cum realizarea **Dicționarului limbii române** încredințată de Academia Română lui Sextil Pușcariu, precum și a celorlalte monumente de limbă închinatе graiurilor românești cerea o serioasă bază documentară, unul dintre primele obiective ale Muzeului a fost "crearea unei *biblioteci de specialitate* cît se poate de completă". Aceasta s-a înfăptuit pe tot parcursul existenței Muzeului, prin multiplele legături ale creatorului ei cu lumea științifică din țară și străinătate, prin responsabilitatea asumată, pasiunea, competența, eforturile și modul în care Sextil Pușcariu a acționat pentru îmbogățirea fondurilor tuturor bibliotecilor universitare clujene (ca primul rector al Universității românești și președinte al Comisiunii Bibliotecii Universitare), dar mai ales

pentru completarea colecțiilor Muzeului său, căruia i-a dăruit cu multă generozitate o mare parte din publicațiile private. De asemenea, ar fi de menționat și modul în care Sextil Pușcariu a șiut să mobilizeze și alte cadre universitare (de la Muzeu sau de la alte facultăți) pe această linie sau să le stimuleze preocupările în direcția organizării cărții și a difuzării informației științifice, punînd la Cluj, prin nucleul de la Muzeul Limbii Române, bazele unei adevărate școli bibliologice. Astfel, putem spune că acest institut de cercetări lingvistice a creat prima și cea mai completă bibliotecă de specialitate în profil filologic, în fondurile sale existînd majoritatea publicațiilor de lingvistică și mai ales de romanistică, apărute în perioada respectivă, dar și anterior.

Organizarea fondurilor și muncii bibliotecare de aici, orientată teoretic și practic de Sextil Pușcariu în funcție de cerințele concrete ale cercetării, a făcut ca biblioteca acestui institut să nu se mărginească a fi doar un simplu depozit de cărți, să se transforme și ea (ca celelalte biblioteci europene cu același profil sau de același tip) în oficiu de informare și documentare, în parte componentă a cercetării domeniului.

Întrucît pe plan mondial lucrările elaborării bibliografiilor generale fuseseră abandonate de bibliotecile naționale, atenția specialiștilor se îndrepta, în condițiile organizării și ordonării muncii științifice (de la început de secol), "asupra sistematizării informației și a difuzării organizate a ei prin bibliografii periodice curente și de utilitate imediată — ca prime instrumente practice, strict limitate ca teren, cu pricepere redactate de specialiști competenți ai fiecărei ramuri științifice, bibliograful dînd numai normele și indicațiunile tehnice ale fiecărui fel de bibliografie". De aceea, între primele obiective ale Muzeului figurează și elaborarea de către membrii și colaboratorii acestui institut a

bibliografiei filologice. Aceasta s-a realizat pe parcursul întregii existențe a Muzeului, după metodologia stabilită de Sextil Pușcariu și urmărindu-se obiectivele fixate acestei lucrări de dînsul. Deși ea are un caracter colectiv, activitatea desfășurată în Secția bibliografică era condusă de specialiști atât în profil filologic, cât și biblioteconomic și bibliografic, pregătiți în străinătate sau în cadrul muncii de la acest institut. Dar cine erau acești specialiști?

1. Ion Georgescu-Tistu (1920—1930), cu experiență bibliografică rezultată din colaborarea la bibliografia filologică: *Revista periodicelor* din "Dacoromania", II—IV, cu noi cunoștințe în acest domeniu acumulate în străinătate (la Școala Română din Franța, la Cercul Librăriei și Școala de bibliotecari din Paris, cu stagiu de practică la Institutul Internațional de Bibliografie din Bruxelles, cu mai multe cercetări bibliografice la Institutul Internațional de Cooperație Intelectuală din Paris, cu vizite de lucru la mariile biblioteci europene), precum și convins de necesitatea elaborării bibliografiilor speciale și la noi, "căci în Apus lumea științifică a început să se organizeze în direcția aceasta", întors în țară, își îndreaptă atenția asupra studiilor de metodă în domeniul bibliografic în profil filologic. Am menționat comunicarea **Indicații bibliografice pentru "Dacoromania"** (ținută la Muzeu în 15 nov. 1927) și mai ales lucrarea fundamentală pentru pregătirea unui bibliograf (chiar pentru orice ramură de știință) **Organizarea bibliografiei filologice**: raport la al III-lea Congres al Filologilor Români, Cernăuți, 27 mai 1927. După ce trece în revistă principiile care trebuie să stea la baza elaborării unei asemenea lucrări, autorul se oprește la metodologia redactării ei, pornind de la exemplul Bibliografiei din "Dacoromania" (cu aspectele ei pozitive și cu propunerile concrete de îmbunătățiri) și, considerind Congresul Filologilor un bun prilej pentru a hotărî o operă atât

de utilă, îi supune atenției, aprecierilor și îndreptărilor un *plan de lucru* concret pentru bibliografia filologică, din care aici, în acea perioadă, s-a realizat doar cea curentă, bibliografia retrospectivă, ca de altfel și *Indexul general*, rămînînd doar în proiect sau într-o primă fază, din cauza unor lipsuri materiale și a lipsei unui personal bine pregătit. Pentru inițierea studențimii în munca de cercetare în general și pentru specializarea tinerilor în domeniul bibliografic, într-un Raport al Secției bibliografice din 1927 către conducerea Muzeului, Georgescu-Tistu cere sprijin lui Sextil Pușcariu în vederea înființării la Cluj a unei *Conferințe de bibliografie*. Această propunere se va realiza la Cluj abia în 1932, cînd I. Crăciun va deschide un curs de bibliografie generală, iar Georgescu-Tistu își va pune în practică propunerea menționată mai sus, prin deschiderea, în 1929, la Școala Superioară de Arhivistică și Paleografie — București, a cursului de bibliologie cu lecția **Studiul și organizarea cărții**, continuîndu-și apoi activitatea bibliografică în domeniul filologic în capitala țării.

2. În locul lui, la conducerea Secției bibliografice a Muzeului (1930—1938) vine un alt elev al lui Sextil Pușcariu, ce va face onoare școlii bibliologice clujene, Ion Breazu, format ca bibliograf în cadrul acestui institut și colaborînd cu ceilalți muzeiști, în preajma și sub îndrumarea directă a profesorului său. Atât **Bibliografia periodicelor** din "Dacoromania", VII—IX, cât și alte lucrări ale sale de acest gen î evidențiază calitățile de bibliograf, critic și istoric literat, de competent teoretician al problemelor ce ridică acest domeniu, precum și de profesor (mai tîrziu) ce își inițiază studenții în munca bibliografică.

3. Din 1939 Secția bibliografică a Muzeului este condusă de Ilie V. Constantinescu, care va publica în "Dacoromania" X și XI **Bibliografia publicațiilor privitoare la limba română**.

În concluzie, putem spune că la Muzeul Limbii Române s-au pus bazele documentării și informării în profilul filologic prin: a) crearea celei mai mari și serioase biblioteci documentare de specialitate lingvistică din țară și una din cele mai mari din sud-estul Europei, precum și cea mai completă sub aspectul reflectării în fondurile sale a publicațiilor din domeniul filologic; b) difuzarea organizată a informației științifice de limbă și literatură română, precum și din alte discipline ajutătoare studierii fenomenelor lingvistice prin bibliografia curentă, recenzii, croni, **Pe marginea cărților** (rubrică semnată de Sextil Pușcariu), contribuții la **Bibliografia veche românească**, bibliografi individuală etc.; c) specializarea personalului științific care a coordonat activitatea de informare și documentare și care, aprofundând planul și metodologia de lucru din acest domeniu lingvistic (stabilită de Sextil Pușcariu) prin lucrări teoretice și practice, a pus bazele **Bibliografiei filologice românești**, din care în paginile "Dacoromaniei" a apărut mai bine de un sfert de veac doar cea curentă. Prin toate acestea Muzeul Limbii Române s-a sincronizat și practic cu activitatea instituțiilor internaționale de cooperare intelectuală și difuzare pe plan mondial a informației științifice, instituții în care am fost membri activi. Oricum, activitatea bibliografică de la Muzeul Limbii Române și din paginile "Dacoromaniei", experiența și contribuțiiile teoretice și practice din acest domeniu, atât ale lui Sextil Pușcariu, cât și ale colaboratorilor săi, au fost apreciate în mod deosebit pe plan european, directorul Muzeului fiind invitat să ia parte ca expert la toate reuniunile internaționale pentru pregătirea unei bibliografii de lingvistică romană, primind însărcinarea să formeze la Cluj centrul național pentru **bibliografia limbii române**.

Reflexe ale eternității

Sextil PUȘCARIU:

Dacă noi ne numim *români* este fiindcă, în opoziție cu "străinul" venit din alte părți, noi eram locuitorii autohtoni, români, și pentru că în întreg sud-estul european, cutropit de barbarii de alt neam, păstram conștiința că aparținem aceluiași neam cu prestigiu mondial.

Dumitru POP
Cluj-Napoca

LIMBĂ ȘI CULTURĂ ÎN VIZIUNEA MUZEULUI LIMBII ROMÂNE

Formați în atmosfera prielnică reîntoarcerii cărturilor în popor și la valorile culturale tradiționale ale acestuia și totodată în orizontul științific european de la cumpăna veacurilor al XIX-lea și al XX-lea, ca să se afirme apoi, cu deosebire după 1918, în ambianța stimulatoare ce a urmat împlinirii idealului nostru național, întemeietorii Muzeului Limbii Române ilustrează în chip exemplar — prin concepția și activitatea lor — coordonatele fundamentale ale epocii care i-a creat. Produs al acestei epoci distincte, ei au creat, la rîndul lor, o nouă epocă, ce domină, și nu numai regional, perioada interbelică, dar ale cărei prelungiri se întind pînă în zilele noastre.

Nu putem înțelege astăzi nici amplitudinea și nici orientarea și calitatea activității Muzeului Limbii Române fără să avem în vedere, pe de o parte, adeziunea membrilor săi la motivația și sensurile ce le avea ampla mișcare de preluare și de valorificare a patrimoniului cultural popular, iar pe de altă parte, conștiința necesității de integrare continuă a științei și culturii noastre în cadrul și în ritmul celei europene.

Înscriindu-se astfel pe linia unei tradiții încetătenite și în știința românească, începînd cu B.-P. Hasdeu, tinerii filologi adunați sub cupola noii instituții și a întemeietorului ei, Sextil Pușcariu, au înțeles perfect atât relația organică ce există între limbă și literatură în general, cât și

relația dintre limbă și cultura populară, în variantele ei întrupării materiale și spirituale. Lingviști prin formăție, în marea lor majoritate, "muzeiștii" nu numai că au analizat fenomenele respective în complexitatea lor genetică, ci s-au manifestat adesea ca buni specialiști și în domeniul istoriei și criticii literare, ca traducători și chiar ca scriitori.

Astfel, timp de 30 de ani predarea cursului de istorie a literaturii române vechi la Facultatea de Litere din Cluj a fost asigurată de "muzeiștii" Sextil Pușcariu, Nicolae Drăganu, Ștefan Pașca și Dimitrie Macrea¹, primul oferindu-ne chiar o bună istorie a literaturii române din această perioadă². Îar timp de doi ani după moartea profesorului Gheorghe Bogdan-Duică (1934) Sextil Pușcariu a predat și cursul de istorie a literaturii române moderne, după cîe, în 1923, publicase în limba italiană o schiță a întregii istorii a literaturii noastre³. În planul criticii literare învățătul nostru lingvist se numără printre cei dintîni care au salutat intrarea lui Lucian Blaga în literatură, odată cu apariția volumului **Poemele luminii**, în 1919⁴. Mai tîrziu avea să-i consacre și un studiu⁵, alături de alte contribuții pe terenul literaturii noastre⁶. Semnificativă ne apare în ceea ce privește orientarea profesorului Pușcariu și încadrarea, în 1928, a tînărului istoric și critic literar Ion Breazu, la Muzeul Limbii Române, instituție în care acesta s-a afirmat și s-a manifestat timp de 15 ani. În afară de lucrările interesînd deopotrivă lingvistica și literatura⁷, Ion Breazu și-a desfășurat în cadrul Muzeului o mare parte din bogata sa activitate pe tărîmul istoriei și criticii literare.

Asemenea lui Sextil Pușcariu, unii dintre colaboratorii săi, Nicolae Drăganu, Vasile Bogrea, Ștefan Pașca și alții, sunt autori ai unor contribuții remarcabile în domeniul istoriei literaturii române⁸, iar Theodor Naum, pe lîngă cercetările consacrate limbii și literaturii latine, a dat excelente

traduceri din opera unor scriitori clasicî ai acestei literaturî⁹. Impunătoarea publicație a Muzeului Limbii Române, "Dacoromania", ca și "Biblioteca "Dacoromaniei", au adunat în paginile lor studii și articole privind cele mai diverse sectoare ale limbii și literaturii, ilustrînd astfel profilul larg filologic al mișcării științifice dezvoltate în cadrul prestigioasei instituții întemeiate acum 75 de ani.

Cît privește relația dintre limbă și cultura populară în preocupările Muzeului, aceasta se dezvăluie în activitatea celor mai mulți dintre membrii lui. Fie că provineau — direct sau indirect — din rîndurile țărănimii, fie că provineau din alte medii socio-profesionale, învățății grupați în cadrul Muzeului Limbii Române s-au apropiat cu interes și cu respectul cuvenit de aspectele etnografice și folclorice ale culturii noastre populare. Orientarea lor către vastul cîmp al celei mai vechi și mai autentice tradiții culturale naționale nu este însă de ordin strict sentimental, ea mai înseamnă și manifestarea unei concepții științifice în vogă în lingvistica europeană a vremii. Potrivit acestei concepții, sintetizată în genericul "Cuvinte și lucruri" sau "Cuvinte și obiceiuri", elementele de cultură populară pot juca un rol important în stabilirea originii și explicarea faptelor de limbă, după cum acestea, la rîndul lor, pot ajuta la cunoașterea originii și sensului unor fapte de cultură populară. Sau, cum spunea Nicolae Drăganu: "cuvintele lămuresc originea, chiar felul obiceiurilor, vechimea și stratificarea acestora; obiceiurile lămuresc originea și înțelesul cuvintelor"¹⁰. Mergînd pe această cale, profesorul N. Drăganu a încercat să descifreze originea unor obiceiuri în folclorul românesc, între care "bricelatul" sau "prișcălîtele" sau "crai nou", "înfîrtejrea" sau "înfîrtăția", "însurăția", "mătcălăul"¹¹ și.a. Sub genericul "Cuvinte și lucruri", G. Giuglea încearcă să descifreze

"elemente vechi germane în orientul romanic"¹². Romul Vuia, pornind de la termenul care denumește obiceiul "Călușul", încearcă să stabilească însuși înțelesul originar al acestuia¹³. Foarte interesante și savante, demonstrațiile autorilor și ipotezele ce le formulează au marea calitate de a antrena dezbaterea științifică, dar nu întotdeauna termenul, cuvîntul care numește un obicei, de exemplu, constituie și o probă sigură cu privire la originea lui.

Pornind de la amintita concepție în legătură cu relația dintre limbă și cultura populară, încă în 1917, reflectînd asupra înființării viitorului Muzeu al limbii române, Sextil Pușcariu consideră că unul din cei patru colaboratori necesari pentru început trebuia să fie "etnograf"; sarcina sa ar fi fost să procure "obiectele sau fotografîile lor pentru toți termenii istorici și populari care sînt specifici românești"¹⁴. La cîțiva ani după înființarea Muzeului, Sextil Pușcariu își exprima intenția de a lărgi interesul și către domeniul folclorului: "Se poate însă — îi scria el lui Ion Mușlea, în 1925 — ca în viitor Muzeul să se dezvolte și să îmbrățișeze și folclorul. Mai ales dacă vom face, cum dorim, Atlasul lingvistic. Atunci echipele pe care le vom trimite la fața locului ar putea să strîngă, pe lîngă fapte lingvistice, și material folcloristic și etnografic"¹⁵. După ce, la intervenția și la stăruințele lui Sextil Pușcariu, ia ființă în 1930, la Cluj, pe lîngă Muzeul Limbii Române și sub nemijlocita responsabilitate a directorului său, Arhiva de Folclor a Academiei Române¹⁶, savantul nostru îi scrisă tînărului director al nouului așezămînt: "Legătura ce s-a făcut între Arhivă și Muzeu nu e numai întîmplătoare [...], ci e o legătură organică, căci mii de fire duc de la limbă la folclor"¹⁷. Iar în 1929, referindu-se la Atlas, Sextil Pușcariu preciza că Muzeul va face "anchetele relative la folclor și etnografie [...] în

strînsă colaborare cu Muzeul Etnografic din Cluj". Gîndul său mergea chiar mai departe: combinarea Atlasului lingvistic "cu un atlas etnografic, folcloristic"¹⁸.

Asupra conlucrării dintre lingvist, etnograf și folclorist în anchetele de teren Pușcariu revine și cu alte ocazii¹⁹. Învățatul nostru filolog speră să beneficieze de condițiile materiale necesare lărgirii sferei cercetărilor de teren, astfel ca Atlasul complex la care visa "să însemneze un progres față de cele realizate în străinătate"²⁰. Din păcate, mijloacele materiale nu i-au permis realizarea acestui proiect, dar orientările inițiatorului și directorului Atlasului lingvistic român s-au concretizat în chestionarele ce s-au aplicat în anchetele întreprinse, chestionare elaborate de etnograful Romul Vuia și folcloristul Ion Mușlea. Ele conțin numeroase întrebări referitoare la aspecte și elemente de cultură populară, iar volumul **Texte dialectale**, culese de Emil Petrovici²¹, la sugestia lui Pușcariu, se adresează deopotrivă lingvistului, etnografului și folcloristului.

Conștiința unității dintre limbă și cultură populară a determinat în planul necesităților cercetării un paralelism între folcloristică și etnografie, pe de o parte, și între dialectologie și antroponomastică, pe de altă parte. Și într-un caz și în altul, evoluția din ce în ce mai rapidă a civilizației și culturii scrise favoriza dispariția unora din elementele arhaice: "Așa cum se pierd particularitățile de grai, vedem pierzîndu-se deodată cu progresele civilizației nivelatoare urmele culturii vechi populare în înfățișarea ei materială (etnografia) și spirituală (folclorul)"²² — cum se exprima Sextil Pușcariu. De aici prioritatea acțiunii de culegere a materialului pe teren pentru specialiștii domeniilor respective. Paralelismul existent în planul necesităților și afinitățile genuine dintre diferențele categorii de material explică faptul că cercetările s-au efectuat

adesea de către unele și aceleași persoane, mulți dintre culegătorii de folclor fiind lingviști, îndeosebi dialectologi. Folcloristica și dialectologia au evoluat astfel împreună (ca și în cazul școlii de la București, patronată de Ov. Densusianu) pînă după cel de-al doilea război mondial²³. Referindu-ne numai la cercetătorii clujeni din gruparea Muzeului, se impune să amintim la început mai vechea contribuție a lui Sextil Pușcariu, **Studii istorice române**²⁴, conținînd, pe lîngă texte de interes pur lingvistic, și 40 de narări populare. Un alt "muzeist", Gheorghe Giuglea, publicase împreună cu geograful și etnograful George Vâlsan excelenta colecție folclorică **De la români din Serbia**²⁵, rodul unei anchete efectuate în anii 1910—1911. Theodor Capidan consacră cel de-al doilea volum al monografiei sale **Meglenoromânia**²⁶ literaturii orale a acestora. Emil Petrovici întreprinde cercetări folclorice și dialectale la moții de la Scărișoara²⁷; în Valea Almăjului²⁸ și la români din Valea Mlavei (Sârbia)²⁹. Cercetări de același profil a întreprins și Ioan Pătruț³⁰; Ștefan Pașca efectuează o cercetare de antroponomastică și folclor în Țara Oltului³¹, iar Romulus Todoran culege texte dialectale dintr-un sat din regiunea Clujului³², între care numeroase texte folclorice.

Se cere a fi remarcată în mod special metoda de înregistrare, cu preocuparea de a reda texte în deplină lor autenticitate, inclusiv în ceea ce privește aspectul lor fonetic, prin utilizarea unui sistem perfectionat de semne diacritice, sistem utilizat și în culegerea materialului pentru **Atlasul lingvistic român**. Mai mult chiar: într-o recenzie la colecția lui Mathias Friedwagner³³, Sextil Pușcariu face dovada unei concepții științifice moderne cu privire la culegerea și publicarea folclorului. Relevă astfel importanța notelor "ex-

plicative [...] de natură literară și filologică" ce însoțesc textele, menționarea variantelor acestora "din cele mai însemnate colecții de cîntece populare", "explicațiile necesare celor care nu au avut ocazia să audă pe țăraniul nostru cîntînd doine și improvizînd strigături", lămuririle cu privire la "unele datini și versuri greu de înțeles pentru străini, arătîndu-se sensul cuvintelor provinciale și idiotismelor și atrăgîndu-se atenția asupra unor construcții sintactice remarcabile". Pornind de aici, Sextil Pușcariu apreciază colecția lui Mathias Friedwagner drept posibil "model tuturor celor ce dau în vîleag colecții de cîntece populare, care, la noi, nu-s de cele mai multe ori decît niște aglomerări de material necernut, strîns fără critică și publicat fără metodă"³⁴. Ideea din ultimele cuvinte citate va reveni peste patru ani în cadrul unei critici deosebit de severe întreprinse de Ov. Densusianu la adresa culegerii și publicării folclorului³⁵, critica marcînd o adevărată cotitură în istoria folcloristicii românești.

Pe lîngă cercetările întreprinse sub genericul "Cuvinte și lucruri", în

care urmăreau descifrarea unor forme și înțelesuri din domeniile limbii, culturii populare și istoriei³⁶, unii din membrii Muzeului Limbii Române au abordat diverse probleme de folcloristică și etnografie, între care unele cu pronunțat caracter teoretic. În capitolul consacrat literaturii populare din *Istoria literaturii române. Epoca veche*, ce revine într-o formă apropiată și în amintita broșură despre literatura română, precum și în prefața unei lucrări destinate studenților străini care învață românește, *Antologie română*³⁷ (în colaborare cu Ion Breazu), profesorul Pușcariu se oprește asupra unor particularități ale folclorului românesc: lirismul și sentimentul naturii în poezia noastră populară sunt considerate astfel, datorită ponderii ce o au, drept trăsături specifice ale acesteia. Originalitatea ce i-o conferă aceste trăsături explică în mare măsură, în opinia autorului, și originalitatea poeziei culte pe care o inspiră.

La rîndul său, Vasile Bogrea se lasă ispitit de problema baladei populare pe tema "jertfa zidirii" în estul Europei³⁸ și de motivul "musca columbacă" în tradiția românească, în

Muzeul Limbii Române. Interior

legătură cu care aduce în discuție și o variantă romanică³⁹. Subliniază importanța studierii graiului ciobanilor, considerînd că “o cercetare amănunțită” a elementelor lui ar constitui “nu numai un interesant capitol dintr-o monografie a cîntecului poporal, ci și o însemnată contribuție la dicționarul limbii românești”⁴⁰. În sfîrșit, Vasile Bogrea e preocupat de unele aspecte privind structura artistică a poeziei noastre populare⁴¹.

Credincios aceleiași abordări a limbii și culturii populare, Gheorghe Giuglea încearcă să stabilească originea poeziei Plugușorului, căreia îi găsește similitudini în poezia populară romanică⁴². Cercetînd folclorul mojilor de la Scărișoara, Emil Petrovici face interesante considerații cu privire la relația dintre mediile folclorice și structura repertoriului. Obiceiurile, de exemplu, jocul duminical și alte manifestări, a căror desfășurare presupune un grup de interpréți și de participanți, nu se pot dezvolta în satele risipite de munte. N. Drăganu se ocupă de interferențele dintre literatura populară și cea cultă din epoca veche⁴³ și publică o seamă de texte din secolul al XVIII-lea, care interesează și studiul folclorului. Romulus Todoran publică un manuscris ardelean din anul 1831 cuprinzînd texte populare⁴⁴ și.a.

Desigur, nu putem omite nici rolul esențial pe care unii “muzeiști” l-au jucat în organizarea nouului centru științific clujean consacrat cercetării folclorico-ethnografice. Sextil Pușcariu a fost astfel președintele comisiei de organizare a “Muzeului Etnografic al Transilvaniei” (1922), iar împreună cu profesorul Vasile Bogrea, vicepreședinte al Societății etnografice române (1923), prima societate de acest fel în România. Profesorul Pușcariu este personalitatea care a intervenit direct și repetat în favoarea înființării “Arhivei de Folclor” a Academiei Române la Cluj (1930), al cărei mentor a fost în perioada de

început a acesteia⁴⁵.

Privită în perspectiva celor 75 de ani care au trecut de la întemeierea Muzeului Limbii Române, vizuinea membrilor acestuia asupra limbii și culturii populare ne apare ca o componentă a modernității cercetării de specialitate, căreia i-au sporit eficiența și prestigiul. Între timp, disciplinele științifice legate de cercetarea limbii și culturii populare și-au dobîndit o deplină autonomie, dar parte din achizițiile Muzeului s-au perpetuat pînă azi, constituind elemente fundamentale ale cercetărilor interdisciplinare, promovate cu asiduitate — cel puțin teoretic — în ultimul timp. Însăși structura actuală a Institutului de Lingvistică și Istorie Literară “Sextil Pușcariu” amintește în mare structura Muzeului Limbii Române de odinioară.

NOTE:

¹ Vezi amănunte în **Universitatea “Babeș-Bolyai”**. Studiu monografic, 1957, p. 99—104, 107—109.

² **Istoria literaturii române. Epoca veche**, vol. I, Sibiu, 1920, ed. II, 1930.

³ **La literatura romena**, Roma, Istituto per l’Europa Orientale, 1923, lucrare care va apărea și în limba română: **Literatura română**, Arad, 1925.

⁴ **Un poet: Lucian Blaga** // “Glasul Bucovinei”, II (1919), nr. 49, p. 1.

⁵ “Analele Academiei Române”, 55, 1934—1935, p. 169—181.

⁶ Marele nostru filolog a mai publicat și alte contribuții în domeniul literaturii, pentru care a se vedea Mircea Vaida, **Sextil Pușcariu, critic literar**, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1972. În amurgul vieții scrie lucrarea memorialistică **Călare pe două veacuri. Amintiri din tinerețe** (1895—1906), Editura pentru literatură, 1968, care pune în lumină un scriitor înzestrat.

⁷ **Bibliografia periodicelor (1927—1928)** // “Dacoromania”, Cluj, VI (1929—1930), p. 537—645, și **Bibliografia publicațiilor (1929—1935)** // “Dacoromania”, VII (1931—1933), p. 505—651; VIII (1934—1935), p. 359—482; IX (1936—1938), p. 450—638, amîndouă

elaborate în colaborare.

⁸ Vezi informații cu privire la activitatea lor științifică în lucrarea **Activitatea științifică a Universității din Cluj-Napoca, 1919—1973**, Bibliografie selectivă, Limbă și literatură, Cluj-Napoca, 1974, **Universitatea "Babeș-Bolyai"**, Cluj-Napoca, Biblioteca Centrală Universitară.

⁹ *Ibidem*, p. 169—172.

¹⁰ **Cuvinte și obiceiuri** // "Anuarul Arhivei de Folclor", II, București, 1933, p. 1:

¹¹ *Ibidem*, p. 1—19.

¹² "Dacoromania", Cluj, II (1921—1922), p. 327—402.

¹³ **Originea jocului de călușari**, *ibidem*, p. 215—254.

¹⁴ Apud Magdalena Vulpe, **Sextil Pușcariu — file de jurnal** // vol. 100 de ani de la nașterea lui Sextil Pușcariu (1877—1984) // Comunicările Simpozionului din 14.I.1977; **Universitatea "Babeș-Bolyai"**, Cluj-Napoca, 1977, p. 50.

¹⁵ Scrisoarea, pusă la dispoziția noastră de ing. Ion Mușlea, fiul folcloristului, am reprodus-o parțial în articolul **Sextil Pușcariu și cultura populară** // "Anuarul Muzeului Etnografic al Transilvaniei", IX, 1977, Cluj-Napoca, 1977, p. 387—388.

¹⁶ Cf. Ion Mușlea, **Academia Română și folclorul** // "Anuarul Arhivei de Folclor", I, 1932, p. 5—6.

¹⁷ Vezi articolul nostru, citat ant., nota 15, p. 387.

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ *Ibidem*.

²¹ Sibiu—Leipzig, 1943.

²² Manuscrisul se află la Arhivele Statului din Cluj-Napoca și a fost citat de noi în articolul amintit, p. 386.

²³ Romulus Todoran, de exemplu, își publică rezultatele unei astfel de cercetări în 1960: **Graful din Vilcele (raionul Turda)** // vol. **Materiale și cercetări dialectale**, București, Editura Academiei, p. 29—126. Cercetări de dialectologie, etnografie și folclor s-au mai efectuat și în cadrul Filialei din Cluj a Societății de științe istorice, filologice și folclorice, prin anii 1949—1951.

²⁴ Vol. II, București, 1926.

²⁵ Ancheta a fost concepută ca o cercetare dialectală și folclorică.

²⁶ București, 1925—1935.

²⁷ "Anuarul Arhivei de Folclor", V, 1939, p. 111—175.

²⁸ *Ibidem*, III, 1935, p. 25—158.

²⁹ *Ibidem*, IV, 1941, p. 43—76.

³⁰ **Folclor de la români din Sirbia //**

ibidem, IV, 1941, p. 329—384.

³¹ **Nume de botez din Țara Oltului //** *ibidem*, I, 1932, p. 107—115.

³² În **Materiale și cercetări dialectale...** (vezi nota 23).

³³ **Romanische Volkslieder aus der Bukowina**, Halle, 1905.

³⁴ "Dacoromania", X, Partea I, 1941, p. 225.

³⁵ **Folclorul. Cum trebuie înțeles //** "Viața nouă", V (1909), p. 377.

³⁶ În domeniul acesta, alături de Nicolae Drăganu, pentru care "lingvistica, istoria, etnografia, folclorul și literatura alcătuiau diferențele părți ale acelaiași întreg: istoria culturală", cum nota Sextil Pușcariu la scurt timp după dispariția prematură a savantului, coleg și colaborator ("Dacoromania", IV/2, 1924—1926, p. 1530). Prin numeroasele sale contribuții, Bogrea definea poate cel mai lăptedre concepția "muzeiștilor" despre unitatea vieții, limbii și culturii populare, de unde și necesitatea studierii lor corespunzătoare. Informații mai numeroase cu privire la acest aspect al activității sale, în articolul nostru **Vasile Bogrea și cultura populară românească** // "Studia Universitatis "Babeș-Bolyai", Philologia, 1983, p. 20—26.

³⁷ Halle, 1938.

³⁸ **Legenda meșterului Manole în estul european** // "Neamul românesc", XX (1925), nr. 240, p. 1.

³⁹ **Musca columbacă în tradiția noastră populară și istorică. Cu o paralelă romanică** // "Anuarul Arhivei de Folclor", I (1932), p. 47—52.

⁴⁰ "Drum drept", Iași, XX (1917), nr. 4, p. 59..

⁴¹ **Formule călătoare. Un "cento" popular** // "Dacoromania", II (1912—1922), p. 431—437.

⁴² **Valori latine în expresie românească** // "Dacoromania", XI (1948), p. 103—127.

⁴³ **Pagini de literatură veche. O colecție de cărți populare într-un manuscris din jumătatea a doua a secolului al XVIII-lea** // "Dacoromania", III (1922—1923), p. 238—251.

⁴⁴ **Poezii populare într-un manuscris ardelean din 1831** // "Anuarul Arhivei de Folclor", VII (1945), p. 131—139.

⁴⁵ În legătură cu toate acestea vezi articolul nostru, **Sextil Pușcariu**, p. 386—387.

Felicia ȘERBAN
Cluj-Napoca

DE LA *DICȚIONARUL LIMBII ROMÂNE* LA O BANCĂ DE DATE

Marile proiecte organizatorice ale lui Sextil Pușcariu s-au conturat în timpul primului război mondial. Într-o lume învolburată, intuind că se va schimba fața Europei, savantul găsea totuși resurse pentru reflecții de mare seninătate. Privind spre trecut, socotea că a trăit o viață frumoasă, în care avusese tot ce și-a dorit, atingându-și de tînăr toate obiectivele. Împlinea pe atunci patruzece de ani. Privind spre viitor, nutrea speranță că, după suferințe și jertfe, soarta se va întoarce în favoarea României¹. Sfîrșitul primului război mondial va aduce împlinirea acestei dorințe, deschizînd totodată o nouă etapă în viața savantului român — perioada clujeană.

Sextil Pușcariu proiectase, pe cînd se afla încă pe front, o instituție dintre cele mai frumoase, care va deveni Muzeul Limbii Române. Lucrările Muzeului se puteau înscrie în orice ramură a filologiei, dar se preconiza cu precădere: extragerea șiordonarea întregului material al limbii române, atât alfabetic, cît și după noțiuni; pregătirea bazei de studiu al grauriilor și al întregului lexic românesc prin anchete dialectale și prin chestionare; publicarea de monografii, dicționare speciale, glosare, hărți lexicale, studii, bibliografii și scrisori de popularizare².

Direcțile de activitate ale

Muzeului Limbii Române, trasate de Sextil Pușcariu, erau nu numai adecvate momentului cînd a fost creat institutul, ci deschideau perspective care le păstrează mereu în actualitate. Dacă ne oprim pe rînd asupra ideilor din program, găsim în fiecare un întreg cîmp de activitate științifică amplă, care se întinde peste timp, fiecare avîndu-și propriul destin.

În proiectul Muzeului, schițat la începutul anului 1917, Sextil Pușcariu prefigura un institut ale căruia activități să fie convergente spre desăvîrșirea *Dicționarului limbii române*; o instituție "care ar fi menită să îndrepteze toate greșelile și să umple toate lacunele lucrării prezente"³. Cel care conducea lucrările *Dicționarului* din încredințarea Academiei Române era pe deplin conștient de nemiloasele îngrădiri pe care presiunea de a scoate volumele cît mai curînd le impunea în conținut: selecția inventarului de cuvinte și a citatelor ilustrative. În *Raportul către Comisia Dicționarului*, Pușcariu scria: "Cîteva mii de cuvinte și etimologii nouă, cîteva zeci de mii de subînțelesuri mai precise și de citații mai bine alese vor apropia ediția viitoare mai mult de idealul unui bun dicționar"⁴. În concepția sa, forma publicată constituia temelia unei viitoare ediții: "Va trebui să adunăm un material nou din operele literare care ne-au scăpat din vedere și mai ales din limba vorbită de români de pretutindeni"⁵, material care va servi la precizarea vechimii și a extensiunii geografice a cuvintelor, la urmărirea evoluției sensurilor și la descoperirea unor etimologii; vor trebui, de asemenea, completate exemplele cu citate din autori mai numeroși.

Pușcariu considera că, după terminarea *Dicționarului*, în continuare, Academia ar trebui să tipărească două lucrări. Cea dintîi ar consta într-un supliment care să aducă material nou, să precizeze etimologia, să îndrepte greșelile și a. m. d. Cealaltă lucrare urma să fie un

dicționar mic, ilustrat, extras din dicționarul-tezaur și din supliment, cuprinzând o bogată frazeologie, construcții, locuțiuni, seria sinonimică și etimologia, dar fără citate din literatură⁶.

În momentul de față **Dicționarul** se află în faza la care se gîndește Pușcariu pe cînd plănuia înființarea Muzeului, adică în curs de finalizare. Ultimele volume vădesc accentuat deosebirile în raport cu tomurile de la începutul alfabetului. Să urmărim, spre exemplu, numai îmbogățirea surselor și creșterea numărului de excerpte. Titlurile incluse în bibliografie au sporit de la 270, la început, cu 60 la litera C, atingînd aproape cifra de 500 la volumul *F—I*. Seria nouă a **Dicționarului** pornește de la o bibliografie de peste 1 600 de titluri, crescînd cu cîte aproximativ 130 la literele *P* și *S* și cu circa 150 la litera *T*, în total aproape 2000 de titluri. Nu ne vom opri aici asupra altor deosebiri, de conținut, între volumele apărute de la început și pînă acum.

Academia Română a inițiat în acest an un "dicționar-tezaur" într-un volum, de felul celui schițat de Sextil Pușcariu, deci cu tot inventarul de cuvinte al marelui **Dicționar al limbii române**, cu toate sensurile, construcțiile verbale fixe și cu etimologie, darse preconizează în plus indicarea primei atestări a fiecărui cuvînt⁷. Redactarea lucrării va reveni în întregime Institutului de Lingvistică "Iorgu Iordan" din București.

O ediție într-un volum, în momentul de față, nu înseamnă doar condensare prin reducerea definițiilor și lipsa citatelor, ci, totodată, completare, adăusuri de mari proporții, lucrări pregătitoare pentru o nouă ediție integrală. Să privim situația și dintr-o altă perspectivă. În **Raportul către Comisia Dicționarului**, Sextil Pușcariu mai scria următoarele: "Redus la proporții pur lingvistice, dicționarul face parte din gramatică [...]. El are puncte de atingere cu

toate celelalte ramuri gramaticale"⁸ (fonologia, morfologia, derivația, sintaxa și stilistica). În termeni actuali — dicționarul este parte a unei baze de date lingvistice.

Academia Română a inclus programul de dezvoltare a unei baze de date, aşa cum există în toate țările avansate în domeniul informaticii⁹. Trebuie să spunem cu regret, dar apăsat, că, în ceea ce privește lingvistica, România are, la acest capitol, o descurajatoare întîrziere față de vestul Europei și se află cu mult în urma altor țări din est. Dar, aşa cum Sextil Pușcariu și-a asumat odinioară uriașa povară a **Dicționarului**, punînd în mișcare acel mecanism de redactare care funcționează și astăzi, lingviștii trebuie să declanșeze neîntîrziat o acțiune de anvergură în domeniul prelucrării limbii române cu mijloace electronice.

Un început există. Echipa de lexicografie din București și-a rezervat partea de vocabular, pornind redactarea computerizată a **Dicționarului limbii române** într-un volum, conceput cam în felul gîndit de Pușcariu, ceea ce asigură implicit un compartiment al bazei de date. Echipei de la Cluj-Napoca i-au rămas în sarcină alte cîteva compartimente: fonetică-fonologie, gramatică și stilistică.

Secțiunea de fonetică și fonologie va avea o latură ortografică-orthoepică și altă de analiză a structurii silabei în limba română. Avem computerizat pînă acum un vocabular de peste 30 000 de cuvinte, de asemenea, seturi de reguli ale silabației, precum și exceptiile. Analiza structurii fiecărui cuvînt se face automat, în momentul scrierii pe calculator.

În continuare vom aborda silabația morfologică a cuvintelor, ceea ce înseamnă, totodată, computerizarea unei părți din formarea cuvintelor: derivarea cu prefixe și compunerea.

La compartimentul *Morfologie*

Limba Română

lucreză un grup de cercetători de la S.C. "Software" I.T.C. Cluj-Napoca.

Cu secțiunea de stilistică vom reveni, la început, în domeniul lexicografiei. Ne propunem să introducем în calculator texte de mare însemnatate pentru cultura noastră, operele unor scriitori reprezentativi, obținând o serie de dicționare computerizate de autori și opere. Acestea, pe de o parte, vor constitui importante stocuri de informații asupra lexicului limbii române, iar pe de altă parte, vor servi la cunoașterea vocabularului unor opere literare și se vor putea prelucra mecanic în cele mai variate moduri.

Odinioară lexicografia sau geografia lingvistică din România s-a aflat la nivel mondial, devansând chiar, în unele privințe, alte țări. De la generația Muzeului Limbii Române a rămas o astfel de moștenire. Generația actuală nu poate lăsa în urmă mijloace de lucru de la începutul secolului. Dacă pînă în '89 nu există alternativă, astăzi nu există scuză.

NOTE:

1 Cf. Sextil Pușcariu, *Memorii*. Ediție de Magdalena Vulpe. Prefață de Ion Bulei. Note de Ion Bulei și Magdalena Vulpe, București, 1978, p. 9.

2 Sextil Pușcariu, *Muzeul Limbei Române* // "Dacoromania", I, 1921, p. 1 §. u.

3 Idem, *Memorii*..., p. 1 §. u.

4 Idem, *Raport către Comisia Dicționarului* // *Dicționarul limbii române*, I/1, București, 1913, p. XI.

5 *Ibidem*, p. XL.

6 Idem, *Memorii*..., p. 191.

7 Cf. acad. Eugen Simion, *Micul dicționar al limbii române (MDA)*. Principii generale // "Academica", IV, 1994, nr. 8 (44), p. 19.

8 Sextil Pușcariu, *Raport*..., p. XXVI.

9 Cf. acad. Nicolae Simionescu, *Măsuri pentru îmbunătățirea cercetării științifice în Academia Română* // "Academica", IV, 1994, nr. 8 (44), p. 16 (în capitolul referitor la sistemul instituțional).

Reflexe ale eternității

Sextil PUȘCARIU:

Ceea ce merită însă cu deosebire admirarea noastră nu este păstrarea noastră ca popor romanic între atîtea neamuri aloglote, ci faptul că am cucerit necontentit și alte neamuri pentru romaniitate. Nu cu armele războinicilor, ci prin prestigiul civilizației latine la început, iar mai tîrziu prin bunătatea și omenia noastră, prin frumusețea fizică și morală, prin dărmicie, prin aplecările noastre artistice, prin firea deschisă, prin limba armonioasă, prin inteligența noastră sclipitoare și prin atîtea alte calități. Dacă am izbutit să săvîrșim una din cele mai mari fapte istorice, să cucerim definitiv pe cuceritorii noștri vremelnici, aceasta se explică prin faptul că legăturile străvechi cu acest pămînt, care ne era prieten nouă, pentru că noi cunoșteam toate tainele, ne-a făcut să biruim tot ce era străin, venetic, intrus.

SCRISOARE DIN TRANSNISTRIA

Numele *Transnistria* a fost utilizat frecvent la români doar în timpul războiului și acum, după evenimentele din 1989. Ne aflam în mai 1944, timp în care sfîrșitul războiului se prevedea clar în favoarea cui va fi. Cu toate acestea, pe guvernatorul Transnistriei îl preocupă soarta limbii române din acele locuri de dincolo de Nistru, ca să nu mai vorbim de cele dintre Nistru și Prut. Pentru a vă putea edifica mai bine în această problemă, vă punem la dispoziție o scrisoare (o adresă) pe care am depistat-o în Arhivele Muzeului Limbii Române din cadrul Arhivelor Statului din Cluj-Napoca. Menționăm că în acea perioadă Muzeul Limbii Române se afla (împreună cu toată Universitatea) refugiat la Sibiu. Iată textul scrisorii:

COMENDAMENTUL DE CAPETENIE AL ARMATEI.

Departamentul guvernatorului civil al Transnistriei (sigiliul).

*Institutul Științific Român al Transnistriei, str. Poliției, nr. 15, nr. 1633,
1944, luna IV, ziua 14.*

DOMNULE DIRECTOR,

Institutul Științific Român al Transnistriei are nevoie de o bibliotecă bogată, pentru a-și putea îndeplini misiunea pe care o are: să fie un Institut de cercetare a vieșii românești din stânga Nistrului, legând rezultatele obținute cu problemele Românismului de pretutindeni.

În început de organizare, biblioteca noastră are încă lipsuri mari. De aceea Vă rugăm să binevoiți și să dărui tot ce puteți din publicațiile și eventual din prisoșul Institutului Dvs., ca astfel să putem umplea măcar în parte golurile bibliotecii noastre. Credem că cererea noastră va găsi sprijinul Dvs., putând astfel să ne continuăm în condiții mai bune activitatea începută.

PREȘEDINTE

(semnat indescifrabil)

(Sigiliul)

SECRETAR GENERAL

(după semnatură parcă ar fi vorba de Marian)

**Onor. DIRECȚIUNEA MUZEULUI LIMBII ROMÂNE
Sibiu**

PAGINI CENZURATE

Prof. univ. dr. docent
Dimitrie MACREA,
membru corespondent
al Academie Românei

SEXTIL PUŞCARIU

În anul 1928, cînd m-am înscris la Facultatea de Litere a Universității din Cluj, unul din motivele sufletești hotărîtoare care m-a determinat să aleg ca obiect de studiu limba română a fost, pe lîngă dragostea inspirată pentru această materie de fostul meu profesor de la liceul din Brașov, Axente Banciu, mai ales prezența în acea facultate a doi profesori de mare prestigiu: Sextil Pușcariu și Gheorghe Bogdan-Duică.

De la început simpatia mea și atracția cea mai mare s-a polarizat în mod instinctiv spre Sextil Pușcariu, de care m-a legat apoi o colaborare de aproape două decenii. În vremea aceea Sextil Pușcariu împlinea 50 de ani, fiind în plină maturitate creatoare. M-a impresionat adînc de la prima oră de curs. A intrat în sală punctual, aşa cum a făcut-o în toți cei patru ani de facultate și în toate ocaziile vieții, considerînd punctualitatea ca o obligație morală a omului civilizat.

Ne-a cucerit, de la început, pe noi, proaspetii studenți, *balicii*, cum ni se spunea la Cluj, prin surîsul lui senin și delicat, care însemna încredere și bunăvoieță față de studenții cu care se întîlnea pentru întîia oară. Atât prima lecție, cât și toate celelalte au fost contrariul rigidității, considerată inherentă unui curs de lingvistică. Lecțiile lui erau atrăgătoare nu numai prin tonalitatea plăcută a vocii, ci și prin aceea că profesorul Pușcariu făcea mereu apel la experiența sa per-

Sextil Pușcariu

sonală ca cercetător al faptelor de limbă pe întinsul țării, invocînd exemple din vorbirea curentă și, nu o dată, evoca graiul comunelor din care erau originari studenții. Darul de a împărtăși altora vastele lui cunoștințe în modul cel mai firesc și mai accesibil, arta conversației calde și cuceritoare au constituit farmecul său personal necontestat, care i-a asigurat simpatii unanime în toate cercurile.

În anul al doilea de facultate, în urma unei lucrări de seminar pe care a considerat-o mai deosebită din anul respectiv, Sextil Pușcariu m-a numit preparator la *Muzeul Limbii Române*, creat și condus de el. Acesta era atelierul lui de lucru, ca și al *Scolii lingvistice clujene*, în care spiritul și metodele lui de muncă se evidențiau în plină lumină. Sextil Pușcariu locuia modest în localul institutului, viața lui confundîndu-se cu activitatea acestuia. Avea un program de lucru pe care-l respecta cu strictețe. Nu lucra excesiv, dar lucra cu regularitate.

Avea un minunat echilibru interior, pe care nu-l tulburau numeroasele lui sarcini de răspundere. Vasta lui operă de peste 400 de lucrări se datorește, între altele, muncii lui ordonate și continui, care, pentru noi, constituie un model și un îndemn.

Sextil Pușcariu concepea

munca științifică organizată pe o temeinică bază documentară.

Încă din 1924, el a propus adoptarea, la noi, a fișei bibliografice de tip internațional. Adevăratul om de știință se realizează mai puțin prin intuiție, prin acel dar personal neprețuit al omului de talent, care uneori este înșelător, decât printr-o documentare solidă.

A doua caracteristică a stilului de muncă introdus și întreținut de Sextil Pușcariu era spiritul de colaborare. Un dictum latin spune: "Gramatici certant", adică "Lingviștii se ceartă mereu". La Muzeul Limbii Române, dictonul n-a fost valabil niciodată, deoarece el a creat o atmosferă de colaborare între lingviștii clujeni. Munca se desfășura la muzeu în mod colectiv prin chiar cerințele marilor lucrări care se elaborau acolo, și anume: *Dicționarul limbii române*, lucrat din însărcinarea Academiei Române, și *Atlasul lingvistic român*. Paginile acestor lucrări monumentale, care au reclamat o muncă uriașă, cuprind contribuții a zeci de colaboratori, a căror unitate de metodă, de vederi și de stil a fost realizată de Sextil Pușcariu.

Dar membrii muzeului erau stimulați și sprijiniți de Sextil Pușcariu și în cercetările lor proprii. Una dintre formele de manifestare a creației lor personale erau comunicările din ședințele săptămînale ale muzeului. Aceste ședințe erau prezidate totdeauna de Sextil Pușcariu. La ele participau nu numai lingviști, ci și istorici literari, etnografi, istorici, botaniști, medici. Ele deveniseră o tradiție în viața intelectuală a Clujului, Sextil Pușcariu având marele dar de a strîngă în jurul muzeului intelectuali cu pregătiri diverse, cărora el le-a inspirat și întreținut dragostea pentru studiul și cultivarea limbii române.

Lucrările personale ale membrilor muzeului se publicau anual în publicația de mare prestigiu științific internațional "Dacoromania", înființată

și condusă de Sextil Pușcariu.

În raporturile cu colaboratorii mai vîrstnici sau mai tineri, Sextil Pușcariu se comportă cu o desăvîrșită loialitate, cu polițe și amabilitate firească. Se bucura sincer de rezultatele muncii colaboratorilor lui, pe care le cita la cursuri și le menționa cu satisfacție în lucrările lui.

Sextil Pușcariu a fost un ctitor de suflete și de instituții. S-a străduit din răsputeri să ridice și să mențină activitatea Muzeului Limbii Române la un nivel superior, să asigure apariția publicațiilor muzeului.

Ajutoare prețioase i-a acordat totdeauna Nicolae Titulescu, pe cînd era ministru de externe, și de care îl legă multă admirație și prietenie.

Sextil Pușcariu prețuia și cultivava asiduu relațiile personale cu savanții străini. Mari lingviști străini l-au vizitat în cursul anilor: A. Meillet, Joseph Vendryès, Mario Roques, Matteo Bartoli, Karl Jaberg, Carlo Tagliavini, marele romanist Wilhelm Meyer-Lübke, fostul său profesor de la Viena. Aceste vizite nu le considera ca satisfacții personale, ci ca o dovdă a interesului lumii științifice străine pentru realizările lingvistice românești.

Imaginea lui Sextil Pușcariu trăiește și astăzi întreagă în conștiința celor care l-au cunoscut și au colaborat cu el așa, precum și opera lui științifică supraviețuiește cu autoritate în confruntarea ei cu nevoile permanente ale științei și culturii românești.

N.B. Acest medalion închinat marelui savant român Sextil Pușcariu, lingvist de talie universală, de unul dintre studentii săi, profesorul D. Macrea, a fost interzis în spalt de ministrul Învățămîntului de tristă amintire, Miron Constantinescu, prin anul 1969, cînd lucram ca redactor la "Forum", revista Învățămîntului superior, de unde am fost alungat de Leonte Răduț, alt cenzor comunist...

Prof. dr. George NIȚU

Mircea BORCILĂ
Cluj

**"NOUA CALE"
A LINGVISTICII
ISTORICE
ROMÂNEȘTI**

Încercarea de față adoptă ca punct de plecare, cum mărturisește chiar titlul ei, o metaforă de mare circulație în scrierile lui Sextil Pușcariu din primele decenii ale acestui secol, prin care marele lingvist prefigura un nou *început de drum* pentru știința filologică românească — o "nouă cale", pe făgășul căreia el va înscrie, de altfel, *ab initio*, întreaga mișcare cunoscută, astăzi, sub numele de "școala lingvistică clujeană". Intenția gîndurilor adunate aici este aceea de a supune dezbatării o problemă cu adevărăt redutabilă și cu consecințe de excepțională gravitate și importanță pentru evaluarea întregii dezvoltări a lingvisticii românești din acest secol. Cred, cu toată convingerea, că drumul deschis de marii intemeietori ai acestei școli reprezintă, într-adevăr, o "cale nouă" și în perspectiva mai adîncă și mai cuprinzătoare a intemeierii de principiu a disciplinei noastre, pe plan național și internațional.

Sintetizînd componentele principale ale acestei convingeri, ea implică, în primul rînd, o respingere categorică a modului în care atât exgezeze speciale de istorie a lingvisticii românești, cît și lucrările de sinteză realizate sub egida fostei Academii Române au înțeles și evaluat fundamentarea conceptuală a acestei școli. Opinia comună situează, cum bine se știe, în mod nediferențiat, aportul de principiu al școlii clujene alături de al celorlalte grupări lingvistice ale României interbelice, sub zodia "concepției neogramatici deosebite limbă" sau, în cel mai bun caz, acordîndu-i privilegiul unui "eclectism doctrinar" (bazat pe un "fond

neogramatic")¹. Nu voi spune despre această interpretare decit că ea mi se pare *fundamental greșită* și, în același timp, profund nedreaptă în raport cu imensul efort de clarificare teoretică pe care s-a clădit, în timp, contribuția grupării clujene². În al doilea rînd, convingerea împărtășită presupune că témei propriu pe care și-l dobîndesc S. Pușcariu și colaboratorii săi, în urma acestui efort, nu reprezintă o simplă *adoptare* a vreunei din concepții lingvistice ("post-neogramatic", "moderne" sau "actuale") "de circulație în știința europeană a vremii". Deși nu mă voi opri aici, în mod special, nici asupra acestui aspect, se va putea vedea, fără îndoială, cît de puțin pertinentă se dovedește, bunăoară, chiar aprecierea unuia dintre marii expoñenți ai acestei mișcări, Theodor Capidan, care credea, la un moment dat, că "*noua direcție* ce așeza lingvistica pe adevăratale ei temelii *nă-a venit* [sic!] de la școala franceză", prin orientările lui A. Meillet și J. Gilliéron și "ideile geniale" ale lui F. de Saussure³. În sfîrșit, cel de-al treilea și cel mai important aspect, asupra căruia aş dori să insist în acest context, implică credința că "nouă cale" a școlii clujene reprezintă deschiderea unuia din orizonturile teoretice cele mai luminoase și mai fecunde ale științei noastre, care a rămas, din păcate, în cea mai mare parte, obscurizat și abandonat după moartea lui Sextil Pușcariu, dar spre care se îndreaptă, astăzi, din nou, după epuizarea traseelor structuraliste și generative, cel mai viguros curent din lingvistica europeană și mondială a acestui sfîrșit de veac și de mileniu⁴.

Întrucît formularea acestui punct de vedere poate avea aparență unei prezumții nemotivat de tenerare, jin să subliniez, înaintea oricărei argumentări, că evaluarea moștenirii clujene în această perspectivă nu este cu totul "originală". Mi se pare, astfel, simptomatic că, în ultimii ani, mai multe voci de prestigiu ale istoriei și teoriei lingvisticii românești se pronunță într-un sens foarte apropiat de cel schițat aici. Între acestea, aş dori să semnalez, în primul rînd, judecata de ansamblu a lui Ion Coja, conform căreia "rămîne viitorului să judece nu numai originalitatea unor puncte de vedere exprimate [de Pușcariu...], ci și puterea acestora de a oferi soluții unor probleme cu care continuă

să se frămînte gîndirea lingvistică⁵. De excepțională pertinență se dovedesc, apoi, și în acest context, evaluările celui mai temeinic teoretician al lingvisticii actuale, pe plan internațional, care este Eugenio Coseriu. Referindu-să, recent, la contribuția științei noastre lingvistice în perspectivă europeană, "gigantul" de la Tübingen l-a apreciat, fără ezitare, pe Sextil Pușcariu drept "capul cel mai original" din lingvistica românească. Deși "concepția lui [...] și liniile esențiale ale gîndirii sale" nu au fost înțelese de contemporani și nu au fost continue de urmași (care s-au "ocupat cu probleme de amânunt referitoare la limba română"), S. Pușcariu a reușit, totuși, "să facă o școală românească la Cluj", singura care, după aprecierea marelui lingvist de astăzi, aspiră să fie și ilustrează, într-adevăr, "o știință națională, românească" în lingvistică⁶.

Baza de pornire pentru edificarea sistematică a acestei evaluări o poate constitui, cred, demonstrarea faptului că "liniile esențiale ale gîndirii" lui Sextil Pușcariu se prefigurează, deja, într-o serie de lucrări realizate în perioada dintre 1910 și 1923/1924⁷. Aceste scriri relativ timpurii atestă, deja, statura europeană a tînărului profesor de la Catedra din Cernăuți și furnizează, în același timp, "temeliile solide" pe care se va clădi, într-adevăr, după Marea Unire din 1918, atât Muzeul Limbii Române, cît și întreaga mișcare filologică de la Universitatea din Cluj. Pe această "axă nordică", Cernăuți—Cluj, se elaborează, de fapt, pentru prima oară în cultura română, premisele unei poziții teoretice proprii în lingvistica acestui secol. Impulsul primordial care a condus la dobîndirea acestei poziții l-a constituit, dacă nu mă însel, tocmai refuzul tînărului învățat ardelean, întors de la marile "școli" ale Apusului (Leipzig, Paris, Viena), de a se înregistra în vreuna din cele două "tabere" ce se profilau, în competiție, pe scena științifică a vremii—cea a "pozitivistilor" și cea a "idealistilor"—și în efortul său de a încerca o integrare și o depășire a lor, în perspectiva exigențelor proprii ale intemeierii *unitare*, de concepție, a studiului lingvistic la noi. Punctul arhimedic al acestui exemplu de efort constructiv trebuie descoperit, fără îndoială,—cum o mărturiseste, el însuși, în cunoscuta profesiune de credință din "Dacoromania", IV, 2 — în "convincerea din ce în ce mai puternică" a fondatorului noii școli, românești, că "cercetătorul limbii trebuie să fie și un scrutător al sufletului omenesc"

(DR, IV, 2, p.1314).

Această scînteie, de origine humboldtiană, furișată în chiar prundul primar al formației sale (prin intermediul dascălului său de la Leipzig, Wilhelm Wundt) l-a putut conduce pe lingvistul nostru, încă în perioada timpurie delimitată aici, spre o profundă intuire a adevăratei "esențe" sau "ființe" a limbajului ("limbii omenești"). Inspirat, desigur, *nu* de "semiologia" saussuriană, ci de gîndul marelui lingvist Hugo Schuchardt — pe care îl consideră, cu îndreptățire, ca "premergător al generației nouă" și / sau adevărat "maestru al lingvisticei moderne" (într-o celebră dedicație)—, S. Pușcariu va identifica și el "cea mai importantă trăsătură caracteristică a limbii" în "raportul intim între gînd și complexul de sunete" sau "<<simbolismul, legătura între sens și însemnare, între forma internă și extemă a limbii >>" (CS, 196; DR, IV, 2, 1305). Spre deosebire radicală față de Saussure și de "direcția" dominantă ce se va dezvolta din concepția acestuia, lingvistul nostru va situa, însă, fără nici un dubiu, acest "raport intim" *nu* într-un spațiu extraindividual — al "masei" durkheimiene sau al "sistemului" abstras din vorbire și separat de vorbitor —, ci în "simbul", "intuiția" sau "conștiința" (mai tîrziu îi va spune "cugetarea") "lingvistică" a fiecărui vorbitor *în parte*. Prin aceasta, el se înscrie între foarte puțini învățăți ai timpului care întrezăreau cu claritate necesitatea unei integrări ferme a funcției esențiale, semnificative sau "simbolice", a limbajului în ceea ce numim astăzi, cu un termen aproape general acceptat, "cunoașterea" sau "competența" lingvistică a vorbitorilor.

Acest aspect crucial a fost, fără îndoială, semnalat, în ultimele decenii, de către unii exgeji români și străini, care au observat, cu pătrundere, din unghiul prefigurat, diferența esențială a poziției lui Pușcariu față de concepția structuralistă⁸. Pornind de aici, ei au fost tentați să vadă, chiar, în teza fundamentală a lingvistului clujean despre "intuiția" sau "talentul" care stă la baza "limbel" — și, mai ales, despre acea "gramatică nescrisă" care există în "simbul" sau "conștiința" fiecărui vorbitor — o anticipație de peste o jumătate de veac a principiului generativ al "creativității" lingvistice. Trebuie subliniat, însă, în mod apăsat, că Pușcariu nu avea în vedere, de fapt, un sens restrîns (esențial sincronic și reductiv sintactic) al unui astfel de principiu, de genul "creativității guvernată de reguli"

chomskyene, cîntiuă dimensiunea intuitiv-creativă a fenomenului lingvistic în perspectivă mult mai largă. În acord cu premisele istorice ale acestei idei, el, înțelegea, fără îndoială, dimensiunea esențială vizată, într-un sens anticipind pe cel coserian de astăzi, ca referindu-se la *facerea permanentă a limbilor înseși*. Pentru lingvistul nostru "gramatica nescrisă" din intuiția (sau "conștiința") vorbitoilor trebuia să "dirigiască", de fapt, "dezvoltarea" sau "istoria" limbilor, în accepțiunea cea mai cuprinzătoare a acestor termeni (ce include și "funcționarea" într-o secvență temporală dată). Aceasta este unghiu din care el consideră că "crearea necontenită de cadre nouă", ce izvorăște din "năzuința necontenită de categorizare", constituie chiar "miezul limbei" și obiectul pe care trebuie să-l investigheze și să-l "lămurească" știința lingvistică (CS, 254; DR, II, 687—688; III, 844; IV², 1304).

Trecind peste numeroasele probleme implicate în interpretarea globală schițată foarte sumar aici, mi se pare că se poate afirma, cu certitudine, că fondatorul școlii clujene izbutește să parvină, într-adevăr, încă în această etapă, la o poziție teoretică neutră, dar net consolidată, în raport cu cea a principalelor direcții mari din lingvistica vremii (obiectivismul pozitivist, neogramatic și post-neogramatic, pe de o parte; subiectivismul individualist al "școlii idealiste", pe de altă parte). Această poziție îi asigură lingvistului nostru accesul spre înțelegerea aprofundată a naturii esențial dinamice a limbajului, spre o aproximare mult mai pătrunzătoare a problemei "schimbărilor lingvistice" și, în consecință, spre înțemeierea sistematică a unei concepții istoric-culturală în studiul limbii române. "Linile mari" ale acestei concepții apar trasate deja, cu siguranță, într-un extraordinar studiu integrat în seria *Din perspectiva Dicționarului*, nr. III, subtitulat *Despre legile fonologice* (*supra*, nota 7) — studiu ce trebuie considerat ca un reper crucial în istoria gîndirii noastre lingvistice. După ce caracterizează stadiul internațional al dezvoltării științei sale drept "o epocă de revizuire a concepțiilor fundamentale lingvistice", S. Pușcariu procedează, el însuși, la o curajoasă "revizuire" a premiselor (sau "principiilor") lingvisticii istorice europene, începînd cu (re)construcția radicală a conceptului nuclear de "*legi fonologice*". Întreaga articulare a concepției

sale, în această primă etapă, poate fi schițată, într-adevăr, pomind de la modul în care este gîndită în temeierea de principiu a "fonologiei" sau "fonemicii" ca domeniu strategic primordial al lingvisticii istorice.

S. Pușcariu era pe deplin conștient de "importanța deosebită" a dezbaterei sale "de ordin principiar" — dezbatere inițiată (în urma unor "gînduri" ce îl preocupau "de mulți"!) încă în "Dacoromania", I, și reluată apoi, în mai multe contribuții ulterioare (v. DR, V, 777 §.u.; VI, 211, 485 §.u.). Cu toată modestia sa rară, savantul clujean își va asuma, retrospectiv, în volumul II din *Limba română* (publicat, cum se știe, numai în 1959), "prioritatea", "cel puțin în domeniul românesc", în elaborarea premiselor teoretice ale *fonologiei istorice*. Aportul său propriu în acest domeniu se conturează într-un moment în care — cum singur o mărturisește — el nu cunoștea, încă, lucrările învățatului polon *Baudouin de Courtenay* (care "nu a gîndit pînă la capăt un gînd deosebit de fertil"), "înainte ca famosul <<Curs de lingvistică [generală]>> al lui F. de Saussure [...] să fi ajuns, după încheierea păcii, la noi" și "cu nouă ani înainte de a începe să apară, la Praga, *Mélanges linguistiques dédiés au premier Congrès des Philologues slaves*"⁹. Este evident, în același timp, că demersul său teoretic se situa la un nivel "mai înalt" (după expresia coseriană, *supra*, nota 6) în raport cu stadiul în care se găsea atunci lingvistica românească. Pentru a certifica acest adevăr ar fi suficient să ne amintim că marele învățat care era *Ovid Densusianu* nu a putut întrezați în elaborările lui Sextil Pușcariu mai mult decît niște discuții "otjoase", deoarece lingvistului bucureștean i se părea că problema legilor fonetice fusese demult și unanim rezolvată în știința europeană¹⁰.

Cum va proba întreaga evoluție ulterioară a lingvisticii teoretice — și a fonologiei, în primul rînd — chestiunea de principiu a "legilor fonetice" era, în realitate, departe de a fi fost soluționată, în aspectul ei esențial, în acel moment istoric.

Opțiunea lui Sextil Pușcariu de a pomii, în demersul său reconstructiv de ansamblu, tocmai de la acest "nod gordian" al lingvisticii anterioare s-a dovedit, cred, de bun augur, întrucît ea a permis situarea întregii dezbateri pe tărîmul "principiilor fundamentale". Adevărata problemă "de fond" a "legilor fonetice", pe care lingvistul nostru, printre puținii învățați ai Europei de atunci, a vă-

zut-o impede ca lumina zilei, era aceea de "a explica realitatea care stă la temelia acestor legi" ("Dacoromania", IV₂, p. 1305). Propunând o explicație coerentă a acestei realități, pe care a cristalizat-o în noțiunea sa de "legi fonologice", prin opoziție cu cea de "legi fonetice", S. Pușcariu era, aşadar, departe de a se limita la o simplă dispută "terminologică" (în care preferința pentru "fonologic" "nu are nici o rațiune", cum credea Ov. Densusianu), ci el se angaja chiar pe calea nouă a intemeierii teoretice a acestui domeniu științific, în contextul și în lumina concepției globale, prefigurate, asupra obiectului lingvistică ca știință istoric-culturală.

În perspectiva celor 75 de ani care au trecut de la înființarea Muzeului Limbii Române din Cluj, se pot distinge, într-adevăr, în acele eforturi aurorale ale lui S. Pușcariu, coordonatele conceptuale de adâncime prin care învățatul român se înscrie, fără dubiu, printre adeverății fondatori ai noii fonologii istorice pe plan european. Nu este, desigur, acesta locul unei depline legitimări faptice a unei asemenea aprecieri globale. În întâmpinarea unei necesare și extinse argumentații în acest sens, pot fi invocate, totuși, oricăr de sumar, în contextul de față, cel puțin trei dimensiuni esențiale ale conceptului său de "lege fonologică"¹¹.

Cea dintâi dimensiune vizează aspectul pe care îl numim, astăzi, al "generalizării extensive" — proces ce stă la baza transformării "schimbărilor fonetice" ("individuale") în "legi fonologice" ("colective"). Sextil Pușcariu pornește, în această privință, de la o premisă radical diferită de cea a tezei simetrice din concepția cunoscutei doctrine neogramaticice. El argumentează, astfel, sistematic și coherent că "legile fonetice" nu trebuie înțelese ca generale prin natura lor, ci că modificările de rostire sunt *întotdeauna* individuale la origine, iar cele care se constată ca "generale" la un moment dat sunt *întotdeauna generalizate* prin "răspindire" sau "expansiune". Soluția argumentată de lingvistul nostru izvorăște din înțelegerea sa profundă a faptului că esența schimbării lingvistice în general (și a celei fonice în special) nu trebuie căutată în aspectul *inovației* (sau *invenției*) *individual*e în rostire (care poate avea și motivații fiziolești sau pur accidentale), ci în cel al *adoptării* sau *răspîndirii*, ce trebuie să implice dimensiunea *mentală*, a "conștiinței" (i.e. a "competenței") lingvistice, prin "selecție" (intra- și interindividuală): "Mi se pare,

împotrivă, — afirmă el, polemizînd permanent cu teza contrară, — că din milioanele de inovații individuale cele mai multe se pierd fără a lăsa urmă; o parte mică rămîne însă prin selecție" (DR, II, 84; CS, 279).

Pentru a reliefa importanța poziției teoretice cîștigate, în acest fel, de lingvistul nostru, ar fi suficient să subliniem disocierea sa hotărîtă, încă din acest moment, față de concepția "sociologică" a școlii franceze, pe care Capidan credea că și-ar fi însușit-o maestrul său. În timp ce Sextil Pușcariu raporta legile fonologice la "gramatica nescrisă" din intuiția sau mintea fiecărui vorbitor, pentru Ferdinand de Saussure și Antoine Meillet "realitatea" care stă la temelia oricărui fapt de limbă nu putea fi, în principiu, decât cea a unei "instituții sociale". Soluția lui Meillet de a accepta existența unor "inovații generale" sau, mai mult, de a postula că "schimbările de limbă sunt mai degrabă generale decât generalizate" este combătută cu respect, dar viguros, în epocă, de către lingvistul clujean, într-o excepțională recenzie din "Dacoromania", volumul II. Sextil Pușcariu argumentează că "în această concepție se amestecă încă o parte din ideile școlii la care Meillet a învățat în 'tinerețe' și că marele lingvist francez ajunge la acest 'compromis între vechea concepție și noile idei', deoarece nu se poate 'dezbară de părerea că la baza acestui fenomen [al constatării schimbărilor generalizate] trebuie căutate anumite forțe colective, necunoscute încă'" (689).

A doua dimensiune sau coordonanță cardinală prin care Pușcariu accede la intemeierea fonologiei istorice vizează aspectul "generalizării intensive" sau al stabilirii modului de "constituire" a legilor fonologice în "realitatea lingvistică". În acest punct crucial, lingvistul nostru se desparte în mod decisiv de alți doi dintre marii lingviști europeni, care i-au influențat, de data aceasta, pe un parcurs însemnat, dezbaterea asupra legilor fonologice: Hugo Schuchardt — "maestrul lingvistic modern", căruia îl dedicase secvența anterioară a studiului său (**Din perspectiva Dicționarului**, II) — și Otto Jespersen (unul din "părinți" pe care și-i vor revendica mai tîrziu, din alt unghi, și generativiștii). Într-un sens opus concepției acestora, S. Pușcariu va argumenta că legile fonologice "nu sunt numai un mijloc de a ne scuti de rătăciri etimologice și de a da preciziune și siguranță metodelor noastre de cercetare, nu sunt

abstracții sau inventii ale gramaticilor, ci sunt realități lingvistice, *formule* existente în mintea vorbitorului, întocmai precum <<pluralul>> sau <<condiționalul>> sau <<consecutio temporum>> sunt *formule gramaticale*, corespunzînd unui raport constant ce există sau există la un moment din simbolul unei limbi [la vorbitor]” (DR, III, 82—83; CS, 278).

În discuția sa asupra volumului antologic al lui Schuchardt, lingvistul nostru argumentează că aceste “formule” trebuie înțelese ca “legi istorice ale limbii” și ele “ne dău puțină să privim în miezul însuși al limbii”. O schimbare fonică oarecare (ex. “faptul că în loc de *bonu* s-a rostit undeva și cîndva *bunu*”) se institue, după convingerea sa, în “lege fonologică” în momentul în care ea “poate intra în conștiința lingvistică”, prin conceperea intuitivă a unui raport constant în condițiile schimbării, ce va fi regăsit și în *pono > pun, sono > sun* etc. Acest raport este intuit, mai întîi, de cel “cu talent pentru limbă” și pe el “îl precizăm [noi ca lingviști] cu ajutorul unei legi fonologice” (DR, IV, 2, 1304—1305). Crucială mi se pare, aici, observația că această adoptare “în conștiința lingvistică” are loc ca un proces conștient îndreptat în direcția unor rostiri (și a unor necesități expresive) viitoare. Aspectul e semnalat prin referire chiar la speculațiile lui Schuchardt privind modul în care se institue “temelia limbii” la omul primitiv, dar apare accentuat mult mai clar în răspunsul la singura obiecție de principiu pe care i-o ridică, la noi, Ovid Densusianu (*supra*). Prin opozitie față de lingvistul bucureștean, care credea că “generalizarea intensivă” a unei rostiri se realizează “prin impunerea directă a fiecărei forme”, S. Pușcariu întrezărește, cu siguranță, adevărul că schimbarea fonica propriu-zisă apare în limbă ca posibilitate de expresie viitoare: “pe vremea cînd / între vocale începea să se pronunțe *r*, nu era nevoie ca un individ să audă (sic!) la cei din jurul său toate cuvintele limbii cu / intervocalic schimbat în *r* spre a le imita [nu “mecanic”, ci în sensul “intelligent”, al “adopțiunii”], ci era de ajuns ca individul cu talent de limbă să audă cîteva din ele, pentru ca să-și dea seama de raportul constant între cele două fapte lingvistice”, i.e. să-și creeze o “formulă generală” pe care să o “aplice”, apoi, în “toate cazurile în care / apărea în aceleasi condiții” (DR, III, 844—845). Argumentarea acestei teze mi se pare una din cele mai însemnante cuceriri ale

gîndirii teoretice a savantului ardelean.

În sfîrșit, cea de-a treia și cea mai importantă dimensiune a concepției sale fonologice este aceea a explicării schimbărilor fonice (generalizate și virtualizate) prin raportarea la “**nevoile expresive**” ale vorbitorilor. Această componentă se va preciza, desigur, pe măsura confruntării ulterioare cu fonologia structuralistă a școlii pragheze, dar premisa elaborării sale există clar încă din 1921, prin teza privind “permanenta categorizare” (*supra*) în “conștiința lingvistică”. În esență, prin situație într-o asemenea perspectivă, S. Pușcariu și-a asigurat posibilitatea de a nu reduce dimensiunea “fonologică” a limbii la un principiu al relevanței pur “intelectuale”, “abstracte” sau logic-diferențialoare în “sistem” — cum vor proceda fonologii praghezi, pe urma lui Saussure și a lui Karl Buhler —, ci de a raporta, într-un mod mai comprehensiv, și această dimensiune la “nevoia omului de a-și exterioriza prin limbă viața sufletească” (în accepția cea mai largă)¹². Adoptarea unei astfel de premise fecunde îi va permite, într-adevăr, lingvistului nostru să evite nu doar simpla eliminare a unei dimensiuni autentice “istorice” și a uneia “poetice” din noua fonologie, ci și grava eroare de concepție a “teleologiei sistemului”. Obiectivă sa fundamentală împotriva lingviștilor praghezi, în această privință, va fi tocmai aceea că abordarea lor elimină, în mod nejustificat, “legile fonologice” (ca “atomiste”) și reduce, în același timp, obiectivul întregii discipline la o investigație “abstractă” (“indiferent de ceea ce se petrece în sufletul vorbitorului”), prin care se “*exclud* din fonologie istorismul” (DR, VI, 441—443; LR, II, 257).

Lipsa de înțelegere față de gîndirea acestui mare savant atinge, în acest punct, momentul ei cel mai dureros. În raport cu delimitarea sa, cu adevărat hotărîtoare, față de principala eroare teoretică a structuralismului în acest domeniu, cel mai important urmaș al lui S. Pușcariu — în fonologie și la conducerea Muzeului — *Emil Petrovici*, găsește, cum se știe, prilejul (chiar în prefața la cartea, publicată postum, a maestrului său) să argumenteze că această critică “nu e justă”, deoarece lingviștii praghezi au abordat “și fonologia diacronică”, iar “adevăratul istorism constă nu în studiul istoric al unor fenomene izolate, ci în acela al sistemelor, al trecerii de la un sistem la

altul"¹³. În lumina celor relevante pînă acum, lipsa de pertinență a unei asemenea întîmpinări repudiatoare cred că trebuie să apară, deja, ca patentă. S. Pușcariu nu respinge, desigur, *metoda* abordării "sincronice" (strict sistemică) în fonologie — pe care o va adopta și el într-o etapă imediat următoare anilor 1923/1924 —, dar el întelegea foarte bine că această abordare ("statică") reprezintă, tocmai, o "proiecție metodologică", și nu o reflectare a însăși *naturii* obiectului în studiu: ca și "atomismul" și "totalismul", "sincronismul și diacronismul nu sunt inerente [...], ci indică numai diferite metode de investigație, care nu se exclud una pe alta, ci se întregesc" (DR, VII, 445). "Adevărul istorism" pe care îl viza el nu se referea, prin urmare, la modalitatea de studiere — cum, din nefericire, va vedea lucrurile elevul său —, ci la faptul fundamental că fonologia trebuie să dea seama, în ultimă instanță, de natura esențială "istorică" a limbii, în funcționarea și facerea ei "permanentă". Îar acest obiectiv nu se poate realiza, în nici un caz, prin considerarea sistemelor *ca date* și / sau simpla consemnare a "trecerii de la un sistem la altul" (pace E. Petrovici). Dacă acest aspect elementar ar fi fost bine înțeles, nu s-ar fi ajuns, fără îndoială, la situația paradoxală și cu totuși regretabilă ca "meritul" lui Pușcariu în fonologie să fie redus, în exgeza românească de după 1950 — inițiată, cum s-a văzut, chiar de urmașul său — la "influența" pe care fondatorul școlii clujene a suferit-o din partea "principiilor fonologiei" pragheze¹⁴.

Cele trei coordonate teoretice majore ale fonologiei istorice a lui Sextil Pușcariu, schițate foarte sumar aici, pot constitui probe suficiente, cred, pentru a putea aproxima adevărata semnificație a aportului său de întemeietor în acest domeniu. După cum am subliniat de la început, acest aport trebuie înțeles, în același timp, doar ca un prim moment strategic dintr-un demers mult mai amplu de "revizuire a principiilor lingvistice fundamentale" (*supra*). Reconstrucția sistematică a conceptului central al doctrinei neogramatici, în "credința" căreia se formase el însuși, i-a îngăduit, într-adevăr, învățățului nostru o precizare netă a premiselor esențiale pe baza cărora el întrezărea — încă în studiu său din 1921, **Despre legile fonologice** —

posibilitatea de reintemeiere a întregului edificiu al științei lingvistice. Se poate afirma, fără teamă de a greși, că S. Pușcariu ajunge, în acest fel, pe un drum propriu, încă din această etapă a activității sale, la prefigurarea acelor "principii fundamentale" ce definesc *marea mutație* a "lingvisticii actuale" în raport cu vechea paradigmă neogramatică. Angajîndu-se cu deplină luciditate în efortul european de reconstrucție, din temelii, a disciplinei, lingvistul nostru nu se va înscrie, însă, în nici una din cele două direcții reducționiste ce se vor impune ca dominante pe plan internațional. El va urma, dimpotrivă, "*calea*" sa proprie, pe care va urmări înțelegerea dezvoltării limbilor ca "manifestare esențială" a creației culturale și a vieții "sufletești" a popoarelor. Aspecte specifice ale unei abordări științifice a limbii române în această perspectivă apar, deja, schițate sau chiar elaborate de lingvistul nostru, în anii vîzări, în domeniul lexicologiei, al geografiei lingvistice, al gramaticii istorice și, într-un sens foarte cuprinzător, al istoriei limbii (care le include și le depășește pe toate)¹⁵.

Din nefericire, un destin istoric potrivnic a făcut ca sensul profund al aportului de principiu al lui Sextil Pușcariu să nu fie recunoscut ca atare în epocă și să nu aibă impactul cuvenit asupra dezvoltării ulterioare a lingvisticii. După 1943, cînd al doilea (și ultimul!) volum din sinteza sa monumentală (**Limba română**) era deja redactat, chiar și urmașii săi din "școala" clujeană se vor îndrepta, cum s-a văzut, ca și întreaga lingvistică românească, pe cărări cu mult mai înguste decît calea indicată de vasta vizuire a maestrului. Pe de altă parte, este foarte posibil ca o neșansă a acestei viziuni, pe plan internațional, să fi constat, în mare măsură, și în faptul că publicarea postumă a volumului său menționat (**Rostirea**) s-a făcut foarte tîrziu, numai în 1959, și în condiții aproape de clandestinitate. Versiunea pe deplin elaborată a concepției sale, în aspectul central urmărit, intră astfel în circulație științifică (în condițiile menționate!) numai la *un an după* ce problemele fundamentale vizate aici (și care l-au preocupat încă din primii ani ai secolului) fuseseră deja dezvoltate, în întreaga lor amplitudine, și rezolvate teoretic în mod magistral în capodopera lui Eugenio Coseriu, **Sincronia, diacronia**

Limba Română

e **istoria**¹⁶. O privire globală și lucidă în perspectivă timpului nu poate fi împiedicată, cu toate acestea, de jocul circumstanțelor istorice, să recunoască, în profilul conceptual schițat — foarte sumar și numai în punctul de pornire! — aici, pe unul din marii fondatori ai științei lingvistice și adevărății precursori ai lingvisticii integrale de astăzi. De departe de a-și fi pierdut lumina — prin îndepărțarea, pe un lung și dificil parcurs, a marilor orientări ale lingvisticii contemporane —, mi se pare că steaua lui Sextil Pușcariu începe de-abia acum să strălucească, deasupra orizonturilor, în întreaga ei splendoare.

NOTE:

¹ Acest mod de evaluare a fost promovat, mai întâi, de Iorgu Iordan (**Sextil Pușcariu**, în "Cercetări de lingvistică", XI, 1966, nr. 2, p. 151—159) și preluat, apoi, din păcate, de majoritatea exegezelor istorico-teoretice asupra operei marei lingviste.

² O argumentare sistematică a acestui punct de vedere am propus în **Despre temelul de principiu al școlii lingvistice clujene**, "Cercetări de lingvistică", XXXVIII, 1993, nr. 1—2, p. 47—55.

³ Theodor Capidan, **Sextil Pușcariu**, în idem, **Limbă și cultură**, București, 1943, p. 361—373.

⁴ O tratare mult mai extinsă și mai aprofundată a acestui aspect poate fi găsită în carte mea **Lingvistică și poetică română. Studii istorico-teoretice**, I, Cluj, 1995 (cap. II).

⁵ I. Coja, **Sextil Pușcariu, în Istoria gândirii lingvistice românești. Texte comentate**, București, 1989, p. a II-a, p. 108—115 (citatul la p. 113).

⁶ Eugen Coșeriu, **Despre idealul paidetic**, în "Cronica", XXVII, 1992, nr. 11, p. 6—7, 15; nr. 12, p. 12, 15 (dialog realizat de Eugen Munteanu; pasajele în discuție în nr. 12., p. 12).

⁷ **Probleme nouă în cercetările lingvistice**, I—II, în "Convorbiri literare", XLIV, 1910, nr. 1, martie, p. 452—471 și nr. 3, iulie, p. 523—542; **Zur Rekonstruktion des Urrumänischen, în Prinzipienfragen der romanischen Sprachwissenschaft**, Halle, Max Niemeyer, 1910, p. 17—75; **Locul limbii române între limbile române**, în **Academia Română. Discursuri de recepție**, XLIX, 1920, 54 p.; în special: **Din perspectiva Dictionarului**, I—III, în "Dacoromania", I, 1920—1921, p. 73—108; II, 1921—1922, p. 19—84; p. II, separat, Cluj, Tipografia "Ardealul", 1922, 55p. — Textele sînt

cuprinse, cu excepția primului, în traducere franceză, în S. Pușcariu, **Études de linguistique roumaine**, Cluj—București, 1937, și reproducere, în versiunea originală, în S. Pușcariu, **Cercetări și studii**, ediție îngrijită de Ilie Dan, București, Minerva, 1974 (sursă la care trimitem în continuare prin CS) — . La aceste scrîeri trebuie adăugate recenzii și dezbaterele "pe marginea cărților" din primele patru numere ale "Dacoromaniei", la care ne vom referi, în text, prin sigla DR, urmată de anul de apariție al revistei și pagina vizată.

⁸ Între acești exegeti, cel mai bun cunoscător al operei lui S. Pușcariu mi se pare a fi Paul Schveiger (**New and Old Ideas in S. Pușcariu's Work**, în "Cahiers de linguistique théoretique et appliquée", VIII, 1971, p. 233—239).

⁹ S. Pușcariu, **Limba română**, II, **Rostirea**, București, 1959, p. 274—275.

¹⁰ Ovid Densusianu, S. Pușcariu, **Din perspectiva Dictionarului**, I, III [...], în "Grai și suflet", I, nr. 1, p. 156—159.

¹¹ Singurul lingvist român care a anticipat o evaluare aprofundată a contribuției lui S. Pușcariu în acest domeniu este Andrei Avram (v., în sp. **Universitatea clujeană și dezvoltarea studiilor de fonetică în România întregită**, în "Anuarul ICED", seria A, nr. 5, București, 1983, p. 21).

¹² S. Pușcariu, **Limba română**, II, **Rostirea**, p. 279 (cu anticipări foarte clare în studiul din 1921).

¹³ E. Petrovici, **Sextil Pușcariu și problemele de fonologie**, prefăță la S. Pușcariu, op. cit., p. X.

¹⁴ Opiniile lui E. Petrovici, loc. cit., î se asociază, între alții, și I. Iordan în **Istoria lingvistică românești**, București, 1978, p. 106, 108 (vezi, însă, supra, nota 11).

¹⁵ O evaluare sintetică a orientării sale în aceste domenii am propus în: **Renașterea spiritului filologic al Școlii ardeleane după Marea Unire din 1918**, în "Steauna", 1993, nr. 12, p. 34—35; **Școala lingvistică clujeană în perspectivă istorică**, în "Tribuna", 1994, nr. 33—35, p. 10 și a.

¹⁶ Cartea lui E. Coșeriu, apărută în ed. I la Montevideo, în 1958, citează volumul I al lucrării lui S. Pușcariu în ediția germană (Leipzig, 1943) și furnizează, cu siguranță, cadru teoretic cel mai comprehensiv pentru o reconsiderare de ansamblu în sensul schițat aici (aspectele reziduale menționate în nota 8, p. 120 — ed. III, Gredos, 1988 — sănătate discutată în lucrarea consemnată supra, nota 4).

Rodica MARIAN
Cluj-Napoca

SEXTIL PUȘCARIU – PERSONALITATEA CREATORULUI ȘTIINȚIFIC

Sextil Pușcariu a fost și rămâne o personalitate complexă, de o particulară măreție în seriozitatea, onestitatea și înalta sa ținută intelectuală. I se recunoaște îndeobște savantului o formăție enciclopedică, literatului — gustul și armonia pretențiilor izvorite dintr-o aleasă educație, omului de vastă cultură — căldura iubirii de neam și de frumos, pasionatului de știință, artă și de cele mai vari și domenii ale vieții sociale — o profundă înțelegerere, o sensibilă și riguros responsabilă devoțiuțe.

Sextil Pușcariu n-a fost numai un mare lingvist, creator de școală, deschizător de orizonturi în istoria limbii, în dialectologie, romanistică, fonetică și fonologie, lexicologie și lexicografie, geografie lingvistică, istorie și critică literară (peste 400 de lucrări, în volum și în numeroase publicații românești și străine), ci și un om reprezentativ al epocii sale, străduindu-se să sincronizeze știința noastră cu cea europeană și chiar depășind-o pe aceasta din urmă de multe ori prin modernitate. Sextil Pușcariu s-a angajat în acțiunile mari ale epocii sale, având o vizuire de perspectivă, încercând mereu să deschidă drum în mai multe direcții, maturizând prin toate realizările sale progresele culturii românești.

Numele lui Sextil Pușcariu se înscrise la loc de cinstă deosebită atât ca mentor și autor al unor lucrări fundamentale în lingvistica românească (**Dicționarul Academiei și Atlasul lingvistic român**), cit și ca întemeietor al Universității clujene, al cărei prim rector a fost, totodată fondator al Muzeului Limbii Române — primul institut de lingvistică, în cadrul căruia s-a format și a activat cea mai bună școală lingvistică românească dintre cele două războaie mondiale. În 1929, la 10 ani de la înființare, Muzeul era considerat de Karl Jaberg ca "un centru de lingvistică romanică și, în spe-

cial, română, cum cu greu poate fi găsit în Europa de Vest".

Cercetătorul și publicistul atât de multilateral avizat avea, mai presus de toate, darul meditației și al mobilității gîndirii, transpusă în demonstrație persuasivă și cuvînt inspirat. Autorul unor sinteze temeinice și cuceritoare (**Limba română**, vol. I: **Privire generală** și vol. II: **Rostirea**, lucrare preconizată în patru volume pentru a da seamă de structura și evoluția limbii noastre, **Istoria literaturii române. Epoca veche**), al unor opere capitale în lexicografie (**Dicționarul etimologic al limbii române**, vol. I: **Elementul latin**, Heidelberg, 1905, lucrare distinsă de Academia Română cu premiul "I. Heliade Rădulescu", și **Dicționarul limbii române (DA)**, operă monumentală, încredințată tîrnărului savant de mare prestigiu, în 1906, de către Academia Română, care-l alesese cu un an înainte membru corespondent, și care, deși neterminată, este cel mai bun dicționar românesc, un tezaur al culturii și al limbii noastre, realizat la nivelul celor mai bune dicționare din lume), autor deopotrivă al unor relevante studii de critică și exegeză literară, al unor abandonate, dar interesante încercări literare, autor și al unor cărți de memorii apărute postum (**Călare pe două veacuri. Brașovul de altădată. Memorii**), Sextil Pușcariu este greu de surprins ori de caracterizat pe o singură dominantă de spiritualitate.

Profilul său se definește, mai degrabă, într-o originală confluență a multelor sale talente cu apetența studiului, cu o curiozitate avidă, cu o luciditate severă, dar nu uscată și, nu în ultimul rînd, cu darurile voinței și cu realizările binecuvîntate ale hamiciei. Cum singur mărturisește în **Memorii**, marele filolog se simțea ca o ființă în căutarea "anide-a rîndul a echilibrului între știință și artă". Omul de știință pune o amprentă originală în faimoasa idee a detașării, notînd undeva: "Obiectivitatea absolută cuprinde ceva din sufletul autorului". Cu genialitatea-i cunoscută, Nicolae Iorga sesizează forma frumoasă a rezultatelor cercetătorului, alături de o anume căldură temperamentală care-l definează organic pe Sextil Pușcariu, pe savant ce se dedica istoriei, criticii și mai ales limbii literare (cei mai mulți dintre poetii analizați sunt judecați cu prioritate din punctul de vedere al limbii folosite în scrierile reprezentative, așa cum sunt studiile dedicate lui Eminescu, Gogă, Șt. O. Iosif, Blaga).

Lingvistul de notorietate mondială valoifică în mod specific chemarea cuvîntului și inspirația imaginilor expresive. Pasiunea pentru studiu implică la Sextil Pușcariu

disciplină și avînt, simțire înănră și chibzuință matură. Chemarea vieții este pentru savant de o rodnicie excepțională. Ca teoretician și istoric al limbii, Sextil Pușcariu tratează în diferite lucrări și studii (**Despre reconstrucția străromânei**, scrisă în limba germană și publicată la Halle în 1910, sau **Locul limbii române între limbile românice**, discurs de recepție la Academia Română, 1920) probleme care au rămas definitiv legate de numele său. Numeroase studii privesc problema cardinală a continuării românilor în Dacia, concentrându-se pe ideea că limba română este cea mai conservatoare dintre limbile românice și pe teza că locul de formare și de cocontinuitate al limbii române este Dacia, în special teritoriul Transilvaniei. Cu deosebire în **Limba română**, lucrare seducătoare atât prin valoarea științifică, cât și prin claritatea gîndirii și accesibilitatea stilului, Sextil Pușcariu se dovedește un spirit deschis unor noi metode de cercetare a fenomenului lingvistic, deschis și spre structuralism, dar adversar al imobilismului, ca și al istorismului excesiv, implicind observația sociologică și urmărirea evoluției faptelor de limbă.

Ca lexicograf și lexicolog de o extraordinară vocație și exemplară dăruire, Sextil Pușcariu este cel care avea o vizion integrală asupra marelui dicționar academic, conducînd și revizuind efectiv întreaga lucrare timp de patruzeci de ani. **Dicționarul Academiei** este opera pe care Sextil Pușcariu o consideră drept contribuția principală a vieții sale, și este firesc să fie astăzi, întrucât acesta era însuși scopul înființării Academiei, iar savantul român studiase aprofundat "tezaurul limbii din toate vremurile și din toate locurile", pentru că limba însăși e un monument de simțire, fantezie, gîndire și înțelepciune. Mai ales la rubrica **Din perspectiva Dicționarului** a revistei "Dacoromania", al cărei director și fondator era același Sextil Pușcariu, revista fiind buletinul Muzeului Limbii Române, savantul clujean semnează dezbatere teoretice privind principiile lexicografice și se oprește îndelung — ca și în alte articole și studii legate de problematica dicționarului — asupra definirii cuvintelor ca tip de definire lingvistică a termenilor, coordonată principală, care va distinge dicționarul academic român față de alte lucrări similare din alte țări de limbă romanică, așa cum va remarcă și lorgu lordan mai tîrziu. Totodată, Sextil Pușcariu insistă asupra implicării redactorului în munca la dicționar, asupra justei înțelegeri a celui care se simte responsabil față de materialul menit să intre în dicționar.

Un loc aparte în cadrul studierii

vocabularului îi este rezervat neologismului, ca și cuvintelor vechi și populare, dicționarul avînd un caracter general și istoric, etimologic și normativ, cuprinzînd, firesc, diferențierile geografice și stilistice. Pe urmele lui B.-Petricicu Hasdeu, Sextil Pușcariu reia problema circulației cuvintelor, aplicîndu-i metodele statistică în analiza structurii lexicului românesc, după originea termenilor. Alături de acest aspect anticipativ, trebuie să evidențiem receptivitatea învățatului față de concepțiile și teoriile cele mai noi ale vremii sale, pe care le aplică cu o justă pondere unor domenii și aspecte ale științei lingvistice. S-a vorbit și despre eclectismul doctrinar al marelui savant, cu efecte în realizările cele mai reușite; lucrul pare firesc atât timp cât Pușcariu, în diversitatea multilaterală a preocupărilor sale științifice, nu putea fi decît adversar al închisării în orice metodă, precum nu putea admite ca valabilă o unică perspectivă de analiză asupra fenomenelor lingvistice: "Nu există de obicei o singură, ci mai multe posibilități de explicare", spunea creatorul om de știință, cu multă dreptate.

Sextil Pușcariu a fost primul învățat de la noi care a aplicat, în mod critic și adekvat, structuralismul praghez: **Morfemul și economia limbii și Considerații asupra sistemului fonetic și morfologic al limbii române**. Pe de altă parte, savantul clujean a fost un stăruitor cultivator al limbii române, preocupîndu-se de problemele ortografiei, pentru care a datun foarte important **Îndreptar**.

Hotărîtoare și elocvente pentru dinamismul și curajul de a nu evita niciodată adevărul științific, adeseori relevat de noile căi de acces spre obiectul cercetării, sunt contribuțiiile lui Sextil Pușcariu din domeniul dialectologiei. Studiul său de debut (1898), **Graful din valea superioară a Oltului**, se baza pe metodele tradiționale ale anchetelor dialectale, inaugurînd, la 21 de ani, o strălucită carieră științifică. Dialectologia românească datează de la Sextil Pușcariu și cea mai bogată monografie a dialectului istrorumân (**Studii istrorumâne**, 3 volume, publicate între 1906 și 1929). Atras fiind de metoda geografiei lingvistice, Sextil Pușcariu a inițiat "cu un răsunător ciștință pentru știința limbii române", cum se exprima D. Macrea, lucrările **Atlasului lingvistic român (ALR)** cu localități cercetate în întreaga țară, între anii 1930 și 1938, în cadrul Muzeului pe care-l conducea. **ALR** este "a două mare operă de lingvistică românească și romanică a lui Sextil Pușcariu, care este cel mai modern și mai bine conceput atlas romanic din cîte există pînă în prezent". Proporțiile impresionante ale lucrării au făcut imposibilă publicarea sa în timpul vieții lui Sextil Pușcariu, deși materialul dialectal a fost

Mari filologi români: Sextil Pușcariu

strîns în întregime de cei doi anchetaitori, elevii ai lui Sextil Pușcariu: Sever Pop și Emil Petrovici. ALR prezintă și inovații față de atlasele similare pentru limbile franceză și italiană: cele două chestionare distințe și hărțile mici, colorate, cu material sintetic. Totodată, ca și în cazul *Dicționarului*, paralel cu înaintarea lucrării, S. Pușcariu a făcut o seamă de comentarii teoretice de mare însemnatate.

Nu este superfluo să considerăm, la o evocare cît de sumară a complexei și marcantei personalității a lui Sextil Pușcariu, că nimic din ce a făptuit nu s-a perimat. Timpul a verificat substanța și valoarea perenă a omului și a savantului, a celui mai înzestrat dintre filologii români, a căruia mare chemare a fost marele dicționar academic, opera neegalată ca împlinire și importanță. Îar acum, într-o atare perspectivă, la aproape 50 de ani de la moartea savantului, se poate rememora ceea ce A. Lapedatu evoca atunci, în 1948, omagiindu-l pe Sextil Pușcariu: "Pentru instituțunea noastră, regretul coleg va fi de-a pururi socoit că bărbatul predestinat a realizat cea mai de seamă însărcinare pentru care Academia Română a fost creată".

Statura impunătoare și de o vrednicie aparte a lui Sextil Pușcariu se conturează, aşadar, și prin relația de excepție dintre el și Academia Română. Cînd, în 1905, la propunerea lui I. Bianu, este ales membru corespondent, tînărul Sextil Pușcariu avea deja o operă științifică și se bucura de un prestigiul european. La propunerea aceluiași I. Bianu, în 1914, la 37 de ani, era ales membru titular. Sextil Pușcariu a fost membru și al altor societăți științifice străine, membru al Academiei Saxone din Leipzig, al celei de științe din Berlin, al Comitetului Permanent Internațional de Lingvistică.

Personalitatea lui Sextil Pușcariu se cere întregită prin portretul dascălului strălucitor și cuceritor care a fermecat generații de studenți, din Cernăuți și din Cluj, care a creat discipoli de impunătoare ținută, care a întemeiat cea mai vestită școală de lingvistică românească. Curajul omului de aleasă cultură și angajarea sa în viața publică a vremii, prin înființarea și conducerea de ziar și publicații culturale, merită să fie măcar pe scurt amintite. În 1918 reînființează la Cernăuți ziarul "Glasul Bucovinei", în care a publicat primele poezii ale lui Lucian Blaga. În 1931, la Cluj, conduce cotidianul "Drum nou", direcționat împotriva politicianismului venal. Revista "Cultura", înființată și condusă de Sextil Pușcariu tot la Cluj, cîștigă, din perspectiva zilelor noastre, o semnificație

accentuată ca vizuire modernă, cu atât mai mult cu cît se urmărează în acea revistă apropierea naționalităților prin cultură și confruntarea valorilor specifice. Și, nu în ultimul rînd, ne bucură să reamintim rezervele vizionare pe care publicistul Sextil Pușcariu le formula — în presa vremii sale — în legătură cu ideile socialiste, sesizînd influența lor nefastă în climatul cultural românesc.

Savantul de o desăvîrșită onestitate și etică profesională, drept cu iubirea sa față de știință și drept față de colaboratorii săi, pe care știa să și-i aleagă și să-i și mențină — cum și recunoștea, de altfel, — are, uneori, o intuiție premonitorie, potrivită chiar punerii în adîncime a structurii personalității sale. Astfel, într-o condensată exgeză închinată lui Eminescu, scria: "Din ciocnirea vecinică între a voi și a putea se plăsmuiește alcătuirea aceea care va da pe omul adevărat, menit să însemneze ceea în rostul lumii".

Sextil Pușcariu a studiat în străinătate, la Leipzig, Paris și Viena, timp de aproape zece ani, cu cei mai iluștri profesori ai vremii: G. Weigand, Gaston Paris, A. Meillet, J. Gilliéron, W. Meyer-Lübke. Despre acesta din urmă, savantul român scrie mai tîrziu: "Cînd, afă de numirea mea ca profesor la Cernăuți, Meyer-Lübke îmi scrie, la 13 septembrie 1906, o scrisoare frumoasă, în care îmi ură să am și eu parte de marea bucurie a vieții lui, de «elevi recunoscători, înțelegători și totuși independenti». Și mai departe binevoitorul profesor scria: «Cariera pe care o începi e frumoasă, poate cea mai frumoasă, cea mai ideală din cîte există. Nu uita însă că și profesorii universitari sunt oameni, cu virtuți și cu defecte omenești. Dacă vei întîmpina dezamăgiri — pentru că noi avem obiceiul să urmărim idealuri pe care nu le putem ajunge cu puterile noastre — să nu pierzi credința în știință. Atunci vei simți totdeauna sufletește răspîndă muncii dumitale». Și, ca într-un dialog profund, Sextil Pușcariu pare să-i răspundă profesorului său, scriind despre același Eminescu: "Căci mulți dintre noi rămîn lilieci dibuitorii în viață lor întreagă, alții doborîți de întîia decepțione... și alții... nu par în pînă la moarte să împace cele două contraste: idealul cu realitatea. Sînt puțini cei ce suportă criza aceasta, puțini cei ce, agonisindu-și experiența vieții, nu-și pierd idealul tinereții: aceștia sînt chemați să imprime timpului pecetea individualității lor".

Marica PIETREANU
Bucureşti

**SEXTIL PUŞCARIU
DESPRE SIMȚUL
LINGVISTIC
AL FILOLOGULUI
ȘI CEL AL
VORBITORULUI**

Despre Sextil Puşcariu nu s-a scris încă îndeajuns pentru a se cuprinde toate laturile bogăției lui activități, prin care a rămas în memoria posterității "ca excepțional lingvist cu multiple realizări creațoare". El "a făcut parte dintr-o generație de cititori, care au dat naștere, pe lîngă știință lor, instituții și creații de cea mai inspirată utilitate națională"¹.

Așa cum sublinia Iorgu Iordan, în fruntea calităților de autentic lingvist ale lui Puşcariu a stat "adâncul și totodată subtilul său spirit de observație cu privire la faptele de limbă și mai ales la semnificația lor teoretică"².

Și nu puține sînt conduziile teoretice la care a ajuns Puşcariu în urma analizei și interpretării faptelor de limbă.

Pentru a evidenția contribuțiiile teoretice ale lui Puşcariu este necesară cercetarea atentă a scrierilor sale, întrucât, cum remarcă D. Macrea, "el n-a tratat aproape nici o problemă într-o singură lucrare, ci materialul referitor la fiecare problemă tratată trebuie urmărit în numeroase studii și articole, care se completează între ele"³. Risipite în diverse lucrări, observațiile și părerile teoretice ale marelui lingvist pot fi depistate, adunate și grupate tematic, punindu-se astfel în lumină contribuții importante.

În cele ce urmează ne vom limita la părerile lui Sextil Puşcariu despre simțul lingvistic al filologului și cel al vorbitorului.

Puşcariu era convins că interesul general pentru limbă există aproape la toți vorbitori și provine din simțul limbii: "Interesul pentru limbă izvorăște dintr-un simț firesc, precum dorința de a asculta o cîntare, de a ceta o poezie sau de a rătaci prin potecile

unei livezi înflorite se naște tot dintr-o aplecare înnăscută în om. Și acest simț pentru limbă se asemănă cu simțul pentru frumos sau cu simțul pentru natură. Ceea ce ne face să medităm asupra limbii și să căutăm a ne da seama despre tainele graiului nostru nu e numai grija de a fi pricepuți de alții, de a cultiva deci — economicește — mijlocul acesta important de trai, ci e și o preocupare neconcențiată și de multe ori inconștientă, de natură estetică, de a îmbrăca gîndurile noastre într-o formă frumoasă"⁴.

Să vedem în ce constă acest simț firesc înnăscut al omului pentru limbă și ce înțelegea Pușcariu prin *talentul* pentru limbă. Primul element ar fi *darul de observație* lingvistică manifestat, în măsură mai mică sau mai mare, aproape la toți vorbitorii. Observator atent al proprietăților sale limbi, comparind mereu exprimările sale cu cele ale semenilor săi, vorbitorul "ajunge să-și cunoască limba individuală; confruntând permanent elementele ce constituie limba sa, el devine capabil să formeze abstractizările și categoriile care-i permit să stabilească o gramatică nescrisă a propriei sale limbi". Această părere a lui Pușcariu este exprimată în studiul **Fonetica și fonologie** (apărut prima dată în limba germană în 1930)⁵. Într-o notă din acest studiu, autorul menționează un fapt interesant, în relatarea căruia găsim și o comparație între simțul lingvistic al filologului și cel al subiectului vorbitor:

"În fapt, inteligența umană care e proprie — adesea la indivizi cu puțină instrucție, dar cu un talent înnăscut în această direcție — să realizeze abstracții matematice în maniera cea mai sagace, e capabilă și să disceamă raporturile ce există între sunetele limbii. Noi, ceilalți lingviști și filologi, cînd formulăm "legile fonologice" ale unei limbi, nu facem decît să clarificăm prin mijloace mai perfecte și să definim concis cu ajutorul unei terminologii expresive o idee ce există în chip obscur și poate inconștient la subiectul vorbitor. [...] Subiectul vorbitor nu recunoaște condițiile unei legi fonologice în formula lor abstractă precum lingvistii, ci cazurile concrete care se asociază în spiritul său și permit să formeze o abstracție exactă, deși încă cu țesături imprecise"⁶.

Experiența de fonetician și de fonolog a lui Pușcariu l-a condus la convingerea că legile fonetice nu sunt simple abstracții ale filologilor, ci, dimpotrivă, realități lingvistice, că există legi fonetice care sunt inconștiente

la subiectul vorbitor de limbă română. Dar există modificări lingvistice de care vorbitorii își dau seama, iar simțul lor gramatical le permite să le generalizeze în toate cazurile identice. Cum precizează Pușcariu, "cînd o lege fonetică intră în conștiința subiectelor vorbitoare și cînd e generalizată de aceștia, avem atunci de-a face cu o lege fonologică; [...] e vorba de o diferență apărînd clară subiectului vorbitor față de propria sa pronunție și de o înlocuire voită a felului obișnuit de a vorbi printre un altul "mai bun"⁷.

În repetate rînduri Pușcariu vorbește despre *simțul gramatical* și despre o *gramatică individuală*.

Iată ce spunea în studiul său **Morfonemul și economia limbii** (publicat prima oară în DR, VI (1929—1930 și 1931):

"*Simțul gramatical* nu este o aptitudine care trebuie învățată în școli, ci este un dar cu care omul se naște și poate fi cel mult dezvoltat și înnobilit în școală. Acest simț e unul din cei mai decisivi factori activi în economia limbii. Mijloacele întrebuițăte de lingvist spre a pătrunde în tainele limbii sunt în esență aceleași ca mijloacele întrebuițăte de individul grăitor cînd își "învăță" limba. La baza amânduror acțiuni e același proces mintal, în stadiu rudimentar și adesea subconștient la individul grăitor, conștient și disciplinat prin metodele de investigație științifică la lingvistul de profesie".⁸

Comparînd munca lingvistului cu aceea a botanistului, care cercetează viața plantelor în natură și recurge la ierbare numai în cazuri excepționale și în scopuri didactice, Pușcariu este de părere că "lingvistul va aduna din gramaticile scrise cunoștințe utile. Dar știința sa o va cîștiga numai dacă va încerca să surprindă, în sufletele celor ce vorbesc, însuși procesul de îmbogățire și de perfecționare a limbii". Si în continuare el exprimă cîteva idei izvorîte din propria-i experiență lingvistică:

"Aș îndrăzni chiar să afirm că *numai acel lingvist urmează, în cercetările sale, calea cea bună, care nu-și falsifică, prin autosugestii și speculații artificiale, darul înăscut pentru înțelegerea limbii, ci caută să proiecteze, pe ecranul conștientului, filmul ce rulează în subconștientul său de observator al graiului său.* [s.a.]

Firește că dificultățile întîmpinate de cel ce caută să pună de acord preocupările științifice cu instictul său lingvistic sunt adesea foarte mari. Ele se ivesc mai ales

cînd căutăm să formulăm regula gramaticală, care e totdeauna rigidă, punînd în opozиie cazurile normale cu cele excepționale, pe cînd gramatica nescrisă este de o elasticitate atât de minunată, încît poate îngloba, fără contradicție, normalul cu excepționalul⁹.

Pușcariu exprimă aceeași idee, altfel formulată, în lucrarea sa **Limba română**¹⁰.

O altă precizare, avînd și caracterul unei recomandări pentru lingviști, găsim într-o notă din studiul **Fonetica și fonologie**, citat mai înainte: "[...] nu trebuie să pierdem din vedere că felul de a gîndi al lingvistului despre obiectul studiului său, limba, nu se apropie de exactitate decît atunci cînd este în esență sau în armonie cu felul în care subiectul vorbitor își înțelege limba; acesta într-adevăr e obișnuit, ca și savantul, să analizeze; el posedă, ca și savantul, un simț gramatical foarte fin și chiar un simț etimologic"¹¹.

Este vrednică de semnalat în aceeași ordine de idei părerea lui Sextil Pușcariu despre "gramatica individuală" și despre modalitățile de îmbogățire și perfecționare a limbii. El consideră că "fiecare individ grăitor are un fel de gramatică a sa, în care materialul lingvistic este orînduit în categorii, mai bine sau mai puțin bine, după cum aptitudinile sale de organizator sunt mai mult sau mai puțin dezvoltate. Necesități de ordin social ne fac pe toți să căutăm necurmat să punem de acord această gramatică individuală cu gramaticile semenilor noștri, încît se naște un fel de gramatică colectivă, a cărei palidă imagine o găsim în gramaticile scrise de filologi"¹².

Subliniind în repetate rînduri importanța limbii ca mijloc de comunicare între oameni, Pușcariu a exprimat păreri deosebit de interesante despre preocuparea vorbitorilor de a-și îmbogăji permanent "capitalul moștenit de la părinți și mărit prin achiziții proprii" (prin contactul cu semenii noștri, prin școală și prin lectură). "Această continuă înmagazinare de material nou — precizează Pușcariu — ar deveni cu timpul inutilă și împovăratore dacă mintea noastră n-ar fi în stare să-l gospodărească, prin exercitarea mnemotehnicii, prin asociații de idei din cele mai rafinate, prin abstracții și sinteze din cele mai ingenioase, astfel ca să poată fi utilizat ușor, repede și în orice moment cînd avem nevoie de el".¹³

Un factor care intervine la vorbitori în procesul de îmbogățire și perfecționare a limbii și, în general, în actul exprimării este

Limba Română

imitația. Definind imitația ca "mijlocul prin care o inovațiune de limbă devine, selecționându-se, în timpul cel mai scurt posibil, un bun comun la un grup social mai mic sau mai mare", Pușcariu face unele observații privind modul în care se produce imitația lingvistică: "Cînd aud la un vecin o formulă fericită prin care a dat, cu mijloacele cele mai economicoase, expresie clară unui gînd, pe care eu în zadar încercam să-l îmbrac în vorbe sau forme potrivite, îl voi imita. Dar chiar cînd o formă nouă de exprimare nu e nici mai utilă, nici mai frumoasă decît cea tradițională, ea are pentru sine *farmecul noului*, e totdeauna mai expresivă, fiindcă uzul n-a ajuns încă s-o banalizeze"¹⁴.

"Cînd imit graiul celor ce au un prestigiu asupra mea [...] — chiar și numai de teama ridicolului —, de cele mai multe ori o fac abia după ce am observat că între expresia sau rostirea întrebuiențătă de mine și a celui cu prestigiu asupra mea există o deosebire, pe care cauț s-o înălță. Această participare a *conștiinței mele lingvistice* este de cele mai multe ori promotorul generalizării unei forme nouă. O simplă imitație ar putea atinge numai cuvintele auzite din gura altuia; pentru ca forma nouă s-o extind și asupra cuvintelor sau expresiilor construite la fel, e necesar să asemână, să identific, să-mi dau seama de condițiile în care apare forma nouă"¹⁵.

Este știut că atât imitația, cât și creația (inovația) se produc în funcție de intențiile comunicative ale vorbitorilor. Individul este liber să aleagă, dar totodată este obligat să respecte anumite norme socioculturale care acționează în colectivitatea sa lingvistică. Se imită modelele de comportament lingvistic care au un *prestigiu* recunoscut și, în primul rînd, cele stabilită de limba literară. (Pușcariu nu uita să precizeze că "noi toți ne supunem neconenit prestigiului limbii literare").

Dintre părerile lui Sextil Pușcariu despre simțul lingvistic menționăm pe cele referitoare la *simțul gramatical*, la *cel etimologic* și la *cel analitic*.

"*Simțul grammatical* — despre care Pușcariu spunea că este un dar înăscut — se manifestă la omul incult mai ales printre aplicare riguroasă și o generalizare a morfonemului, pe cînd la omul cult mai ales printre trebuință de analiză precisă și printre tendință de simetrie în interiorul categoriilor gramaticale. Cu alte cuvinte: țăranul moldovean și ardelean rostesc *vorbăsc* (dar *vorbești*), *tocmeală* (dar *tocmele*), fiindcă zic și *văd* (dar *vezi*), *măr*

(dar *mere*), iar cărturarul zice *vorbesc*, *tocmeală*, fiindcă zice și *gătesc*, *gonesc*, *întineresc* etc., *găteală*, *încetineală* etc.

Ar fi însă greșit să generalizăm această observare, căci este sigur că și necărturarul are un simț dezvoltat pentru simetria gramaticală și pentru schematizarea morfonemului"¹⁶.

Pușcariu consideră că la orice vorbitor există un simț de analiză a cuvintelor, simțul analitic fiind înăscut în om. El face însă o precizare, constatănd deosebirea dintre analiza făcută de vorbitor și cea făcută de lingviști.

"Analiza pe care subiectul vorbitor o face, fără nici o greutate, ori de cîte ori își îmbogățește graiul cu elemente morfologice nouă, devine pentru gramatică o problemă din cele mai grele, cînd caută să pătrundă în procesul psihologic ce se petrece în mintea sa de subiect vorbitor și mai ales cînd cercă să formuleze acest proces cu ajutorul unor termeni tehnici. Numirea pe care trebuie să inventeze naște de obicei ea însăși idei greșite, iar îngădărarea în definiții exclude nuanțele care alcătuiesc supletea limbei."¹⁷

În studiul **Morfonemul și economia limbii**, Pușcariu se ocupă de cîteva trăsături caracteristice ale morfolgiei românești, alegîndu-și exemplele îndeosebi din domeniul derivării. Afirmația că morfonemele din tulipa cuvintelor privesc de obicei vocalismul silabei accentuate sau consoana de la sfîrșitul silabei, care uneori poate să dispară, este ilustrată prin exemple ca: *păr—pară—perișoară*; *pas—pășesc*; *bâtrîn—bâtrîior*. Pentru a nu ne depărta de subiectul cercetării, selectăm dintre multiplele probleme importante¹⁸ acele fragmente care se referă la simțul etimologic.

Precizînd că "puterea de abstracție nu este o prerogativă a lingvistului, ci ea se găsește, în măsură mai mare decît am fi plecați să credem, la orice vorbitor, fiind chiar unul din principiile fundamentale ale economiei limbii"¹⁹, Pușcariu afirmă că individul grăitor poate deosebi forme derivate, forme morfologice prin analiză. "Procesul de analiză în fața cuvîntului *furcoi* este următorul: prin asociație de idei, acest cuvînt deșteaptă în mine două serii de cuvinte. Pe de o parte, îmi amintește de *furcă*, *furculită*, *înfurca*, din care **simțul etimologic** — care este alt factor de mare importanță pentru economia limbii — extrage tulipa *furk-*; pe de altă

Mari filologi români: Sextil Pușcariu

parte, îmi aduce aminte de cuvintele *năsoi*, *omoi*, *căloii*, din care abstrag, cu ajutorul *simțului gramatical*, elementul derivativ *-or*²⁰.

Altă părere interesantă referitoare la simțul etimologic:

"*Simțul etimologic, în specie simțul pentru raportul ce există între cuvîntul primîtiv și între derivat, rămîne mai adesea viu în conștiința subiectelor vorbitoare și în cazurile cînd nu legi fonologice, ci accidentale produc, în tulpină sau în elementul derivativ, modificări din cele mai tulburătoare.*"²¹

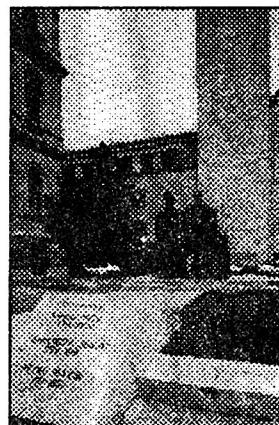
Citatul acesta este urmat de numeroase exemple prin care Pușcariu reușește să demonstreze "cît de activ și de dezvoltat este la subiectele vorbitoare simțul gramatical care diriguiește morfonemul"²².

Părerile lui Sextil Pușcariu despre talentul pentru limbă sînt formulate clar și într-un stil expresiv, presărat cu diverse comparații sugestive, care îi este caracteristic. Ele constituie încă o dovadă a subtilului spirit de observație pe căre-l avea Sextil Pușcariu.

Iată două citate:

"Precum există oameni cu talent pentru desemn (sic!), pentru declamație ori pentru matematici, tot astfel există oameni cu *talent pentru limbă*. [...] Precum există oameni care n-au "ureche" pentru muzică, tot astfel sînt indivizi cărora le lipsește simțul pentru raporturile constante între elementele lingvistice. Dar, spre deosebire de muzică, unde cîntarea "falsă" va fi totdeauna remarcată ca ceva supărător, și deci nu se poate încetăteni, în vorbire ne obișnuită ușor cu o formă "greșită". Ajunge ca cel ce o pune în circulație să aibă prestigiul necesar pentru ca ea să fie imitată, primită, transmisă și chiar generalizată"²³.

"De obicei spunem că cineva are talent pentru limbi, cînd învăță ușor și bine o limbă străină. De fapt, talentul nu există numai pentru limbile străine, ci și pentru limbă maternă. Putem observa într-adevăr că nu toți membrii unei națiuni vorbesc limba lor maternă deopotrivă de bine; chiar făcînd abstracție de cei cu defecte organice, sînt unele subiecte grăitoare care găsesc repede pentru gîndurile lor forme expresive și alții care nu au această facultate. Dar talentul pentru limbă nu se restrînge la învățarea ușoară a graiului tradițional, ci el se manifestă mai ales atunci cînd vorbitorul, avînd în măsură mare simțul limbăi, o îmbogățește cu aportul său propriu, tumind neconțenit în tiparele existente forme nouă,

Cluj-Napoca.

"Școala
ardeleană".

care sînt imediat înțelese de ascultător. Există dar oameni care au mai mult rolul pasiv de propagatori ai formelor de limbă tradiționale și de imitatori ai ei, și alții — talentați — care au darul de observație a limbăi, simțul nuanțelor, neliniștea de a afla expresia cea mai potrivită și mai neechivocă pentru un gînd, creatorii de inovații lingvistice. Talentul limbăi, așecă facultatea de a aduce ordine în materialul brut de limbă, grupîndu-l și găsind un rost variantelor de rostire, se manifestă și în fonologie."²⁴

Dincolo de importanța acordată faptelor de limbă, legilor și normelor lingvistice, Sextil Pușcariu a acordat totdeauna importanță vorbitorilor, așa cum el însuși mărturisea: "Punctul nostru de vedere va fi să considerăm pe omul vorbitor mai întîi ca *reproducător*, devenit prin exerciții neconțenite și prin obișnuință un propagator mecanic și inconștient al limbajului tradițional, apoi ca *gînditor*, ajuns prin structura individuală a aparatului său de gîndire un înnoitor de limbă, în sfîrșit ca *făcător social*, contribuind, pe de o parte, la răspîndirea inovațiunilor de limbă, iar pe de altă parte, la unificarea graiului comun"²⁵.

Părerile lui Sextil Pușcariu expuse în această comunicare (și altele ce vor fi descoperite în scrierile sale) reprezintă — cum semnală Iorgu Iordan — "puncte de vedere personale, mai totdeauna convingătoare, fiindcă se întemeiază și pe calitățile menționate mai înainte, dar și pe o experiență vastă, aproape unică în lingvistica românească, produs al contactului neîntrerupt cu limbă, prin intermediul textelor și, în primul rînd, al vorbitorilor însiși, netransformați în subiecte ca pentru o anchetă, ci așa cum se manifestă ei în viață

de toate zilele”²⁶.

Să amintim cele scrise de G. Istrate în prefată la **Limba română** despre Pușcariu și despre Muzeul Limbii Române:

“Şi a mai avut în plus [Pușcariu] darul de a cunoaşte oamenii, de a-i săli selecta şi iniţia în problemele pe care el însuşi le urmărea cu pasiune [...]. Prin contribuţia tuturor Muzeul Limbii Române a devenit o şcoală a muncii creaţoare, un post înaintat pentru studiul limbii naţionale, în care succesele obţinute îndărjeau, parcă, şi mai mult pe toţi colaboratorii, creând o adevărată emulaţie între ei. [...]”

În această atmosferă de continuă efervescenţă știinţifică, de elan tineresc şi de patriotism înalt a lăsat tot timpul cît a stat la Cluj Sextil Pușcariu. În această atmosferă au fost create cele mai multe dintre lucrările sale. În această atmosferă a fost elaborată şi **Limba română, carte fundamentală în lingvistica românească**²⁷.

Vom încheia menţionînd faptul — bine cunoscut — că de numele lui Pușcariu se leagă şi “Dacoromania”. Prin strădania unui colectiv coordonat de Ioan Pătruş şi Vasile Breban a fost publicată bibliografia celor 11 volume ale prestigioasei reviste. În prefată la această bibliografie, editată în 1963, Ioan Pătruş spunea:

“Apariţia “Dacoromaniei” îndată după Unire a constituit un eveniment știinţific şi cultural de primă importanţă, îndeosebi pentru Transilvania, fiind aici prima publicaţie de acest fel, dar şi pentru întreaga ţară. [...] “Dacoromania” este organic legată de activitatea Muzeului Limbii Române. Creat îndată după organizarea Universităţii din Cluj, la iniţiativa lui Sextil Pușcariu, care l-a condus şi îndrumat, ca director, pînă la al doilea război mondial — cu un simţ de organizator care egală ştiinţa sa — [...], Muzeul Limbii Române (al căruia continuator este, din anul 1949, Institutul de Lingvistică şi Istorie Literară) a devenit un centru știinţific şi cultural renumit, primul de acest fel din ţară, bine cunoscut şi peste hotare”²⁸.

Lingviştii, filologii şi istoricii literari vor continua să cerceteze opera lui Pușcariu, izvorîtă dintr-o înaltă gîndire lingvistică şi dintr-o profundă dragoste pentru limba română, avînd ce învăta din bogata şi valoroasa moştenire pe care ne-a iăsat-o.

NOTE:

¹ D. Macrea, **Contribuţii la istoria lingvisticilor şi filologiei româneşti** (cap. **Sextil Pușcariu**), Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1978, p. 303.

² Iorgu Iordan, **Sextil Pușcariu** // CL, XI, 1966, p. 156.

³ D. Macrea, **op. cit.**, p. 274.

⁴ Sextil Pușcariu, **În jurul Dicţionarului limbii române (I)**, **Articol introductiv** // **Cercetări şi studii**, ediţie îngrijită de Ilie Dan, prefată de G. Istrate, Ed. Minerva, Bucureşti, 1974, p. 15 (apărut în 1908, în “Corvorbirile literare”, nr. 3 şi 5). (Vom folosi pentru acest volum abrevierea **CS**.)

⁵ Vezi **CS**, p. 322—327; pasajul reproducă se află la p. 324.

⁶ **CS**, p. 325, nota 1; vezi şi **Sextil Pușcariu, Limba română**, I. Privire generală, prefată de G. Istrate, note, bibliografie de Ilie Dan, Ed. Minerva, Bucureşti, 1976, p. 26—27.

⁷ **CS**, p. 325.

⁸ **CS**, p. 331.

⁹ **Ibidem**.

¹⁰ Vezi **Sextil Pușcariu, Limba română...**, p. 15.

¹¹ **CS**, p. 326.

¹² **Morfonemul şi economia limbii** // **CS**, p. 330; vezi şi **Limba română...**, p. 28.

¹³ **Art. cit.** // **CS**, p. 330; vezi şi **Limba română...**, p. 75.

¹⁴ Pușcariu, **Din perspectiva Dicţionarului (III)** // **CS**, p. 270.

¹⁵ Sextil Pușcariu, **Limba română...**, p. 27.

¹⁶ **CS**, p. 345—346; introdus în terminologia lingvistică de Troubetzkoy, morfonemul e definit ca “imagină complexă a două sau mai multe foneme susceptibile să se înlocuiască unul pe altul, în consonanţă cu condiţiile morfologice ale unei limbii” (**CS**, p. 328).

¹⁷ **CS**, p. 331.

¹⁸ Cum ar fi: rolul morfonemului — considerat de Pușcariu “ca una din cele mai caracteristice aspecte ale gramaticii noastre” (347) —, relaţia dintre morfonem şi simbolul gramatical şi cel etimologic (346).

¹⁹ **CS**, p. 332.

²⁰ **Ibidem**.

²¹ **CS**, p. 337.

²² **CS**, p. 342.

²³ Pușcariu, **Morfonemul şi economia limbii** // **CS**, p. 343.

²⁴ Idem, **Din perspectiva Dicţionarului (III)** // **CS**, p. 260—261.

²⁵ **Ibidem**, p. 241.

²⁶ Iorgu Iordan, **art. cit.**, în **loc. cit.**, p. 156.

²⁷ **Prefaţă la Limba română...**, p. XIX—XX.

²⁸ Ioan Pătruş, **Cuvînt înainte la “Dacoromania” (Bibliografie)**, Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1983, p. 5.

Lucia BERDAN
Iași

**IMPLICAREA ARHIVEI
DE FOLCLOR
ÎN CERCETĂRILE
DE LIMBĂ
ÎN CONCEPȚIA
LUI SEXTIL PUȘCARIU**

Scopul acestui studiu interdisciplinar este acela de a atrage atenția, cu ocazia sărbătoririi a 75 de ani de la înființarea unuia dintre cele mai vechi institute de cercetare din țara noastră, asupra unei probleme de concepție, de organizare și de funcționare a unei arhive în general (fie ea de lingvistică, de literatură sau de etnografie și folclor), concepție care, pornind de la marii noștri înaintași, ctitori ai unor discipline moderne, a evoluat, nu întotdeauna, în direcția de largă perspectivă interdisciplinară, aşa cum au formulat-o înainte-mergătorii și gînditorii acestui neam.

Ne-am referit la unele aspecte ale acestei probleme în studiul nostru **Integrarea cercetării științifice în arhivele de folclor**, publicat în revista "Academica", nr. 2, februarie 1993. Dat fiind că în studiul menționat am discutat mai detaliat cadrul teoretic și istoric al dezvoltării interesului pentru cultura noastră populară, de-a lungul timpului, în cazul de față vom porni de la direcțiile ce ni se par definitorii atunci cînd abordăm gîndirea și concepția științifică a lui Sextil Pușcariu. Ne permitem să numim concepția lui Sextil Pușcariu privind o arhivă de etnografie și folclor "modelul Sextil Pușcariu". Acest *model* trebuie

judecat în raport cu ceea ce se realizase înaintea sa în domeniul culegerii și publicării materialelor de cultură populară și cu cîștigurile moderne pe care generația sa le dobîndise în străinătate, cînd, pe durata studiilor, a putut fi în contact cu cele mai noi direcții în lingvistică, etnopsihologie, cultură în general. Trebuie ținut seama, de asemenea, de rolul deosebit de mare ce revine Transilvaniei în cunoașterea și valorificarea creației populare, încă din epoca de formare a culturii naționale. Toate manifestările de creație populară orală erau privite de învățații ardeleni ca valori ale bogătei noastre tradiții culturale, ca izvoare ale istoriei noastre, ca argumente, alături de limbă, istorie, pentru ideea unității românești, a continuității de neam și de teritoriu. Presa transilvană a avut un rol hotărîtor în stimularea acțiunii de culegere a folclorului. Impresionantul *program*, publicat de George Bariț în "Foaie pentru minte, inimă și literatură" din 7 mai 1838, avea caracter mobilizator și patriotic. Cine va culege și va trimite creații populare spre publicare "va pune merit nu puțin pentru nația sa". Apelul său se adresa deopotrivă românilor din celelalte provincii românești. Adunate nemijlocit din gura poporului, "neschimbate, neatinse", "originale cum sînt,... ai putea să scrii tomuri întregi" ("Foaie pentru minte, inimă și literatură", 24 decembrie 1838).

Concepția lui Sextil Pușcariu privind cultura populară în general, modul de abordare, datorează mult direcției noi, erudite, imprimăte de B.-P. Hasdeu în Academie în discutarea culturii populare și a modalității ei de valorificare și studiere științifică. Metoda comparativă impusă de B.-P. Hasdeu, în studiile și lucrările ce se discutau în Academie, avea menirea să evite exagerările în apreciere și să releve tocmai

originalitatea noastră în cultura populară, parte a patrimoniului cultural universal.

Aşa cum spunea un alt mare înaintaş, creator de metodă, de instituţii şi de şcoală de cercetare, Constantin Brâiloiu, savant cu larg orizont şi om de teren perfect, "noi nu lucrăm cu nici un element aprioric, ba admitem că şi metoda noastră va putea fi rectificată mereu sub imboldul realităţii folclorice" (Conferinţa **Folklore muzical**, 1928, în vol. **Musica aeterna**, Zürich, 1949, p. 211—232).

Sextil Puşcariu nu a avut numai vocaţie de om de știință, de om de cultură, dar și pe aceea de organizator de instituţii științifice: al Universităţii clujene, al Muzeului Limbii Române, al Muzeului Etnografic al Transilvaniei, al Societăţii Etnografice Române și al Arhivei de Folclor a Academiei Române. Până la iniţiativa lui Sextil Puşcariu, Ovid Densusianu ceruse prin intervenţiile sale în dezbatările Academiei, în 1920 și 1924, să se înființeze o arhivă de folclor pe lîngă Academie, care ar permite, pe baza unui plan sistematic de culegere și publicare a materialului de literatură populară, publicarea unei Encyclopedii a folclorului român și a unui atlas folcloric. În 1927 ia ființă, pe lîngă Ministerul Cultelor și Artelor, Arhiva Fonogramică, condusă de profesorul Gheorghe Breazul, iar în 1928, la iniţiativa lui Constantin Brâiloiu, ia ființă Arhiva de Folclor a Societăţii Compozitorilor Români, condusă de acesta. Aceste prime forme instituţionalizate care adunau rezultatele muncii altor generaţii, nu atât ca materiale culese, cât ca dezvoltare a acestei idei, își propuneau, de la început, alături de o deschidere internaţională, mai ales o deschidere către propriii cercetători, către toți cei interesați și pregătiți să poată întreprinde un studiu științific al creației populare. Prin intensa sa

activitate la Academie, Sextil Puşcariu a receptat aceste direcții științifice și s-a ralat lor, prin formația sa de om de știință de stil encyclopedist. A avea mereu o viziune deschisă spre mai multe domenii, în același timp, este o condiție necesară unui creator de metodă, de școală, de instituții. Sextil Puşcariu a mers pe urmele lui B.-P. Hasdeu atât în ce privește concepția largă, cuprinzătoare asupra culturii populare, domeniu de interes și de studiu pentru mai multe discipline, cît și ca metodă de abordare științifică. În privința culegerii literaturii populare, Sextil Puşcariu are posibilitatea să dezvolte această etapă premergătoare cercetării propriu-zise, datorită specializării sale ca lingvist pentru care forma, circulația, frecvența cuvintelor au un interes covîrșitor. Într-un pasaj dintr-un manuscris din octombrie 1929, citat de Dumitru Pop în studiul **Sextil Puşcariu și cultura noastră populară** (din "Anuarul Muzeului Etnografic al Transilvaniei", 1977, p. 386), se relevă clar această concepție: "Aşa cum se pierd particularitățile de grai, vedem pierzîndu-se, deodată cu progresele civilizației nivelatoare, urmele culturii vechi populare, în înfățișarea ei materială (etnografia) și spirituală (folclorul)". Același autor citează și o scrisoare aflată în Arhivele Statului din Cluj, în care Sextil Puşcariu spunea, de asemenea: "E însă timpul suprem ca să se culeagă aceste dovezi în strînsă legătură cu viața patriarhală... de o bogătie și valoare științifică mai mare decât la cele mai multe popoare" (sursa citată, p. 385).

În sesiunea generală a Academiei Române din anul 1930, Sextil Puşcariu cere, printr-un memoriu, luarea de măsuri pentru organizarea culegerii și conservării materialului folcloric românesc — literatură, obiceiuri, credințe — și propune înființarea unei arhive de

folclor. În şedinţă din 26 mai 1932, Secţia Literară, în cadrul căreia fusese ales academician Sextil Puşcariu, hotărâşte înfiinţarea Arhivei de Folclor, care urma să funcționeze în localul Muzeului Limbii Române din Cluj, al cărui director era Sextil Puşcariu. Organizarea acestei Arhive a fost încredinţată, la propunerea lui Sextil Puşcariu, lui Ion Muşlea, care a primit, de asemenea, sarcina de a redacta "Anuarul Arhivei de Folclor". "Cea mai importantă chemare a Arhivei socotim că este organizarea unei culegeri cît mai grabnice a materialului nostru folcloric" — era ideea-program a Arhivei (cf. Ion Muşlea, **Academia Română și folclorul** // "Anuarul Arhivei de Folclor", I, 1932, p. 6). În acest sens, prima măsură a fost lansarea unui "Apel către învățătorii satelor", care erau rugați să transmită "tot ce se poate culege ca material folcloric în ţinuturile lor de baştină și să furnizeze anumite informații... pentru cercetătorii din țară și din străinătate" (ibidem). Publicația "Anuarul Arhivei de Folclor" era menită a înlocui colecția "Din viața poporului român", editată de Academie. Cu această publicație, considera și Mircea Eliade în 1935 în articolul **Arhiva de Folclor** (din "Vremea", 27 noiembrie 1935, p. 2), "se va pune definitiv capăt diletantismului folcloric din România, care, ca și celelalte specii de diletantism, a dăinuit prea mult". Ion Muşlea spera ca, prin răspunsurile la chestionar și prin cercetările întreprinse, Academia să poată ajunge în cîțiva zeci de ani în posesia celor mai caracteristice elemente ale folclorului nostru. Sextil Puşcariu, ca și B.-P. Hasdeu, considera chestionarele importante ca orientare generală, un fel de schiță pregăitoare pentru viitoarele cercetări, deci nu acorda acestei metode decât valoare de preambul al unei cercetări propriu-zise. Din 1933 apărea la Cluj

și un buletin al Arhivei Etnografico-folclorice a Muzeului Etnografic din Cluj, numit "Culegătorul", în care colaboratorii lui Sextil Puşcariu, Romul Vuia, Ion Chelcea și.a., emiteau păreri despre culegere folclorului (în consens cu ideile magistrului lor) și despre ființarea unei Arhive: "Arhiva nu are în vedere numai simpla adunare de material, ci și folosirea lui, prin faptul că ea este pusă la dispoziția oamenilor de știință, atunci cînd vor să studieze manifestările de ordin spiritual ce se leagă de ființa poporului nostru, precum și de a popoarelor conlocuitoare" ("Culegătorul", I, 1933, nr. 1, p. 6; Ion Chelcea, **Reprivire asupra înființării și dezvoltării Arhivei de la Muzeul Etnografic din Cluj**).

Ideeia culegerii materialului folcloric paralel cu materialul lingvistic necesar studierii graurilor, întocmirii Atlaselor, își are sursa și în mișcarea lingvistică europeană, dar și în tradițiile noastre autohtone, de la B.-P. Hasdeu încoace. Chestionarele folosite în anchetele lingvistice au fost elaborate și cu ajutorul etnografului Romul Vuia și al folcloristului Ion Muşlea. Ele conțin deci și numeroase întrebări privind domeniul culturii populare. În ce privește valorificarea acestor materiale, publicația Muzeului Limbii Române din Cluj, "Dacoromania", a acordat spațiu și etnografiei și folclorului.

În legătură cu concepția clară despre Arhiva de Folclor, Ion Muşlea subliniază următoarele aspecte, de comun acord cu concepția și îndrumarea lui Sextil Puşcariu: în primul rînd, materialul trebuie conservat și aranjat astfel ca să nu rămînă un material mort; urmează alcătuirea unor cataloage tematice, geografice. Scopul acestora este spre a fi puse la dispoziția cercetătorilor. Arhiva va întreține legături și cu instituții similare din străinătate, pe

care le va servi cu informații din domeniul românesc" (Ion Mușlea, **Academia Română și folclorul // "Anuarul Arhivei de Folclor"**, I, 1932, p. 7).

Toate aceste elemente discutate pînă aici despre implicarea Arhivei de Folclor, în concepția lui Sextil Pușcariu, ca parte a cercetării lingvistice, pot contura o concepție științifică de largă deschidere interdisciplinară, în care rezultatele unui domeniu pot servi ca argumente științifice și într-un domeniu apropiat. Numai astfel o cercetare se întregește, dobîndește profunzimea și libertatea ideilor care pot circula, precum cuvintele, dintr-un loc în altul. A îngrădi o cercetare sub pretextul unei prudențe exagerate în a păzi un material este ca și cum ai sugruma idei. Căci, aşa cum spunea același tînăr, în 1935, Mircea Eliade, à propos de *Arhiva de Folclor*, cercetătorii noștri se dovedesc excelenți colecționari de materiale folclorice, dar, cînd încearcă să le explice, adesea alunecă în greșeli datorate unei lipse de informație exhaustivă. Oricîte volume ar scoate o *Arhivă*, valorificind culegerile proprii sau ale fondatorilor ei, ele nu pot fi decît felii dintr-un material imens (nu neapărat cantitativ, dar ca valoare intrinsecă), pe care niciodată cei ce l-au cules nu îl vor putea valorifica în totalitate. Or, punerea acestui material la dispoziția folcloristului, lingvistului, muzicologului, istoricului, teologului este, aşa cum au gîndit și au făcut marii noștri înaintași, printre care și Sextil Pușcariu, un act de probitate științifică, de necesară deschidere spre noi orizonturi ale cunoașterii. Această concepție despre organizarea, funcționarea și mai ales utilitatea unei *Arhive de folclor*, aşa cum apare în cercetările de limbă ale lui Sextil Pușcariu și ale colaboratorilor săi, etnografi și folcloristi, astăzi nume

consacrate în domeniul etnologiei, ar trebui reevaluată științific și mai ales aplicată. O cercetare modernă în contemporaneitate nu se mai poate face decît coroborînd rezultatele muncii mai multor discipline, utilizînd surse de informații cît se poate de exhaustive. Or, ce constatăm în cazul marilor arhive de folclor și etnografie din țara noastră (cel puțin patru, după știința noastră)? Deși majoritatea au peste un sfert de veac de la înființare, ele s-au baricadat în continuare, ca niște cetăți, accesul specialiștilor din afara perimetrlui geografic fiind permis sporadic și în condiții de reciprocitate. S-au elaborat și în domeniul nostru, ca instrumente de lucru necesare cercetării, diverse tipologii pe genuri și specii. Nu este normal ca aceste tipologii să nu cuprindă referiri complete la întregul patrimoniu național de informații deținut de Arhive. Prudența exagerată, de care s-au înconjurat unele Arhive, nu aduce decît prejudicii adevărului științific. Organizînd Muzeul Limbii Române și Arhiva de Folclor, Sextil Pușcariu s-a gîndit ca în cadrul ei să funcționeze și o sală de lectură, unde specialiștii să poată consulta ceea ce îi interesează. "Simpla adunare de material nu conduce nicăieri, spunea Mircea Eliade. În afară de adunarea, păstrarea și clasarea documentelor folclorice, se pune problema înțelegerei lor, a semnificației lor spirituale" (tot în articolul *Arhiva de folclor*). Or, această înțelegere are neapărată nevoie de o reprezentare larg națională, și nu regională, a fenomenului folcloric, de o colaborare între domenii apropiate. În acest sens, exemplul marilor înaintași rămîne mereu carte de învățătură și de recitire.

Valentina ȘERBAN
Cluj-Napoca

CONSTANTIN LACEA – LEXICOGRAF

La acest moment aniversar, 75 de ani de la înființarea Muzeului Limbii Române, se cuvine să readucem în memorie figuri reprezentative ale școlii lingvistice clujene, să evocăm personalități de atunci, să ne referim la opera lor, cu atât mai mult, cu cît lucrări inițiate, conduse sau elaborate în cursul anilor în cadrul Muzeului (mai tîrziu Institutului de Lingvistică) se găsesc astăzi finalizate sau în curs de finalizare, alături de altele, care, în condiții noi, încearcă să continue prestigiul științific de care s-a bucurat Muzeul Limbii Române.

În contextul acestor fapte, vom aprecia contribuția adusă ca lexicograf de C. Lacea, "cel mai vechi și statonic colaborator" al *Dicționarului Academiei Române*, cum avea să-l numească S. Pușcariu în *Prefața Dicționarului*, tomul I, litera C. El a înăpărît, așa cum vom vedea, timp de peste patru decenii munca grea și anevoieasă pe care o reclamă o astfel de lucrare.

S-a născut la Brașov în 1875. Studiază franceza și germana la universitățile din Budapesta, München și Leipzig, la aceasta din urmă luându-și doctoratul, sub îndrumarea lui Gustav Weigand, cu teza: *Cercetări asupra limbii "vieții și petrecerii sănătoșilor" a Mitropolitului Dosoftei* (publicată în "Jahresbericht", V, p. 51—144). Se întoarce în țară în 1898 și se stabilește în orașul natal, de care se simțea legat organic, fiind profesor de germană, franceză și română pînă în 1916, cînd, din cauza războiului, se

refugiază în străinătate. În 1920 se reîntoarce în țară și va funcționa ca profesor de limbă franceză și apoi de limbă și corespondență germană la Academia de Înalte Studii Comerciale și Industriale din Cluj. În 1939 este ales membru de onoare al Academiei Române. Revine la Brașov în 1940, unde va rămîne pînă la sfîrșitul vieții (1950).

În 1906, cînd lui Sextil Pușcariu i se încredințează din partea Academiei Române lucrările *Dicționarului*, Constantin Lacea, pe atunci profesor la liceul românesc din Brașov, va fi cooptat ca prim colaborator. Conștient că îndeplinește un act de cultură națională, el avea să se identifice poate cel mai mult cu munca deloc usoară pe care o impunea elaborarea acestei lucrări. Este ceea ce va consemna și Dimitrie Macrea: "Numai cine a lucrat la un dicționar poate aprecia cu adevărat complexitatea muncii lexicografice"¹. C. Lacea a lucrat cu răbdare și abnegație, cu o nespusă modestie, convins că opera lexicografică "cere trudă, multă trudă și multă răspundere"².

A ajuns la această concluzie, fiind, desigur, el însuși confruntat cu o seamă de probleme legate de redactarea propriu-zisă. Dar, susține C. Lacea, stă în menirea oricărui autor de dicționar ca acesta să se aplece cu mult discernămînt asupra materialului lexical pentru o interpretare a lui cît mai corectă și reală.

Dicționarele în general, arată lingvistul clujean, diferă în funcție de concepția personală a lexicografului, precum și de specificul fiecărei limbi în parte. O "limbă grammaticalizată", cu felul ei de a se exprima bine fixat prin uzul tradițional al scrisului, e mai ușor să o descrii decît una mai puțin supusă regulilor fixe ale gramaticii. Limba română ca limbă mai puțin grammaticalizată pune în fața redactorului dificultăți legate de

variantele și subtilele interpretări ale materialului ilustrativ.

C. Lacea era convins că nu se poate vorbi de opere lexicografice perfecte, pentru că, oricăr de bogat ar fi un dicționar, el este departe de a fi complet și în toate original. Dar „lexicograful poate fi mulțumit dacă o critică dreaptă îl va recunoaște meritul că s-a apropiat și mai mult de întă decât înaintașii lui”³. Cu referire la acest aspect, **Dicționarul Academiei** avea să depășească dicționarele anterioare, încadrîndu-se în ceea ce C. Lacea aprecia că un dicționar trebuie să fie „istoria biografică a limbii”. În viziunea lingvistului acest lucru era necesar să se reflecte în însuși modul de redactare a cuvintelor, începînd cu definiția, cu indicarea cronologică a sensurilor și a nuanțelor de sens, cu ilustrarea de citate de la cele mai vechi pînă la cele mai noi, atît din literatura cultă, cît și din cea populară, cu includerea valorilor figurate, cu semnalarea variantelor, a derivatelor și, în final, cu precizarea etimologiei. Pentru a parurge aceste faze, spune C. Lacea, „lexicograful trebuie să fie conștient de răspunderea științifică, să posede un simț deosebit de limbă, să știe să procedeze la lucrul său cu o logică strînsă și metodică, să aibă simțul critic și darul firesc al măsurii, să posede aparatul științific și tehnic al specialității”⁴.

Călăuzit de aceste idei, C. Lacea a lucrat cu răspunderea științifică de care vorbea, efectuînd la **Dicționarul Academiei** în special partea de redactare, literele **A**, **B** și **C** (tomul I) și din tomul al II-lea cuvintele începîtoare cu IMPO-IMPU-, INAC-INCA- și IP-IUT- (echivalentul a 103 coloane), după cum arată S. Pușcariu în *Prefața* tomului al II-lea din **Dicționar**, aşadar un volum de muncă imens, cuprinzînd un număr foarte mare de articole.

Din informația pe care o deținem de la domnul profesor Vasile Breban

(și Domnia sa colaborator la **Dicționarul Academiei**), C. Lacea a redactat manuscrise pînă la ultimele litere care s-au elaborat la Muzeul Limbii Române, continuînd să trimită material, după cum ne-a spus doamna Magdalena Vulpe, și după stabilirea lui la Brașov.

Contribuția lui C. Lacea la **Dicționar**, cunoscută aproape numai de cei care lucrau la Muzeu, va fi remarcată public de S. Pușcariu în două ocazii. În raportul său cu prilejul alegerii lui C. Lacea ca membru de onoare al Academiei Române era subliniată „muncă neobosită și plină de devotament”, depusă de colaboratorul acestei opere⁵, iar în *Prefața* volumului I al **Dicționarului Academiei**, litera **C**, Sextil Pușcariu scria: „Cu un devotament fără pereche, D-za săvîrșește de trei decenii munca grea și istovitoare a lexicografului conștiincios, preocupat să dea pentru fiecare cuvînt o mică monografie, urmărindu-l în evoluția lui de la origine pînă în zilele noastre, în limba literară ca și în graiul de toate zilele, în opera poetilor, a oamenilor de știință, a traducătorilor și în literatura populară”.

Colaborarea la **Dicționarul Academiei** îi oferă lui C. Lacea posibilitatea de a se ocupa în mod deosebit de etimologia mai greu de stabilit a unui mare număr de cuvinte, mai ales dialectale, favorizat în acest sens și de buna cunoaștere a limbilor maghiară și germană. Cea mai mare parte a acestor cercetări a fost publicată în revista Muzeului, „Dacoromania”.

Munca neîntreruptă la **Dicționarul Academiei** nu i-a permis lui C. Lacea să întreprindă studii și cercetări de mai mare amploare. Dar, aşa cum remarcă dl profesor Mircea Bîrcilă, „mai mult decât oricare dintre colegii săi, poate, C. Lacea ne oferă imaginea celui care s-a putut ataşa unui țel comun pînă la identificarea cu acesta și la sacrificarea intereselor și afirmării individualității proprii”⁶.

Din activitatea lui științifică nu lipsesc totuși minuțioase cercetări de filologie veche, cele cu caracter cultural, istoric și etnografic, acestea din urmă vizând mai ales Brașovul și împrejurimile lui. Menționăm, de asemenea, munca sa de neobosit dascăl la catedră, de autor și de revizor a numeroase manuale școlare¹.

Prin aceste contribuții, dar mai ales prin aportul său la o operă lingvistică fundamentală, în plan național și romanic, **Dicționarul Academiei Române**, Constantin Lacea are un loc binemeritat în istoria lingvisticii românești.

NOTE:

¹ Dimitrie Macrea, **Școala clujeană. Constantin Lacea** // "Cercetări de lingvistică", IX, 1964, p. 173.

² Constantin Lacea, **Lexicograful și rostul său**, Sighișoara, 1947, p. 11.

³ *Ibidem*, p. 4.

⁴ *Ibidem*, p. 3.

⁵ Cf. **Analele Academiei Române**, Seria II, a. 1938—1939, p. 233.

⁶ Mircea Borciliă, **Profilul contribuției lui Constantin Lacea în cadrul școlii lingvistice clujene** // "Cercetări de lingvistică", XXXV, 1990, nr. 2, p. 121.

⁷ Tratarea în detaliu a acestor preocupări se găsește la Dimitrie Macrea, *op. cit.*; cf. și idem, **Studii de istorie a limbii și a lingvisticii române**, București, 1965, p. 214—228 și la Mircea Borciliă, *op. cit.*

Reflexe ale eternității

Sextil PUȘCARIU:

Trecutul, împrejurările geografice și sociale în care a luat naștere și s-a dezvoltat un popor, pentru ca să devină apoi o națiune, se reflectă în limba lui. Dacă trecutul influențează limba, limba, la rîndul ei, e în stare să ne lămurească asupra trecutului unei națiuni, mai ales pentru epociile îndepărtate, pentru care lipsesc documentele istorice.

Mircea POPA
Cluj-Napoca

NICOLAE DRĂGANU — FILOLOG

În cadrul valoroasei echipe de filologi clujeni, care a fost creațoarea și animatoarea Muzeului Limbii Române, a revistei "Dacoromania" și a Universității nou înființate după război, echipă care a pus bazele cunoștinței școli lingvistice clujene, Nicolae Drăganu a jucat un rol de frunte. Modest și laborios, fugind de popularitate și reclamă, aplecat cu stăruință asupra cărților și manuscriselor românești vechi, în vederea căutării și lămuririi unor fenomene de cultură ce ating romanitatea și continuitatea limbii noastre pe acest teritoriu, Nicolae Drăganu a adus mari servicii filologiei românești moderne, aflată în faza ei de consolidare. Posedând o serioasă formăție filologică clasică, manifestând un interes deosebit pentru limba veche românească, pe care o reconstituie pe bază de mărturii de toponimie și istorie, Nicolae Drăganu este în același timp un bun cunoșător al literaturii noastre vechi, un specialist avizat și o mare autoritate în materie, întreprinzând investigații multiple și rodnice în varii direcții ale acesteia.

Lingvistul și istoricul literar Nicolae Drăganu s-a născut la 18 februarie 1884 în comuna Zagra, de lîngă Năsăud. A învățat la Liceul grăniceresc din Năsăud, pe care l-a absolvit în 1902. Fiind remarcat ca un elev eminent, a fost trimis cu o bursă la Colegiul "Eötvös" din Budapesta,

urmînd în paralel cursurile Universității și specializîndu-se în filologia clasică și în limba și literatura română. La absolvire a fost numit profesor de limba și literatura română la Liceul din Năsăud, puternic centru de cultură românească al vremii, care-i oferă un mediu prielnic muncii științifice. Un prim rod al acesteia este lucrarea sa de doctorat *Derivarea cu prefixe în limba română*, publicată în 1906 la Bistrița, urmată apoi de volumul *Două manuscrise vechi: codicele Teodorescu și codicele Martian*, apărut sub egida Academiei în 1914. Împuș déjà attention publice, oferindu-i-se chiar o bursă pentru străinătate, pe care n-o poate însă onora și din cauza izbucnirii războiului, Nicolae Drăganu își trece docentura la Universitatea din Cluj, suplinind în același timp și Catedra de Limba și Literatura Română. Înfăptuirea Unirii îl găsește în plină activitate, fiind de mare ajutor în reorganizarea acestei universități pe baze noi (în cadrul căreia va ocupa mai apoi funcțiile de decan și rector), ca și la crearea Muzeului Limbii Române, care i-a devenit un al doilea cămin. Pe lîngă munca la *Dictionarul limbii române*, s-a ocupat de toponimie, sintaxă, filologie, antroponomie și de istoria literaturii române vechi.

Preocupările de istorie literară au mers la Drăganu paralel cu cele de istoria limbii. Filologia, aşa cum era ea concepută de vechea școală românească, de la Hasdeu la I. Bianu, pretendea o cultură vastă, o formăție complexă și multilaterală, îngusta specializare fiind repudiată. Conform acestei tradiții, însuși Drăganu a ținut în cadrul universității un curs de *Istorie a literaturii române vechi* pe un ciclu de 3 ani, 2—3 ore săptămînal, în care a predat *Literatura română în sec. al XVI-lea, Literatura română în sec. al XVII-lea și al XVIII-lea*. Cursurile și le ținea cu o regularitate proverbială, renunțînd pentru ele chiar și la ședințele Academiei Române, al-

cărei membru a fost ales în 1939. Din materialul acestora a rezultat lucrarea **Histoire de la littérature roumaine de Transylvanie des origines à la fin du XVIII-e siècle**, publicată în volumul **La Transylvanie**, în 1938. Este o prezentare succintă a literaturii transilvănenе pînă la 1800, cu dese incursiuni și referiri la literatura maghiară și germană din această epocă, subliniindu-se interferențele, circulația motivelor și a factorilor de cultură, dar și particularitățile specifice care-i conferă originalitatea. Un loc important în cadrul ei îl constituie dezbaterea condițiilor apariției scrisului în limbă română, autorul discutând pe larg influențele culturale exterioare: husitismul, calvinismul, luteranismul, dar insistînd și asupra cauzelor interne, cărora le-a dat o atit de mare importanță cartea ulterioară a lui P. P. Panaiteanu. De altfel, problema începutului scrisului în limbă română constituie pentru Drăganu o preocupare veche și constantă. Lucrările sale asupra manuscriselor și codicelor românești vechi l-au dus la început la îmbrățișarea ideii despre importanța teoriei husite, susținută de N. Iorga, ca apoi să-i aducă serioase corective în lucrări ulterioare. Una dintre ipotezele emise de N. Drăganu se referă la copiștii primelor manuscrise în limba română, care ar fi fost, după părerea sa, în bună parte, sași și maghiari, ce știau limbă română și slavonă. Drept argument stă lucrarea **Manuscrisele Liceului Grăniceresc "G. Coșbuc" din Năsăud și săsimele celor mai vechi manuscrise românești și altele ca: Cea mai veche carte rakoczyană, Un fragment din cel mai vechi molitveinic românesc, Codicele pribegieului Gheorghe Ștefan, voievodul Moldovei, Un "Tatăl nostru" unguresc scris cu litere chirilice, Versuri vechi, Catechisme luterane, Un manuscris de apocrif religios ardelean din sec. al XV-lea.** Lista cărților adunate și

studiate de el ar mai putea continua, căci N. Drăganu a fost un pasionat colecționar și arhivist, un îndrăgostit de cărțile vechi bătrînești, pe care a încercat să le scoată din uitare și părăsire, întreprinzînd o răbdătoare muncă de reconstituire, transcriere și adnotare a acestora, luptînd pentru o transpunere cît mai corectă și cît mai adecvată a textului. Preocuparea sa pentru limba veche românească are în vedere demonstrarea vechimii fenomenului cultural românesc pe aceste plaiuri, marea vitalitate și putere de creație a poporului nostru, pe care a urmărit-o și în cunoșcutele și reputatele sale studii de toponimie și antroponimie: **Toponimie și istorie** (1923) și **Români în veacurile IX—XIV pe baza toponimiei și a onomasticei** (1933).

Cercetările de istorie literară ale lui N. Drăganu nu s-au oprit însă în pragul secolului al XIX-lea, ci au mers mai departe, înglobînd chiar epoca literaturii moderne și a marilor clasici. Studiul său despre Mihail Halici reprezintă pînă astăzi cea mai serioasă contribuție consacrată acestui scriitor. Studiindu-i în amănunte formația, ascendența familială, prin date biografice adunate cu trudă, N. Drăganu întreprinde o îndelungă șimeticuoasă analiză a activității literare a lui Halici, socotit unul dintre umaniștii români de frunte, care nu numai că s-a adăpat la izvorul umanismului european, dar a și încercat să-l cunoască mai îndeaproape, prin stabilirea sa la Londra. Numeroase și prețioase informații ne dă apoi despre G. Coșbuc, al cărui drum literar îl urmărise cu legitimă mîndrie, ca un vechi năsăudean ce era. Începînd cu 1920, el scrie despre acesta o suită de articole, dintre care amintim: **Cele dintîi traduceri ale lui Coșbuc, G. Coșbuc — poetul Liceului Grăniceresc din Năsăud, Din cele dintîi încercări poetice ale lui G. Coșbuc, G. Coșbuc la Liceul din**

Năsăud și raporturile lui cu înaintașii etc. Marele său merit în ceea ce privește creația coșbuciană este acela de a fi conturat cu o putere de pătrundere remarcabilă mediul social specific de formăție al poetului, universul sufletesc al primelor sale creații de inspirație populară și rurală, influențele diverse assimilate de poet, de la romanticismul german la clasicismul greco-roman și orientalismul arabo-persan. Este, poate, cea dintâi analiză temeinică a creației lui G. Coșbuc în această direcție.

De mare importanță sînt și articolele, notele și recenziile sale consacrate cărților de literatură română veche sau modernă, risipite cu dărnicie în reviste ca: "Dacoromania", "Anuarul Institutului de istorie națională din Cluj", "Transilvania", "Luceafărul", "Pagini literare" etc. În toate aceste lucrări și studii minuțioase se simte "tactul înăscut, cinstea exemplară, un realism sănătos, talentul de bun gospodar și mai ales simțul de răspundere", cum ne arată Sextil Pușcariu, cu care a lucrat cot la cot ani îndelungați. De la acesta ne-a rămas și o altă imagine grăitoare a omului modest și corect, mistuit lăuntric de patima sa științifică. "Venea la Muzeu — spune S. Pușcariu în 1941 în necrologul său din "Dacoromania" — cu ghiozdanul plin de notițe. Comunicările lui erau întotdeauna întemeiate pe un material documentar bogat, pentru strîngerea căruia avea o adevărată pasiune. Simțea o voluptate să-și claseze argumentele după puterea lor probatorie. Așezîndu-se lîngă soba din sala de ședințe, își scotea ochelarii și citea fișă după fișă, lăsînd să treacă pe dinaintea ochilor noștri exemplele prin care-și întemeia o argumentație, chiar cînd nu mai era nevoie de ea. Dar citind totul, el retrăia plăcerea descoperirilor sale.

Cîteodată întreruperile noastre îl scoteau pentru moment din cumpăt.

Neavînd promptitudinea replicei, el venea abia în săptămîna viitoare cu argumentări nouă și mai ample. Căci grănicerul năsăudean, atît de blînd la aparență, era plin de temperament războinic atunci cînd critica părerile hazardate ale altora și mai ales cînd și le apăra pe ale sale. În asemenea împrejurări față i se îmbujora, vocea începea să treacă în registrele înalte și mîna care ținea fișa tremura ușor. Odată, pentru apărarea priorității unei idei scumpe lui, a fost gata să părăsească Muzeul.

Dar s-a întors repede între noi și a continuat să dea comunicările și criticii nota sa personală și să ia din toată inima parte la agapele vesele pe care le aranjam de cîte ori apărea un nou volum din "Dacoromania".

De la evocarea lui Sextil Pușcariu au trecut peste cinci decenii, dar spusele sale nu și-au pierdut valabilitatea: Nicolae Drăganu a rămas și astăzi printre noi cu îndemnul operei sale de o impozantă sobrietate.

NOTE:

Sextil Pușcariu, Nicolae Drăganu (18 februarie 1884 — 17 decembrie 1939) // "Dacoromania", X, 1941, p. 1—7.

Despre activitatea lui Nicolae Drăganu se mai pot vedea: Marin Bucur, **Istoriografia literară românească**, București, 1973 și Jana Balciu, Rodica Chiriacescu, **Dicționar de lingviști și filologi români**, București, 1978.

Ion CUCEU
Cluj-Napoca

**ARHIVA DE FOLCLOR
A ACADEMIEI ROMÂNE
ȘI CULTURA POPULARĂ
DIN BASARABIA,
BUCOVINA DE NORD
ȘI TRANSNISTRIA**

În 1930 se puneau la Cluj bazele unei instituții specializate în adunarea, păstrarea și studierea folclorului românesc de pe întregul teritoriu al României Mari: *Arhiva de Folclor a Academiei Române*, pusă sub direcția științifică a lui Ion Mușlea.

Programul de cercetare conceput de tîrnărul și energetic director al acestui nou institut era deosebit de ambicios. El prevedea culegeri sistematice de folclor în toate zonele țării, realizarea unei arhive moderne care să repertorizeze întreaga documentație, despuierea materialului folcloric din reviste și din ziar, după modelul oferit de Ovid Densusianu, elaborarea unei bibliografii curente, publicarea unui "Anuar" și pregătirea continuă a informației pentru două mari lucrări: un corpus al folclorului românesc și un atlas folcloric național. "Dacă aceste proiecte se vor înfăptui — aprecia, în 1932, Ion Mușlea — se va putea spune, cu drept cuvînt, că Academia Română a făcut pentru folklorul național aceea ce nici o instituție similară din altă țară n-a realizat pentru studiul vieții populare."¹

După 65 de ani, putem aprecia că proiectele lui Ion Mușlea au devenit

realități vii în peisajul științific național. Marea arhivă clujeană adăpostește azi cel mai bogat fond de manuscrise folclorice (2350, conținînd cca 150 000 de documente), alături de noile fonduri de înregistrări moderne (cilindri de fonograf, benzi de magnetofon, discuri, casete și video-casete, fototecă etc.) și de impunătoare corporuri de arhivă pentru obiceiuri agrare, proverbe, cimilituri, basme despre animale. Totalizînd mai bine de 550 000 de documente de interes etnografico-folcloric, într-o infrastructură documentar-științifică de nivel european, Arhiva de Folclor a Academiei Române este unul din cele mai importante baze de conservare și studiere a valorilor culturii noastre populare, egală ca importanță cu Arhiva Institutului de Etnografie și Folclor "Constantin Brăiloiu" din București.

În această cuprinzătoare și sistematică arhivă s-a păstrat, firește, și prețiosul material basarabean adunat, în perioada 1930—1944, de Ion Mușlea, prin corespondență și prin stipendiații săi și prin stipendiații Arhivei (Petre Ștefanucă, Tatiana Gălușcă, Virgil Stanciu, Ioan R. Nicola, Gheorghe Pavelescu), tăinuit apoi, ca un tezaur prețios, vreme de 50 de ani, în aşteptarea unor zile mai bune, cînd să poată fi valorificat științific și editat în interesul tuturor celor ce se apleacă asupra frumuseștilor creației noastre orale.

Încă din anii începutului de activitate a Arhivei de Folclor a Academiei Române, Ion Mușlea a împînzit, literalmente, Basarabia cu primele patru chestionare referitoare la obiceiurile calendaristice și la animalele reflectate în credințe, practici magice și naratiuni populare, primind peste 130 de răspunsuri. Cel dintîi manuscris venea din Prisecăreni—Storojineț și cuprindea ample răspunsuri la întrebările din Chestionarul I, dătorate învățătoarei Leocadia Dodolschi, iar următoarele

— al lui Atanasie Buzu din Peresecina — Orhei și al lui Ion Gh. Cîrlan din Ruseștii Noi — Lăpușna.

Adresându-se profesorilor de la cîteva școli normale, care la rîndul lor au antrenat în acțiunea de culegere pe cei mai buni elevi din clasele superioare, Ion Mușlea s-a asigurat de o rețea de corespondenți în toate județele din Basarabia: Cetatea Albă, Tighina, Ismail, Cahul, Lăpușna, Orhei, Soroca, Bălți, Hotin.

Cu acești corespondenți, tineri entuziaști și bine îndrumați prin chestionare, circulare, scrisori personale, întemeietorul Arhivei de Folclor a Academiei Române abordează, treptat, întreaga sferă de cuprindere a spiritualității noastre tradiționale, așa cum se manifestă aceasta în perioada interbelică, în ariile răsăritene ale României Mari: obiceiurile din ciclul vieții de familie, spiritele și ființele demonologice, obiceiurile juridice, cosmogonia și mitologia populară, precum și speciile literaturii populare propriu-zise.

Unii dintre corespondenții Arhivei s-au învrednicit de adevărate performanțe științifice, realizând veritabile monografii folclorice locale. Între aceștia sînt de amintit Theodor Pletos din Cruglic — Orhei, Dionisie Ionașcu din Ciocîlteni — Orhei, Iosif Moreș din Costuleni — Lăpușna, Anatolie Melnic din Hodorăuți — Hotin, Petru Vovcă din Jorjinița — Soroca și mulți alții.

Adunarea și arhivarea materialului atât de prețios din aceste zone puțin cercetate în secolul trecut au fost considerate, atât de Ion Mușlea, cât și de cei aproape 60 de colaboratori basarabeni ai Arhivei, ca sfinte îndatoriri de conștiință, prin care se urmărea salvarea unor valori ale sufletului românesc, atât de amenințat și de expus înstrăinărilor de tot felul.

Dorind să adîncească studiul folclorului basarabean, Mușlea atrage în paginile "Anuarului Arhivei de Folclor" trei specialiști: Petre

Ștefănuță², Nichita Smochină³ și Tatiana Gălușcă⁴ cu remarcabile contribuții științifice, iar în 1936 a trimis un stipendiat ardelean al Arhivei de Folclor a Academiei Române pentru cercetarea monografică a refugiaților transnistreni, anume pe profesorul Virgil Stanciu, autorul uneia dintre cele mai interesante și mai valoroase colecții de folclor din întregul fond la care ne referim⁵.

În perioada 1941—1944, Tatiana Gălușcă și-a continuat munca de stipendiată a Arhivei și a Institutului de Cercetări Sociale al României, dar n-a predat decît o parte din manuscrise la Cluj, antrenînd, în schimb, noi corespondenți, între care e demn de a fi menționat Gh. Th. Mihai din Frumușica — Soroca.

Timp de 50 de ani, materialul folcloric basarabean a fost păstrat în arhiva model de la Cluj, fiind ferit doar de ochii răi ai celor ce n-ar fi putut înțelege locul firesc al lui în Arhiva de Folclor a Academiei Române.

Specialiștii români și străini l-au putut folosi fără îngădiri, iar în marile lucrări de interes național: **Corpusul proverbelor românești**, **Corpusul și tipologia obiceiurilor agrare**, **Corpusul cimiliturilor**, documentația din acest "fond secret" și-a ocupat locul ce i se cuvenea.

Considerînd că fără a pune în circuit științific importantul fond de manuscrise de la Cluj nu va putea fi cunoscută în profunzime spiritualitatea tradițională din aceste părți ale teritoriului nostru etnic și nu vor putea fi identificate interferențele folclorice româno-ucrainene, am socotit deosebit de utilă catalogarea atentă și amănunțită a materialului basarabean și bucovinean din Arhiva de Folclor a Academiei Române, precum și excerptarea și dactilografierea treptată a textelor propriu-zise din manuscrise. Spre a o face cît mai accesibilă tuturor cercetătorilor, dar mai ales oaspeților noștri din Chișinău sau Cernăuți

(studienți ce și pregătesc teze de licență, doctoranți, cercetători, specialiști în diverse alte domenii), informația din aceste manuscrise trebuia indexată tematic și funcțional, cu trimitere exacte la sursă. Pe fiecare fișă tematico-tipologică s-au făcut și referiri la localitatea de proveniență și la fostul județ, apoi la culegător, data culegerii și eventualul informator, în vederea deschiderilor din perspectiva geografiei motivelor, a răspândirii temelor sau riturilor ce intră în structura unor obiceiuri populare. În sistemul de clasificare conceput de Ion Mușlea și perfecționat de noi, treptat, în cadrul altor lucrări de uz intern, cataloagele tematico-tipologice de arhivă covoară analitic la fiecare unitate indivizibilă de informație, pînă la a distinge, prin mijlocirea referințelor încrucișate, variația la nivel de tip sau subtip literar, credințe și reprezentări mitice de sine stătătoare, interdicții mitico-magice ținînd de anumite ritualuri, elemente diferențiatore în structurile acestora, momente sau secvențe semnificative de ritual, formule uzitate în anumite practici etc. Această adîncire în dublă perspectivă — tematologic-tipologică și funcționalistă a materialului informativ existent — necesită un efort analitic deosebit, determinînd operațiuni clasificatoare de migală și sporind enorm volumul de muncă. Nu e de mirare că pentru indexarea informației din cele aproape 300 de manuscrise au fost redactate aproximativ 20 000 de fișe-tip, distribuite în peste o sută de diviziuni tematico-tipologice și funcționale, din care unele sunt riguroz orînduite înălăuntrul lor, în consonanță cu tipologiile naționale și cu practica internațională în materie de indexare motivică a folclorului.

Textele literare propriu-zise, dar și cele rituale au fost indexate funcțional-tematic prin menționarea atât a încadrării globale într-un gen sau într-o specie distinctă, cât și a funcției generale și/ sau contextuale, urmînd

ca ulterior să se adauge și trimiterele tipologice sau motivice adevărate, precum și posibile referințe la instrumente de lucru străine (eventuale raportări la repertoriu ucrainene, este slave).

Credințele, reprezentările mitice și practicile ritual-magice, interdicțiile și prescripțiile magice de funcționalitate atât de diversă, cu structuri și forme de viață folclorică extrem de proteice și de mobile, ba chiar și actele și gesturile cu semnificații distincte în desfășurarea unor obiceiuri (agrare, pastorale, calendaristice sau din ciclul vieții de familie etc.), au fost specificate în fișele întocmite, uneori cu două-trei "deschideri" referențiale, tocmai pentru a realiza cât mai multe căi de acces la informația propriu-zisă într-un timp cât mai scurt.

Pentru a ușura, în viitor, munca celor ce vor introduce informația în ordinatoare moderne am prevăzut un sistem de *cuvinte-cheie*, care contribuie la aprofundarea perspectivei analitice și la o lărgire a orizontului documentar-informativ.

Dintre textele rituale, unele categorii funcționale au fost astfel "deschise" și sistemelor de clasificare în lucru. Astfel, în cazul textelor rituale cu funcții agrare și al colindelor se dublează șansele clasificării în adîncime, întrucît tipologiile de uz intern covoară pînă la nivelul motivelor-imagine.

În cazul descîntecelor, n-am putut depăși prin catalogare dificultățile create de absența unui sistem clasificator eficient.

Cîteva categorii folclorice neocazonale au beneficiat de tratamente speciale, privilegiate. Astfel, proza populară, cu toate speciile și subspeciile sale, are avantajul de a fi fost mai dinainte excerptată din manuscrise și, într-o bună măsură, tipologizată. În ceea ce privește variantele de basme despre animale (și cele de snoavă), acestea

sînt însoțite de trimitere exacte la secțiunile respective ale catalogului național de proză (prima în curs de publicare la Cluj, a doua tipărită în 1969), iar pentru variantele de legendă se vor putea face, de asemenea, raportări tipologico-bibliografice la catalogul elaborat de Tony Brill, păstrat în manuscris la Institutul de Etnologie și Folclor București. Basmele fantastice, poveștile religioase, cele despre dracul prost sau poveștile nuvelistice rămîne să fie raportate, într-o primă etapă, exclusiv la tipologia internațională Aarne-Thompson, marcîndu-se însă în fișier, provizoriu, și tipurile locale sau chiar episoadele neîncadrate în cunoscutul catalog. (În treacăt fie spus, materialul basarabean în proză din AFC este în proporție de 70—80% chiar dactilografiat și va putea intra în volumele Tezaurului.)

Prin contribuții documentare mai vechi, baladele din fondul de manuscrise au fost indexate tipologic după sistemul clasificator elaborat de Alexandru Amzulescu, dar au rămas oarecum în suspensie o seamă de variante epico-lirice pentru care catalogul menționat nu indică poziția de sine stătătoare.

În cazul subspeciilor liricii populare se vor putea face raportări la secțiunile catalogului național (din care s-a publicat doar **Lîrica de dragoste**), în cele patru volume elaborate de Sabina Ispas și Doina Truță.

Două categorii folclorice beneficiază de corpusuri moderne de arhivă: **Dicționarul-tezaur al proverbelor și zicătorilor și Corpusul cîmiliturilor românești**. Variantele basarabene, nu numai cele din fondul de manuscrise din Cluj, ci și cele publicate în volume și periodice, au fost integral indexate în aceste lucrări.

Desigur, rămîn multe alte specii pentru care catalogul realizat în cadrul Arhivei de Folclor a Academiei Române se va mărgini la simple

categorisiri de gen, specie sau funcție generală, după consecările culegătorilor. Lămuriri vor putea fi aduse abia după studierea de către noi a bogatei informații din Arhiva Institutului de Etnografie și Folclor Chișinău, greu accesibilă încă, și după ce va înainta mareala lucrare: **Tezaurul etnocultural al Moldovei și Bucovinei**, la care lucrează folcloristii din Iași și din Chișinău.

NOTE:

¹ Ion Mușlea, **Academia Română și folclorul** // "Anuarul Arhivei de Folklor", I (1932), p. 7 (în continuare: AAF).

² Petre Ștefănuță a publicat în buletinul nostru științific: **Folclor din județul Lăpușna** // AAF, II (1933), p. 89—180 și extras; **Contribuție la bibliografia studiilor de folclor privitoare la România din Basarabia** // AAF, III (1935), p. 177—188; **Cercetări folclorice în Vaiea Nistrului de Jos** // AAF, IV (1937), p. 31—228 și extras; **O familie de povestitori din Iurcenii (Basarabia)** // AAF, VI (1942), p. 77—100.

³ Nichita P. Smochină este prezent cu o singură contribuție. **Din literatura populară a Românilor de peste Nistru** // AAF, V (1939), p. 7—56.

⁴ Un studiu al Tatianei Gălușcă, însoțit de o amplă antologie, urma să apără în proiectata serie paralelă cu "Anuarul": **Monografiile Arhivei de Folclor**.

⁵ Colectia lui Virgil Stanciu se păstrează sub cotele AFC mss: 412, 413, 424, 425, 1747, 1748, 1749, 1750, 1751, 1752, 1753.

ÎNSEMNĂRI DESPRE LIRICA UNOR POETI CLUJENI

În sens strict estetic, nu se poate vorbi despre o poezie clujeană și nici măcar despre una ardelenescă. Valoarea reală a liricii presupune accesul la universalitate, la generalul-uman. Există, desigur, valori specifice unui anumit spațiu geografic și ele pot îmbogăți, însă nu condiționa, valoarea estetică dacă polarizează eficient în jurul acesteia. Acestea sunt valori de natură sociologică, estetică sau chiar religioasă. Amalgamate imprevizibil, ele afectează fizionomia unei creații pînă la a-i conferi, uneori, o identitate regională (în cazul, de pildă, al excesului de elemente etnografice ori ale limbajelor dialectale). Oricum, cu cît regionalizarea este mai evidentă, cu atât mai precară devine valoarea estetică. Într-un asemenea context, ar fi mai corect să discutăm despre poeti din Cluj; aşadar, despre cîteva personalități distincte care au trăit și au scris într-un mediu urban și intelectual diferit de altele. El a indus în creația acestora o anume atmosferă spirituală, după cum, la rîndul lui, a fost modelat de către aceste personalități. Două exemple, cel puțin, rămîn elocvente. În anii 50, în plină ofensivă a proletcultismului, un grup de poeti de la revista "Steaua" (A. E. Baconsky, Victor Felea, Aurel Rău, Aurel Gurghianu) inițiază o îndrăzneață bătălie împotriva dogmatismului, respectiv împotriva aşa-zisei poezii epice și a reportajului versificat, propunînd, în revers, întoarcerea la subiectivism,

într-o modalitate numită atunci "confesiunea prin peisaj". Faptul că această resurrecție a lirismului s-a produs la Cluj se datorează și prezenței efective în oraș a unor mari marginalizați: Lucian Blaga, Ion Agârbiceanu, D. D. Roșca, Liviu Rusu. Deși din umbră, prin însuși faptul că existau ei exercitau presiunea, prestigiul proprietelor modele. Lirica steliștilor, după un scurt interval al abdicării, renaște "constrînsă" de o aură de spiritualitate. În '68 începe a doua mișcare literară semnificativă, odată cu apariția revistei "Echinox" și a noului grup de poeti format în jurul ei: Horia Bădescu, Adrian Popescu, Ion Mircea, Nicoale Mocanu și.a., iar mai tîrziu, Virgil Mihaiu, Ion Mureșan, Mariana Bojan, Ruxandra Cesereanu și.a. Acum, însă, esteticul nu mai întîmpină practic rezistență. Poeticul își regăsește autonomia și se manifestă ca atare. Dar, curios rămîne faptul că modernismul, redescoperit, se conservă în formele sale "tradiționale", evoluînd pe linia unei substanțializări a lirismului, concomitent cu o intelectualizare rafinată, fără ispăirea experimentelor radicale. Sobrietatea spațiului cultural clujean, prestigiul cărții, al studiului, un anumit conservatorism de descendență aristocrată au format elemente constitutive, deși auxiliare, ale unui tip specific de poezie. Pe de altă parte, echinoxiștii au avut conștiința apartenenței (în sensul continuității) la o direcție estetică majoră inaugurate în anii 45 de către cățiva studenți ai Universității clujene (refugiată atunci la Sibiu) printre o grupare și prin "Revista Cercului Literar". Aceasta înseamnă voința de sincronizare cu mișcarea literară europeană, precum și afirmarea decisă a conștiinței estetice integratoare. Poeții se află acum mai degrabă în căutarea unor modele decît a unor inovații cu orice

preț. Ei vor să scrie poezia, nu să o revoluționeze, situându-se însă sub semnul expresivității (al orizontului metaforic), fără a ispiti tehniciile textualismului. Prevalează aici o lirică a sensibilității grave, cu propensiuni spre metafizic (în descendență blagiană) sau spre sentimentul religios, dar foarte rar spre ludic și ironie. Gruparea echinoxistă a anilor 70 nu a avut, totuși, un program bine delimitat, restrictiv, astfel că, pe un fond ideatic comun, diferențele s-au accentuat pregnant. Nu-i mai puțin adevărat, pe de altă parte, că există un fel de manifeste de autor, ivite dintr-o sensibilitate generică și, se pare, inițiativa cea mai constantă îi aparține lui Horia Bădescu, cel mai atașat tradiției, dar, paradoxal, singurul inovator la nivelul conservator al "formelor". (El inventează specia numită ronset, o combinație ingenioasă dintre sonet și rondel.) Într-o serie de microeseuri, poetul pune în mod radical necesitatea unui nou umanism ca singura soluție pentru salvarea omului într-un univers complet desacralizat și dezeroizat. Se situează, frecvent și fidel, pe linia lui Mircea Eliade, înțelegind umanismul ca o reintegrare a ființei umane în sacralitatea cosmică, o refacere a unității primordiale dintre om și cosmos, precum și ca o regăsire de sine a ființei scindate. Poezia este din nou somată să satisfacă valența taumaturgică. Pornind de la același impuls de resemantizare a limbajului într-un regim sacral, Adrian Popescu a cultivat de la început religiosul creștin, evoluând de la un franciscanism saturat de frăgezimi naturiste înspre un ecumenism impregnat de moralismul teist. Ar fi interesant de observat modul diferențiat în care se asimilează aspirația religioasă în cazul celor doi poeți care reprezintă polii distincți ai acestui tip de sensibilitate, mai

ales că, într-o primă fază, ei sănt discret influențați de orfismul blagian. Bădescu, de pildă, într-o anume ipostază a sa, se află sub semnul unui ortodoxism bizantin, al transcendentului care coboară, în timp ce Adrian Popescu este un catolic. De altfel, ei au fost receptați cu o semnificativă reticență de către critica sedusă în principal de lirica ironică și demitizatoare. În aceeași situație se găsește și lirica somptuos-ritualică, infuzată de melancolie, a lui Nicolae Mocanu sau cea neoclasic-artizanală, melopeică și fantezistă a lui Negoță Irimie, precum și a lui Vasile Igna, un poet pendular între suavitatea rafinată, livresc și un sarcasm cvasiexpressionist. Echinoxii din promoțiile mai noi (Ion Mureșan, Marta Petreu, Dora Pavel, Virgil Mihaiu, Mircea Petean, Mariana Bojan) apar detașați complet de modelul blagian și, în general, de orice ceremonial cu aură metafizică. Orientați fie spre o poezie grațios-ludică și temperat-ironică, fie spre una brutal-realistică, sarcastică ori parodică, ei se circumscru fenomenului post-modernist, dar în limitele paradigmii "conservatorismului" clujean. Sigur că, într-o enumerare oricără de selectivă, nu poate fi omis Teohar Mihadaș, poetul care continuă filonul lirismului inițiatic de sursă eminesciană, dar filtrat prin sintaxa modernă a lui Arghezi și Ion Barbu. Tot astfel este de reținut Ion Cocora pentru imaginarul său fastuos, înțesat de semne emblematicе, amintindu-l pe S. J. Perse, însă și pe expressionistul G. Trakl.

Panorama liricii clujenilor e, desigur, mult mai bogată și mai variată decât în eboșa de față. În fond, de Cluj sănt legați, prin formăție chiar, poeți importanți astăzi, care au plecat la București sau în altă parte din țară sau din lume: de la Ioan Alexandru, Gheorghe Pituș sau

Ana Blandiana, la Dinu Flămând, Ion Mircea, Aurel Şorobetea, Nicolae Prelipceanu, Emil Hurezeanu și-a., toți marcați într-un fel ori altul de eonul transilvan. Există, apoi, o seamă de poeti remarcabili în afara grupărilor literare (mai vîrstnicii Bazil Gruia, Petre Bucșa și George Savu, Doina Cetea și Teofil Răchițeanu și-a.), alți echinoxiști descendenți din manierism ori din romantismul originar de factură hölderliniană (Ion Cristofor, Virgil Bulat, Dan Damaschin). În fine, se impune încă o observație: absolut toate numele convocate aici aparțin literaturii naționale și ele sunt recunoscute ca atare.

Petru POANTĂ

O O O

Am adunat în microantologia de față (într-o "democrație" ideatică nestînjeneită) câte o poezie (considerată, în cele mai multe cazuri, reprezentativă de către însiși autori lor) aparținând poetilor (cei care s-au impus mai ales sau exclusiv prin poezie, și nu prin proză, critică literară etc.), membri ai Uniunii Scriitorilor din România, care trăiesc astăzi în Cluj-Napoca și sunt activi în viața literară clujeană. Desigur, fiecare dintre cei antologați aici nu poate fi redus, nici ca tematică, nici ca expresie poetică, la această singură fenomenalizare. Am dorit, numai, ca, împreună cu prezentarea (sintetică și esențială) pe care o face criticul Petru Poantă, selecția noastră să fie o secțiune în sincronia poeziei poetilor clujeni de la mijlocul ultimului deceniu al mileniului al doilea. Realizată, evident, și cu gîndul la cititorii cărora li se adresează în primul rînd revista "Limba Română", gazda generoasă care, prin Dr. Alexandru Banton, redactorul ei șef, a avut ideea realizării ei.

Nicolae MOCANU

Teohar MIHADAŞ
(n. 1918)

RECVIEM

Vînturi goneau,
Din toate părtile venind,
Peste toate hărțile...,
Peste așezări statonice și izolate,
Peste sate,
Peste sate...

Era spre sează - mi-aduc aminte-,
Și-o teamă ciudată
Cuprinse deodată
Plantele, oamenii, dobitoacele,
Pe noi amîndoi,
Și suia cu mult înainte,
Din mozminte.

Ce-i de făcut? mi-am zis,
Și-am alezgat împleticî
pe dealuzi:
Acolo se apzindeau întîle faruzi,
Auzeam soapte, apăzeau miraje,
Julerzau bizare semne de-ntrebaze...
- Cine mă strigă aici?
Cine mă cheamă acolo?!
O! de-az fi o vedenie măcar,
Teohaz! Teohaz!

Ra-ora! Raora!:
Mă uitam împrejur și-ntrebam...
Ra-o-za era peste tot și în toate:
Răsună a veceznii,
Cobora a-nsezare,
Mirosea a inimile noastre,
A pămînt
Și-a iezbuzi sihastze.

Petre BUCSA
(n. 1919)

AI FI PUȘUȚ

Ai fi putut să mori luptind
ozi, nesilit de nimeni,
să te dedai zisipei
precum petalele macilor sălbatici
mușcați de brume. Daz,

dintz-un nemăsurat orgoliu,
n-ai făcut-o...
Acuma însă e prea tîrziu!...
Căci, lată, neființă
- ca un tilhaz de noapte
înfișat în mucegăile lîntolii
ca să nu-ți dea de știre -
se apropie, încet-încet, de tine...

...Si privind cerul,
te rușinezi de goliciunea lui
ca de singele macilor pe care-i
strivești
sub picioare...
Și îți amintești că, în lung de vreme,
adevărurile au fost totdeauna
sfintite cu singe...

Aurel RĂU
(n. 1930)

PATRUZECI DE ANI

Am fost în deșertul Jin.
Am aruncat pe drum azmele,
și podeablele femeilor, ca să trecem
cu bine deșertul Jin.
Și mult ne-a fost doz de cîntec;
și se iaveau ca fantasme prin
mazginile memoriei
acordurile de harfă din vechiul
templu.
Si am ieșit din iadul Jin.
Prorocii au îmbătrînit și-au murit zind
pe zind,
copiii s-au făcut mari și au rîs
de bătrâni
și, cu teama de fiaze ce ne pîndeau
din tot locul
și cu somnul prin grote,
ne-am deprins.
Acum, se va cere să dăm luptă.
Păsări cîntă fără tăgădă prin arbozii
promisi. Azde muntele Nebo
în clăzuiri. Înfrînt este "Regele
Mardonului, regele Hațorului"
și "Regele Dorului, din plaiul Dor".

Antologiu

Negoită IRIMIE

(n. 1933)

PATRIA LIMBII ROMÂNE

El, Eminescu - stea în tăzie
Ca o conștiință purușea vie,

Ca un imperiu fără contuzui,
Ca o lumină vie de-a purușii,

El, Eminescu - steaua dintii
Doar me cu marea la căpătii,

Si inflorește - stemă de maze,
Inima Jăzii în fiecare,

Din Mica Romă plouând vocale
Pe acoperișe de catedzale.

Vezbul devine o spadă de foc
Prin care trec munții, trec mări
la un loc.

Azde sub boltă, el azde pînă
De aur se face limba română.

El, Eminescu - zam înflorit,
Azc luminos întors spre zenit,

Pe unde munții și vultuzii fierb
Înțelepciunea dintz-un proverb,

Pe unde luna - a măzii stăpîna
Binecuvîntă limba română.

Ion COCORA

(n. 1938)

CĂRȚE COPILĂRIE

De unde vii opreliște îmbietoare
semilună în lumina înotătozilor
medalie de vis în mărginea fintinii
miră pe o întimplare cu visle
stau între un ochi încordat
de armăsaz

și piatra ce rezvocă dorința îngădizii
ulcioare peste riu se umplu
de fluturi
priveliști astrale se aud pe ziduri
o tihă de tron meritat fugazului
în palele vîntului aș de țăzină

— Virgil BULAT
(n. 1940)

DOR DE BLAGA.
VESPERALĂ

Doamne Doamne
mezeu spațiem timpul în două
nejumătate în doi
îngemăndu-ne pe-amîndoi
nejumătate în pustiure
și-n singurătate.

Nejumătate în doi - mezeu spartă
la zindu-i:
avidă căutare de sine prin celălalt
caze bîjbîe
(prin toate văzutele-nevăzutele)
limitat alungat exilat
în propria-i
de neucis
singurătate.

Unde ești unde ești
Doamne?
Stig disperat îngenunchiat surpat.

Și iată că genunchii simt
cum timpă îi se zbate.

— Doina CETEA
(n. 1942)

CĂLCIULUI LUI AHILĂ

De atâtă timp suntem împreună
Jumătatea mea cu jumătatea mea
Cuvîntul, dorința, iubirea
Momentul fericirii
și cel al nenorocului

Subjugate toate
În călcâiul lui Ahile
În tărziul unde riu moare
Vărsindu-se în marea,
Într-o diră luceie înscrișă.
Osindită la viață
Amestec un pumn de zile
Cu un pumn de pămînt
Să mă astimpeze
Să-mi șterg fruntea
Să nu mai aud
Vulcanul ce-mi stă
Sub ureche.
Copacii și riu și luna
Prin ochii, prin vertebratele mele
Se vor fuzișa
Desenind și scriind.

— Horia BĂDESCU
(n. 1943)

RONSEF

“L.R.
Autologa”
Așa că, Doamne, lumea cum
am vrut!
Veacul se duce, vremea e tîzie;
la tine-n ceruzi, cineva mai știe
pămînturile noastre peste Prut?
Fă să ne pară că ni s-a păzut
că-n ele crește doar zădănicie;
Doamne! te strigă-ntreaga Românie
-n pămînturile noastre peste Prut!
Fă să se poată; dacă s-a putut
paharul să ni-l treci în clipa
sumbră!
Ia-ți cîrja ta de lacrime și umbă
-n pămînturile noastre peste Prut
ca să mărturisim că te-am vrăzut!
Așa că, Doamne, lumea cum
am vrut!

— Vasile IGNA
(n. 1944)

FERGASIRĂ
Stă sprijinită noaptea pe umerii
colinei
în abuzul cîmpiei se-ncreză
vizcolacii

au putrezit în vie și în grădini azacii
și urcă-n ghebul orei, vechi,
sîmbuzele vinei,
Straniu alai de umbre înfățișează
focul
spiritul lui mustește-n odaie
pulsatil
peretele luminii se spaže ca
un tril
în gușa unei păsări ce nu-și găsește
locul,
Aștept să intre-n casă, să spună,
în sfîrșit,
cîtă putință poartă și cîtă oboseală
fîltreză în somnia, zatorica ei goală,
de fiază întinzîndu-și grumazul
sprijnit.

— Teofil RĂCHITEANU
(n. 1944)

SLĂGIE DE IOAMNĂ
Pe-un tăzim de ziu veghez.
Lumină pală.
O acvilă-n vîzduh răstește lin
Si apele plîngînd se duc la vale
Si sufletul de plînsul lor mi-i plin

A jale codrui sună și-a pustiu
Lumina însăși tîngue și doaze
Se desfrunzește lumea - cît de lin!
Si sufletul mi-i plin de-a ei paloare

Muzind, ecouzi îscă iaz ecouzi.
De-atîta părăsîze toate dor.
Pe ceruzi nouzi luncă după nouzi
Si sufletul mi-i plin de taina lor...

— Dora PAVEL
(n. 1946)

URME REALE,
URME IMAGINARE

un paradox plimbăt de singe
singele care ia trenul

poate c-ar fi trebuit să spui
o vorbă... plecările s-au
pregătit și așteaptă...
poezia tatonează înainte de-a
ne despărți de viață... o deprinderă
pe care o învelesc
și strig să îți ajungă de drum
pînă în
spatele descrerii
EU ÎN USA
LARG DESCRIJSA
cititorul mă mai poate vedea
sînt încă tot
acolo stîndu-i alături pe spinarea
răzită
a lumii: ce faci, dragă, de atîtea
secole și
tu tot mai stai aici la un bilet
în plus?
urmele reale dispaz dragul meu
pentru urmele imaginare nu văd
nici un alt
 mijloc de scăpare draga mea
și erau atît de
fericiți

Antologia
în ruptul capului: n-am vrut să vîd
dar am mărturisit în aceeași zi
că numai
gestul secundar al mînii tale stîngi
mă duce cu gîndul la adevăruurile
exprimabile
și - cum părea o știință
a începutului - această
împotrivire a ta obligație:
eu n-am mai primit nici o veste
de la ultima veste existențială
încoace.

— Nicolae MOCANU
(n. 1946)

O, PIȘTĂ'
Aceleași întrebări îți cutreieră
prezile -
Unde - Cînd - Cum
Treci un pod peste Tîbru -
ai mai trecut un mileniu
Aceleași întrebări îți cutreieră
pustia -

*Unde - Cind - Cum
Trei dintre-o sală în alta
în Musei e Gallerie della
Città del Vaticano*

*Mumiile egiptene-ți răd sinistru
cu dinții însă întregi
și de departe din*

*Apartamentele Borgia
le răspund peștii lui Pablo Picasso
arși pe fundul unui vas
cu forme etrusce*

*Aceleași întrebăzi îți cutreieră
muntele -*

*Unde - Cind - Cum
Pavăză-ți rămîne numai soarele
fuzisat printre lamelele de aur
din Catedrala San Pietro
și leagănul sfînt din brațele
Mariei -*

O, Pietă

Mariana BOJAN
(n. 1947)

FIINȚA MITOLOGICĂ

*Frumoasa mea panteră logică
Sunt încă o ființă mitologică
Am aripi albastre, ochi verticali
și triste
și aleargii diverse la turiști*

*În labirintul păcii ce se-așterne
Iști fețe mohorâte, zele, terne,
Roboți de stradă asimilând secrete
Alcovuri pentru diletanți
și midinete*

*Spui pace astei broscării viscoase
Acestui miting de mîncări sleite,
Acestei bolnițe acoperite
Cu vechi bulendre mucede, soioase?*

*Ne năpădesc bicisnice istorii
Cu prizodia strîmbă, năzuvoasă,
Profeții fără țară, trădătorii
Ce vămuiesc în fiecare casă
Prin culoare moi, dezamorsate
Scandină băltat cuvîntul*

ROBERT AJE

*Prin îmbulzeala lor stătuță, deasă,
Bătrînii cad, copiii fug de-acasă,
Pușcăriași cu cheie-n broasca lunii
Atotputintelui arată pumnii.*

*Frumoasa mea panteră logică
Sunt încă o ființă mitologică.
Exist stupid și cine, ce să-mi facă?
Pic din statistici, nu încap la tzoacă*

*Dar te iubesc de foarte de departe
Cum ai iubi albastrul stins în parțe
Cu tine vegheea mea ades se-mbată
Ca de-o antichitate dezgropată.*

Adrian POPESCU
(n. 1947)

NU MAI SCRIVU VERSURI

*Nu mai scriu versuși să citească-un
prost
interpret să schimbe iubirea mea
în iască,
nici nu devin strigoial celu-i caze
am fost,
călătoresc de-acumă spre țara mea
cezească.
Jăcut, mă umple Sensul. Secat,
eu înfloresc.
Preaplinul se grăbește de sine
să se rupă.
E o dozintă-n toate ce eu doar
o slujesc:
îngîn o melodie ce abia o-aiud
și-i după...
Departă-n răsăritul vîrstelor*

*mele-s cneazul
cătunelor de vorbe și-al tuzelelor
de pret,
foșnea un vis aproape de-mi atingea
obrazul
mă și grăbeam în strofe pe dată
să-l înghet.
Azi nu mai simt nevoie să scriu,
de cîte știu,
viața mea nebună n-o mai preschimb
în artă
mă bucur de minunea de a nu
sta-n sicriu
cnezatele secrete nu le însemn
pe hartză.*

— Dan DAMASCHIN
(n. 1951)

"DE PLÍNGE DEMIURGOS..."

lui Mihai Eminescu

*Dé nici o mînă pămîntească nu poate fi modelat lutul în caze divinul
și-a lăsat amprentele;
Instrumentul pe care stihile l-au acordat râmine pentru totdeauna
puștiit, abandonat după ultimul sunet;
În preajma craterului unui stins vulcan înzăpezit nu se mai îndeannă
decit cizezi de nozi;
Nici o potecă șovăitoare nu rabdă înspre creștetul lui muntele, piscul
de diamant;
Îți detună în aur doar catazacte ale unui suflet în neconitență suspare;
Sint semnele dinaintea Furtunii, presentimentul eclipsei lăuntrice;
(Cît o să mai stea smiznă fizul ce călăuzește trăsnetele?)
Senzația scăpăzii fărileor pentru totdeauna, cînd totul se duce...
(Cît o să mai poată porunci ochiului, celui înzestrat cu a doua vedere,
să râmînă trecut?)
Sentimentul de înstrăinare pe care-l încearcă contemplind lucrarea
mîniilor sale
Un istovit ziditor pe punctul de a-și dărima scheletele propriilor viziuni,
de a alunga silaba sacră din memorie;
Sint zăgazuzile dreptei judecăți spulberate, în ochiul clavăzătorului
dăinuind
Doar atîta limpezime cît să-și poată măsură propria ruină:
De plînge Demiurgos doar el răude plînsu-și.
La capătul propriului zost șiști îndepărtat inspiratul a fremătat –
instrument în mîniile cui?
În ce imemorial eon s-a stîrnit cumplitul viitor ce i-a devastat ființa?
Cine dintre cei mistuți de admirație s-ar încuneta să îi urmeze,
să îi stea alătuři?
Fiecare s-ar vrea însotitorul lui pe piscuri, dacă nimeni părtăș
al abisurilor în caze a fost azvîrlit;
Hidoșenia bolii sfîrșitul: pretul la urmă plătit pentru intimitatea
cu Cereșcul.*

— Virgil MIHAIU
(n. 1951)

CÎNTEC DE MOARĂ

la moara din satul bunicilor mei
(az putea începe evocarea
parabolică
a învățăturilor despre morți)
există un motor
adus din timpuri imemoriale

în zilele frumoase
era pus în funcțiune
și se-audea dintre-un capăt
în celălalt
al satului
tac tac tac tac tac
la intervale exacte

zidurile morii
erau date cu faină
foarze albă
motorul suna în pace
ca o toacă
de mănăstire

zotirea turbată
a dintilor de fier în carne
vizte juzile răvășind viața
rămin pentru mine
trădări ale echilibrului săpat
în moara dulce și înțeleaptă

Nimeni nu-i știe.
Și Dumnezeu i-a uitat la Judecata
de Apoi
nimic n-a mai rămas din numele
lor

doar săbii zuginite, armuzi
ce le apasă coșul pieptului
cu strălucirea lor stinsă
și tăzina ce li se scurge
prin orbitele goale
ale ochilor altădată atât de negri
de albastri sau verzi
cind plugul intră prea adinc
în carne gliei.

Cu biciușca în mână păsești în fața
boilor, copilărie săzمانă,
tăcută precum ei, rumegindu-ți
gloria viitoare
surzătoare și calmă păsești
asemeni lui
peste o mare încremenită
de braze
sub nozii galopind sub cravașele
vîntului
ca o maree înșinerată purtând
însprijnă apus
tzupuzile ciugulite de pescăruși
ale aheilor.

"L.R."
Analogia

Ahei, ehei, copilărie săzمانă
numele tău răsună ca o lovitură
de bici
pe pielea de animal greci
al memoriei.

— Ion CRISTOFOR
(n. 1952)

O LOVITURĂ DE BICI

Un fluviu de tăcere s-a scurs
pe deasupra capelor noastre
de animale însetate
și nici o picătură n-am sorbit.

În pustiul după-amiezii
doar ciocârlia se-mprăștie
peste pluguzile și grapele
ce zgâzie pielea pământului
și tulbură pacea celor ascunși
sub braze.

— Mircea PETEAN
(n. 1952)

PORTRETUL UNUI CAL lui Vasile Igna

un cal prins în dosul cîrciumii
odihnește – piciorul din spate –
cînd stîngul cînd dreptul –
se sprijină în vîrful copitei îndoite
cu nepăsătoare elegantă
umbra vremelnic îndepărtatului
stăpin
îi apasă spinarea lăsată ca
o covată

îi apleacă grumazul capul greu
ca o baniță

am fraternizat într-o clipă
văzindu-mi de treabă n-am făcut
altceva
decit să-mi iau propriul cal
de dirlogi
și să poznim pe jos împreună
în căutarea făgăduinței

Marta PETREU
(n. 1955)

APOCALIPSA DUPĂ MARTA

El îngerul meu a venit și mi-a spus:
iată vremea este aproape –
deci poți să-l prinzi pe Dumnezeu
de-un picior
de cizma lui dotată cu pinten
de cizma lui de marochin
împodobind pernițe de puțpuzi;
e vremea să-ți deschizi cătea cea
mare cătea cea neagră

Eu mărtă zobiș Lui am gîndit:
pot să-l prind pe Dumnezeu
de-un picior
de cizma Lui cu pinten
pot să îl ating măcar degetul mic
– deține Forma perfectă

Da. A venit vremea – spun
Pot să îl ating cizma piciorul laba
ta cu bătătuzi inflamate
pot să îl palpez măcar degetul
mic strîmb
chinuit – ca în încălțări
de-mprumut –
Eu mărtă zobiș Lui pe pămînt

Cu mînile crăpate de frig de leșie
eu mărtă cătelul tău pe pămînt
ti-am cuprins amîndouă picioarele
cu părul meu scurt ti-am periat
încălțările
Te-am atins. Am făcut ce era
de făcut.

Deci depun mărtuzie

Deci depun mărtuzie:
mizoase a grajd. Mizoase a jeg.
Mizoase dens etern a muzdăzie
Mizoase a abator. E o duhoare
de carne crudă
zuptă de pinteni strivită
sub blacheuzi
Ca simbulii de măr copiii de lapte
îi sparge-n dinți
Mizoase a carne vie ce moare
mizoase acru a latzină

Ce duhoare Stăpîne ce duhoare
grosă

și veche
din prima zi a-mpărăției tale
(daz ziua izgonizii din Grădină?)
Ce iz de moarze veche și proaspătă
ce iz de moarze eternă
te înconjoară
ce cizme tocite scilciate porți
tu Doamne
Și ce picioare ce labe elefantine
pline de pustule de bătătuzi
de bale

Ce ești – te-ntreb
Precum tâmâia din biserică
la temelia tronului tău celest
plutește
abuzul roșu de singe bîzii zoiuzi
de muște verzi și grase
umflate ca păunii
Ai cizme crăpate în cruciade
divine
și lustruite cu cremă de crieier
pe pinteni îți atîrnă zesturi
de intestine zdrențe de carne

Așa cum noaptea pe-obrazul meu
curg pîrlușe zeci de lacrimi
tie Stăpîne
viermișorii bine hrăniți îți misună-n
obiele
(Da. Ești unic. De aceea mă supun?
Nu știu prea bine.
O. Ziua izgonizii din Grădină)

Ce ești tu, Domine? întreb
și tremur de furie și grecă.
De la o poștă

*Labele tale duhnesc
a ustensile de tortură a subterană.
Ce ești tu, Domine?*

Mi-e silă

*El Abadon îngerul meu pasărea
mea de casă
a venit și mi-a spus: iată vremea
este aproape
poți să-l prinzi pe Dumnezeu
de-un picior
poți să-i lăstuiiești pantofiorul*

*Eu Marta cîinele lui pe pămînt:
l-am periat. L-am atins.*

*I-am vorbit.
Am făcut tot ceea ce era de făcut.
Acum depun mărturie:*

*în abatorul acesta perpetuu
de vîțătîi lucide și vorbitoare
el Stăpinul poftăște tainul
de osanale porția caldă
de tămîie: spuma de sînge
El însuși - Forma perfectă
a existării - e ca hingherul
la pîndă*

*El Stăpinul e Măcelarul
e Hingherul*

— Ion MUREȘAN
(n. 1955)

POEM

*Unghia roză în spuma bezii.
Atât am scris.
Pentru ca mai tîrziu (prin apările)
pe terasa restaurantului,
pe cînd ne străduiam să respingem
o anumită definiție a poeziei
(definiție care, pe măsură ce era
înlăturată, devinea tot
mai convenabilă)
să amețesc brusc văzîndu-i
degetele piciorului
(grăsuțe și neastîmpărate)
ieșind prin sandală decupată
și îndreptîndu-se spre
piciorul mesei.*

*Iaz astă nu pentru că aș fi avut
senzația că lucrurile se repetă,
ori că ele, stînd pe loc, sunt date
o dată pentru totdeauna.
Ci fiindcă neputința noastră era
evidență, iaz eșecul împede,
în fața Întregului, ce răbdătoz,
chiar cu anume blîndețe,
nu făcea altceva
decît să-si amîne părtile.*

*Era, deci, evident că degetele ei
(zoze, unghia ca botul de șoricei)
active, voind să ajute victoria
noastră în dezbatere,
degetele ei, chiar dacă ar fi fost
un cîrd de șoricei înfometat,
nu ar fi reușit niciodată să zoadă
piciorul de fier al mesei de fier.*

— Ruxandra CESEREANU
(n. 1963)

BUNA-VESTIRE

*Aș crede că era amuzg bătîn,
căci orbii bijbîau de la,
tipind nedumeriți.
O pasăre se aruncă din turm.
Ochiul cianotic al lunii spînzura
cu limba umflată,
trei vrăjitoare de la răsărit
blestemau cu lacrimi de auz.
Eram neliniștită ca mîniștea de foc
a soazelui în asfîntit.
Atunci un înger zoșu strâluci
pe chipul Marii,
slab și cu glas subțire,
părul ei zbură prin cameră,
flutuind odată cu vorbele sfînte,
Afara, noaptea era mac putred,
Maria deliza c-un înger mic
în pîntec
și-o bușniță se tînguia.*

**MĂ MULTUMESCU
DE A FI CÎT MAI MULT
ÎN PUȚINUL
PE CARE ÎL ÎNCERC**

Leo BUTNARU
în dialog cu
Ioan MOLDOVAN

— Dragă Ioan Moldovan, vin la Oradea de la Timișoara, unde colegul nostru Cornel Ungureanu mi-a pus la dispoziție un exemplar din revista studențească clujeană "Echinox" (cîtă geografie literară românească într-un simplu început de întrebare!); deci, acest exemplar de "Echinox" ar fi unul, să-i zicem, hagiografic, chiar dacă nu descrie viețile sfintilor, cî doar inserează biobibliografic note și comentarii despre cîteva zeci de scriitori care sunt considerați protogeniști ai unei mișcări literare de răsunet. Ca spațiu și importanță, tu, autor abia trecut de 42 de ani, ești un favorizat, alături de alte nume de referință ale literaturii noastre contemporane — Nicolae Băciuț, Horia Bădescu, Mircea Berceanu, Ioana Bot, Ioan Buduca, Dumitru Chioaru, Al. Cîstelican, Ion Cristofor, Ion Cristoiu, Dan Damaschin, Dinu Flămînd, Mircea Ghîțulescu, Ioan Groșan, Emil Hurezeanu, Virgil Mihaiu, Ion Mircea, Ion Mureșan, Mircea Muthu, Aurel Pantea, Marian Papahagi, Coriolan Ovidiu Pecican, Gheorghe Perian, Mircea Petean, Marta Petreu, Al. Pintescu, Petru Poantă, Augustin Pop, Ion Pop, Adrian Popescu, Ion Simuț, Octavian Soviany, Radu G. Teodosu, Eugen Uricaru, Ion Vartic, Al. Vlad... (Cîte nume și ce nume, domnilor cititoril). Așadar, stimăte coleg, ce a însemnat, ce înseamnă poate și astăzi "Echinoxul" în destinul tău de literat?

— Vreau să cred că ai folosit cuvîntul *hagiografie* în sens metaforic, pentru că într-adevăr respectivul numărde "Echinox" e unul mai special, el fiind o sumă a tuturor echinoxiștilor. Sigur, nu voi începe acum să fac o istorie a acestei grupări și a acestei reviste. Sunt suficient cunoscute, ca să mă

scutească de atare moment istoric, dar, referindu-mă la relațiile mele cu "Echinoxul", nu pot să înlătur emoția unei scurte evocări a acelei întîlniri, care s-a petrecut în primul an de studenție la Cluj...

— Tu fiind clujean, de altfel.

— S-a petrecut într-un moment în care, șiind deja din auzite ce înseamnă "Echinox", aveam o certă emoție a așteptării de a intra în această redacție a revistei studențești, care încă de atunci, din 1972, avea un prestigiu constituit. Am mai spus și cu alte ocazii că "Echinoxul" n-a fost și nici nu s-a dorit să fie o școală de literatură. Doamne ferește! Însă ceea ce, revista, gruparea au oferit acea atmosferă de solidaritate intelectuală, de frățietate literară care a avut și un rol, și eu, educativ (nu pot evita cuvîntul) și care, de fapt, ne-a învățat ceva mult mai important decât a scrie literatură (lucru care, se știe, nu se poate învăța) — ne-a învățat ce înseamnă verticalitatea actului creator, cultul valorii autentice, respectul pentru adevăratale valori ale literaturii contemporane sau clasice. De asemenea, profesorul Zaciu sau, pe atunci foarte tinerii, Ion Pop, Marian Papahagi, Ion Vartic au constituit pentru studenții care eram niște modele, influența căroră asupra formării noastre avea să se vadă ceva mai tîrziu și, mai ales, în această păstrare a sentimentului de prietenie dintre echinoxiști.

— În volumul *Singurătate îngă munți* ai o poezie-metaphoră intitulată *La Echinox*. Crezi că "Echinoxul" poate fi și o metaforă?

— "Echinoxul" este o realitate, fără îndoială. El este deja un loc de care trebuie să se țină cont în istoria literaturii și cea culturală ale vremurilor noastre. Chiar frunzăind acest număr aniversar al revistei, unde există un fel de catalog al echinoxiștilor de la început pînă astăzi, ne dăm seama că scriitorii adevărați s-au format în acea grupare: prozatori, poeti, eseisti, critici literari etc. Deci, cărțile lor, care nu sunt puține și pot alcătui ele însese o bibliotecă, sunt roada cea mai concretă ce demonstrează că "Echinoxul" este o realitate.

— Apoi, de la Cluj ai venit la Oradea, unde dirigui ești o revistă de adîncă și glorioasă tradiție, "Familia", în care a debutat ca poet și Mihai Eminescu. Nu te simți oarecum "strîmtorat" în activitățile tale aici, la Oradea, care, oricum, în plan literar, cultural, nu înseamnă nici Clujul, nici Bucureștiul?

— Dacă nu m-am simțit strîmtorat la Cavnic, în Maramureș, ca dascăl, sau la Baia Sprie sau la Baia Mare, pentru că pagina

mai mare sau mai mica mea hârnicie scriitoricească, poate că mai puțin mă voi simți în Oradea, pentru că e un oraș cu adevărat minunat. În afară de aceasta, Oradea are și o tradiție culturală constituită, remarcabilă și în Oradea există revista "Familia", o revistă venerabilă, aş zice. Este cea mai bătrînă publicație de cultură, de literatură de la noi. În 1995 vom sărbători 130 de ani de la întemeierea ei de către Iosif Vulcan. Or, prezența acestei reviste cu o tradiție copleșitoare cred că ea singură poate constitui un motiv de a te mobiliiza, de a simți o răspundere, și tandră și nobilă, pentru continuarea destinului acestei reviste. Noi, cei de azi, din redacția "Familiei", ne străduim să nu ne copleșească trecutul ei și ca prezentul să-i fie pe măsura tradiției.

— *Și dacă la "Familia" a debutat Eminescu și dacă astăzi se discută atât de mult și nu de puține ori acut și contradictoriu despre Eminescu, hai să ne referim la ceea ce am putea numi: Eminescu și revista "Familia" astăzi.*

— Eminescu va fi mereu o discuție deschisă. Este fatal acest lucru și este și explicabil. Și tot atât de firesc este ca și revista "Familia" să abordeze o fațetă sau alta a creației eminesciene sau a devenirii și perceprii operei eminesciene din diverse puncte de vedere. Dar n-aș zice că ne facem din aceasta un program obligatoriu, pentru că ar fi oarecum mecanic o prezență permanentă a unor intervenții, a unor discuții vizavi de Eminescu, dacă nu sunt susținute de niște nume care să însemne ceva în această abordare de probleme. Deci, de câte ori avem ocazia să obținem colaborări de prestigiu, eseuri interesante, paginile revistei le sunt deschise.

— *Să revenim din adâncuri de tradiții la întemeiere de tradiție literară... personală, ca să zic așa, întrebându-te, stimate coleg, următorul lucru: cam de cînd te-a părăsit sfiala, sau poate îndoială, de a te considera scriitor?*

— Păi, nu m-a părăsit sfiala nici acumă.

— *După cîteva volume publicate, după ce ai luat vreo două premii literare?*

— Să știi că n-o zic cu falsă modestie. Aici aş fi de acord, dacă îmi dai voie, cu Tudor Arghezi...

— *Ce drept am eu să nu-ți dau voie să fiu de acord cu Tudor Arghezi?*

— Deci, să fiu de acord cu Tudor Arghezi care spunea că este un debutant în

perpetuitate. Și eu simt această stare, această emoție de debut continuu și niciodată nimeni nu va putea spune că a zărit la mine vreo emfatuară a scriitorului deja încheiat, deplin format.

— *În aprecierile ce te-ar privi, aștepți deciziile Bucureștiului sau crezi și tu ceva concret despre tine, despre scrisul tău?*

— Nule-am așteptat niciodată... Aștepț părerile prietenilor, și nu am puțini. Unii sunt critici excepționali de poezie — I-aș aminti aici pe Alexandru Cîstelican. Apoi, sunt prietenii mei poetii, la ale căror păreri țin și care — cum să zic? — pot să-mi dea încă un argument, o încurajare, un stimul de a mai continua să scriu. Cît privește București...

— *L-am adus indirect în discuție, pentru a nu vorbi direct de jenanta distincție metropolă-provincie.*

— Ei bine, Bucureștiul este și el un oraș ca și Clujul, ca și Oradea. Nu cred că mai trebuie să fim obsedăți de centru acum, cînd ești liber să te simți în centrul lumii oriunde.

— *Ceva mai înainte, aminteam de premiile literare pe care le-ai luat. În anul 1984 jî s-a acordat și Premiul C.C. al U.T.C. Cineva ar putea crede că e un moment oarecum delicat al biografiei tale, nu?*

— Da, neapărat să se știe și acest lucru, pentru că acel premiu al U.T.C.-ului nu era unul politic sau ideologic. Era totuși un premiu care ținea cont de valoarea cărții. Eu așa l-am și primit, sub acest unghi, mai ales că a fost o competiție a cărților de poezie, la care eu am participat, competiție cu nume care și atunci și acum reprezintă cu adevărat valori ale literaturii românești. Așadar, nu a fost un premiu nici de circumstanță, nici de natură extraliterară.

— *Volumul pentru care jî s-a acordat premiul se numea Exerciții de realitate...*

— *Exerciții de transparentă.* Deși dorința mea ar fi fost să poarte titlul **Exerciții de realitate**, n-a fost acceptat acest titlu. Atunci multe lucruri nu erau acceptate. Așa cum n-a fost acceptat nici titlul penultimei mele cărți, care se numește **Insomnii îngă munți**, dar al cărei titlu dorit de mine era **Avantajele insomniei**. Vezi, chiar și avantajele deranjau cenzura.

— *E greu să găsești un titlu de carte?*

— Nu e ușor și, în ceea ce mă privește, am chiar o voluptate de a căuta titluri. Am chiar o listă de titluri pregătite pentru cărți care, poate, nu vor exista niciodată. Dar există această placere de colecționar al unor

Limba Română

titluri, care pot fi semnificative. Nu e mai puțin adevărat că titlul în sine nu înseamnă nimic, dacă el nu acoperă ceva în cartea respectivă. Sunt titluri foarte frumoase de cărți goale pe dinăuntru.

— Acum, la moment, ce titluri semnificative, de-aile altor colegi, și le aduci aminte?

— Odăile fulgerului al lui Ion Cristofor, *Persoana de după amiază* al lui Aurel Pantea, *Balerina din respirație* de Virgil Mihaiu, *Frigul verii*, un roman al lui Alexandru Vlad... Si am dat exemple doar din cărțile prietenilor mei. Dar la acest capitol ne putem reține mult și bine...

— Am vorbit despre generația echinoxiste, despre prieteni, venind, aproape logic, spre următoarea întrebare: am putea crede că între colegii unei generații există o rețea de intercondiționare sau ei au deplina libertate de a fi cum vor și de a face ceea ce vor?

— Și una, și alta. Există, fără îndoială, o solidaritate între numele unei generații, cel puțin o solidaritate de aspirații, o solidaritate de pregătire, de cultură. Există acest fel de numitor comun. Dar, pe de altă parte, această solidaritate ar deveni inutilă și nesemnificativă, dacă fiecare însăși dintr-o aşa-zisă generație n-ar simți și nu și-ar trăi propria libertate individuală. Aceasta este esențială. Oricât contează pentru un anumit moment solidaritatea de grup — și contează uneori foarte mult, — totuși, în planul creației deducide de unul singur. Și rămâne de unul singur.

— Deci, cu trecerea timpului, intercondiționarea ar fi o forță în scădere?

— E mai puțin semnificativă decât perspectiva timpului de individualizare și evoluție a scriitorului.

— Să fie sau nu adecvată vîții literare termenii *concurrentă*, *competiție*?

— Nu, n-aș zice că sunțu niște termeni care să se adecveze la modul important în viața literară. Literatura este în spațiu atât de generos, încât fiecare își poate găsi un loc în ea, fără să se simtă mereu amenințat sau presat de vecinătatea sau de apropierea, sau chiar de depărtarea unui confrate de-al său. Este mai mult o concurență de orgolii, de ambii sau chiar o concurență de calitate, să zic așa. Dar această concurență nu este un factor care să altereze existența literară.

— Și chiar dacă dialogul nostru ar fi trebuit, poate, să continue cu o altă întrebare, iată că îmi amintesc că ești absolventul secției română-latină a filologiei clujene, din

care motiv te întreb: ce idee îți vine prima în minte, cînd te gîndești la stră bunica noastră, limba latină?

— Faptul că am terminat această secție s-a datorat nu atât unei opțiuni foarte ferme, ci unui concurs de împrejurări, pentru că în liceu unica limbă pe care am putut-o învăța cînd cît de cîttemeinic și cu care mă puteam prezenta la admitere era latina. Era unica limbă străină, între ghilimele fie spus...

— Adică, și ea tot de-a noastră.

— Latina a fost limbă cu care m-am prezentat și cu care am intrat la facultate și am rămas pe urmă la ea, pentru că latina poate fi fascinantă și este fascinantă, dacă intri în imperiul ei. Unii dintre colegii mei, după ce au dat examene la latină, încă din primele luni au trecut la italiană, o limbă vie și mai de actualitate. Eu am rămas la latină, și nu-mi pare rău.

— Cred că nu greșesc presupunând că Ioan Moldovan nu este din rîndul scriitorilor care disprețuiesc succesul?

— Nu. Nu știu dacă sunt sinceri acei scriitori care spun că detestă succesul. Eventual, e vorba de mari scriitori de succes care s-au plăcut, știu eu, de angaraile care vin în urma unui succes fabulos, cu toată cohorta de interviuri etc., etc. Dar nu e cazul meu. Succesul meu, cînd a fost, a fost unul mai mult de stimă decît de — cum să zic? — de edatarenă exterioară și mediatizată.

— Mai tinerii tăi colegi din Oradea cum pot răzbate în literatura română?

— Primul răspuns care îmi vine în minte ar fi: pot răzbate bine. Dar stau și mă gîndesc și văd că nu-i chiar atât de simplu. Pe de o parte, pentru că se scrie foarte mult. Conurența de care vorbeam aici funcționează, la această intrare în literatură. Și este foarte greu să publici o carte, datorită, cum bine știi, costurilor enorme. Și mai ales o carte de poezie, care este o carte de gratuitate spirituală și își are cititorii ei, cîțu îl are.

— Deși, din nou mă întorc și zic: nu e ușor. Și totuși, nu e de disperat în acest sens, pentru că, în ciuda altor dificultăți, apar, ca să zic ca și Kogălniceanu, apar zilnic de sub teascuri cărți. Chiar la redacție, de pildă, primim aproape în fiecare zi de la autori, cei mai mulți necunoscuți, cărți de poezie, cu speranța că ele vor fi citite și semnalate în revista noastră. Din această perspectivă, am inițiat o rubrică specială, "La primire", pentru a arăta celor care ne trimîn cărțile că ele s-au bucurat de o primă atenție.

— Cine stă la balanța aprecierilor critice a revistei "Familia"?

— În redacție avem un remarcabil critic și istoric literar, Ion Simuț, care este și profesor la filologia orădeană. Anume dînsul ajută foarte mult la ceea ce-i place să numească vertebrarea revistei din perspectivă critică. Eufac critică de poezie din plăcere. Unii spun că o fac chiar bine.

— Am remarcat că în "Familia" ați publicat și versuri ale cîtorva poeti din Basarabia, Vasile Gâmeș, Nicolae Popa, Em. Galaicu-Păun. Ai vreo părere de ansamblu despre procesul literar din stînga Prutului?

— O părere destul de rarefiată, aş zice, pentru că acum încerc să mă pun la punct, să dobîndesc o cunoaștere mai detaliată, mai concretă a acestei poezii și cred că ea merită efortul de a intra în acest cadru mai puțin cunoscut pentru noi, pentru că ai ocazia unor întîlniri admirabile. Și aici ai amintit de cîteva nume de poeti în revistă... Pot să-ți spun că în unul din numerele apropiate vor mai apărea doi poeti, dintre care unul este Leo Butnaru.

— Recunosc că mă surprinde plăcut această veste. Nu cunosc de unde ați fi putut lua versurile, deoarece eu personal încă nu am reușit să expediez nimic la "Familia".

— A avut grijă să nile prezinte Dumitru Crudu, un poet și un student la Brașov, originar din Basarabia. De la el am un adevărat set de poeti basarabeni, din care vom publica în fiecare număr al revistei.

— După mulțumirile de rigoare, să mergem mai departe... Poetul Ioan Moldovan suferă din motivul de a nu putea fi (și) altceva, de a nu putea fi mai mult?

— A fi totul este un imperativ care te poate munci la o vîrstă a arderilor romantice, a juneiții. Unii chiar păstrează capacitatea de dorință de a fi totul. În ce mă privește, nu mă frâmîntă criza de a fi totul, nu am această dramă. Mă mulțumesc de a fi cît mai mult în puținul pe care îl încerc. Așa, la modul ladic, să zicem, putem să ne amuzăm, gîndindu-ne că putem fi miliardari în Bahamas sau mari armatori greci. Deci, aceste biografii sunt pur imaginare și țin de un joc al mintii, nu de o realitate semnificativă a noastră.

— De ce nu am mai încerca și noi încă un moment ludic? Nu ai vrea să ai mulți bani? Că doar ai amintit de un miliardar "imaginat"...

— A-a, aş vrea să am foarte mulți bani, pentru că aş ști ce să fac cu ei. Nu cum aud că sunt unii care au destui bani și nu știu

cum să-i plaseze. Dar, pentru că nu-i am, nu are rost să discutăm despre ei...

— Dar întrevezi perspectiva de a-i avea?

— În multele discuții cu prietenii din redacție, discuții în care nu o dată și nu rar intervin aceste probleme ale crizei financiare, am spus că eu m-am lămurit în ce mă privește, că n-o să am niciodată mulți bani, pentru că nu mă pricpe să-i fac.

— Într-o discuție pecuniară asemănătoare, Mircea Nedelciu îmi spunea că vrea să aibă mulți bani și parcă chiar ar ști cum să-i facă. Era acum vreo doi-trei ani și colegul nostru, astăzi, pare a sta destul de bine la capitolul re-abordat de noi.

— Eu cred că Mircea Nedelciu și alți cîțiva confrăți de-a noștri știu cum și chiar pot să facă bani. Și nu e deloc nici tocmai simplu, dar nici lipsit de interes, chiar din partea noastră. Și îi privim cu admirație.

— E bine că o parte din banii scriitorilor sunt puși în serviciul literaturii.

— Da. Cînd am vorbit despre imposibilitatea de a avea bani sau de dorința de a-i avea, m-am gîndit tot la această folosire a lor.

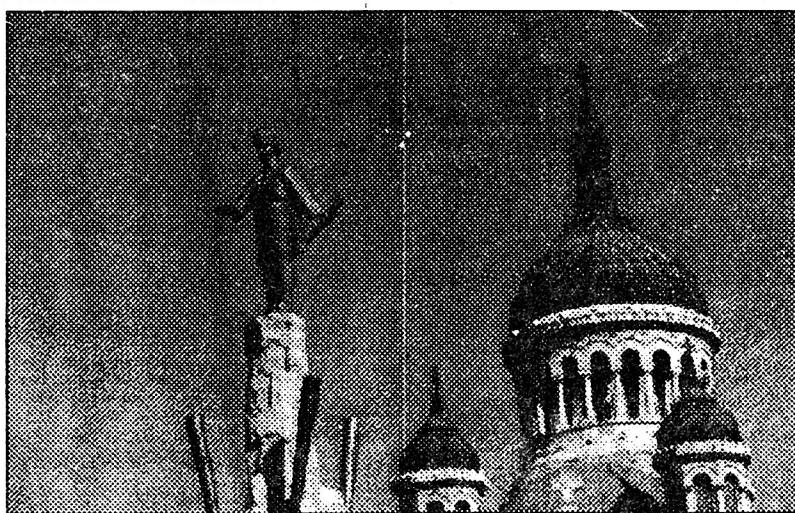
— Dacă ar fi să medităm la ceea ce s-ar numi autocontrolul talentului și al realizării de sine a artistului, ce ai avea de spus?

— Am un moment de așteptare a ideii și te rog să înregistrezi pauza.

— Îmi dau seama că e cam ciudată zicerea cu "autocontrolul talentului", dar sigur că poate fi comentată.

— Talentul este obligatoriu pentru un scriitor care își îndreptățește cu adevărat numele. Pe de altă parte, nu poți ajunge la o maturizare scriitoricească fără acest autocontrol al talentului. Adică e tema-problemă a spiritului critic necesar, obligatoriu, zic eu, la un creator. Și în orice epocă orice mare creator a subliniat acest lucru. Nu e suficientă inspirația, nu poți scrie dintr-o aprindere spontană continuă. Și în creație trebuie construcție, trebuie ochiul critic, trebuie această râceală care să vină să așeze focurile interioare sau nebuloasele sau germinația aceea interioară. Fără spirit critic, fără autocontrolul talentului, cum spui, nu poți construi o operă.

— Pentru literatură, pentru energiile și timpul pe care trebuie să îl acorzi, îți poți refuza din cele lumești, din ispitele extraliterare ale cotidianului și, în special, ale simbetelor și duminicilor?

În sfîrșit, după un secol, adevărații români clujeni au ridicat lui Avram Iancu la Cluj un monument pe înălțimea sa.

Foto: Corneliu FLOREA

— Da, nu-i nici o dificultate de a refuza anumite exteriorități, pentru a sta mai mult cu tine și cu cărțile. Din păcate, noi ducem viața aceasta bezmetică, viața socială a noastră, viața de servicii, ca să zic așa, ca să ne întreținem familia. (Nu mă refer acum la revistă.) Or, aceasta roade, erodează, obosește foarte mult. Totuși, există în încăpăținarea scriitorului destulă energie, cel puțin în ce mă privește, destulă energie ca să mă pot regăsi cu aceeași plăcere la întâlnirea cu carteau, cu celălalt, mă refer la scriitor...

— Te înțeleg. Am un nou manuscris de dialoguri, intitulat *Prezența celuilalt*.

— Înseamnă că am avut o intuiție comună.

— Să te întreb sau nu, dacă există un climat favorabil pentru literatură?

— Cred că da. Se va vedea puțin mai tîrziu, și nu foarte tîrziu, că viața de zi cu zi, această încleștare a fiecărui dintre noi cu existența, pregătește niște exteriorități care, prin unul sau altul dintre noi, vor rodii în cărți semnificative. Eu cred că va rodii, nu peste vreme, o mare literatură română și cred că în acest sens nu ne putem teme de secretă. Acum, aici, la Oradea, și în Țară în general, există o secretă astronomică, dar din punct de vedere cultural cred că seceta nu ne afectează. și sper că vremea care va veni mă va confirma.

— Consideri că generațiile mai tinere au scriitori care ar avea ambiiția să-și propună să atingă idealurile performanțelor literare?

— Au astfel de reprezentanți, ba chiar aș zice că la ei primează această ambiiție, a unei depășiri imediate, urgente a ceea ce s-a scris. Este această trufie a foarte tinerilor autori. Nu e un lucru rău, nu e un lucru condamnabil. Tot ceea ce e de dorit, însă, și ceea ce ar trebui să-și dorească și ei, e că această energie de pornire să fie însoțită și de un travaliu pe potrivă și de o judecare lucidă a muzeului literaturii, fără de care cei care rămân numai la această fulminărie riscă să fie niște focuri de paie. Dar nu mă îndoiesc că există între foarte tinerii scriitori de astăzi foarte mari scriitori de mîine.

— Ce crezi că ar fi de depășit în literatura română, în special în poezie?

— Trebuie să se depășească obsesia generațiilor, adică această obsesie care funcționează, de apartenență la o generație sau alta și de conflict cu generațiile anterioare. N-ar mai trebui să preocupe atât de acut conștiințele tinerilor scriitori. În fond, un tînăr autor este prezent în orice generație în care există scriitori mari, deci — celebra expresie *contemporani cu funcționează* în continuare și n-ar fi cazul să se consume atâtă cerneală pentru discuții pe marginea

generațiilor. În fond, întâlnirea este de la om la om, de la creator la creator, de la individualitate la individualitate.

— Revista "Familia" nu discută despre generații?

— Nu, nu.

— ?!

— Afîn: nu.

— Nu ai dori să-ți exprimi părerea referitor la așa-numitele teme actuale și teme eterne în literatură?

— Eu nu sunt un foarte bun prieten al termenului de *postmodernism*. Nu sunt un foarte bun prieten cu termenii care tind să înglobeze...

— Apropo, în numărul jubiliar al "Echinoxului" Gheorghe Perian spune că poetul Ioan Moldovan se leagă mai mult de estetica modernismului de pînă mai ieri. De ce de pînă mai ieri, mă întreb eu, cel care crede că modernismul e operant și astăzi?

— Adică, e mai bun un modernism continuu, decît un postmodernism perisabil.

Deci, temele?... Este una dintre acele întrebări care mă încragează, pentru că niciodată, cînd scriu, nu mă gîndesc la o temă sau alta și nu cred că un autor scrie pomind de la o temă, decît eventual, mă gîndesc, romancierii pot avea în schița generală a creației lor ideea sau tema. Dar, ca poet (și vorbesc dintr-o perspectivă destul de subiectivă, singura de altfel din care pot vorbi) scriu la întîmplare, aş zice, scriu aşa cum îmi vine, scriu în virtutea și în direcția și în interiorul proprietelor mele obsesii care, de fapt, numai ele sunt vechi și noi totodată: amintirile copilariei, dramele personale, gîndurile care revin cu încăpăținare, temerile (nu temele)—acestea, zic, sunt de natură să incite gîndul și mina în scris. În ce mă privește, niciodată nu voi putea scrie pe o temă dată, decît dacă e ca un joc, și-atunci, deja depășită ideea de joc, se depășește ideea de temă.

— Și totuși, am remarcat, ca o temă, că trăiești adînc afectiv spațiile Munților Apuseni, care rămîn o constantă de bază a poeziei tale. Ce ar fi Apusenii pentru tine?

— Ar fi munții magici. Ar fi acel spațiu în care existența găsește oglinzi uluitoare și în care descoperă chipuri surprinzătoare chiar pentru tine însuți. Ar fi o realitate interioară în care fiecare lucru pulsează

de o viață pe care, de altfel, în exterior, în munții reali, n-o găsești. Eu am Munții Apuseni în interior.

— Nu ești cumva la curent, dacă pe undeva prin lume se mai discută despre nelinișitoarea posibilitate a dispariției poeziei, artei?

— În general, discuțiile despre poezie au dobindit, din cîte am citit, și mai ales în spațiul franțuzesc, un soi de tehnicitate aridă. Colecțiile au această turnură tehnologică, să zic așa, pierzîndu-se din vedere, de fapt, dimensiunea existențială a poeziei. Cît privește această obsesie a crizei sau a morții literaturii — nu e o descoperire a noastră — ea se reia și se dezbată de multă vreme...

— Încă de la Hegel vorbire...

— Da, chiar și de mai dinainte. Dar în pofida acestor conclavuri, acestor discuții, poezia, după cîte vedem, supraviețuiește și uneori o face într-un mod uimitor, care te convinge în continuare să crezi că își merită existența.

— Avînd atîț de puțini cititori, prin ce supraviețuiește ea, poezia?

— Păi, e un mister. Dar cred că cititorii de poezie, așa puțini, cîji sunt ei, chiar de sunt oameni obișnuiți, sunt mai interesati de propria hartă interioară și cred că prin poezie pot să și-o deseneze mai bine. N-am iluzia că poezia va fi vreodată o lectură de masă. Dar poate că chiar această dimensiune de sectă a cititorilor de poezie asigură și o vitalitate a ei. E cunoscut faptul că, în ciuda atîtor opreliști, secolele supraviețuiesc.

— Dragă Ioan Moldovan, mulțumindu-ți pentru împreunăfăptuirea (cum ar fi spus M. Șora) dialogului nostru, găsești foarte potrivite în final opinile despre viabilitate și supraviețuire, prin care sper să-i convingi și pe alții că nu există motive de a vedea starea Poeziei, și nu numai, în chip catastrofic.

Oradea
12 august 1994

ÎNVĂȚĂMÎNTUL ROMÂNESCU ÎN SPAȚIUL ROMANITĂȚII ORIENTALE

În zilele de 23—26 iulie a.c. Fundația Culturală Română a organizat la Ploiești o reuniune științifică pe tema "Învățămîntul în limba română în spațiul romanității orientale". La ședința în plen și în cadrul secțiunilor și al meselor rotunde au prezentat referate și comunicări oameni de știință și cultură, cadre didactice și organizatori ai învățămîntului din Albania, Canada, Iugoslavia, Republica Moldova, România, Ucraina, Ungaria. Delegația din republică (9 persoane), condusă de prof. univ. Nicolae Mătcaș, a prezentat un raport la ședința plenară și șase comunicări. Schimbul de experiență cu colegii din alte țări, precum și vizitarea unor instituții de învățămînt și de cultură din Ploiești, București, județul Prahova, informarea la zi cu realizările din învățămîntul din Țără vor servi, indiscutabil, la revitalizarea instruirii în limba română din comunitățile românești din afara României.

La deschidere au rostit cuvinte de salut domnul Augustin Buzura, scriitor, președinte al Fundației Culturale Române, prof. dr. Liviu Maior, ministru al învățămîntului din România, preafericitul Teocilist, patriarhul României, reprezentanți ai organelor de administrație locală din Ploiești și din județul Prahova și.a.

În cele ce urmează prezentăm locuțiunea rostită de dl Liviu Maior.

Liviu Maior,
ministrul al Învățămîntului
din România

O NOUĂ ETAPĂ ÎN RELAȚIILE CU ROMÂNII DIN AFARA ȚĂRII

După cum se știe, în afara teritoriului României trăiesc aproape 8 milioane de români.

La Estul, la Vestul, la Nordul și la Sudul României există mari comunități românești, care și-au conservat, cu toate vicisitudinile istoriei, limba, credința și spiritualitatea.

Dar români trăiesc în aproape toate statele din Vestul Europei, în America și chiar în Australia. Trebuie neapărat amintite comunitățile românilor din Albania, Macedonia, Iugoslavia, Grecia sau Bulgaria, care și zic fie aromâni, fie macedoromâni, fie vlahi.

Un rol important în păstrarea limbii și culturii române în comunitățile românești din afara granițelor Țării l-au jucat școlile și bisericile românești. Școala a perpetuat limba și cultura română; iar biserică a conservat spiritualitatea și credința strămoșească.

Dacă pînă la cel de-al doilea război mondial existau în statele balcanice aproape 150 de școli românești, dintre care unele renomite prin nivelul de pregătire pe care-l asigurau elevilor, cum au fost liceele din Salonic, Bitolia, Ohrid, Kruševo, Korcea, Elbasan, Sofia sau școlile din nenumăratele localități din Balcani unde trăia populație românească, după cel de-al doilea război mondial acestea au fost în totalitate desființate.

În prezent există școli în limba română în Republica Moldova, în Ucraina — regiunile Cernăuți, Ținutul Herța, Transcarpatia și Odesa (Sudul Basarabiei) —, în Iugoslavia, în Banatul Sîrbesc și în cîteva localități din Ungaria.

Deschiderea spre românii din afara țării de după revoluția din decembrie 1989, cînd România, după o jumătate de secol de dezinteres, s-a apropiat de comunitățile românești și le-a sprijinit în păstrarea identității naționale, a deschis o nouă etapă în relațiile statului nostru cu comunitățile românești.

În cei aproape 6 ani, cîți au trecut de la Revoluția din decembrie 1989, Ministerul Învățămîntului a sprijinit comunitățile românești din afara țării prin două modalități principale: fie prin acordarea de ajutor direct școlilor românești aflate în afara granițelor țării, fie prin atragerea tinerilor de origine etnică română din afara României la studii în Învățămîntul preuniversitar, universitar și postuniversitar din țara noastră.

Astfel, anual, s-au acordat cca 2.650 de burse tinerilor români de peste hotare (2.150 pentru cei din Republica Moldova, 350 pentru cei din Ucraina și 150 pentru cei din celelalte țări unde există comunități românești). În felul acesta, în anul școlar 1994—1995, în România au studiat peste 10.000 de tineri de origine română din afara țării ca bursieri ai statului român, dintre care aproape 8.000 din Republica Moldova, 1.000 din regiunile locuite de români din Ucraina și 1.000 din țările balcanice și din celelalte țări unde există comunități românești (Germania, Franța, S.U.A., Austria, Israel etc.).

În afara acestora, un număr de aproape 700 de tineri români, mai

ales din țările din Vestul Europei și din Grecia, beneficiază de locuri pe cont propriu nevalutar, find scutiți de plata taxelor școlare.

Ministerul Învățămîntului a soluționat favorabil, pînă în prezent, toate solicitările de a studia în România venite din partea tinerilor din Republica Moldova, precum și din partea celor din comunitățile românești din Ucraina, Bulgaria, Albania, Iugoslavia, Macedonia, Ungaria și din celelalte țări.

De asemenea, cunoscînd importanța bisericii românești pentru păstrarea ființei naționale a românilor de peste hotare, ministerul nostru, la recomandarea Patriarhiei Române, a acordat peste 100 de burse pentru seminarii și facultăți teologice tinerilor români din Republica Moldova.

În același timp, anual, 1.000 de studenți de origine etnică română din străinătate, care studiază în România, beneficiază de reducerea cu o treime a taxelor școlare în valută.

Toți elevii și studenții de origine română din afara țării, bursieri ai statului nostru, beneficiază de cazare gratuită în internatele școlare și căminele studențești, de transport gratuit pînă la graniță în vacanțele școlare și de abonamente pe mijloacele de transport în comun din localitățile unde studiază.

Sprijinirea românilor din afara țării de către Ministerul Învățămîntului nu se rezumă doar la acordarea de burse și alte forme de sprijin material tinerilor români de peste hotare, ci cunoaște numeroase alte acțiuni și activități.

Astfel, pentru asigurarea unităților de Învățămînt din Republica Moldova și Ucraina cu manuale școlare și universitare, anual, se alocă de la buget sume importante

Limba Română

pentru achiziționarea acestora. Dacă în anul de învățămînt 1992—1993 s-a alocat în acest scop suma de 60 de milioane de lei, în anul de învățămînt 1993—1994 suma respectivă a fost majorată la 300 de milioane de lei, iar în anul de învățămînt 1994—1995 la 500 de milioane de lei.

În același timp, numeroase unități de învățămînt din România, inspectorate școlare sau diferite asociații au trimis în Republica Moldova și în Ucraina manuale școlare și literatură beletristică sau științifică, în cadrul unor contacte directe cu unități de învățămînt din aceste state vecine.

Recent, Guvernul României a aprobat o hotărîre prin care s-au alocat din Fondul la dispoziția Guvernului României pentru relațiile României cu Republica Moldova pe anul 1995 sume importante pentru realizarea următoarelor acțiuni:

— achiziționarea de manuale de religie și cărți religioase pentru școlile din Republica Moldova (10 milioane de lei);

— achiziționarea de manuale școlare și alte materiale didactice cu destinație specială — pentru școlile în limba română din Tighina și Tiraspol (50 de milioane de lei);

— achiziționarea unor manuale de limba franceză pentru școlile din Republica Moldova (42 de milioane de lei);

— sprijinirea școlilor din Republica Moldova cu cadre didactice din România (50 de milioane de lei);

— realizarea în România a practicii în producție de către aproape 400 de studenți care învață în universitățile din Republica Moldova (25 de milioane de lei);

— sprijinirea construirii Liceului de Creativitate și Inventică "Prometeu" din Chișinău (40 de

milioane de lei);

— organizarea, la Iași, a unei acțiuni de perfecționare pentru cadrele didactice din Republica Moldova (8 milioane de lei).

Tot pentru sprijinirea învățămîntului din Republica Moldova, în comisiile naționale pe discipline de învățămînt de pe lîngă ministerul nostru au fost cooptați specialiști, recomandanți de Ministerul Învățămîntului din Republica Moldova, în vederea asigurării, în perspectivă, a unei unități a programelor școlare, pregătind astfel integrarea conținuturilor învățămîntului din cele două țări.

La concursurile școlare pe discipline de învățămînt, faza națională, în fiecare an, participă și elevi din Republica Moldova, Ucraina și Banatul Sîrbesc, iar în taberele de pregătire pe discipline de învățămînt organizate pentru elevii din România au fost prezenți, în permanență, elevi și cadre didactice din Republica Moldova și din Ucraina.

Ministerul Învățămîntului a invitat, în fiecare vară, la cursurile de limbă, istorie, cultură și civilizație românească tineri de origine română din afara țării și a satisfăcut solicitările de carte românească venite din partea comunităților românești din Albania, Bulgaria, Iugoslavia, Macedonia.

Activitatea ministerului nostru de sprijinire a comunităților românești din afara țării începe, încetul cu încetul, să-și arate roadele. Ne bucură faptul că, în urma vizitei în Albania din primăvara acestui an, cînd l-am însoțit pe Președintele României, în urma discuțiilor purtate cu ministrul învățămîntului din Albania, aromânii din această țară vor putea să reînceapă, din toamna acestui an,

după o întrerupere de 50 de ani, învățămîntul în limba maternă.

Tot din toamna acestui an, aromânii din Macedonia vor putea să învețe și limba aromână, statul român sprijinind pregătirea cadrelor didactice care vor preda limba aromână.

În felul acesta, numărul țărilor în care există învățămînt în limba română va spori de la 4 la 6.

Este, de asemenea, îmbucurător faptul că, în urma statuării unor relații normale, de apropiere dintre România și comunitățile românești din celelalte țări, primim tot mai des cereri din partea românilor din S.U.A., Germania sau Australia, de a le pune la dispoziție manuale de Limba română, de Istoria românilor și Geografia României, în vederea învățării limbii române, a istoriei și geografiei României de către copiii românilor din aceste comunități.

În dorința de a sprijini comunitățile românești din afara țării în cunoașterea realităților României și în apropierea acestora de țara noastră, Ministerul Învățămîntului a oferit, începînd cu 1990, locuri în tabere la mare sau la munte pentru elevi de origine română din Republica Moldova, Ucraina, Albania, Bulgaria, Iugoslavia, Macedonia, Grecia și Ungaria. Anul acesta aproape 1.000 de elevi de origine română din aceste țări și-au petrecut vacanța în tabere la mare sau la munte.

Ministerul este în contact permanent cu reprezentanții comunităților românești din afara Țării, în vederea derulării unor acțiuni specifice învățămîntului și se preocupă de popularizarea, în cadrul comunităților românești, a sistemului nostru de învățămînt și a posibilităților oferite de statul nostru tinerilor de origine română din străinătate.

Eforturile făcute de România

pentru sprijinirea tinerilor români din afara țării care învață în România și a învățămîntului românesc de peste hotare se estimează la aproape 17 miliarde de lei anual. Dar nici un efort nu trebuie considerat prea mare atunci când el slujește unei cauze înalte, aceea de a menține treză conștiința națională a românilor de pretutindeni, de a contribui la conservarea limbii și a spiritualității românești.

De aceea, particip cu plăcere la reuniunea "Învățămîntul în limba română în spațiul romanității orientale", organizat în primul rînd prin străduința Fundației Culturale Române, căreia îi mulțumesc pentru această frumoasă inițiativă.

Sunt convins că lucrările reuniunii vor fi de folos atât României, cît și comunităților românești participante, că aici se vor naște idei interesante care ne vor ajuta în munca noastră de viitor.

În ce ne privește, Ministerul Învățămîntului va sprijini, în continuare, învățămîntul românesc din afara țării și se va strădui să realizeze mai mult, cu sprijinul nemijlocit al dumneavoastră.

Permiteți-mi să vă urez un sincer bun venit pe pămîntul României, în țara noastră, a tuturor românilor, și să vă doresc numai succese și împliniri în neobosită dumneavoastră activitate de a ține treză spiritul românesc pretutindeni unde trăiesc români.

*Ploiești,
23 iulie 1995.*

Nicolae MĂTCĂŞ
Chişinău

NICOLAE IORGĂ – “MOLDOVENIST”?

Marele lingvist al contemporaneității Eugen Coșeriu îi numește "moldoveniști" pe susținătorii falsei teorii despre existența unei limbi moldovenești și a unei națiuni moldovenești de sine stătătoare, deosebite de limba română și de poporul român¹. Tot Domnia sa atenționa oamenii de bună-credință că în ticăloșile lor contra unității de limbă și de neam "moldoveniștii" au ajuns să-i folosească nu numai pe cronicari și pe clasică, ci și pe unii dintre contemporanii noștri². Unele dintre procedeele mîrșave de falsificare a adevărului, inclusiv denaturarea și interpretarea unilaterală a spuselor unor distinși oameni de cultură și știință și buni români, au fost dezvăluite și infierate într-o serie de materiale apărute în mass-media din republică și din Țară³.

Din categoria numelor sacre pentru întreg neamul românesc, a căror autoritate încearcă s-o speculeze actualii "moldoveniști" înveterați gen P.P. Moldovan, face parte și inegalabilul Nicolae Iorga, ale căruia onestitate și patriotism sănătunii recunoscute. Iorga, care niciodată nu s-a împăcat cu răputul Basarabiei, care la 100 de ani de la răpirea ei de către ruși își încheia lucrarea sa cu titlul sugestiv "Basarabia noastră" cu sentimentul unei datorii de savant achitate conștiincios față de acest pămînt românesc înstrăinat cu forță: "Am dovedit că nu e ogor, monument, așezămînt local, neam vechi în Basarabia, care să nu fie al nostru, sănge românesc, faptă românească, gînd românesc"⁴, care la 1918 sublinia în mod expres continuitatea spiritului românesc în Basarabia⁵, Iorga, care vorbea încontinuu despre neamul românesc din Basarabia⁶, acest Iorga să fie adept al aberațiilor despre un alt popor

și despre o altă limbă pe acest mult pătimit pămînt românesc în care zac osemintele strămoșilor??!

Un proaspăt reanimator al vechituriilor ideologiei sovietice imperiale care a vrut să inventeze pe o parte din pămîntul străvechii Moldove un nou popor și o nouă limbă pentru ca frații de pe ambele maluri ale Prutului să uite pe veci unii de existența altora și să nu mai aspire la reunire, pretinsul filolog și etnolog Vasile Stati, președinte al Sfatului Coordonator Republican al Mișcării "Pro Moldova" de la Chișinău, susținea patetic într-un articol publicat recent în oficiul Guvernului Republicii Moldova: "...nu noi, ci N. Iorga a demonstrat că (urmează un citat dintr-o lucrare a marelui istoric — N.M.) "între Prut și între Nistru se întinde țara pe care rușii au numit-o Basarabia în 1812. Cei mai mulți dintre locuitorii ei își ziceau și își zic moldoveni, și ei vorbesc limba noastră pe care o numesc moldovenească"⁷. Autorul nu indică nici sursa, nici pagina din care a reprodus citatul. Cunoșcîndu-i deprehinderea de a cita inexact, modificînd textul cum îi vine lui la socoteală, răsfoim manualul "Istoria românilor" de Nicolae Iorga (tipărit la editura "Universitas" din Chișinău, 1992, în baza ediției a treia din 1919 de la București; referindu-ne în continuare la această sură, vom indica în paranteze numai pagină) și găsim ia p. 4 citatul pe care îl reproducem întocmai: "Între Prut și între Nistru se întinde țara pe care Rușii au numit-o **Basarabia**, cînd au cucerit-o la 1812". Cei mai mulți dintre locuitorii de la țară din acest mare și bogat ținut își ziceau și-și zic și pînă astăzi **Moldoveni**, și ei vorbesc limba noastră, pe care o numesc: moldovenească" (am redat cuvintele omise special de V. Stati — N.M.). Prin trunchierea citatului din Iorga și omisierea cuvintelor care nu-i convin, fără indicarea locurilor respective, cum o face orice cercetător conștiincios, autorul tăinuiește de cititorul neinițiat cîteva momente esențiale: 1) că la 1812 rușii au cucerit Basarabia (iară nu au eliberat-o, cum ni s-au ros urechile timp de decenii la orele de istorie antinațională); 2) că aceasta nu era o bucată de pămînt oarecare, ci un mare și bogat ținut; 3) că nu cei mai mulți din toți locuitorii de pe acest meleag își ziceau și-și zic

* Citatele din Nicolae Iorga păstrează, cu mici excepții, ortografia timpului.

moldoveni, iar limbii române — limbă moldovenească, ci numai cei mai mulți dintre locuitorii de la țară, adică cei mai neinstruiți, cei mai înstrăinăți de știință și de limba literară, cei care vorbesc în graiul moldovenesc local, iară nu în limba literară, care, precum o știe o lume, inclusiv aceiași "moldoveni de la țară", poartă numele anume de română, și nu de moldovenească. Dialectologul și etnologul Stati știe prea bine — ca specialist nu se poate să nu știe — că atunci cînd "moldovenii" își zic moldoveni, ei se referă la locul de trai, și nu la originea etnică; că atunci cînd numesc limba română "limbă moldovenească", ei nu se referă la aspectul ei cizelat, sublimat de maeștrii cuvîntului, ci la "limba" vorbită de ei la țară, la "limba de-acasă", la "limba mamei", care nu e decît ceea ce în știință se numește cu un termen foarte precis, *grai*, iar acest *grai* în Moldova e moldovenesc, în Oltenia e oltenesc, în Crișana e crișean, în Banat e bănățean, în Maramureș e maramureșean §.a.m.d.

Cu alte cuvinte, lorga este cel care constată o anumită realitate, de care își dă prea bine seama că este a unor oameni simpli, și nu speculează cu ea; Stati, însă, vrea să-i denatureze spusele și să-i atribuie opinia cum că moldovenii ar avea o conștiință de sine deosebită de a celorlalți români, inclusiv convingerea că i-ar zice întregii limbi române *limbă moldovenească* (și nu *limbă române neliterare* vorbite pe teritoriul Basarabiei ocupate de ruși). Mai e de observat aici tentația autorului de a-l face pe lorga cu tot dinadinsul un părtaș al "moldoveniștilor"; ripostîndu-i opoziției care îl acuză pe el și pe "pro-moldoveniști" că ar denatura faptele istorice privind identitatea etnică și lingvistică (inclusiv în ceea ce privește denumirea limbii și a poporului care o vorbește), Stati scrie că "nu noi, ci N. lorga a demonstrat..." (urmează citatul pe care l-am reprodus mai sus). Și aici avem de-a face cu o falsificare crasă. Verbul *a demonstra* are, aici, accepție tranzitivă. În această accepționă, după cum bine o știe oricine (iar lucrul acesta, cu atât mai mult, ar fi trebuit să-l cunoască chiar și un "lexicograf amator", cum se autocaracterizează Stati însuși în același oficios al Guvernului⁹), verbul respectiv înseamnă: 1) "a arăta în mod convingător, **prin argumente, prin**

raționamente logice sau prin exemple concrete, adevărul sau neadevărul unei afirmații, al unui fapt etc.; a proba, a dovedi (subl. n — N.M.); 2) "a face dovada, prin calcule și prin raționamente, a adevărului exprimat într-o teoremă, într-o formulă etc."¹⁰. În lucrarea la care ne-am referit, de altfel, ca și în întreaga sa operă, lorga nu vrea să demonstreze și nici **nu demonstrează nicăieri că** moldovenii nu ar fi români și că nu s-ar numi și astfel, adică **nu aduce dovezi, argumente, raționamente logice sau exemple concrete**, ci, ca istoric obiectiv, constată faptul că **majoritatea oamenilor de la țară** își spun moldoveni, iar limbii române pe care o vorbesc la țară — limbă moldovenească.

Nu trebuie să ne mire faptul ca atare. Cînd îl întrebî pe un locuitor de la Orhei sau pe unu de la Manta Cahulului sau din Vadul lui Isac al Vulcănestililor ce e sau de unde e, el nu își va răspunde că-i român sau barem moldovean, ci își va spune că-i **orheian**, respectiv **mântăș sau vădaș**. La fel, cînd dumneata, român verde, îl vei întreba, aflîndu-te ocazional, să zicem, la București, pe un om de la țară ce e sau de unde e, el nu își va spune că e român, ci că e **fie ardelean, fie oltean, fie bănățean, fie maramureșean, fie moldovean, fie dobrogean** §.a.m.d. Și numai în situația în care, într-un grup de oameni de diverse naționalități, i se va adresa aceeași întrebare, el va răspunde că e **român** sau va specifica, în plus, că e **român ardelean, român dobrogean, român oltean, român maramureșean, român moldovean, român basarabean, român transnistrean** §.a.m.d.

Stati vrea să-l opună pe **moldovean românului**, însă nu-i spune omului simplu că noțiunea de **român** e mai largă decît cea de **moldovean**, prima, în calitate de termen generic, incluzînd-o și pe cea de **moldovean**, și pe cea de **muntean**, și pe cea de **ardelean** sau **transilvăean** etc. **Moldovenii** (nici cei din dreapta, nici cei din stînga Prutului) nu constituie o națiune sau un popor aparte, după cum n-o constituie nici **oltenii**, nici **ardelenii**, nici **maramureșenii**, nici **dobrogenii** — ei toti au fost și sunt **români**. Nici existența în istorie a două state românești cu denumiri diferite — Muntenia sau Țara Românească (ori Valahia, cum îi spuneau străinii) și Moldova sau Țara Moldovei —

n-au dus la constituirea à două popoare diferite (după cum nici existenþa la ruþi sau la nemþi, sau la alte popoare a unor cnezate, landuri, ducate etc. diferite n-a dat naþtere la naþuni și popoare diferite, să zicem — novgorodeni, pscoviteni, volîno-halicieni, moscovitî etc.). De aceea "pescuirea" în monumentele scrise a cuvintelor "moldovean", "moldovenesc" (cum o fac alde Stati, Moldovan și C^o) și fluturarea cu ele în faþă românilor și a știinþei istorice este o îndeletnicire care nu-i face onoare nici chiar unui amator sau diletant, necum unor pretenþi istorici sau unor anonimi "arhimoldoveniști" care se ascund în dosul unor nume "neaoþe" sau al unor titluri de profesori universitari sau doctori în știinþe (gen Drangovici, Moldovan, Păduraru, Carbonaru, Băjenaru, Herghelegiu). Dacă statul se numea Moldova, sigur că domnitorului îi vei spune **moldovean**, iar boierilor lui de asemenea **moldoveni**. Dacă statul se numea Muntenia, domnitorii și boierii de asemenea se numeau **munteni** — cine pune la îndoială acest adevăr? Mai mult decât atî, chiar în cursul de istorie a literaturii române cronicari originari din Muntenia sînt numiþi **cronicari munteni**, iar cei originari din Moldova istorică — **cronicari moldoveni**, ceea ce nu înseamnă că atît unii, cît și alþii n-ar fi laolaltă români, iar statele a căror istorie au fixat-o în cronicile lor n-ar fi **state românești**. Aþa au fost, aþa sînt, aþa le cunoaþte istoria, pe care nici un Stati, nici un Moldovan, nici un Băjenaru nu are voie s-o refacă după bunul său plac, cum s-au străduit s-o facă istoriografi sovietici de la 1917 încoace.

Un Alexandru cel Bun nu în zadar se autointitula "domn al întregii țări a Moldo-Vlahiei", adică al întregii țări **Românești** a Moldovei¹¹, precum voievodul Ștefan — domn a toată țara Moldovlahiei, adică de asemenea al întregii țări **Românești** a Moldovei¹².

Dacă V. Stati — P. Moldovan¹³ și-ar fi stimat cît de cît cititorul, era de datoria lui să-i prezinte toată informaþia aþa cum se conþine ea în izvoarele pe care le studiază. Aþa cum o face reputatul om de știinþă N. Iorga. Căci Iorga, deþi se ocupă de **istoria românilor** (acesta e titlul manualului), adică, deþi îi are în vedere peste tot pe români, face precizările respective cînd circumstanþele le impun, și anume:

"Oltenii" (p. 4), "îeranii munteni" (p. 4), "Basarabenii" (p. 5)", "părþile olteni și muntene" (p. 38), "judeþele olteni" (p. 47), "Muntenii" (pp. 49, 69), "Români munteni" (p. 53), "îara olteană și plaiurile muntene" (p. 63), "mănăstirile olteni și cele moldovenești" (p.70), "Moldoveni și Munteni" (p. 82), "părþile dobrogene" (p. 87), "boieri olteni" (p. 87, 143), "Români ardeleni" (pp. 94, 180), "oastea ardelenescă" (p.95), "Scaunul Muntenesc" (p. 97), "oastea... munteană" (p.97), "Moldoveni" (pp. 98, 113, 114), "boieri moldoveni" (p. 99, 157), "oaste moldovenească" (p. 101), "Domnul muntean" (pp. 102, 109, 114, 116), "Ardelenilor" (p. 108), "graniþa munteană" (pp.109, 112), "Voevodul moldovean" (p. 110), "malul muntenesc" (p.112), "Basarab Munteanul" (p.115), "campania moldovenească" (p. 117), "Român băñătean" (p. 118), "părþile sibiene" (p. 118), "vălmășag muntean" (p. 118), "datina moldovenească" (p. 121), "Domnul muntenesc" (p. 123), "armelor moldovenești" (p. 124), "oraþe moldovenești" (p. 125), "steaua munteană" (p. 125), "dregătorii speciale moldovenești" (p. 125), "moneda moldovenească" (p. 125), "ale aceleiași șeri bucovinene" (p. 126), "părþile maramurășene" (p. 132), "Ban oltean" (p. 135), "tiparul muntean" (p. 139), "Români din Ardeal" (p. 139), "principatul muntean" (p. 141), "feudelor ardeleni ale Domnilor munteni" (p. 145), "Domnul Moldovenesc" (p. 152), "Ardeleni" (p.152), "Voevodul Ardelean, de sînge românesc, dar ungurit cu totul" (p. 158), "domnie moldovenească" (p. 160), "părþile botuþăneni" (p. 161), "tiranul muntean" (p. 164), "două Domnii muntene" (p. 166), "ban moldovenesc" (p. 168), "Petru-Vodă Munteanul" (p. 169), "părþile basărabene" (p. 175), "Vrâncenii din Vrancea Putnei și Cîmpulungenii din Bucovina actuală" (p. 175), "stil moldovenesc" (p. 178), "mănăstirile moldovenești", "letopisët moldovenesc" (p. 179), "Mitropolitul muntean", "îerarhii munteni" (p. 181), "Alexandru Moldoveanul, zis cel Rău" (p. 185), "Banatul oltean" (p. 187), "expediþia munteană" (p. 189), "bisericile bucureþtene" (p. 192), "Munteni, Ardeleni și cîijiva Moldoveni" (p. 193), "princede ardelean" (p. 194—195),

"ostașii olteni" (p. 196) "satele ardelene" (p. 198), "Banul oltenesc" (p. 200), "Tinuturile muntene și oltene" (p. 205), "nobiliimii ardelene" (p. 208), "stăpînitorul ardelean" (p. 208), "Hățmanul moldovenesc" (p. 215), "pămîntul moldovenesc" (p. 215), "boierimea moldovenească" (p. 217), "Bărnat al Moldovenilor" (p. 217), "Domn moldovenesc" (p. 219), "boierinașii olteni" (p. 219), "Români bănățeni" (p. 221), "boierimea munteană" (p. 225), "cete de Munteni" (p. 230), "principatul muntenesc" (232), "întovărășind pe Poloni în expediția lor moldovenească" (p. 241), "sate bucovinene" (p. 242), "plăieșii moldoveni" (p. 242), "boierimea munteană" (p. 243, 244), "moșii ardelene" (p. 248), "meșteri ardeleni" (p. 257), "călugării ardeleni" (p. 264), "un învățat boier moldovean" (p. 264), "tipărituri muntene" (p. 269), "tipografia munteană", "tipografia ardeleană" (p. 269), "Mitropolitul moldovenesc" (p. 269), "cronicar moldoveneesc" (p. 271), "Cronica Moldovenească" (p. 274), "moșile basarabene" (p. 302), "seminariu moldovenesc" (p. 302), "Ardeleanul Laurian" (p. 321), "armata munteană" (p. 321), "tineri munteni" (p. 339), "Ardeleanul Gheorghe Coșbuc" (p. 343), "poetului ardelean ... Octavian Goga" (p. 346), "Carpații moldoveni" (p. 377) și-a. Oricare ar fi determinativul ce indică locul, fiecare, ca termen subordonat, se referă la noțiunea generică de român. Dovada o constituie chiar unele dintre îmbinări în care e prezent și termenul supraordonat român(i): "Români munteni" (p. 53), "Români ardeleni" (p. 94, 180), "Român bănățean" (p. 118), "Români din Basarabia" (p. 369), "Români de peste munți" (p. 368). În legătură cu aceasta ar mai fi de observat, așa cum am menționat și cu altă ocazie, că Nicolae Iorga vorbește, în altă lucrare să, și de "români de peste Nistru" sau "români transnistreni". P.P. Moldovan, un anonim care s-a referit la această lucrare, întrerupe citatul — așa cum o face de cîte ori nu-i convine — tocmai acolo unde istoricul îl lăsă sub apărare pe români transnistreni supuși unei deznaționalizări distrugătoare din partea rușilor. Iată cum îl citează pe Iorga: "Toate popoarele, și cele mai mărunte, caută în momentul de față a-și documenta obîrșia lor, rostul lor

pe pămîntul unde se află... (aici se omite o parte din text — N.M.). Războiul de azi a aruncat între lozinci în stare a cîștiga devotamentul oamenilor și pe aceea a dreptului cel are orice popor, mare sau mic, de a trăi după dorința lui liber rostită..." (aici citatul este iarăși întrerupt. "Cumplite lupte se vor da, zice Iorga, pe temeiul acestui principiu, care pînă acum nu se coborîse încă destul de adînc în suflete, între conlocutori și vecini". P.P. Moldovan vrea să evite; se vede, aceste "cumplite lupte", mai ales că în cazul concret ele se refereau la relațiile dintre ruși și români transnistreni — N.M.). Și fiecare grup omenesc trebuie să(-șii) aibă la îndemînă mijloacele de luptă, măcar să se apere împotriva tendinței de a-l nimici și de a-i lăsa locul care-i poate veni din partea unui grup rival... (aici iarăși se omite un bun alineat din Iorga, în care istoricul sugerează ideea că militanții pentru existență națională nu pot fi ajutați decât de frații lor de sînge, pe care soarta i-a ajutat să meargă mai departe — N.M.). De aici și rostul acestor cîteva explicații"¹⁴ — aici citatul din Iorga (ce continuă astfel: "privitoare la românii "transnistreni" pe care ca oameni, ca suflete vii, ca parte integrantă a puterii noastre naționale azi, a conștiinței noastre depline mîine nu înțelegem, oricare ar fi soarta teritoriului pe care-l ocupă, să-i jertfim nimănua"¹⁵) este întrerupt și însoțit în continuare de cuvintele lui Moldovan: "privitoare la moldoveni, la locul lor în istorie, la dreptul lor de a se considera un popor, o națiune în rînd cu toate celelalte, mari sau mici", cuvinte pe care un cititor neatent ar putea să île atribuie de asemenea lui Iorga, deși hotul vrea să-s-o facă pe onestul, lăsându-l pe cititor să credă că ele ar rezulta în mod firesc din spusele marelui istoric. Nici pe departe nu rezultă, căci Iorga apără altă idee. Iată cum se falsifică un adevar — adevarul despre aceea că moldovenii de peste Nistru sunt și ei români, ca și aceștia dintre Prut și Nistru —, și cum se profanează o idee măreajă — ideea că e de datoria noastră, a românilor "de la Nistru pînă la Tisa", ca frații de același sînge, limbă și credință, să nu-i lăsăm de izbeliște, să nu-i jertfim nimănua, orice s-ar întîmpla cu teritoriul pe care locuiesc. În numele cui se comite acest fals? În numele promovării de către P.P. Moldovan și suflorii săi a minciunii că moldovenii

n-ar fi români. și în acest delict încearcă să se acopere cu numele lui lorga, care susține tocmai ideea contrară — că sunt români atât basarabenii reveniți acum, în 1918, la sînul Patriei-mame România, cît și transnistrenii rămași sub ruși, și că aceștia din urmă ne sînt la fel de scumpi și nu vom accepta să-i sacrificăm cu nici un preț! Vadă căitorul cîte parale costă "știință" "moldoveniștilor" ...¹⁶. Aceeași dovdă o constituie și faptul că, atunci cînd nu avea nevoie să se refere la locul concret de trai, cetățenie, ci vorbea despre ceea ce ține de neamul românesc în întregime care se opune ca origine altor seminții, lorga utiliza termenii **român**, **români**, **românesc**. Pentru a nu trezi nici un fel de îndoieri, pe lîngă exemplele deja citate, mai aducem o serie: "Pămînt **românesc** este orice parte locuită într-un număr covîrșitor încă pînă astăzi de neamul nostru **românesc**" (p. 3—4); "Bucovina, care era odinioară numai partea cea mai de sus a Moldovei, desă e astăzi năpădită de multe neamuri străine prin orașe, iar la țară de Ruși sau Rusneci (Ruteni), caru au ajuns cam tot pe atîția la număr ca și **Români**, nu poate fi socotită decît tot ca o parte a pămîntului **românesc**" (p. 4); "Basarabenii trec și granița Nistrului, se aşeză pe celalt mal al acestei ape mari și pot să păstreze acolo, în vecinătatea Ținutului lor de obîrșie, însușirile lor deosebitoare. Însă aceia dintre dînșii cari merg mai departe și pătrund pînă în Cherson sau în părți mai înaintate încă ale Rusiei, pierd foarte repede calitatea de **Români** și cu vremea ei se amestecă în mulțimea Rușilor cari locuiesc acele gubernii" (p. 5); "Țara întreagă însă: și Ardealul, unde erau **Români** mai mulți, și Oltenia, unde erau destui, și Muntenia, unde satele erau mai rare, și Moldova, unde în partea de Nord-Est se mai urma pe încelul de ai noștri romanisarea *Slavilor de Apus*, a Rușilor Mici, toate la un loc se chemau Țara-Românească" (p. 32); "**Români** își formează abia statele lor" (p. 72); "Acum era vremea ca **Români** — și cei din Țara Românească, și cei din Moldova [...] — să se unească pentru a smulge vecinilor de altă lege de peste Dunăre cît mai multă stăpînire și o situație cît mai bună" (p. 81); "Astfel și după ce Alexandru ajunse Domn, mai mulți ani de zile nu se putu pune la cale o alianță între principatul **românesc** de la Miazăzi și principatul mai nou dela

Miazănoapte" (p. 82); "Planul lui Iancu era acesta: "să întrebuițeze faptul că în Moldova și Țara Românească sunt vœvozi **români**..." (p. 94); "Meșteri sași au lucrat, fără îndoială, după datine apusene, la aceste clădiri (e vorba de bisericile din Moldova ale lui Ștefan cel Mare — N.M.), dar, de o bucată de vreme, meșteșugul a fost cunoscut și practicat și de **Români**" (p. 131); "Pînă atunci, oricine dorea să domnească în Moldova trebuia să fie un urmaș al Domnilor vechi: cu atît mai mult trebuia el să aibă o obîrșie românească sigură" (p. 161); "... (Ioan Voevod)... arătă chiar că voiește să înceapă războiu cu Muntenii pentru a strînge pe toți **Români** la oalaltă..." (p. 162); (Ştefan-Vodă cel Nou) "era cel dîntîu Domn **român** care să-și fi pierdut capul prin străinătate, ceia ce dovedește adîncă decădere a Moldovei, odinioară atît de respectată" (p. 164); "... Hustul, vechea cetate care fusese a Voevozilor români din neamul lui Dragoș..." (p. 201); "... Domnilile **românești** ale lui Matei Basarab și Vasile Lupu" (p. 216). "Deci, și într-o parte și într'alta (se au în vedere Moldova și Țara Românească — N.M.), elementul **românesc** se pregătea de o puternică mișcare pentru înlăturarea Grecilor" (p. 219); "... în Moldova ajunge a domni un sărac fecior al lui Alexandru Iliaș, numit Iliaș Alexandru, cel mai milostiv dintre toți Domnilii **români** din această vreme" (p. 237); "... **Români** din Moldova și Țara-Românească" (p. 239); "... ajungerea în Scaunul metropolitan de acolo (de la Kiev — N.M.) a **Românului Petru Movilă**" (p. 261); "... la 1641 se adunase în Scaunul moldovenesc un sobor de episcopi ruși și **români** pentru a purta lupta împotriva eresiei începute de Chiril Lukaris" (p. 262—263); "Cazania lui Varlaam a fost astfel o adevarată binefacere literară și un mijloc de îndeplinire a unității culturale **românești**" (p. 264). "... Psaltirea în versuri a lui Dosoftei [...] poate fi socotită ca începutul poeziei scrise a **Românilor**" (p. 268); "De la el (de la Dosoftei — N.M.) mai avură **Români** de pe acea vreme un Molitvenic pe înțeles..." (p. 268); "Mitropolitul moldovenesc Varlaam se lăudase că dă cărți pentru "toată lumea **românească**", și nu numai pentru Moldova să; același lucru îl voise și Ștefan (.) Mitropolitul Ardealului" (p. 269); "De sigur că gîndul acestuia dîntîu cronicar

român (e vorba de moldoveanul Grigore Ureche — N.M.) era să meargă mai departe și să povestească și evenimentele din vremea lui..." (p. 271); "...el (Miron Costin — N.M.) voia să lămurească începurile Principatului Moldovei și ale neamului românesc ..." (p. 271); "Dimitrie Cantemir [...], fiind **cea mai încăpătoare minte românească** ce a fost vre-o dată, își puse în gînd să scrie și el **o istorie a neamului**, dela început pînă în zilele lui" (p. 272); "În acest timp, Domnia românească este fără îndoială înjosită prin aceia că, afară de oameni cari domniseră și mai înainte, nu putea să ajungă cineva în Scaunul din Iași sau din București fără să fi fost Mare-Dragoman..." (p. 281); "... (Austria) luă supt ocrotirea ei, ca *suditi* sau *interthani*, pe *Evreii din Galitia*, cari pătrunseseră de curînd în Bucovina și de acolo în Moldova, copleșind orașele și nimicind vechiul negoț de modă mai veche [...] al Românilor și creștinilor în genere" (p. 291); "El (Beldiman — N.M.) nu înțelege însemnatatea mișcării românești..." (p. 297); "Toți acești scriitori țineau fără îndoială la limba în care-și exprimase gîndurile, preferînd-o limbii grecești, care se vorbea la Curte și în clasa superioară; ei iubiau țara lor, în care aveau rostul de buni gospodari, înțelegeau că sunt Români și că pentru neamul lor se deschide o viață românească națională, deosebită de viața națională a Grecilor. Li lipsia însă, pentru ca să puie în adevăr lumea în mișcare și să lucreze cu mai multă izbîndă pentru vremile nouă, *mîndria că sunt Români*, conștiința înălțătoare, pe care o avuse un Miron Costin, un Cantemir și un Constantin Cantacuzino, că noi ne coborîm din neamul cel mare al Românilor, că avem un trecut frumos..." (p. 297); "Atunci s'au adus pentru lucrul cîmpului o samă de Bulgari în Muntenia și de Rusneci în Moldova, cari nu au astfel nici o vechime în țară și sunt meniți a se pierde între Români" (p. 307); "Regulamentul Organic prevedea *școli de sate, școli centrale* prin orașe și *școli înalte în cele două Capitale*. Cu dragoste se lucra din partea tuturor Românilor la organizarea lor..." (p. 309); "Întors în țară (e vorba de moldoveanul Mihail Kogălniceanu — N.M.), a început, încă foarte tînăr, prin scris și apoi prin faptă, lupta pentru întemeierea unei culturi

românești cu caracter propriu, național, și pentru începerea unei politice a neamului întreg, dezrobind pe țaran și dîndu-i pămînt de hrana" (p. 311); "Asachi înființează și dînsul un ziar, cîteva săptămîni după apariția "Curierului Românesc": "Albina Românească". Ca și Eliad, el dădu dela o vreme și un supliment literar, intitulat, poetic, "Alăuta Românească" [...], el a pus temeliile teatrului românesc la Iași..." (p. 317); "Unul din ei, Mihail Kogălniceanu, a fost **cel mai cult Român din vremea sa**. În Berlin, el publică o *Istorie a Românilor* în franjuzește și, îndată ce se întoarse în țară, începu tipărirea a două reviste: "Arhiva Românească", pentru cronică și documente [...] și "Dacia Literară", pentru a cuprinde operele cele mai alese ale *scrisului românesc de pretutindeni*" (p. 319); "... și la București, și la Iași, și aici ca și la Brașov, se scria acum pentru *înțreaga Dacie, pentru România de pretutindeni*. Idealul românesc se înălțase, prin urmare, față de trecut..." (p. 322); "Frații noștri (e vorba de români din Ardeal — N.M.) erau puși în cele d'intîu rînduri ale oștilor ce luptau contra Rușilor — și une ori acești "Ruși" erau Români din Basarabia, cari li vorbiau în graiul lor..." (p. 369); "... să le fie vasali tot așa de credincioși precum erau Români din Moldova și Tara Românească" (p. 239); "... Români Basarabiei [...] întemeiară [...] o Republică Moldovenenească..." (p. 381).

În ceea ce privește cele două principate populate de români — Moldova și Tara Românească —, lorga totdeauna le-a calificat drept "teri ale noastre" (pp. 70, 141, 148, 172, 174, 182, 185, 212, 214, 224, 225, 228, 231, 235, 239, 240, 251, 261, 268, 271, 281, 288, 291, 292, 306, 307, 328, 385), adică românești, cu domni(tori) de asemenea de "ai noștri" (pp. 73, 173, 187, 239, 240, 244, 245, 250, 325), adică români, "bisericile noastre" (p. 101), adică românești, cu "neamul nostru" (p. 123), adică românesc. Apar și îmbinările "teri române(ști)" (pp. 69, 141, 154, 175, 325), "provincii românești" (p. 360), "voevozi români" (p. 94), "domn român" (p. 37), în categoria ultimilor fiind incluși și cei moldoveni, "al doilea Principat român" (p. 62), "celălalt Principat românesc" (pp. 102, 227, 266), "O altă țară Românească" (p. 62), "ceastălaltă țară a Românilor" (p. 205), "neamul

românesc" (p. 374) și-a.

Toți cărturarii români, indiferent de locul de naștere, subliniază lorga, s-au străduit să le țină conaționalilor conștiința, mereu treză că vin de la Roma și sănt, deci, români¹⁷, în pofta faptului că și mai spun după locul de trai moldoveni, munteni, olteni, ardeleni și-a.m.d. lorga nu ascunde, după cum am văzut, că această conștiință nu a fost peste tot la fel, dimpotrivă: "În ceia ce privește conștiința, Basarabia ocupă ultimul loc între provinciile românești înstrăinate. Și totuși trăiau acolo două milioane de țărani români, cari și ziceau Moldoveni, vorbiu moldovenește și n'au părăsit nimic din tradițiile trecutului, și în clasa intelectuală, de la bătrâni ca Gavrilijă pînă la tineri ca Pelivan, Pantelimon Hâlipa, Inculeț și Ciuhureanul, răsăriau, în jurul noilor ziare în românește, conducătorii lor firești" (p. 360—361). Repetăm încă o dată, pentru a evita orice neînțelegere sau reinterpretare: lorga nu demonstrează, cum i-ar plăcea să se exprime lui P.P. Moldovan, ci numai constată, ca istoric obiectiv ce este, că țărani din Basarabia și ziceau moldoveni, însă tot el le spune **țărani români**. Aceasta e poziția istoricului român în privința denumirii poporului, a țărilor și provinciilor în care locuiesc. Mai mult decât atât, el susține că "noi am început, nu ca două țări deosebite, cum au fost pe urmă Moldova și Muntenia, ci ca o țară singură: unîți prin urmare de la ivirea noastră ca popor istoric" (p. 44). Luaiți aminte: **popor, și nu popoare istorice**. Adică la început am fost o țară și un popor, apoi două țări și un popor, mai apoi — iar o țară și un popor. Astăzi, iarăși două țări și, am vrea să zicem, **un popor**, dacă n-am săt că mai există forțe retrograde care susțin că ar exista și două popoare, ba chiar și două limbi diferite.

În lucrarea **Pagini despre Basarabia**, editată la Vălenii de Munte în 1912¹⁸, marele român smulge din inima sa rînduri pline de durere pentru românii basarabeni săliți, pe parcurs de o sută de ani de ocupație rusească, să-și uite limba și obîrșia, invitați fariseic de străinul "care i-a biciult, i-a stors și i-a umilit" (p. 87) la praznicul "eliberației", unde stă guvernatorul Basarabiei și vladica rusesc care blasfemă vorba și carteasă românească" (tot acolo): "Știm că români locuiesc între Prut și Nistru (sublin. —

N.M.). Știm că nimeni nu i-a putut abate de la datinile lor străvechi și nu-i va putea abate nimeni" (p. 78). În pofta împilării la care au fost supuși, țărani basarabeni, și nu boierii autohtoni care s-au rusificat, sunt păstrătorii românismului în provincia ocupată de ruși: "Între țărani din văile Nistrului, Răutului, Bîcului, de pe malul stîng al Prutului, și acela de pe malul drept, din văile Siretului, Moldovei, Bistriței, nu e în nici o altă privință decât a formelor de stat și de cultură superioară, vreo deosebire. Românitatea lor etnică primordială și "moldovenia" lor istorică sunt întocmai aceleași" (p. 90). Și în această lucrare omul de știință nu tăinuiește că basarabenii își mai zic și "moldoveni": "Două milioane de locuitori ai provinciei împărătești, a cărei relativă autonomie pe vechile baze tradiționale a fost de multă vreme cu totul desființată, pînă la scoaterea limbii băștinășilor din biserică și școala de la sat, se recunosc și azi "moldoveni"..." (p. 90). "Moldoveni", adică parte organică din trupul românismului, și nu sclavi rusificați pe de-a-neregul, cum ar fi vrut să-i vadă promotorii politicii de asimilare țăriste.

Parcă intuind eventualele încercări ale unor provocatori contemporani sau viitori de a-i separa pe "moldovenii" din Basarabia de românii din Tara-mamă, lorga nu uită să ia în ghilimele cuvintele "moldoveni", "moldovenesc"; "moldovenește", considerîndu-le, evident, echivalente ale termenilor **români, românesc, românește**: "Preoții Basarabiei sunt "moldoveni", bucurosi dacă pot căti la slujbă din cărți "moldovenești" cu buchi..." (p. 12); "...tinerii "moldoveni" ce au învățat în școale mici și mari ale Rusiei..." (p. 22); "Prieten este pentru noi să arătat și Mitropolitul, deși e rus, și chiar guvernatorul, care nu să-a sfiat a recunoaște ființa celor un milion și jumătate de "moldoveni" în Basarabia și nevoia ce este de a li se da citire pe limba lor" (p. 28); "În seminarul din Chișinău s-a făcut o catedră de "moldovenește" (p. 33—34); "Cînta corul "moldovenesc", din care fac parte și țărani" (p. 34); "Se predică unirea creștină a tuturor "moldovenilor" pentru scopuri "moldovenești" (p. 36) și-a.

Pe parcursul întregii sale lucrări, însă, el îi numește cu numele lor adevarat, acela de români: "Alii români basarabeni, ca învățatul jurist Grădescul, veneau de

la universitatea rusească unde erau profesori..." (p. 19); "...numai prin rîndurile acelea ale "Basarabiei", pe care le bucheram încet, ca unii ce suntem puțini cunoscători ai chirilicii degenerate și amestecate care e alfabetul rusesc, numai prin ele ne venea așa o știre slabă, nedeslușită despre gîndul, despre suferința și dorul acelor **două milioane de români** ce se află peste apa blestemelor" (p. 20); "Fără școală **românească**, fără limba lor în biserică, de multe ori fără preot **român**, ei (țărani basarabeni — N.M.) nu se pot înălța pînă la gînduri de mîndrie **românească**, de înțelegere iubitoare a legăturilor ce țin la un loc, peste toate hotarele, neamul" (p. 21); "Puține le mai putem ști despre **românii din Basarabia** și despre țara lor ținută în sălbăticie..." (p. 46). "Dl Stroiescu a răspuns așa cum se cuvine să răspundă orice **român** la certele confesionale..." (p. 72) etc., etc.

Să urmărim care e opinia savantului Iorga în problema limbii. Cu tot obiectivismul lui la fixarea faptului că țărani moldoveni ar afirma cum că vorbesc moldovenește, lorga știe că e vorba totuși de "limba noastră", adică de limba română. Iată de ce, atunci cînd relatează, de exemplu, despre mișcarea moldovenilor din Basarabia de sub ocupația rusească pentru reintroducerea limbii materne în biserică, el ia noțiunea de "limbă moldovenească", pe care o foloseau unii reprezentanți ai clerului local, în ghilimele: "Abia cîte o carte românească de biserică s'a tipărit în Basarabia rusească, deși multă vreme se mai întrebuința în bisericile de sate de acolo limba noastră; dar, de prin anii 1860, se luară măsuri care au înlăturat-o cu desăvîrșire. Numai dăunăzi se începuse iarăși o mișcare pentru reintroducerea limbii "moldovenești" în bisericile din Basarabia, mișcare pe care însă Cîrmuirea rusească căuta s'o împiedice" (*Istoria românilor*, p. 294—295).

Pe parcursul întregii cărți, fie că vorbește despre Tara Românească sau despre Moldova, lorga întrebuițea ză numai cuvintele și îmbinările "aceeași limbă", "aceeași literatură", "limba română", "românește", "românească", "literatura română", "cultura românească". Aducem cîteva exemple: "...pe atunci ideia vieții unitare a Românilor supt aceeași stăpînire era cu neputință: ea s'a desfăcut mai tîrziu numai din cunoașterea între sine a elementelor românești de prin deosebitele Tinuturi, din cultura *aceleiași limbi* și

alcătuirea aceleiași literaturi și din înălțarea ideii pe care românii de pretutindeni erau în stare să și-o facă despre viitorul lor" (p. 111); "Pe vremea lui Ștefan cel-Mare nu se scrisă *literatură în românește*. Cărțile sfinte erau în limba *slavonă*..." (p. 131); "Pe atunci era Mitropolit un om cu merite deosebite pentru înaintarea scrisului nostru și pentru introducerea *limbii românești* în Biserică: *Mitropolitul Varlaam*, născut dintr-un neam de țerani din părțile de jos ale Moldovei, vechiul lucrător de tălmăciri *românești* [...] era acum în măsură să piuește practică ideile sale și să răspindească prin tipar traducerile-i..." (p. 263); "La 1643, tipografia dela Trei Sfîtetele publică astfel *Cazania* cea mare moldovenească, cu o mare slovă grăunțată și foarte ceteajă și cu o sumă de ilustrații bine săpate în lemn (lucrarea se chiamă "Carte Românească de învățătură Duminecelor preste an") (p. 264); "Mitropolitul Moldovei dădu, peste trece de trei ani, o altă "Carte românească de învățătură"..." (p. 264); "Întiu, în românește chiar, el (Miron Costin — N.M.) voia să lămurească începuturile Principatului Moldovei și ale neamului românesc..." (p. 271); "La Chișinău mai ieșea numai revista bisericăescă "Luminătorul", și tipărirea de cărți bisericesti în românește fusese oprită" (p. 361).

Și în lucrarea **Pagini despre Basarabia** Nicolae Iorga subliniază în repetate rînduri că basarabenii vorbesc aceeași limbă cu frații lor din România: "Cînd șiul scriitorilor basarabeni a încetat, limba noastră mai trăia încă în bisericile de la sate. Românește răsunau cîntările, românește se ctea cuvîntul lui Dumnezeu, românește se săvîrșeau tainele cele mari, românește vorbea predica din vechile Cazanii" (p. 68); "Vorbitorul, un tînăr, dl Niculeț, a vorbit împede, amintind pe Petru Movilă și atribuind opriții *limbii românești* decăderea "moldovenilor în Basarabia" (p. 33); "Din cronicile Moldovei, din viața răzășască și vitejească a Moldovei, din superstițiile poporale ale Moldovei s-a inspirat el (C. Stamat — N.M.) pentru a scrie poemele sale, și șteia săteanului nostru dă viață fabulelor lui, scrise într-o *limbă românească așa de bună*" (p. 66); "...d-sa (e vorba de Vasile Stroiescu — N.M.) nu știe decît Biserica de *limba sa, românească*" (p. 72); "Și graiul lor e graiul acelor țărani liberi sau robi, *graiul în care sunt scrise aceste rînduri*, graiul în care ță-a vorbit întîi mama, cititorule, graiul în care ță-a mărturisit dragostea, graiul în care

te-ai îndreptat către mintea fragedă a copiilor tăi" (p. 5) ș.a.

Iorga nu numai că nu simpatizează cu ideea unei limbi "moldovenești", ci a respins cu vehemență această politică și ideologie a ocupanților și a slugoilor acestora. Cu vreo patru luni înainte de tragicul său sfîrșit, luând cunoștință de aberațiile unui pretins filolog "moldovenist" din Basarabia proaspăt răsluită de ruși cum că românii timp de 22 de ani ar fi stricat limba "moldovenească", Iorga a răspuns printre replică virulentă plină de ironie, pe care a intitulat-o "Cea mai ridicolă calomnie": "Ignoranța și reaua-credință, mergind pînă la falsificarea cea mai patentă, strigătare în vîzduhu, nu atîta ca să cîștige pe alții, ci ca să se amețească singură, a găsit încă un cap de acuzație împotriva acestei Românie distrugătoare din principiu, care și-a făcut o plăcere perversă din a strica și a îngosi toate pe pămîntul smuls unității politice a Rusiei țărănești. Între altă stricăciune pe care am făcut-o și pentru care ni se impune "amenda" răsluirii Bucovinei de nord este — cine ar crede-o? — pînă și prigonirea limbii moldovenești, considerată ca un dialect pentru poporul de jos... Filologul care a stricat la radio, cu atîta răutate și sete dê a lovi, această imensă prostie, ar merită să fie semnalat lumii științifice. Auziți? Limba, dintre toate, care, afară de dialectele, impuse prin depărtare și lipsă de comunicării, macedonean și iștrian, e de perfectă unitate, ar avea un dialect moldovenesc din Basarabia, dar Basarabia singură, pe care călării din București au degradat-o, căutînd să o înălture!

Pînă în Carpați e același dulce fel moale de a prezintă sunetele străbune, care se aude și de la cel mai depărtat moldovean de pe malul Nistrului.

Și acumă vin să restaureze peste Prut limba poporului, persecutată¹⁹.

Indignarea cloicotindă cezariană de la 1940 a marelui istoric Nicolae Iorga consună cu indignarea potolită sadoveniană de la 1994 a marelui filozof al limbajului Eugen Coșeriu: "...promovarea unei limbi "moldovenești" deosebite de limba română, cu toate urmările pe care le implică, este deci un delict de genocid etnico-cultural, delict nu mai puțin grav decît genocidul rasial, chiar dacă nău implică eliminarea fizică a vorbitoilor, ci numai anularea identității și memoriei lor istorice"²⁰. Căci ambii mari români — și moldoveanul Iorga, și

moldoveanul Coșeriu — au avut nefericirea să înfrunte minciuna și falsificările fabricate la moara unei ideologii străine de chiar propriii lor conaționali. Confruntarea dintre întuneric și lumină continuă, de aceea torța aprinsă de înaintașii trebuie păzită cu grijă.

NOTE:

¹ Eugen Coșeriu, **Latinitatea orientală** // "Limba Română", nr. 3, Chișinău 1994, p.p. 17—25; Idem, **Unitatea limbii române — planuri și criterii** // "Limba română", nr. 5—6, Chișinău, 1994, p. 14—15. A se vedea și intervențiile Domniei sale în cadrul unei "mese rotunde" care a avut loc la Universitatea din București pe 3 noiembrie 1994 // "Limba română", nr. 1, Chișinău, 1995, p.p. 52—61.

² "Limba română", nr. 1, Chișinău, p. 55.

³ Z. Ornea, **O carte ticălosă** // "România literară", nr. 21 din 1—7 iunie 1994; Petru Cărare, **Unde dai și unde crapă** // "Literatura și Arta", nr. 29 din 14 iulie 1994, p. 1; Ion Ciocanu, **Agresivitatea amatorismului** // "Literatura și Arta", nr. 30 din 21 iulie 1994, p. 2—3; Gheorghe Mihăilă, **Implicațiile cultural-istorice ale dihotomiei "român-moldovenesc"** // "Limba română", nr. 5—6, Chișinău, 1994, p.p. 86—105; Mircea Radu Iacoban, **Actele la control** // "Literatura și Arta", nr. 49 din 1 decembrie 1994, p. 7; A. Hâncu, **O eminentă mediocritate în rolul de filozof și ideolog de curte** // Tot acolo, p. 7; Idem, **Moscalioi și "Miorița"** // "Literatura și Arta", nr. 39 din 22 septembrie 1994, p. 3; Octavian O. Ghibu, **Diversiune sau cum anonimul P.P. Moldovan schimonosește citatele** // "Literatura și Arta", nr. 35 din 25 august 1994, p. 7; Ion Dron, **Speculații** // Tot acolo; Virgil Lazăr — Alexei Mare, **O diversiune editorială: "Moldovenii în istorie"** // "România Liberă", serie nouă, nr. 1310 din 19 iulie 1994, p. 2; Ion Popescu-Sireteanu, **"Moldovenii în istorie" — cartea unui impostor și falsificator agramat** // "Limba Română", nr. 3, Chișinău, 1995, p. 65—74; Vasile Pavel, **Atlasul lingvistic elaborat la Chișinău — un viu și autentic document de limbă română** // "Limba română", nr. 1, Chișinău, 1995, p. 96—98; Nicolae Mătcaș, **Cum i-a păcălit un țăran român pe doi orășeni moldoveni** // "Literatura și Arta", nr. 30 din 21 iulie 1994, p. 2—3; Idem, **Simulacru argumentului științific** // "Limba română", nr. 3, Chișinău, 1994, p. 72—89; **"Limba moldovenească": simulacru argumentului științific** // "Buletinul Societății de Științe Filologice din România pe anii 1993—1994", B., 1994, p. 51—54; **Unitate de limbă — unitate de neam** // "Limba română", nr. 5—6.

Chișinău, 1994, p. 106—116; **Onisifor Ghibu — adept al politonimelor “popor moldovenesc”, “limbă moldovenească”?** (Comunicare la Sesiunea Științifică “Onisifor Ghibu și Basarabia” din 30—31 mai 1995, Chișinău) // “Literatura și Arta”, nr. 29 din 20 iulie și nr. 30 din 27 iulie 1995, p. 3; Dr. Iftene Pop, **Basarabia din nou la răscrucă**, Ed. Demiurg, 1995, 271 pag.; Dragomir Costin, **Cum a fost denaturată o lecție a lui Nicolae Iorga** // “Literatura și Arta”, nr. 29 din 20 iulie 1995, p. 3.

⁴ Nicolae Iorga, **Basarabia noastră**, Chișinău, Editura “Universitas”, 1993, p. 142.

⁵ Nicolae Iorga, **Continuitatea spiritului românesc în Basarabia**, Iași, Tipografia ziarului “Neamul Românesc”, 1918.

⁶ Nicolae Iorga, **Neamul românesc în Basarabia**, 1905.

⁷ Vasile Stati, **Quo vadimus? Încotro?** // “Moldova Suverană” din 4 aprilie 1995, p. 3. Recent, “Moldova Suverană” a publicat o vechitură scrisă acum un an și unui oarecare (inventat?) pensionar Mitrofan Vacarcic din Bricei (care, din trei autori sătmăreni de totă lumea ai unui articol la care se referă, îl ia în răspăr, la comandă, numai pe Silviu Berejan), în care apare același citat ciuntit (în varianta ce i-a fost servită Președintelui republiei): “Cei mai mulți dintre locuitorii ei (din țara pe care rușii au cucerit-o) se ziceau și se zic și azi moldoveni, și ei vorbesc limbă noastră, pe care o numesc: moldovenească”. [“Moldova Suverană” din 3 iunie 1995, p. 3], recomandând adeptilor denumirii corecte a limbii noastre — limba română — să citească “opusul” lui P.P. Moldovan. De ce oare, ne întrebăm, “Moldova Suverană”, care o face pe “obiectivul”, nu le-ar recomanda cititorilor să ia cunoștință și de cele peste 15 recenzii distrugătoare ale acestui fals? Un alt anonim “moldovan”, I. Moldovanu, care se dă drept membru al Mișcării patriotice “Pro Moldova” și vrea să inducă lumea în eroare cum că moldovenii, care nu-s încă nici un caz români, ar fi mai vechi în istorie decât români, iarăși vehiculează ideea lui P. P. Moldovan că Moldova s-a înființat în anul 1359, iar România — după 1859, fără a spune un cuvînt despre aceea că Țara Românească s-a constituit ca stat cu 35 de ani mai înainte — în 1324. Culmea obraznicie e că un mancure înveterat îi numește “mancurii” tocmai pe cei care și cunosc și în la istoria adevărată a neamului. A se vedea: I. Moldovanu, **Apel către “mancurii”** // “Ecoul Chișinăului” nr. 22 din 7 iunie 1995, p. 5.

⁸ Numai la bibliografie indică **Istoria românilor**, editată la 1908, și vol. III din seria “Istoria românilor” (B., 1993).

⁹ Vasile Stati, **Piruete lingvistice** // “Moldova Suverană” din 7 iulie 1994, p. 3.

¹⁰ **Dicționarul explicativ al limbii române (DEX)**, Editura Academiei, 1975, p. 243.

¹¹ A se vedea: M. Costăchescu, **Documentele moldovenești înainte de Ștefan cel Mare**, vol. I. **Documente Inteme**, Iași, 1931, documentul 47 din 12 martie 1422, p. 147.

¹² Ioan Bogdan, **Documentele lui Ștefan cel Mare**, vol. II, B., 1913, documentul din 10 mai 1466, p. 99, 102. A se vedea și: Nicolae Grigoraș,

Moldova lui Ștefan cel Mare, Editura “Universitas”, Chișinău, 1992, p. 5—10 și urm. (vol. I al studiului este intitulat **Țara Românească a Moldovei de la întemeierea statului pînă la Ștefan cel Mare** (1359—1457)).

¹³ A. Hâncu socotește că sub pseudonimul furat de la C.C. Giurescu — Petre P. Moldovan — se ascunde același V. Stati. A se vedea: A. Hâncu, **Moscalioi și “Miorița”**, art. cit. mai sus. Pare să aibă dreptate, deși sănătatea sănătatea convins că multe din citate și din idei i-au fost servite anonimului de niște compaionii ceva mai inițiați.

¹⁴ Petre P. Moldovan, **Moldovenii în istorie**, Poligraf-Service, Chișinău, 1993, p. 12.

¹⁵ Nicolae Iorga, **Români de pește Nistrului** // “Basarabia”, nr. 11, 1992, p. 78.

¹⁶ La p. 74 a opusculului său P.P. Moldovan repetă nitam-nisam același citat ciuntit din Iorga, sugerîndu-i se cititorului naiv, aşa cum se face pe parcursul întregului capitol, că anume marele istoric Iorga, și nu pîrdalnicul anonim, ar fundamenta dreptul “moldovenilor” la propriul nume, deosebit de al românilor din România, la propria limbă, deosebită de româna din Țară, și la propriul teritoriu pe care l-a “descălecătat”.

¹⁷ Numai străini ne-au numit *vlahi* (*valahii*) și țările noastre — *Vlahii*. Iorga nu uită să amintească de atitudinea plină de dispreț a străinilor, în spejă a ungurilor, față de români, atitudine care s-a manifestat și în ignorarea numelui pe care și-l dădeau însăși români: “Cît privește pe nobilii maghiari (din Ardeal — N.M.), ei spumegau de ură împotriva Valahului (străinii numesc cu dispreț pe Români: Valahi; cuvîntul unguresc e “Olah”). **Istoria Românilor**, Editura “Universitas”, Chișinău, 1992, p. 198. Amintim de aceste axiome, deoarece P.P. Moldovan conchide în mod intenționat, fără probe concluante, că “populația romanizată din acest spațiu (carpato-danubian — N.M.) se numea pe sine *valahi*, *volohi*” (**Moldovenii în istorie**, p. 29), pe cînd Dimitrie Cantemir scria negru pe alb: “...chiar dacă acest neam a fost împărțit în trei ținuturi de căpetenie [...], totuși toți se cheamă *cu același nume de români*, *disprețuind* adică și *dind de-o parte numele de valahi, care le-a fost dat de popoarele barbare*” (subl. n. — N.M.). Citat după: “Limbă română”, nr. 5—6, Chișinău, 1994, p. 108.

¹⁸ Am dispus de o copie facută de istoricul Ion Conțescu, căruia îi exprimă și pe această cale recunoștința noastră. Paginile la care ne referim sunt cele din copie.

¹⁹ Citat după: Iordan Datcu, N. Iorga despre **limba românilor dintre Prut și Nistru**, // “Limbă și Literatură”, vol. III—IV, B., 1994, p. 85.

²⁰ E. Coșeriu, **Latinitatea orientală**, op. cit. p. 24.

**Vladimir CURBET,
artist al poporului
din Republica Moldova**

SUNTEM O LIMBĂ ȘI-UN NEAM

Între formele de creație spirituală folclorică, cele exprimate prin viu grai, muzică, dans, cînt, port, obiceiuri, tradiții etc. constituie temelia fundamentală a unității noastre naționale românești. Băstinașii acestui plai încă de la origine și-au adăpat sufletul la izvoarele frumosului naturii și al vieții, făurind doine, balade, hore, mituri, credințe, ritualuri, dans, port și obiceiuri tradiționale ce au înfruntat veacurile, ajungînd pînă la noi proaspete, originale și autentice. Anume la acest tezaur folcloric vom reveni mereu, descoperind noi valori spirituale și dezgheciind înțelepciunea strămoșilor noștri. O mare importanță a avut-o și o mai mare și astăzi literatura populară și cea cultă, care s-a putut manifesta de la începuturi într-o limbă unitară pe întreg spațiul locuit de români.

Dintre multele explicații făcute de savanți și istorici ne vom referi doar la unele. E vorba, întîi, de intensa și îndelungată *oralitate* a spiritualității și culturii noastre naționale existență și astăzi. Să nu uităm că din ea a derivat cea scrisă, cu care mai este paralelă și care, cel puțin cantitativ, i-a fost multă vreme inferioară. În ce privește literatura noastră populară, mai nouă ca expresie lingvistică, aceasta a crescut pe fondul unei mentalități unificatoare și între forme străvechi de cultură și artă, cum ar fi muzica, dansul, portul, doinele, baladele, miturile, orațile, colindele, datinile, ceramica, arhitectura, anumite practici și rituri, cu care uneori s-a îngemănat și cu care a confraternizat mereu.

Alături de cele menționate, spațiul geografic cárpato-danubiano-pontic a avut un rol primordial. Potrivit afirmațiilor mai multor căturari, el, spațiul dat, stă la baza străvechii unități, menționate pentru traci (și valabilă și pentru geto-daci) de către bătrînul

istoric Herodot, care afirmă că "toți au, în toate, obiceiuri asemănătoare". Firește că aceste elemente unificatoare se constituisează cu mult înainte, odată ce au fost observate atât de timpuriu și de la distanță, pentru a iradia către spațiile înconjurătoare și a se înscrie în structuri culturale ajunse pînă la noi. Așa se explică, între altele, și faptul că puternica civilizație romană n-a putut eroada, sfîșia și asimila cu totul acest fond viguros de cultură a băstinașilor traco-geto-daci ca muzica, dansul, portul, datinile, ritualurile, tradițiile etc., ele dovedindu-se mai rezistente decît limba și decît alte elemente specifice dacilor, care au cedat în fața presiunii latine, păstrîndu-se doar ca factor de substrat. Acest fond de cultură autohtonă geto-dac, îmbogățit cu cel latino-roman, a pus temelia unității noastre de nașters pe acest plai locuit de păstorii și agricultori, dînd naștere astfel unui popor romanizat, poporul român. Pe ambele maluri ale Dunării și Nistrului a luat naștere prin secolul VI e.n. așa-numita limbă daco-romană, sau româna comună, care a evaluat ulterior pe întreg teritoriul populat de români — moldoveni, munteni, băňăteni, transilvăneni, olteni, bucovineni etc. — în ceea ce se numește limbă română modernă.

Cît a fost de organică noua sinteză și cît de puternică îngemănatarea dintre daci și romani ne-o învederează împrejurarea că un mileniu de năvăliri dintre cele mai aprige din partea diverselor hoarde de goți, huni, gepizi, avari, slavi, bulgari, unguri, pecenegi, cumanii, tătari, turci etc., n-a avut decît efecte secundare asupra ființei românești. Ca și altă jumătate de mileniu de presiuni și răpiri teritoriale ulterioare, care ne sîngerează ființa pînă astăzi, dar care n-au putut neantă și sfîșia acest spațiu existențial, oricără de lacom și de dureros au mușcat din el, demonstrînd și pe această cale, spontan, incoruptibilă noastră unitate. Vorbind despre acest îndelung proces de consolidare, Nicolae Iorga menționa: "Grai și tradiții ne-au legat totdeauna între noi într-un chip atât de intim, cum sunt puține popoare pe lume".

Astăzi putem afirma nu fără mîndrie că bogăția folclorului ne-a unit și înțint-un chip caracteristic tocmai grație unei prezențe statonice a poporului pe acest teritoriu mioritic. Anume doinele, horele, baladele, călușarii și cîntecele populare i-au fost prieten bun românului, alinîndu-i și mîngiindu-i sufletul atât la bucurie, cît și la necaz. Însă aceasta nu înseamnă nicidcum

o conservare într-un punct al dezvoltării din care contactul cu restul lumii n-ar fi posibil. Pe de altă parte, oglindirea continuității unui popor în arta sa sau în cea a vecinilor săi nu trebuie văzută în sens strict cantitativ, numeric, ca într-un tabel din care absența unei cifre ar putea avea efect catastrofal, ci calitativ, iluminând orizonturile cu semnificații, îngîndurând și încurajând, reducând din necunoscut, dacă nu altfel, măcar prin mărimea suprafetei de contact cu el. Când esențialul despre destinul, evoluția și marile personalități ale istoriei unui popor poate fi surprins în arta lui populară, acesta e un semn de densitate, de conștiință vie de sine, de forță a raportării la alții, către care poate privi dintr-o perspectivă a veșnicilor trăite și asumate, cu înțelegere, fără nici un fel de neîmpăcare, dincolo de un accident sau altul.

Un alt exemplu important al dăinuirii și unității noastre naționale îl constituie capodoperele **Miorița, Meșterul Manole, ciclul Novăceștilor, Soarele și Luna, Toma Alimos** etc. Oare cele peste 1500 de variante ale **Mioriței** răspindite pe întreg spațiul limbii române (la moldoveni, munteni, bănăjeni, olteni, transilvăneni, bucovineni etc.) nu demonstrează unitatea noastră națională milenară, oare aceasta e un fapt întâmplător care nu ar avea nicio legătură cu etnogeneza noastră? Este dureros să constatăm că în secolul nostru luminat mai întâlnim indivizi care privesc chioriș la folclorul nostru general românesc, care disprețuiesc tot ce-i românesc, autentic și național, iar unii "demnitari" nici nu recunosc limba noastră ca română și istoria adevărată a neamului. Să nu uităm că orice edificiu nou, adică orice proces spiritual creator, se dezvoltă mereu și se ridică peste altul, peste acel vechi fond autohton sau "zid părăsit", întâlnit la noi în toate producțiile populare ce vorbesc de încheierea unei construcții de artă, aparținând fără nici o îndoială unui întreg popor —poporului român, unei întregi națiuni — națiunii române. Să ne amintim cît de mult s-a distrus pe acest teritoriu românesc dintre Nistru și Prut, din negura veacurilor pînă astăzi, de către diverși trecători și hoarde cotropitoare, care au călcăt nu o dată cu brutalitate acest plai, dorind să ne sfîșie și să ne dezhaționalizeze ca neam. Dar peste vechiul zid daco-roman au odrăslit din nou alte mlădițe continuatoare ale tradiției daco-romane, întărind existența unității noastre naționale. Strămoșii noștri daco-romani ne-au lăsat urmele unei vieți

artistice înfloritoare, un adevărat patrimoniu spiritual de inspirație cu rădăcini adînc înfipte în glia noastră, comoară din care au sorbit clasicii, savanții și personalitățile românești de pe întreg spațiul românesc de talia lui G. Ureche, D. Cantemir, I. Neculce, M. Costin, M. Kogălniceanu, B.-P. Hasdeu, N. Iorga, G. Asachi, V. Alecsandri, M. Eminescu, I. Creangă, A. Russo, A. Mateevici, G. Enescu, M. Sadoveanu, G. Coșbuc, G. Călinescu, L. Blaga, C. Negruzzi etc., precum și o serie de savanți și scriitori din zilele noastre. Sursele ne arată că arta populară era prețuită și admirată nu numai de băstinași, ci și de străini.

E timpul ca toți cei care diriguesc arta și cultura Moldovei de la sate și orașe, cît și organul legislativ și cel executiv, să înțeleagă că credințele, datinile, limba și tradițiile străbune sănătoase sunt tot atât de firești și de necesare omului ca și respirația, nutriția, vorberea, apa, pîinea, munca etc. Ele apar odată cu naștereua însăși și se moștenesc împreună cu toate celelalte calități ale neamului, îmbogățindu-se continuu. Despre credințe, datini și limbă marele Eminescu spune: "Cu cît aceste creații în totalitatea lor sănătoase sunt mai vîî în conștiința fiecăruia, cu atât simțămîntul subiectiv al națiunii, vasăzică al solidarității naționale, e mai intensiv și mai înrădăcinat..." Aceste creații folclorice, spune Eminescu, întemeiază artele populare însesei, întăresc conștiința națională, îl largesc orizontul ei.

Foldorul românilor, de altfel, ca și al altor popoare, are uimitoarea calitate de a alina dorurile, necazul și tristețea, de a tămadui și cicatriza rănilor sufletului, de a stinge ura, de a potoli dușmaniile, de a aprobia inimile oamenilor într-o caldă înfrățire, unindu-i pe toți în sinul aceleiași națiuni. Oare astăzi mai putem fi indiferenți față de această artă veșnică înținăă?! Sunt siguri că vom spune NU. Arta populară este veșmîntul în care ginta noastră românească strălucește ca o regină pe meridianele globului. Arta și literatura populară, ne mărturisesc poetul, este "un adevărat tezaur al sufletului românesc", un "dezn document al existenței istorice...". Aici e locul să afirmăm sus și tare că anume horele, doinele, bătutele, briile, dansul milenar al călușarilor și melodile populare executate cu îscusință de feorișorii și ficele Moldovei au vorbit despre noi țărănilor străine mai convingător decât mulți diplomați ai vremii. Aceste perle folclorice au comunicat adevărul de o rară înțelepciune, demonstrând că mai există în

acest binecuvîntat colț de lume un popor hamic, pașnic și cu frumoase și vechi tradiții valoroase. E de dorit ca cetățenii plaiului moldav să studieze cu mai mult drag limba noastră cea română, să păstreze cu sfîrșenie obiceiurile moștenite din bătrîni, păstrate de istorie, transmise prin tradiții și scăpate ca prin minune de valurile uriașe ale cotropitorilor, de învăluirile prin care au trecut. Trebuie să fie clar pentru toți că arta națională trezește dragostea de neam și de pămîntul natal, pentru păstrarea căruia s-au luptat generații trecute, îl face pe om să-și iubească și mai mult limbă, istoria și obiceiurile părințești. Fără aceste elemente spiritul național pierde. Căci atunci cînd uităm de unde ne tragem, cînd nu știm spre ce tindem, încetăm să mai existăm ca națiune.

Din cele menționate apare și problema necesității de a edita și reedita unele studii științifice și o istorie a artelor în limba română pentru cititorii din Republica Moldova. Se simte acut lipsa unor lucrări fundamentale despre artă și cultură în genere. Asemenea cărți (antologii, monografii, manuale despre dans, muzică, port, cînt etc.) trebuie să fie scrise de oameni înzestrati și îndrăgostiți cu trup și suflet de artă și cultura națională, și nu de diletanți sau de străini care ne-au falsificat limbă, folclorul și adevărul nostru istoric. Avem nevoie la ora actuală de cărți valoroase care să ne prezinte sursele adevărate ce pomesc de la originea și geneza strămoșilor. Sunt necesare asemenea izvoare, precum și explicațiile de rigoare despre modul în care s-au format și dezvoltat artele populare și culte pe plaiurile basarabene locuite de români. Asemenea cărți scrise cu suflet ar ajuta la o cunoaștere mai profundă a tezaurului nostru folcloric, ar contribui la educarea tinerei generații în spiritul frumosului și al patriotismului, ne-ar ajuta în genere să cunoaștem mai bine cine am fost, cine suntem ca popor.

Or, dansurile, cîntecele, muzica, poezia, portul, datinile și literatura populară sunt nu numai izvoarele neamului românesc, ci și temelia unității noastre naționale, cea care a rezisat tuturor intemperiilor și ne-a ajutat să ne menținem ca neam de viață nobilă. În al doilea rînd, prin istoria, cultura, limba, artă, portul său național, neamul nostru demonstrează că este unul civilizat, demn și care nu se lasă îngenuncheat sau asimilat de puhoacile străine cu pretenție de "civilizatoare".

Astăzi, dacă vrem să avem o limbă frumoasă, o cultură bogată și o istorie adevărată, trebuie să revenim la izvorul autentic al acestui neam, la tradițiile și obiceiurile lui. Pentru a îndruma și a orienta un popor spre o cultură mai înaltă, nu există un mijloc mai potrivit decît acela de a-l îndemna să se hrânească din propriul său avut sufletesc. Pentru a înțelege mai profund firea și caracterul poporului nostru e de ajuns uneori să privești frumoasele hore țărănești cu lăutari îscuși ce mai dăinuiesc prin satele basarabene, să ascuți doinele străbune, ținguioasele noastre balade și fermecătoarele noastre cîntece. Cine vrea să producă cîeva original în albia spirituală a poporului, acela va trebui să înceapă alfabetul culturii sale literare, poetice, muzicale sau coregrafice cu melodii, poezile, portul și jocurile populare autentice autohtone.

Am rostit aceste gînduri și propuneri care vin din propria mea experiență creatoare, fiind convins că folclorul este temelia tuturor artelor, iar poporul — adevărul ei creator. Din cîntecul și muzica populară vine dansul clasic (baletul), din snoave, legende și balade — literatura și poezia cultă. Mintea ageră a poporului a zămislit pictura, arhitectura, sculptura, instrumentele muzicale etc. E locul să amintim că, oricăr de talentat ar fi un artist, el nu va putea întrece poporul. Si încă ceva: o societate frumoasă trebuie să aibă și o morală frumoasă, care nu poate exista fără cîntec și dans popular, fără teatru național și muzică cultă.

Analiza artei populare (baza dintotdeauna a artei culte progresiste) demonstrează că ea păstrează forme, motive, elemente de origine străveche reprezentînd tradiții culturale moștenite, îmbogățite prin concursul unor distinse personalități de cultură și în urma contactului cu arta și cultura altor popoare, în primul rînd cu ale celor vecine. Astfel, bulgarii, ucrainenii, sărbii, ungurii, cehii etc. au îndrăgit de mult muzica, dansul, portul și obiceiurile născute pe plaiurile românești. În folclorul lor întîlnim nume istorice de voievozi, voinici, hatmani și alți luptători pentru independență și libertate, originari din spațiul românesc, cum ar fi Bogdan din Maramureș — înemeietorul Moldovei, Basarab — înemeietorul Țării Românești, Mircea cel Bătrîn, Ștefan cel Mare, Mihai Viteazul, Nicoară Potcoavă, Ioan Vodă cel Viteaz, Horea etc.

Dacă și astăzi mai întâlnim la popoarele vecine și în genere în Balcani muzică, dans, port și obiceiuri asemănătoare sau identice ca formă, înținută sau intonații muzicale cu foldorul românesc, aceste fapte concrete ne demonstrează că în plus că pe aceste meleaguri la început au trăit triburile tracice (ilirii, geto-daci, carpii, agații, odrizii, moisii, sarmații, bessii, iar peste Bostor (Asia Mică) — frigienii, fenicienii etc. — neamuri cu frumoase tradiții care erau nu numai simpli admiratori de petreceri și de sărbări în aer liber, ci și promotori ai muzicii, ai dansurilor populare și rituale etc.

Savantul grec Strabon menționa că, „judecind după cîntec, ritmuri, dansuri și instrumente muzicale (tilincă, fluer, nai, chitară, trompetă etc.), toată muzica (greacă — V. C.) se consideră a fi tracică...”. Istoricul muzicii antice grecești Heraclit Ponticul de asemenea afirma: „Întreaga muzică tebană (greacă) are o origine tracă, tot așa ca și cultul sacru al muzelor”. Chiar și muzele, inspirația artelor, fiice ale lui Zeus și ale Manemosynei, se născuseră în Tracia și sălășluiau în pădurile umbroase ale Heliconului și ale Parnasului. Ilustrul poet roman Publius Ovidius Naso menționează că „toate obiceiurile cu muzică și dansuri coboară de la traci”.

Regiunile nord- și sud-dunărene erau considerate din toate timpurile ca patrie a cîntecelor, patrie a jocurilor și a obiceiurilor ce exprimau bucuria de a trăi a unui popor, întreaga lui viață și gîndire. Serbările acestea aveau un caracter colectiv, accentuat și dinamic, marcat de ritmurile cîntecelor și dansurilor, executate cu multă dragoste. Este știut că romani, ca și grecii, apreciau talentul muzical-coregraf al traco-geto-dacilor, inspirându-se și împrumutând de la ei melodii, cîntece, jocuri și diferite obiceiuri. Sursele scrise ne demonstrează că romani au descoperit pe aceste meleaguri carpato-balcanice tradiții bine închegate și de un înalt potențial artistic pe care nu le-au ignorat sau schimonosit cum a făcut-o imperiul totalitar sovietic, ci dimpotrivă, le-au păstrat autenticul și frumosul, îmbogățindu-le conținutul și transmîndu-le altor generații ca pe o avere și zestre spirituală neprețuită.

Din vremurile acelea îndepărtate ne-au rămas ca moștenire obiceiurile legate de sărbătorile de iarnă ale Anului Nou: „Colinda”, „Orăjile și felicitările”, „Plugușorul”, „Semănatul”, „Sorocova”, „Chiraleisa”, „Erozii”, „Malanca”, „Capra”, „Călușul”, „Vrăjile”,

„Descintecele”, „Vergelui” etc. Dintre cele de primăvară și de vară menționăm „Lăzărelul”, „Cucii”, „Obiceiul focului”, „Armindenul”, „Sărbătoarea Rusaliilor”, „Călușarii”, „Sînzienele”, „Drăgaica”, „Paparudele”, „Caloianul” etc., cît și „Şezătoarea”, „Nunta”, „Botezul”, „Hramurile”, răspîndite pe tot parcursul anului. Dimitrie Cantemir în **Descrierea Moldovei** ne spune că sub denumirea de „Sînziene” sau „Drăgaică” se subînțelege zeița romană Ceres, ocrotitoarea naturii, a holdelor și a fructelor, considerată de romani „alma mater”. De la traco-greco-romani am moștenit frumoasele obiceiuri cu muzică și dansuri în aer liber — hora cu lăutari, considerată temelia tuturor jocurilor românești. După mărturiile lui D. Cantemir și B.-P. Hasdeu, de la traco-daci coboară și străvechiul cîntec românesc „Doina” — temelia de spirit al melosului nostru național: Din negura vremurilor ni s-au transmis și legende, baladele, cîntecele bătrînești, portul național — carte de vizită a neamului, datinile, credințele, jocurile populare și rituale etc. Putem noi ignora această zestre și avere națională? Îi mai putem tolera pe indivizii înrăiti crescând pe drojdile minciunii, lipsiți de bunul simț, care vor să ne dezmembreze ca popor, să ne deznaționalizeze ca neam?

Miron Pompiliu ne amintează că o națiune, atunci cînd se trezește din adîncă sa amorțire seculară, înainte de toate trebuie să caute unde se află, să-și amintească cum s-a pomenit acolo, prin ce împrejurări și dezastre a purtat-o destinul și să pătrundă cu privirea pînă în fundul sufletului său propriu cu scopul de a lua cunoștință de întreaga comoară de simțiri și impresiuni grămadite în sufletul ei... Fără această temelie construită din elementul său propriu un popor va rămîne incapabil de o dezvoltare fericită și va fi menit a muri fără să-și ajungă viitorul la care aspiră.

Adevărată istorie și înflorire a românilor începe cu sculptori neolitici de la Cernavoda (3000 î.e.n.) și cu olarii de la Cucuteni din Moldova (2700 ani î.e.n.). Dacă la aceasta mai adăugăm și urmele ce vin de dincolo de daci și de romani, din lumea mediteraneană, dacă ne gîndim la un mileniu neolicic ce a dat strălucita cultură Cucuteni, la aștea zeități ce-au circulat în acest perimetru cultural sau sunt originare de aici, la umbrele bizantine păstrate la noi, la îmbogățita și iradianța noastră structură neolică — atunci se conturează și mai impede cît de implicat în toate fibrele

Limba Română

spiritualității noastre este acest spațiu locuit de români, cît de adînc și de statomnic ni se comunică devenirea cu el. Antropologul Eugen Pittard (în 1937) menționa: "Plaiul românesc este unul dintre colțurile lumii în care s-au petrecut, pe cît se pare, unele din aventurile cele mai formidabile din istoria universală". Savantul continuă: "Vorbesc de răsturnarea vechilor civilizații preistorice și de înlocuirea cu un mod de existență complet nou: acela de care beneficiem astăzi... Nu știm încă în amănunt în ce măsură româniile de atunci au participat la aceste fabuloase transformări, însă e în afară de orice îndoială că acest neam daco-roman a jucat un rol însemnat în această aventură... Strămoșii dumneavaoastră etnici, spune învățatul, urcă neîndoelnic pînă la înțilele vîrste ale umanității".

Arta populară trebuie să văzută și ca o biruință și o pavăză a spiritualității umane, un adevărat ghid esențial către necunoscut, în fața căruia înalță mereu construcții și deschide porți ale cuviinței vigilente și ale preistoriei înțelegătoare. Să ne apropiem cu grija de ea, să culegem folclorul atât timp cât mai există, să-l imortalizăm în cărți, fotografii, filme, să păstrăm și să continuăm tradițiile milenare, mîndria noastră de spirit și demnitatea de neam. În creațiile populare există o fibră de spirit pe care putem coborî fără greș în adîncimile firii sufletești și ale tradițiilor specifice neamului nostru, înscrindu-se în același timp în marile orizonturi ale umanității, la al cărei spor de lumină încercăm să contribuim.

Arta și literatura populară cunoscute astăzi trebuie privite doar ca o parte din ce au fost ele prin vreme. Căci, culese tîrziu și mult timp ignoreate de cuceritorii, dar și de vandalii locali, ele au, supraviețuit fragmentar și cu multe pierderi pînă astăzi. Cu toate acestea, ne putem considera moștenitori și deținători ai unei comori unice, prin care ne distingem în marea diversitate a popoarelor europene, care ne-a asigurat miraculoasa pentru mulți unitate națională.

Așultați astăzi o doină zisă de un bătrîn nins la cap, o melodie gingășă, revărsată din gura de înger a unei copile tinere și frumoase ca primăvara, și inima dumneavaoastră, se va umplea de simțuri necunoscute, de adevăruri, de doruri, de dragoste, și atunci veți zice: lată viață! lată artă adevărată! lată trecutul! lată poporul român! Priviți o horă dintr-un sat moldovenesc plină de sens sau orice alt

dans românesc și nu veți putea să nu-i surprindeți consonanța lui de substanță cu dansurile vechi. Parcă ar fi o forță magică ce vine din adîncuri, un ritm și o cadență, un chip de a îngemăna și separa sunete și cuvinte care țin în cea mai semnificativă parte numai de spațiul sufletesc al neamului românesc, constituind invarianta lor dinamică. Iar cînd un asemenea subiect tulburător se întruchipează într-oțea forme și înțelesuri, unele de o frumusețe și înălțime unică a gîndului, cu rezonanțe pînă în fibra cea mai intimă a firii omenești și a îngemănării ei organice cu natura, istoria și semenii, acesta e un semn de profundă specificitate. Încă în secolul al XV-lea umanistul italian Antoniu Bonfino observase că românilor aveau obiceiuri și o cultură și o limbă profund unitară, pentru care luptau "cu atită îndîrjire să n-o piardă, încit s-ar zice că războaiele lor se duc mai mult pentru salvarea limbii și a istoriei decît pentru apărarea vieții lor".

Din mai multe surse scrise constatăm că vechea *Romanie orientală*, adică întreg spațiul geografic locuit de acest neam de origine traco-daco-romană (Moldova, Muntenia, Transilvania etc.), uimea străinii ce o descopereau ca pe un miracol al istoriei și ca pe unul dintre nucleele naționale cele mai rezistente, creatoare și închegate din spațiul european, ce are în cultura și literatura populară românească una dintre cele mai trainice și tulburătoare expresii. Istorie și limbă, obiceiuri și tradiții, mituri și gîndire nuanțată, credințe și mod de a fi se regăsesc semnificativ în acest patrimoniu milenar folcloric, a cărui forță artistică ne încîntă prin vigoare și bogăție și ne exprimă complex, propunînd lumii imaginea unui popor harmic, prietenos și hărăzit, mereu iubitor de pace, libertate, independență, de o adevărată democrație și viață mai bună.

Atunci cînd cineva ar dori să ne cunoască mai bine ca neam și să-și formeze o idee exactă, clară și lămurită despre poporul român, nu are decît să ia cunoștință de muzica, dansul, obiceiurile tradiționale, baladele și cîntecele noastre și aceste fenomene artistice îi vor spune totul despre noi și despre ființa noastră. Noi suntem o limbă și suntem un neam!

Rodica NAGY
Suceava

OBSERVAȚII ÎN LEGĂTURĂ CU TRANSPUNEREA (CONVERSIUNEΑ) LOCUȚIUNILOR

Conversiunea a fost definită de către majoritatea specialiștilor ca un fenomen lexico-gramatical, propriu semnului lingvistic reprezentat printr-un segment *unic* fonic și grafic.

Vom examina posibilitatea de a atribui fenomenul lingvistic în discuție și "cuvintelor" analitice — locuțiunilor. Deoarece definiția dată pînă acum conversiunii nu corespunde întru totul fenomenului care se produce, vom încerca să amendăm întrucîtiva.

Conversiune (transpunere) înseamnă trecerea unui cuvînt (sintetic ori analitic) dintr-o clasă morfologică în alta sau, în interiorul aceleiași clase, de la o specie la alta (ori de la o categorie gramaticală la alta), trecere care se produce prin păstrarea sau schimbarea formei cuvîntului. Cuvîntele rezultate din acest proces le vom numi *transpuze*.

În legătură cu prima parte a definiției precizăm că este necesară delimitarea celor două modalități de realizare a transpunerii și, în consecință, propunem clasificarea transpunerii după acest criteriu în:

a) **transpunere externă** — procedeu prin care un cuvînt trece de la o clasă lexico-gramaticală la alta;

b) **transpunere internă** — procedeu prin care un cuvînt trece de la o clasă semantică la alta sau de la o categorie gramaticală la alta, fără să schimbe clasa lexico-gramaticală din care face parte.

Cea de-a doua parte a definiției transpunerii vizează consecințele, în planul expresiei, ale transferului cuvîntului: păstrarea (transpunere nemarcată) ori modificarea formei cuvîntului (transpunere marcată).

Prin tradiție utilizăm termenul *locuțiu* echivalent cu *cuvîntul analitic*, "îmbinare stabilă", "grup fix de cuvinte, cu sens lexical și grammatical unitar" (D. Irimia, p. 21).

Transpunerea locuțiunilor este o transpunere *externă marcată* (a) sau *nemarcată* (b).

Studiul transpunerii locuțiunilor presupune abordarea procedeelor de transpunere, evidențierea modificărilor de ordin formal, funcțional și semantic implicate, precum și analiza frecvenței acestui proces în limba română contemporană.

I. Mijloacele de transpunere a locuțiunilor

Transpunerea locuțiunilor este mai ales o transpunere *marcată* (a), în sensul că pentru trecerea de la o clasă lexico-gramaticală la alta o locuțiu are nevoie de un element suplimentar. În funcție de acest element vom alcătui o clasificare a mijloacelor de transpunere:

1. Procedeul articulării (determinării)

Determinarea prin articol, recunoscut ca indice al substantivării, poate avea drept punct de sosire a transpusului și alte clase lexico-gramaticale decît cea a substantivului. Articularea cu articolul hotărît a substantivului ori a adverbului din structura unei locuționi adverbiale implică transpunerea acesteia în locuțiu prepozițională:

Locuțiu adverbială	transpunere	Locuțiu prepozițională
în față	→	în față
în afară	→	în afara

"În față e o nouă cută de teren." (C. Petrescu, p. 307)

"În față mea am întîlnit însă ochii umezi de emoție și admiratie ai nevestei mele." (Idem, p.32)

Remarcăm incompatibilitatea transpunerii locuționale cu articularea prin articolul nehotărît ori adjetival.

2. Adăugarea unui adjetiv demonstrativ provenit dintr-un pronume demonstrativ neutralizat

Locuțiunile prepoziționale de tipul *prepozitie + substantiv articulat cu articolul hotărît* (adjectiv nehotărît) converg către clasa adverbului prin combinarea cu un adjetiv demonstrativ neutralizat. Calitatea de adjetiv a formantului *asta*, *acesta*, *aceasta* este o rezultantă a capacitatejii nucleului locuționii (substantivul) de a contracta o relație specifică acestei clase morfologice: determinat / determinant adjetival.

Adjectivul demonstrativ are o topică liberă în transpusul locuțional adverbial:

Locuțune prepozițională	transpunere	Locuțune adverbială
<i>din cauza</i>	→ <i>din (astă) această cauză</i> , <i>din cauza aceasta</i>	
<i>(d)în privință</i>	→ <i>(d)în privința aceasta</i> <i>(asta)</i> , <i>(d) în această</i> <i>privință</i>	
<i>în cazul</i>	→ <i>în acest caz</i> , <i>în cazul</i> <i>acesta</i>	
<i>în felul</i>	→ <i>în acest fel</i> , <i>în felul</i> <i>acesta</i>	
<i>etc.</i>		

Demonstrativul neutralizat care participă la constituirea locuțiunilor adverbiale nu ia forma de genitiv, deși baza de plecare este o locuțune prepozițională care impune acest caz. Din moment ce s-a neutralizat, el nu mai suferă modificări formale, deci nu se supune flexiunii ca în situația cînd e pronume.

"Sînt în stare să fac față, cu un singe rece neobișnuit, chiar întîmplărilor extraordinare, pot transforma însă mici incidente în adevărate catastrofe **din cauza** unui singur moment contradictoriu."

(C. Petrescu, p. 19)

"**Din această cauză**, mai ales, eram și nu mai eram același." (Th. Constantin, p. 20)

"Cu oameni aşa de căpăținoşi în privința scrupulelor de conștiință, nu e nimic de făcut."

(I. L. Caragiale, p. 267)

"Nu numai romanele, dar toate piesele aşa-zise bulevardiere mult la modă pe atunci nu proclamau decît "dreptul la iubire" și **în privința** asta erau noi și revoluționare ..."

(C. Petrescu, p. 17)

O singură locuțune prepozițională — *cu toate* — impune o topică obligatorie adjetivului demonstrativ cu care se combină pentru a rezulta transpusul adverbial locuțional concesiv: *cu toate acestea (astea)*. Adjectivul demonstrativ succede pronumejui nehotărît în locuțunea adverbială transpusă.

Se poate observa că din cele patru forme ale locuțiunii prepoziționale concesive *cu tot*, *cu toată*, *cu toate*, *cu toți* numai cea care conține adjetivul marcat de morfemele pluralului feminin permite transpunerea.

"Cu mîine zilele tăi-adaogi,
Cu ieri viața ta o scazi
Și ai **cu toate astea-n față**
De-a pururi ziua cea de azi."

(M. Eminescu, I, p. 200)

3. Procedeul transpunerii locuționale cu ajutorul prepozițiilor

Unele locuțiuni adverbiale se pot actualiza prepozițional dacă structura lor permite asocierea cu o prepoziție:

Punctul de plecare	transpunere	Punctul de sosire	Punctul de plecare	transpunere	Punctul de sosire
locuțiușe adverbială		locuțiușe prepozițională	1. Locuțiușe prepoziționale		Locuțiușe conjuncționale
față-n față în afară	→	față-n față cu în afară de	cu toate	cu toate că	
	→		cu excepția	cu excepția că	
			din cauza	din cauză că	
			în cazul (în caz de)	în caz că	
			în sensul	în sens(u)l că	
			în locul (în loc de)	în loc să	
			2. Locuțiușe adverbiale	Locuțiușe conjuncționale	
			în afară	în afară că	

"Astfel în toate vagoanele noastre de călătorii citim pe uși "A nu se deschide pînă trenul oprește", pe ferestre: "A nu se apleca în afară.""
(I. L. Caragiale, p. 257)

"Mă gîndeam zi și noapte, în afară de puținele ore de somn, [...] neîntrerupt la ea."

(C. Petrescu, p. 120)

Locuțiușe adverbială	—	Locuțiușe prepozițională
de față	→	de față cu
cu tot	→	cu tot cu

"Volumul de față este unica încercare a autorului."

"Discuția s-a purtat de față cu toată lumea."

În cazul transpunerii locuțiușilor substantivale în locuțiușe adverbiale prepoziția este plasată în față.

băgare de seamă	→ cu băgare de seamă
luare-aminte	→ cu luare-aminte
dare de mînă	→ cu dare de mînă (loc. adjectivală) om cu dare de mînă

4. Transpunerea locuțională prin intermediul conjuncțiilor

Conjuncțiile pot fi atașate unor locuțiușe prepoziționale ori unor locuțiușe adverbiale, punctul de sosire al transpusului locuțional fiind comun: clasa *conjuncției*.

"Din inima lor nu s-a șters purtarea necuvîncioasă a spinului, cu toate îndreptările și înrudirea lor." (I. Creangă, p. 209)

"Cu toate că și-am spus
Că-i pui strîmb, mai jos,
mai sus,
Ca un încăpăținat.
Tu nici nu m-ai ascultat"

(T. Arghezi, II, p. 546)

5. Transpunerea unei locuțiușe adverbiale (adjectivale) în locuțiușe conjuncțională cu ajutorul unui pronume relativ

pe măsură pe măsură ce

"Pe măsură ce se apropia de strada lor pașii îi devineau tot mai șovâielnici." (P. Sâlcudeanu, p. 210)

6. Transpunerea locuțională prin transformarea infinitivului scurt în infinitiv lung

Această modalitate de creare a unor cuvinte aparținînd unei clase morfologice diferite față de punctul de plecare este un procedeu care poate fi circumscris atât de către transpunere, cît și de către derivare, întrucînt avem de-a face cu un morfem similar sufixului lexical -re ca element implicat în realizarea transpunерii.

Limba Română

Pentru tema noastră interesează verbele din structura locuțiunilor verbale care sunt capabile de substantivizare:

Locuțiu verbală	Locuțiu transpunere	Locuțiu substantivală
a-și aduce aminte	aducere-amintire	luare-amintire
a lăua aminte		
a băga de seamă	băgare de seamă	
etc.		

"*Și dacă norii deși se duc
De iese-n luciu luna
E ca aminte să-mi aduc
De tine-ntotdeauna.*"

(M. Eminescu, I, 190)

"*Cum n-oii mai fi prieag
De-atunci înainte
M-or troieni cu drag
Aduceri-aminte*"

(M. Eminescu, I, 214)

7. Transpunerea nemarcată a locuțiunilor

Constatăm existența în limba română a unor locuțiuni adverbiale care, în funcție de relațiile pe care le contractează în context, se pot transpune în locuțiuni prepoziționale ori conjuncționale, fără modificarea formei.

De exemplu, locuțiu de adverbială *la stînga* din enunțul:

"*O porni la stînga printre salcîmi*" devine prepozițională dacă este urmată de un nume în genitiv ori de un pronume posesiv: "*La stînga ta* se află cea dintîi opera a sculptorului."

Locuțiunile adverbiale interrogative *de ce*, *pentru ce*, *a cîta oară* etc. se transpune în locuțiuni conjuncționale dacă devin mărci ale raportului de subordonare în frază:

"*De ce* pana mea rămîne în cemeală, mă întrebî?"

(M. Eminescu, II, 122)

Tot fără modificări formale unele locuțiuni pronominală, numerale și adverbiale se pot actualiza adjecțival:

a) Locuțiu pronominală — Locuțiu adjecțivală
cine știe ce — *cine știe ce (om)*

"*Ca să nu se întîmple cine știe ce, ea se culcă pe pragul ușii.*"
(Ispirescu, 28)

"*Ei se ciudă și mai mult cînd văzu pe fiul de boier că intră și calcă fără milă peste dînsele, ca și cum ar fi fost cine știe ce zdrențe.*"

(Ispirescu, 218)

Locuțiu numarală	—	Locuțiu adjecțivală
<i>cine știe cîțu</i>	—	<i>cine știe cîțu (oameni)</i>
Dumnezeu știe cîțu	—	Dumnezeu știe cîțu (bani)

"*Au venit Dumnezeu știe cîțu.*"

"*Astă-noapte l-au călcat doi înși pe jidovul, l-au bătut de anevoie se mai pune în picioare și au luat, după cum spune el, peste Dumnezeu știe cîțu bani.*"

(Slavici, 25)

Locuțiu adverbială	—	Locuțiu adjecțivală
<i>de prisos</i>	—	<i>vorbe de prisos</i>

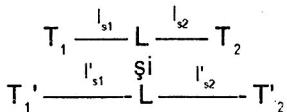
II. Mijloacele de recunoaștere a transpunerii locuționale (indici specifici)

Transpunerea marcată permite identificarea mărcilor suplimentare la transpusale locuționale, deci indicații specifice care sănselele noi intrate în structura transpuselor locuționale: articolul hotărît, adjecțivul demonstrativ neutralizat, prepoziția, conjuncția, pronumele relativ, morfemul *-re*.

Punctul de plecare	transpunere marcată	Punctul de sosire
L	—	L'
L ₁ + articol hotărît	—	L' ₁
L ₂ + adjecțiv demonstrativ	—	L' ₂
L + I _s	—	L' _s
L — locuțiune		
L' — transpus locuțional		
I _s — indice specific		

În cazul transpunerii locuționale nemarcate indicele specific este concretizat în relațiile sintactice dintre termenii contextului:

L — L', unde $\frac{T_1}{T_2}$ — termeni ai contextului

III. Consecințe de natură formală și funcțională ale transpunerii

Transpunerea marcată presupune schimbarea formei "cuvântului" în cursul procesului. Schimbarea statutului morfologic al locuțiunilor antrenează modificări formale în ceea ce privește aspectul unor elemente componente sau la nivelul structurii în ansamblu (numărului elementelor) a locuțiunii.

O locuțiune adverbială cu structura *prepoziție + substantiv nearticulat* se poate transpune într-o locuțiune prepozițională numai dacă substantivul din structură se articulează cu articol hotărît:

în față — în față.

Prezența indicelui specific (morfemului definit) -a determină compatibilitatea locuțiunii transpu-

Epaminonda BUCEVSCHI. Bacanta

(devenită element de relație) cu un nume în genitiv care să-i succede, ea deosebindu-se și funcțional de locuțiunea ce constituie punctul de plecare. (Substantivul articulat din structura locuțiunii prepoziționale își păstrează încă sensul gramatical, fiind capabil de a deveni regentul unui determinant în genitiv.)

Locuțiunea adverbială *în afară* (cu adverbul *afară* ca nucleu) se transformă în locuțiune prepozițională prin aglutinarea articoului cu o parte de vorbire incompatibilă, în principiu, cu categoria determinării:

în afară transpunere în afara (cere genitivul numelui).

Dacă, în schimb, corpusul locuțiunii se augmentează prin intervenția unei prepoziții în finalul locuțiunii din punctul de plecare, fără modificarea acesteia, se obține tot o locuțiune prepozițională:

în afară — în afară de.

Pentru a deveni locuțiune conjuncțională, locuțiunea adverbială *în afară* își păstrează forma inițială, dar anexează o conjuncție, mărinindu-și astfel numărul elementelor:

în afară transpunere în afară că.

Traseul invers, de la locuțiune prepozițională la locuțiune adverbială, prin intermediul unui adjecțiv pronominal demonstrativ neutralizat, nu necesită modificări în structura locuțiunii inițiale, ci solicită doar adăugarea unui element suplimentar:

cu toate — cu toate astea.

O locuțiune conjuncțională transpusă ce are ca punct de plecare o locuțiune prepozițională de tipul *prepoziție + substantiv articulat cu articol hotărît* pierde sau nu articolul aglutinat și are ca ultim element o conjuncție:

în cazul — în caz că

în locul — în loc că

cu excepția — cu excepția că.

Din punct de vedere sintactic cele două locuțiuni funcționează ca elemente de relație pe lângă unități sintactice de ranguri diferite; prima în propoziție, construind o parte de propoziție; a doua în frază, marcând subordonarea unei propoziții.

Locuțiunea actualizată substantival ca urmare a procesului transpunerii unei locuțiuni verbale conține un substantiv postverbal (infinitivul lung) de genul feminin și, în consecință, înzestrat cu toate categoriile gramaticale specifice acestei clase, pierzând caracteristicile morfo-sintactice ale verbului.

IV. Consecințele semantice ale transpunerii locuționale

Transpunerea locuțiunilor antrenează consecințe complexe din punct de vedere semantic asupra "cuvintelor" implicate în proces.

Fără a prezenta un studiu exhaustiv asupra acestor consecințe amintim doar pe cele mai semnificative:

a) Transpunerea locuțiunilor adverbiale în locuțiuni prepoziționale ori conjuționale determină, la nivel semantic, un transfer de la un conținut semantic / + circumstanță / propriu-zis la un conținut semivid, transpusul locuțional păstrând totuși o semantică

proprie prin influența exercitată asupra conținutului unității sintactice pe care o construiește:

în față / + spațialitate /

în față casei

/ + spațialitate /

în afară / + spațialitate /

în afară că ...

/ + excepție / / + cumul /.

Din punctul de vedere al sensului gramatical, transpusul capătă o funcție de marcă a raporturilor sintactice.

b) Transpunerea locuțiunilor prepoziționale în locuțiuni adverbiale privează transpusul de funcția de element de marcă a unui raport sintactic și-i atribuie un complex de semne concret, propriu-zis.

/ + cauzalitate / — din cauza asta

/ + concesie / — cu toate astea

/ + excepție / — în afară de asta

etc.

c) Transpușele locuționale rezultate din locuțiuni verbale (transpușe postverbale) prin substantivizare nu mai exprimă un proces în desfășurare, ci conțin semnele [+ static] + [+ dinamic] ("prezentând static și dinamic un obiect" (D. Irimia, 30)).

Transpunerea locuțională ca fenomen lingvistic are o frecvență destul de redusă în comparație cu transpunerea cuvintelor sintetice, cele mai numeroase transpușe fiind de la clasa adverbului la clasa prepoziției ori conjuncției.

Din materialul lexicografic cercetat rezultă că numărul locuțiunilor verbale este indiscutabil mai bine reprezentat decât al transpușelor substantivale, cele mai multe fiind incompatibile cu acest proces. Se substantivează în general locuțiuni verbale cu conținut abstract, în defavoarea celor cu conținut concret:

*a o lua la fugă — *luare la fugă*

a băga de seamă — băgare

de seamă.

În limba română literară, în lucrările de beletristică cercetate constatăm coexistența locuțiunilor cu transpușele lor (substantivale, adverbiale, conjuncționale, prepoziționale).

Transpunerea locuțională cunoaște, în principiu, aceleași trasee ca și transpunerea cuvintelor, dar fenomenul se individualizează prin câteva diferențe specifice:

— la cuvintele sintetice nu este posibilă transpunerea de la prepoziție la adverb, ci doar invers;

— mijloacele de realizare a transpunerii locuționale sunt mai numeroase decât la convertirea cuvintelor simple;

— transpunerea marcată este mai frecventă în cazul locuțiunilor.

2. Diaconescu Ioana, *Substantivarea adjecțivului în limba română // SMFC*, II, p. 197—279.

3. Dimitriu C., *Gramatica limbii române explicată. Morfologia*, Ed. Junimea, Iași, 1979.

4. Iordan I., Robu V., *Limba română contemporană*, Ed. didactică și pedagogică, București, 1978.

5. Irimia D., *Structura gramaticală a limbii române*, Ed. Junimea, Iași, 1987.

6. Mihai Cornelia, *Valoarea adverbală a adjecțivelor în limba română contemporană // SCL*, anul XIV, nr. 2, 1963, p. 209—219.

7. Popescu C., *Curs de fonetică și vocabular*, Suceava, 1991.

8. Rădulescu Marina, *Observații asupra unor adverbe de timp provenite din substantive în limba română // SCL*, anul XXXI, nr. 3, 1985, p. 246—250.

NOTE:

¹ O analiză critică a definiției date conversiunii poate fi găsită în articoului **Observații asupra conversiunii (transpunerii)**, AUS, anul II, vol. II, 1993, Suceava, p. 25—32.

² Cf. GLR, 1954, p. 345—346 și 1966, p. 329, unde se afirmă că "prepozițiile nu au sens lexical de sine stătător, dar nu sunt complet lipsite de valoare lexicală".

BIBLIOGRAFIE:

1. Coja Ion, *Substantivarea adjecțivelor care denumesc însușiri omenești // Studii și materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba română*, Ed. Academiei, vol. III, București, 1962, p. 279—284 (SMFC).

Grigore CHIPER
Chișinău

**ARTICOL
SAU PRONUME
DEMONSTRATIV?**

Problema delimitării articolelor adjективale de pronumele demonstrative (адJECTIVELE PRONOMINALE DEMONSTRATIVE) prezintă interes atât din punct de vedere teoretic, cît și practic. În literatura de specialitate nu există o unitate de păreri privind delimitarea părților de vorbire respective. Problema mai este alimentată și de faptul că mulți româniști tratează cu destulă libertate o serie de termeni, cum ar fi adjectivare, valoare adjectivală, funcție adjectivală etc. Uneori termenii apar chiar în același context, ceea ce creează nedumerire și confuzie.

Problema se complică și grație faptului că pronumele se utilizează sub două aspecte: ca pronume propriu-zis și ca adjectiv (numit, în cele mai multe lucrări, adjectiv pronominal).

Cercetătorul N. Anghelescu Temelie (vezi bibliografia) mai menționează și valoarea substantivală a cuvintelor *cel*, *cea* (2, 19).

Interpretările variate ale formelor *cel*, *cea* în cadrul articolului și al pronumelui au la bază originea lor comună și sensul apropiat (6, 242). Analiza lucrărilor de specialitate schițează următorul itinerar al articolului adjectival: formele de articol provin de la pronumele demonstrativ de depărtare. Originea pronominală a articolului poate fi sesizată în limba

română veche ("Alexandru Vodă cel numit bun" — posibilitatea despărțirii articolului de adjectiv cu ajutorul precizării *numit* ca în cazul unor pronume veritabile). Frecvența și îndelungată întrebunțare a articolului duc la o slabire a valorii demonstrative și chiar la o uzură a lui. Astăzi unii cercetători înclină să credă că articolul s-a transformat complet în morfem (8, 108; 7, 362). Într-o astfel de optică controversele dintre articol și pronume nu sunt rezolvate, ci capătă un aspect nou.

În linii generale, se profilează cîteva platforme de interpretare a formelor de care ne ocupăm. În fiecare grup se atestă oarecare divergențe de nuanță, de care am putea face abstracție lăsând lucrurile en gros.

Iorgu Iordan în gramatica sa din 1954 dă următoarele explicații: formele *cel*, *cea* sunt articole atunci cînd exprimă o identitate semantico-gramaticală (*cei doi = ambii*), cînd au valoare de articol substantival hotărît (*cei evidențiați = evidențiajii*) sau cînd apar în aceleași condiții ca și adjectivul (*soția cea de-a doua, soției celei de-a două*). În exemplele pe *cel deal*, *pe cel colnic*, *cei nandrălăi* formele *cel*, *cea* sunt adjective pronominale demonstrative, iar în *cel dinăuntru*, *cei din cetate*, *cei de la țară*, *cel de pe comoară (dracul)* — pronume demonstrative. Aproximativ la fel tratează cuzul omomimic și **Gramatica Academiei**, cu diferența că îmbinările de tipul "cel vorbăret, cel lins" sunt situate sub semnul îndoielii: articol sau pronume (adjectiv pronominal). Nici C. Dimitriu nu ieșe din albia lui Iorgu Iordan (4, 89, 143).

Al doilea grup, mai omogen, cu lucrări de dată mai recentă, îl constituie contestatarii, între coautorii căroră îl găsim chiar și pe Iorgu Iordan (8; 2; 7).

Epaminonda BUCEVSCHI. Mintitorul
(din altarul catedralei de la Zagreb)

Și în interiorul acestui grup compact și omogen există unele discordanțe. Forma *cei* din sintagma *cei doi* este analizată de Iorgu Iordan, Valeria Guțu-Romalo, Alexandru Niculescu în calitate de pronomene, iar de același Iorgu Iordan și de Vladimir Rusu ca morfem al substantivării.

Așadar, în problema omonimiei la care ne referim este departe de a fi realizat un consens. Fiind la origine pronomene, formele de rigoare și-au pierdut o perioadă valoarea originară, ca mai apoi să și-o revitalizeze în condiții istorico-lingvistice noi. De aceea la momentul de față are loc o întrepătrundere a valorilor. O analiză unilaterală ar fi posibilă numai lăsând la o parte una din valori, cea evidentă sau cea estompată. Mai mult, raportarea permanentă a articolului la pronomenele originare duce la supraviețuirea articolului ca sistem de forme independent.

Exemplile vehiculate mai sus ar putea fi aranjate într-o anumită ordine: *cel de-al doilea* (*cei doi*), *cel bun* (*cel vechi*), *cel dinăuntru* (*cel de acasă*), *cel din deal* (*pe cel deal*). De la început spre final se observă o creștere a

valorii demonstrative. În exemplele aflate la poluri valoarea pur morfemică sau pur pronominală este mai pronunțată, pe cînd în exemplele din mijlocul seriei formele cumulează trăsături ambivalente estompate. Anume aceste exemple suscătă în literatura de specialitate cele mai diverse interpretări.

BIBLIOGRAFIE:

1. Avram Mioara, **Gramatica azi**, Editura Academiei, B., 1986.
2. Anghelușcu Temelie N., Popescu Adrian Gh., **Dificultăți ale analizei gramaticale**, Editura științifică și enciclopedică, B., 1976.
3. Brâncuș Grigore, **Părțile de vorbire flexibile // Sinteze de limbă română**. Coordonator Theodor Hristea, Edit. Albatros, B., 1984.
4. Dimitriu C., **Gramatica limbii române explicată. Morfologia**, Edit. Junimea, Iași, 1979.
5. **Gramatica limbii române**, vol. I, Edit. Academiei, B., 1963.
6. Iordan Iorgu, **Limba română contemporană**, B., 1954.
7. Iordan Iorgu, Robu Vladimir, **Limba română contemporană**, Edit. didactică și pedagogică, B., 1973.
8. Iordan Iorgu, Guțu-Romalo Valeria, Niculescu Alexandru, **Structura morfolologică a limbii române contemporane**, Edit. științifică, B., 1967.

Dumitru COPILU
Bucureşti

**UNELE REGLEMENTĂRI
PRIVIND ORTOGRAFIA
DESCRIERII
BIBLIOGRAFICE**

1. Expresia "ortografia descrierii bibliografice" datează de la începutul anilor 70, ca urmare a difuzării în toate statele-membre ale UNESCO a unor reglementări ale acestei organizații internaționale pentru știință și cultură privind sistemul de receptare, prelucrare și difuzare a informației științifice și, în cadrul acestuia, un tip unic și unitar de descriere bibliografică a surselor de informare.

Consecință a unei analize de largă cuprindere, UNESCO remarcă o mare diversitate, adesea contradictorie, în descrierea și prezentarea surselor bibliografice, care afectă domeniul informării științifice, alimentând erori și confuzii într-un domeniu ce abia începea să beneficieze de rigoarea mijloacelor informative moderne, care vizau sporirea gradului de precizie, obiectivitate și diminuare a ambiguităților. Se presupunea totodată că multă vreme munca "manuală" în acest domeniu va persista, de pildă, modul de descriere și utilizare a surselor bibliografice, diferită de la o țară la alta, de la o publicație la alta, de la un autor la altul, încât citirea, traducerea și citarea lor ar putea fi la fel diferită, deci generatoare de erori, mai ales în condițiile în care practic informația nu se vehiculează după surse din primă mînă.

Majoritatea țărilor central- și est-europene a aderat la aceste

reglementări UNESCO încă din 1969—1970, cînd a intrat în vigoare standardul de stat privind informarea și documentarea, de asemenea seria STASS-urilor referitoare la redactarea rezumatelor de autor, a referatelor și articolelor științifice destinate publicării, ca urmare, și descrierea bibliografică a surselor utilizate. Instituțiile cărora le erau destinate pentru aplicare ca dispoziție legală au fost cele cu profil de informare științifică, de exemplu: România — Biblioteca Academiei, Biblioteca Națională (Centrală de Stat), Bibliotecile Centrale Universitare, Biblioteca Centrală Pedagogică și centrele de informare științifică de ramură. Învățămîntul și cercetarea pedagogică beneficiau atunci de serviciile Centrului de informare și documentare al Învățămîntului (CIDI), care a devenit, din 1974, Oficiu de informare documentară al Ministerului Învățămîntului (OIDI), avînd obligații — ca și celealte centre și oficii de ramură — să asigure respectarea și popularizarea reglementărilor UNESCO în cadrul instituțiilor coordonatoare de profil (Ministerul Învățămîntului, Institutul de Științe Pedagogice, Institutul Central de Perfectionare a Cadrelor Didactice etc., de asemenea publicațiile de profil, Tribuna Învățămîntului, Editura Didactică și Pedagogică etc.), înainte de toate prin publicațiile secundare de informare pe care le editau.

Deși aveau statut de lege, aceste STASS-uri au fost respectate practic doar de publicațiile secundare cu profil de informare documentară ale instituțiilor menționate, celelalte publicații, îndeosebi cele primare (periodice, edituri), au continuat să prezinte informațiile în vechiul sistem, mai mult chiar, completîndu-l pe acesta cu noi modalități — originale sau de împrumut — pe care le practică și în prezent, deși în cea mai mare măsură sănătă dîrferite de cele din sistemul unic și unitar recomandat de UNESCO.

În România, ca și în alte țări, au existat mai multe inițiative în sprijinul reglementărilor UNESCO, fie direct (prin cărți, articole, ghiduri) sau indirect (prin respectarea acestor reglementări de către buletinele de informare).

În anii din urmă, marea diversitate, adesea contradictorie, a modalităților de descriere bibliografică a surselor și, în general, informarea științifică ridică probleme de etică profesională, care aduc în atenția generală nevoia unor reglementări de utilitate practică.

Întrucât noi nu cunoaștem alte reglementări mai unitare, care să permită înțelegerea, deci cunoașterea și utilizarea corectă a surselor bibliografice care ne parvin din celelalte țări sau numai din propria țară, mai ales în această perioadă de intensificare a comunicării prin surse de informare publicate, vom încerca să rememorăm foarte pe scurt cîteva din reglementările UNESCO, la care a aderat și România. Avînd în vedere profilul lucrării de față, ne vom limita considerațiile la elementele privind descrierea bibliografică a surselor publicate în diferite țări pentru uzul celor care vor redacta lucrări destinate publicării în reviste sau volume din domeniile umaniste cum ar fi învățămîntul și educația publică, istoria literară etc.

2. Se apreciază că pentru a studia experiența acumulată pe plan național sau internațional se apelează mai întîi la liste bibliografice, fișiere ale bibliotecilor, bibliografi ascunse ori la citatele de la subsol, chiar la monografi bibliografice, după care cu greu poti identifica corect sursele, în vederea procurării, prelucrării și citării lor corecte. Lipsa ori neînțelegerea elementelor de descriere au condus pe mulți autori fie la o scădere a frecvenței trimiterilor la surse, fie la o sporire a frecvenței citării după "alte" surse, de aici posibilitatea redusă de verificare și creșterea dozei de ambiguitate, care generează confuzii,

erori, chiar mistificări. De aceea:

2.1. În descrierea bibliografică a surselor (destinate îndeosebi listelor bibliografice — în raport cu specificul temei abordate, aceste liste putînd fi alfabetice, cronologice, tematice etc. — se vor elimina unele semne, în vederea simplificării operației, cum ar fi: cifrele romane (ex., volumul de apariție a unei reviste etc.), literele majuscule în cuvinte și propoziții, ghilimelele (ex., titlul revistelor), linioara, păstrîndu-se în principal punctul și virgula, ca și combinațiile dintre acestea, de asemenea paranteza (rotundă și dreaptă).

2.2. Redactarea tuturor elementelor descrierii bibliografice în limba originalului, iar dacă acesta este într-o altă limbă decît cea română, avînd altă grafie decît latina (adică arabă, chirilică, japoneză, chineză, coreeană etc.), urmează ca textul să fie redat în transliterație internațională (cf. **Dicționarul ortoepic și ortografic**) și numai după aceea să fie tradus în limba română; traducerea titlului nu se va face dacă urmează să fie inclus în lucrări științifice și în publicații de circulație internațională, ci numai dacă va fi inclus în publicații de circulație internă, locală sau națională.

2.3. Există trei componente ale descrierii bibliografice a unei surse: autorul, titlul și datele tipografice (editoriale). După fiecare dintre acestea se pune punct. Elementele fiecărei componente se despart prin virgulă. Așa:

2.3.1. *numele* — în cazul unui singur autor: Ionescu, M. Ion. sau Dell'Acqua, G.A.; în cazul a doi autori aceștia se trec împreună, despărțiti prin "și": Mestas, Jean Paul și G.A. Dell'Acqua; în cazul mai multor autori, aceștia se despart prin punct și virgulă: Verghi-Miller, Marguerite; Carli, Edgar; Xenopol, Riria-Carolina (dacă numărul autorilor este prea mare, se vor reține cel mult trei). De regulă, după prenume se pune punct.

2.3.2. *titlul* — în original

(transliterat, dacă apare în altă grafie decât cea latină), urmat de *traducerea* lui în limba română, între paranteze rotunde, în cazul în care publicația are circulație națională. Punctul se va pune după titlul în original sau după paranteză, dacă a fost tradus.

2.3.3. Datele editoriale se menționează în funcție de cele trei categorii de surse existente (volum de autor, culegere colectivă, publicație periodică).

2.3.3.1. În cazul *volumelor* de autor: se va trece mai întâi localitatea (în lipsa acesteia, se va trece țara în care se publică lucrarea), editura (tipografia), anul de apariție, numărul total de pagini (în cazul citării, se va trece numai pagina sau paginile corespunzătoare, după prescurtarea "p." și nu "p.p." sau "pag.") După datele editoriale se va pune punct. Ex.: Ionescu, Ion. **Bioenergia**. Vol(umul) I. București, 1993, 204 p. (sau p. 100).

2.3.3.2. În cazul *culegerilor* (tematice colective, antologii etc.), descrierea respectă regulile care privesc volumele (loc, an, pagini), cu precizarea, după caz, că este culegere, antologie, de regulă, prescurtat "cul.", "antol." Dacă din acestea interesează numai un capitol, paragraf sau un studiu din mai multe, atunci vom reține autorul, titlul, specificarea "În cul." sau "În antol.", după care se adaugă datele tipografice, urmate de punct la sfîrșitul descrierii. Exemplu: Dumitrescu, A. **Învățămîntul liceal. În cul. Învățămîntul românesc în perspectiva reformei**. București, 1994, p. 192—205.

2.3.3.3. În cazul *publicațiilor* periodice, după autor și titlu se va trece (după punct) indicarea "În", urmat de două puncte (ex. "În:"), apoi titlul întreg al publicației (revistă, ziar, buletin etc.), locul (localitatea sau țara) de apariție, anul de apariție, numărul cu cifre arabe și/sau luna (în cazul în care este specificată pe copertă), în întregime, dacă se specifică într-o limbă străină, iar dacă lucrarea apare în limba română, luna se va indica prescurtat, cu trei litere, urmate de punct (de

exemplu: ian., feb., mar., apr., mai, iun., iul., aug., sep., oct., nov., dec.), anul de apariție și pagina (ile), trecute după indicarea "p." (nu "p.p." sau "pag."), Exemplu: Vasilescu, Ion. **Educational management (Managementul educațional)**. În: Higher Education, London, nr. 7, jul. 1993, p. 1—8.

2.4. În descrierea bibliografică a surselor nu se admit prescurtări (de localități, nume, titluri, edituri, periodice etc.), cu excepția lunilor anului, dacă publicația apare în limba română.

2.5. Sunt necesare și posibile precizări în descrierea bibliografică, ce pot fi cuprinse între paranteze drepte, iar pe parcursul unor eventuale adnotări, explicații — completări sau corectări de erori tipografice; identificări de nume, localități, țări, mai ales dacă acestea se specifică numai în caseta tipografică sau în vreun comentariu ori adresă; identificări de pseudonime, de criptograme; titlul publicat într-o grafie străină înaccesibilă pe moment poate fi suplinit printr-o traducere în limba română, fără a-l reproduce. Citarea după altă sursă, se va specifica "după", scris "apud", iar explicațiile: "idem" = același autor, "ibidem" = același autor și același titlu, "passim" = mai multe pagini dintr-o sursă citată.

2.6. *Locul* (localitatea, țara) de apariție se va scrie aşa cum apare în original (London, Warszawa, Moskva etc.), dacă publicația are profil științific sau este de circulație internațională; pentru publicații interne se va trece varianta încetătenită (ex. Londra, Varșovia, Moscova etc.).

2.7. Deși nu face parte din categoria elementelor de descriere bibliografică, se obișnuiește și este de mare utilitate ca la sfîrșitul descrierii bibliografice să se preciseze siglele depozitului (bibliotecii), de asemenea cota la care se păstrează și poate fi regăsită sursa bibliografică pentru consultare.

Ştefan MUNTEANU
Timişoara

UN ANACRONISM LINGVISTIC

Se poate numi astfel un reziduu sintactic de împrumut străin ce supraviețuiește în limba română (literară), înfruntând tradiția scrisului nostru, a vorbirii și a gramaticii românești. Mă refer la o particularitate de construcție a limbajului publicistic scris și oral. O întîlnim în exprimarea crainicilor și a reporterilor de la Radio și de la Televiziune, ca și în stilul presei cotidiene, fiind cultivată, pe această întinsă arie, cu o consecvență demnă de o cauză mai bună. Mai mult decât atât: ea se bucură de un statut privilegiat, pare-se, în orice caz de toleranță, de vreme ce, după cîte știu, nu a constituit obiectul atenției și al comentariilor lingvistice, altminteri destul de numeroase, consacrate în ultimii ani multor fenomene ținând de cultivarea limbii. Iată pentru început două exemple dintre cele foarte multe care reprezintă modelul sau tipul de construcție incriminat:

"La vernisaj au fost prezenți oameni de artă, scriitori, ziariști, un numeros public"; "Ancheta (...) nu putea fi dusă pînă la capăt, ea avînd nevoie de sprijinul Procuraturii, al altor organe de anchetă" ("România liberă" din 20 iulie 1993). Evident că exemple recente se găsesc la tot pasul.

Omiterea legăturii prin și, eventual prin locuțiunea *precum și* între ultimul element al propoziției sau al frazei și elementele anterioare (așadar, "ziariști și un numeros pu-

blic"; "avînd nevoie de sprijinul Procuraturii și (precum și) al altor organe de anchetă"), nu este caracteristică exprimării literare românești și nu se justifică nici grammatical, nici semantic, oricum am privi lucrurile. În zadar am căuta să descoperim urme ale acestui model în scrisul nostru mai vechi, în limba populară ori în vreun paragraf al gramaticii limbii române: nu-l vom afla. Și nici nu e cu putință, deoarece construcția, care bate la ochi prin nefirescul ei, trimite, în fapt, direct la formele încremenite și, cum se vede, rezistente ale limbii-șablon din presa sovietică de mai ieri (transmise și celei rusești de azi), de unde a pătruns pe cale nu chiar naturală și la noi în împrejurările știute. De atunci ea dăinuie nestingherită în sintaxa jurnalistică, socotită fiind, probabil, o marcă a stilului lingvistic gazetăresc.

Că afirmația făcută la început nu este subiectivă și că faptele prezentate nu sunt cazuri izolate și limitate în timp, ci tind să impună, prin efracție, o normă stilistică, se poate vedea și din recenta carte a unei foarte talentate ziariste (crainice) de la Radioteleviziune, Anca Florea, carte-document de o pătrunzătoare și tulburătoare înțelegere a realităților de dincolo de Prut. Autoarea a intitulat-o, sugerînd un fel de datorie urgentă, un imperativ al vremii pe care o trăim: *Înapoi, în Basarabia* (București, Editura Cartea Românească, 1994). Autoarea nu se poate sustrage însă schemei prea des întîlnite în stilul presei, astfel încît ea scrie, deși sporadic: "Nicolai Medvedev s-a întîlnit cu Igor Smirnov, Grigore Mărăcuță, alte oficialități ale aşa-zisei Republicii Moldovenești Nistrene" (p. 31). "Spectacole literar-muzicale, alte manifestări — în timp ce la București reprezentanții Ucrainei, Ungariei și R.M. ies din sala Palatului atunci cînd se

scandează <<Basarabia>>" (p. 35).

Trebuie să credem că se poate renunța la această mai veche achiziție anexată sintaxei românești. Nu ar fi nici o primejdie pentru limba română că i s-ar restrînge, astfel, mijloacele de expresie. Dimpotrivă. S-ar ajunge la renunțarea unui balast, care continuă să apese asupra limbii noastre și să-i denatureze sintaxa.

Este curios, pentru a nu spune regretabil, faptul că modelul în discuție a prins rădăcini adînci în sintaxa limbii noastre, doavadă că și-a prelungit prin forța inerției mimetice și a conformismului existență și utilizarea largă în limbajul informativ al știrilor și al reportajelor. Altfel spus, procedeul se dovedește a fi activ și dincolo de termen, chiar dacă a devenit un fel de tic aşa-zicînd profesional, respectat însă cu prea multă și nemeritată sfîrșenie filologică din partea categoriei de ziariști amintite. Împrejurarea ne poate trezi (dacă nu ne și trezește) asocieri pe care avem motive suficient de întemeiate să le dorim și să le știm uitate.

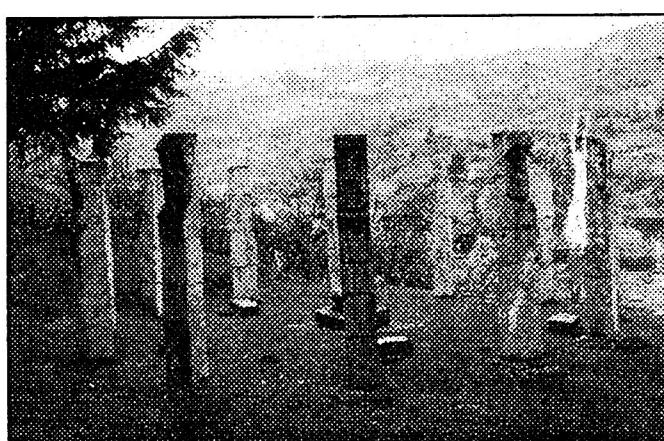
Că acest tip de construcție ne-a venit din stilul lingvistic al presei răsăritene nu e nici o îndoială. Cîitorii de limbă rusă îl pot descoperi cu ușurință și azi în ziarele rusești.

Modelul a fost însușit și a supraviețuit, cum iarăși nu este greu de explicat din ce cauză, în limba vorbită de crainicii de la Televiziunea din Chișinău, dar și în exprimarea autorităților de stat basarabene. Este edificator exemplul ce urmează, unul din cele multe, reprobus din textul sondajului intitulat "La sfat cu poporul" și efectuat la Chișinău în ianuarie 1994. Cetățenilor li se cerea să răspundă la întrebarea: "Sunteți pentru ca Republica Moldova să se dezvolte ca stat independent, în hotarele recunoscute de O.N.U., alte organisme internaționale, să promoveze o politică de neutralitate... etc.?" (citatul la Anca Florea, **lucr. cit.**, p. 103).

Cel puțin în această privință între limba română și "limba de stat" din Republica Moldova nu există deosebire. Din păcate: atât pentru una, cât și pentru cealaltă.

Ca să vorbim fără înconjur, ar fi de așteptat să aibă loc o scuturare de şabloane lingvistice importante, o despovădare de tirania, în general, a formelor imobile în care gîndirea a înțepenit, prinsă în tipare verbale străine de firea și istoria limbii noastre.

Timpul a avut destulă răbdare...

Moisei-Maramureș. Sanctuarul țăranilor români transilvăneni uciși cu bestialitate de unguri la retragerea lor din Maramureș în octombrie 1944.
Foto: Corneliu FLOREA

Alexandru GROMOV
Chișinău

**"AICI NE-A PRINS
VREMEA..."**

— Dacă s-ar putea să nu ne mai lăuați în băscălie! se roagă un bătrân învățător, originar dintr-unul din satele atât de pitorești din stînga Nistrului. Am fi vrut și noi să-nvățăm, să nu ne lăsăm de limba strămoșilor, dar n-aveam de la cine învăța. Ne strîmtoară din toate părțile rusa și ucraineana, și-atunci dintr-o noastră ce mai rămînea? Le puneai într-o oală pe celelalte două, mai presurai deasupra ce auzeai de la părinți, bunei, și se chemea că vorbești moldovenește...

Ferească Sfîntul să-l iau în derădere, din contra, pentru a cîta oară, mă pun pe gînduri, mă obligă să analizez fenomenul. Fără invective și diatribe, mai mult ca atîta, luînd în seamă specificul graiului transnistrean. În privința asta, am noroc de un consultant de excepție — bunul meu prieten, Petru Soltan, matematician, dar și neobosit investigător al etimologilor locale. În multe dintre ele găsește surse de incontestabilă latinitate, demonstrînd, o dată în plus, vechimea "Tării bolohovenilor" și a limbii vorbite de aceștia. În privința asta nu am nici cel mai mic dubiu. Altceva mă apasă: dar noi oare, cei din dreapta Nistrului, ne-am lăsat mai puțin strîmtorați? Oare în acea oală de pomină n-am amestecat cîte și mai cîte? Și dacă, în genere, influența unor limbi limitrofe își are explicațiile sale, pînă unde, totuși, poate să ajungă? Și dacă nu cumva am scăpat momentul pentru a declara, sus și tare: "Gata, pînă aici! Nici un pas mai departe!"

Cu părere de rău, mă simt obligat să recunoșc că întrebările sunt de natură pur retorică: da, prea departe am admis să ajungă lucrurile. Da, de mult era timpul să-o tăiem, scurt: "Pînă aici!"

Mă întreabă un prieten:

— Cum crezi, i s-ar cuveni unui medic să cunoască sensul substantivului "dereglare"?

După cum vedetă, întrebările retorice se țin lanț. Ce să fie la mijloc?

— M-am plîns că sufăr de o dereglare gastrică. La care dumneaei a explodat: eu cunosc limba norodnică, aşa ca să pot vorbi cu bolnavii, da mata mă iezi cu de-aiestea! Cu care ocazie mi-a etalat întrregul său arbore genealogic, spre a-mi demonstra că se trage din alte neamuri, prin urmare, nu e obligată să cunoască toate subtilitățile limbii noastre. Tare aş fi dorit să mă interesez în ce fel de limbă, atunci, completează fișele medicale — nu cumva scrie "vătămătură", "bolă", "gîlcă" sau, pardon, "udul și grosul"? Dar m-am lăsat păgubaș...

Îl înțeleg. Probabil, nici eu n-aș fi intrat în polemică, mai ales în prezența altor pacienți. În schimb, am ocazia să conversez pe teme terminologice cu instalatori de apă, lăcătuși, electricieni, sudori. Dacă l-aș auzi spunînd pe vreunul din ei *mutelcă* în loc de *piuliță*, nu că nu i-aș face observație, ci m-aș bucura nespus că s-a păstrat în limbajul nostru tehnic măcar un cuvîntel neaoș. Da de unde! Unul mă asigură că piesa trebuie *păită* fiindcă s-a *despăit*, sau *vărită*, sau *răsclinită*, sau *clepuită*... Doar unul, cînd trece pe la mine, mă previne: "Știi cine ești matală, că te aud grăind la radio, de atîta și-oi spune la început aşa cum săt deprins, da mata ai să-mi spui cum îi drept". Ca să vedetă, ultima dată și-a adus și un carnet. Și-o fi spus și dînsul: "Gata, pînă aici!"

Mi-a crescut inima-n piept. Însă tot atunci m-am întrebat: dar mai departe ce-o să facă? Va încerca să pună în circulație termenii în mediul său profesional? Cum va fi întîlnită tentativa? În cel mai bun caz, probabil, ca și de doamna doctor. Dacă nu cumva colegii îl vor lua la trei păzește: da de unde le-ai mai scos și pe-aiestea? Cine să le priceapă? Ori nu cumva te-ai dat cu români?

Dar ce să mai vorbim de un lăcătuș, dacă, interviewat de un telereporter, șeful unei firme specializate ne asigură că în torturile pe care le fabrică "vom puri de amu înainte mai multe bunătăți". S-aferit să recurgă la vreun termen rusesc, de tipul *listasťe* sau *coňčă*, iar pe cei românești pur și simplu nu-i cunoștea, de aceea i-a și cumulat pe toti într-unul singur, chit că nu ține nicidcum de terminologia produselor respective. Auzindu-l pe domnul director, e lesne să ne imaginăm cum se exprimă în asemenea cazuri subiectii.

Aici, iată-mă ajuns în punctul nevrălgic al tristelor mele meditații: în marea majoritate a mediilor în care comunicăm, nu ne cultivăm limba, ci ne-o deformăm. Expulzată din sfera profesională prin utilizarea unui vast arsenal de procedee, româna, pe teritoriul Moldovei Sovietice, și-a pierdut funcționalitatea, nu-și mai găsea nicăieri aplicare. Chiar de încercai să folosești vreun termen tehnic, juridic, economic, lumea strîngerea din umeri și te rugă... să-l traduci. Ba chiar și azi îi mai văd pe mulți specialiști de cele mai diverse profili preferând ziarele, revistele, cărțile, emisiunile în rusă. Unii cu jenă, alții fără să se sinchisească, mărturisesc că aşa le vine mai ușor: "Toată viața am învățat în rusește, în română dăm la tot pasul de cuvinte necunoscute, abia începem să le învățăm".

Măcar de-am începe odată!

La finele unei conferințe ținute acum cîțiva ani la Ministerul Cornetului, pe lîngă o serie de întrebări întemeiate și binevenite, s-a găsit un ins care m-a atacat pieptă. Motivul: afirmașem că nu are nici un rost să scriem pe etichetele comerciale "Kilikă" sau "Selidi" (exact aşa le văzusem ortografiate), căci asta nu înseamnă că traducem în românește, ci că transcriem denumirile în altă grafie, deci, o acțiune absolut formală. La care persoana în cauză îmi ripostă:

— Înainte le scriam cu litere rusești

și le aveam în toate magazinele, da amu ce folos să le scriem pe latinește, că totu nici zare de pește nu mai găsești nicăieri!...

La ieșire, mă pîndi, se ridică în virful degetelor și-mi șopti la ureche:

— Toate nevoile s-au luat de cînd v-ai pomit cu *veliki rumânscki iazik*, asta s-o știți de la mine!

Nu cred că în întreaga literatură economică de pe fața pămîntului să mai existe un răspuns altă de exhaustiv care să explice recesiunea, blocajul financiar, somajul... și mai ce încă?

Dar toate acestea le auzeam de la un cineva care, de bine de rău, cel puțin ne vorbea limba. Peste scurt timp, am făcut o deducție și mai dezolantă: cu cît mai puțin știe individual românește, cu atât e mai dispus să ne dea sfaturi, îndrumări, directive. Dacă nu știe nici o boabă, devine categoric pînă la agresivitate.

Un tip mă ia de nasture, în plină stradă, și — în rusește, desigur — îmi trage un frecuș frate cu moartea: cum așa, suțe de ani a existat limba moldovenească, iar noi acuma, de dragul românilor, o alungăm, o desfințăm. Mă interesez, delicat, cît de bine cunoaște moldoveneasca, la care, prompt, urmează replica:

— În schimb cunosc istoria și materialismul dialectic. Eu, dacă vrei să știți, toată viața am fost *politrabotnik*!

Uite, mi-am zis, cine ne lipsește în parlament.

Din fericire, mi s-a întîmplat să dau nu numai peste politrabotnici.

Acum vreo douăzeci de ani, îmi făceam tradițională promenadă dumînicală în compania unui devotat și înțelept prieten, aibă-l Domnul în paza lui. Cînd colo, ce ne văd ochii? O chichineată, o dărăpănătură, aflată de vreun an în reparărie, s-a prumenit peste noapte, și-a deschis ușa vraște și s-a transformat, mă rog, în local. Curioși, îi trecem pragul. Și găsim un variat sortiment de ceea ce ne trebuia nouă. Ne sfătuim ce anume să alegem, cînd observ că omul de după

teighea ne privește ca vrăji, cu un fel de încintare mută. Apoi își ia inima-n dinții și, cu voce scăzută, — deși nu mai era nimeni afară de noi — ne întreabă:

— Sinteți de *dincolo*, nu-i aşa?

— Am lămurit că nu e tocmai aşa, el însă, de bună seamă, socotind că nu e decât un soi de camuflaj. Ne servi cu tot ce avea mai ales, continuă să ne învăluie într-o privire caldă, pînă cînd, la un moment dat, nu mai răbdă și se dădu mai aproape de măsuța noastră:

— Eu îs basarabeian, chiar de aici, din Buiucani, dar am făcut armata la Brăila...

— La regimentul 5 grăniceri? îl întreb.

Asta l-a dat gata. De unde avea să-și închipuie că pe cînd își făcea stagiu militar la sus-numitul regiment, unul din clienții săi de astăzi intră în clasa întâi primară a școlii lui Ion Penescu, întemeietorul învățămîntului public și al primei tipografii din orașul de pe Dunăre.

De atunci, tot într-acolo ne îndreptam cărările în fiecare duminică — "La Brăileanu", aşa-i poreclisem. Într-o zi, nu l-am mai găsit. Se închisese și ospitalierul stabiliment...

Mi-a răsărit în memorie acest episod, pentru că erau vremuri cînd dulcea vorbă românească își deschidea multe uși, și nu numai de cele de-ale lui Brăileanu. Am avut bucuria și onoarea să fiu primit în case în care se vorbea, se citea, se cînta, se scria românește. Dar, în paralel, își urma cursul și nefasta politică de deznaționalizare. Limba, cultura, spiritualitatea românească pierdeau teren, băteau în retragere. Prin 1988—'89, am ajuns acolo unde era inevitabil să ajungem.

— Nu ne-o luăti în nurne de rău, revine la ceea ce-l doare acel bătrîn învățător. Înțelegeți odată, aici ne-a prins vremea, cu toate cele ale ei...

Îl înțeleg, cum să nu. Și-i înțeleg nu numai pe dinșii, cei de peste fluviu, dar și pe noi — cei de aici, din Basarabia.

Ştiți ce e *corteiul*? În neaoșul grai moldovenesc, așa se cheamă umbrela, cuvînt provenit din "cort" — adică un fel de mic adăpost deasupra capului. Dar cîte cuvinte și expresii de acestea găsim risipite în graiul viu, popular, în operele scriitorilor de pe ambele maluri ale Prutului. Am comit o greșeală de neierat dacă am încerca să uniformizăm limba, să ne lipsim noi însine de comoara ce ne aparține. Dimpotrivă, e de datoria noastră să păstrăm în toată plinătatea lor formele caracteristice fiecărei epoci istorice și proprii flecării grai, inclusiv, în cazul nostru, graiului moldovenesc, să fixăm și să evidențiem particularitățile semantice, frazeologice și fonetice ale autorilor — inconfundabile, revelatoare. În calitatea mea de redactor ce-am fost și rămîn, mi-a prilejuit dintotdeauna o deosebită satisfacție să descopăr asemenea particularități în manuscrise, să le elogiez în avize și recenzii. În unele cazuri, mă încumetam să nesocotesc pînă și implacabilele reguli ortografice. La urma urmei, dacă ilustrul stilist care a fost Ionel Teodoreanu continua să scrie *păreche*, *părete*, *subt*, *mătasă*, *cîne*, *mîni* — de ce să le radiem din limba unor personaje contemporane? Dar atenție — de zece ori atenție! — nu cumva să cădem în capcană și să confundăm nestematele graiului cu vreo fabricație de dată recentă, gen *m-am făcut cunoscui cu...* sau *am mers la acest pas*, sau cîte și mai cîte ne năpădesc limba.

Oricît de conștiență am fi de propriile noastre păcate, de oricît spirit autocritic am da dovadă, vom constata, totuși, că limba română de la est de Prut s-a angajat pe calea relansării. Da, cîndva, aici ne-a prins vremea și, în mare, ne-am lăsat ocîrmuiți de ea. Dar nu e mai puțin adevarat că tot el, timpul, e dascălul și învățătorul tuturor. Să-i fim dară buni învățăcei timpului nostru de astăzi.

Ion MELNICIUC
Chișinău

ÎN MINELE DE AUR ALE GRAIULUI MATERN

1. Primăvara e anotimpul primenirilor, al renașterii naturii și omului. Primăvara e un spectacol miraculos al naturii, în care, vorba poetului, "și cerul și pământul preschimbă sărutări / Prin raze aurite și vesele cîntări". E anotimpul inspirațiilor, cînd se scriu cele mai frumoase poezii, se compune cea mai aleasă muzică.

Primăvara începe cu mărțișor — așa a numit poporul luna martie. Prin acest dezmerdător cuvînt poporul și-a exprimat atașamentul sufletesc față de reînvierea frunzei și a tot ce e suflare pe acest pămînt. Însuși poetul care a cîntat ca nimeni altul natura în minunatele sale pasteluri se bucură asemenea unui copil de venirea primăverii:

*Un fir de iarbă verde, o rază-ncălzitoare,
Un gîndăcel, un flutur, un clopoțel*

în floare,

*După o iarnă lungă s-un dor nemărginit,
Aprind un soare dulce în sufletul uimitor.*

(V. Alecsandri)

Deci, primăvara ne aduce în suflet un soare *dulce*. Involuntar, te întrebi: Ce sens o fi bănuit poetul în obișnuitul cuvînt, dar neobișnuitul epitet *dulce*? E foarte probabil că un întreg spectru de semnificații pe care le poate concepe doar imaginația unui poet de mare talent, și anume: fermecător, încîntător, ademenitor, blind, plăcut, mîngîietor, splendid, superb, măreț îl plasează pe cititor în

cu totul altă lume — o lume a frumosului, a miraculosului. Un singur cuvînt, plasat cu măiestrie în context poetic, e în stare să răscolească inepuizabilă imaginație a omului. În aceasta, de fapt, și rezidă forța magică a verbului matern.

Vasile Alecsandri, avînd o predilecție incomensurabilă față de epitetul *dulce*, ne descoperă frumuseți inedite. Exemplificăm doar cîteva versuri în care poeticul *dulce* te lasă vrăjit pentru multă vreme:

1. *La Moldova cea frumoasă*

Viața-i dulce și voioasă.

L-al Moldovei dulce soare

Crește floare lingă floare.

2. *Multe flori lucesc în lume,*

Multe flori mirosoitoare,

Dar ca voi, mici lăcrimoare,

N-are-n lume nici o floare

Miros dulce, dulce nume.

3. *Copilișă albă, este-n lume-o țară*

Dulce și frumoasă ca o primăvară.

Acolo săint paseri, acolo săint flori

Și copii ca tine, dulci, mîngîietori.

4. *E cocostîrcul tainic în lume*

călător,

Al primăverii dulce iubit prevestitor.

Am putea, firește, extinde considerabil șirul exemplelor, căci la V. Alecsandri, face impresia, totul e *dulce*: țara, lumina, steaua, iubirea, îngerul, dorul, iubita, floarea, șoapta, ochii, legănatul, mîngîierea, somnul, visul, ziua, plaiul, numele, viața, focul, glasul, fiorul, raza, tinerețea, traiul...

Un *dulce* neobișnuit, divin, pe care doar poetul îl poate sesiza.

Un poet de talia lui Vasile Alecsandri. Poetul care ne îndeamnă spre frumos prin universul de semnificații al unui simplu cuvînt care, atins de geniu-i poetic, ne cucerește total sufletul și rațiunea.

Încercăți vrăja cuvîntului ieșit de sub

pana măiastră a celui pe care marele Eminescu l-a numit REGE al POEZIEI.

2. Doar cu aurul poate fi asemuit graiul matern. În cel mai bun sens al cuvîntului. Tocmai de aceea distinsul nostru poet Grigore Vieru ne și îndeamnă "să mergem zilnic după cîștig la minele de aur ale graiului matern".

Aceste mine le găsim în creația scriitorilor noștri, unul dintre care e și poetul Gheorghe Vodă. O dată citită, poezia lui G. Vodă nu te părăsește ușor, căci ea pătrunde sensibilitatea noastră prin unitatea gîndului și a imaginii poetice deopotrivă originale, surprinzătoare. E o poezie de excepție, în care ideea și imaginea vin spre poet deja îngemănată. E un însemn al talentului autentic.

Cuvîntul în poezia lui G. Vodă e notă muzicală, e rază de soare, e frunză de leac. E tot ce ne dorim, cînd căutăm frumosul în blîndul nostru grai.

Pentru poet graiul este aurul cel mai aur. Acest gînd îl surprindem în poezia **Pătrundere** — o dedicație lui Gr. Vieru:

*Pătrundem, poete, în timp,
Subțiiindu-ne ca pailu,
Cînd urcă aurul în spic.
Aurul nostru este graiul.*

E o metaforă, desigur. Dacă acceptăm că metafora este floarea poeziei, această floare e încărcată de un parfum plăcut îmbătător și mult odihnitor. Această floare emană lumină cerească. Odihnitore lumină a zbuciumatului suflet omenesc.

Nicicînd n-am cunoscut mai multă neodihnă decât în acest frâmîntat secol al tehnicii supermoderne. și supraviețuim doar prin cuvînt. Cuvîntul e pîinea noastră cea de toate zilele, fără de care însăși existența noastră ar fi sub semnul întrebării.

Pornind dę la acest adevăr, poetul Gheorghe Vodă meditează, parcă, împreună cu cititorul, sincer și,

în același timp, filozofic:

*Adevărăt,
cuvîntul nu aduce ploaie
și nici nu-i bob de semănat.
Puterea lui e omenească
și poate numai cît i-i dat.
Mai vrednice ca el sănt forje,
cu-adevărăt minuni făcînd:
atomul, laserul, celula,...
iar un cuvînt,
de ce-ar mai fi și el în stare,
văzduh în gură modelat,
cînd sănt automate-creier
și chiar mașini pentru oftat?*

Poetul, ziceam, meditează, ca mai apoi să conchidă:

*Și totuși va mai fi nevoie,
și e nevoie de cuvînt,
cum necesar e semănatul
spre-a tîne pînea pe pămînt.*

Bobul de grîu, aruncat sub brazdă, pîne se face. Cuvîntul, sub pana poetului, grai devine. Grai matern. Adică "mină de aur", vorba noastră dintîi.

Spre minele de aur ale poeziei să pornim și noi, prietenii ai frumosului. și vom fi în cîștig. Poezia ne înnobilează, ne omenește, ne înrătește cu frumosul. Coborîți în minele de aur ale poeziei lui Gheorghe Vodă și nu veți regreta. În ele sălășluiește frumosul, de care ducem dor ca de aerul îmbălsămat al codrului verde.

3. În monografia lui Fănuș Băileșteanu **Grigore Vieru. Omul și Poetul** (București, 1995) m-a surprins plăcut un citat din Alexandru Macedonski: "Pentru a scrie versuri, trebuie ca cineva să fie deplin stăpîn peste limbă și să cunoască, în mod amănuntit, toată armonia sau toată neamsonia ce rezultă din întoarcerea literelor în cuvinte și din ciocnirea acestor litere și cuvinte între ele" (pag. 57).

Ca să stăpînească limba, poetul Grigore Vieru a muncit cu jertfire de

sine în miezul limbii, nu la marginea ei. Sau, cum zice confratele său de condei Nicolae Dabija, "a depus o muncă aproape silnică asupra cuvîntului". Acest adevăr îl depistăm și din confesiunile poetului:

*Miez de noapte. Foale albă.
Și sudoarea m-a umplut.
Greu îi fi clădit tu, mamă,
Casa noastră cea de lut.*

În urmă cu zece ani poetul Grigore Vieru constată: "Am 30 de ani munciți în carierele de piatră ale hîrtiei".

Astăzi cuvintele-i dau ascultare. Ele vin către poet ca dintr-un miracol. Curate ca rouă dimineții, cuvintele din poezia lui Grigore Vieru au darul purificării sufletești. Orice cuvînt e lacrimă stoarsă din însăși flința sa. "Nu eu săn mare, lacrima mea e mare", se apără maestrul de elogiiile admiratorilor săi, care, la rîndu-le, îi zic "poetul lacrimii". E o adevărată cunună de lauri această splendidă metaforă. Căci lacrima, se știe, e rouă sufletului nostru. E dorul de graiul strâbun. "Avem un grai cu ochi umezi de dor și istorie", observă poetul. Pentru Grigore Vieru graiul matern e sinonim cu mama, care cuvinte, dimpreună luate, Patrie se cheamă.

Orice cuvînt în poezia lui Grigore Vieru e un cristal vorbitor. Iar poezia în integritatea ei e o apă vie, dătătoare de viață. Academicianul Mihai Cimpoi constată cu certitudine că "poetul și-a înmuiat pana în cristalul rouă matinale, în candorile copilăriei, în fragezii zori ai Patriei... spre a smulge acorduri profunde din muzica sufletului uman".

"Limba este focul veghetor al Patriei, suflarea ei caldă, sănătatea ei liber ziditoare de frumos. Limba este frumusețea activă a Patriei", scrie cu lacrima sensibilității sale distinsul poet Grigore Vieru.

O condiție *sine qua non* a talentului autentic este simplețea

formei de expresie și greutatea gîndului. În poezia lui G. Vieru aceste noțiuni nu pot fi separate una de alta, căci ele s-au născut dimpreună, ca bobul în spicul de gru. Orice cuvînt e pîn de sens și încărcătură emotivă. De la prima sa poezie și pînă la cea de ultimă oră Grigore Vieru rămîne simplu ca o casă de țăran. Și înțeleapt că o minte luminoasă de țăran. În asta și rezidă farmecul poeziei dumisale. Prin cele mai simple cuvinte suflate cu aurul talentului său neîntrecut, poetul ne sensibilizează sufletul, ne face mai nobili, mai generoși, mai omeniști, mai patrioti, mai români. Să nu uităm nici pe o clipă îndemnul său: "A vorbi sănătos limba mamei este o datorie — una dintre cele patriotice". Oprimă-vă pentru un moment în preajma acestor "poeme din bâtrîni", cum le zice poetul, acestor filozofice reflecții asupra limbii noastre sfinte și veți găsi frumosul în toată splendoarea sa.

Numai un poet care aşază alături cuvinte sfinte — Grai, Mamă, Patrie, Iubire — ca să ne alinenteze mereu Dragostea față de ele, are dreptul să se numi mare poet național. Numai el merită Cununa Recunoașterii noastre. Noi, la rîndu-ne, avem sacra datorie de a-i citi scîpitor de frumosca-i și înțeleapta-i Poezie și-n miez de zi, și-n miez de noapte, și, ca să-mi permit un absurd, dincolo de moarte. Căci fără roua verbului matern, pe care ni-l dăruiește cu generozitate maestrul Grigore Vieru, sufletul nostru s-ar ofili ca floarea pe timp de arșiță.

Gheorghe DRUȚĂ
Chișinău

VALORI STILISTICE ȘI ESTETICE ALE ANTONIMELOR

Antonimele lexicale formează sisteme ale căror elemente posedă un conținut polarizant. În conținutul semantic al antonimelor lexicale se disting două aspecte opozabile: denotativ și conotativ stilistic. În privința aspectului denotativ, înțeles ca o manifestare a conținutului conceptual, ideal, noțional, nu am constatat divergențe de opinii între lingviști. Cît privește aspectul conotativ-stilistic, opinioile lingviștilor s-au diversificat. În prezent cunoaștem trei puncte de vedere referitor la relațiile dintre noțiunile termenilor și îmbinărilor terminologice "conotativ", "conotație" și "stilistic", "valoare stilistică" sau "sens stilistic". E vorba de următoarele relații: 1) de identitate, adică de identificare a sensurilor pe care le posedă termenii "conotativ", "conotație" cu cele ale termenilor și îmbinărilor terminologice "stilistic" și, respectiv, "valoare stilistică" sau "sens stilistic" [1, p. 55; 2, p. 31]; 2) de hipo-/hiperonimie, adică de includere a noțiunilor desemnate de 'cei dintîi' în structura celor din urmă [3, p. 23—27]; 3) de hiper-/hiponimie, adică de includere a noțiunilor celor din urmă în structura celor dintîi [1, p. 56; 4, p. 39].

Întrucît nu ne putem permite o discuție mai amplă în problema vizată, ne limităm la a ne exprima părerea că noțiunile menționate se află în relații de contiguitate și cauzalitate. Ca unități semantice evaluative, antonimele lexicale nu-și pot

manifesta potențialul valoric decit în vorbire, în context, în limbaj. Căci anume vorbirea, contextul, limbajul condiționează apariția componentelor conotative și stilistice de tipul: expresiv, emotiv, evocativ, sugestiv, plastic, estetic, stilistic și.a.

Evidențierea și perceperea potențialului valoric al antonimelor sunt posibile prin apelarea la contexte în care acestea se realizează.

Exemplile au fost excerptate din surse ce țin de stilurile publicistic și literar-artistic [5, p. 56]. Aceste stiluri ne furnizează un bogat material faptic pentru a dezvăluia multiple valori ale antonimelor utilizate în sensul lor direct și figurat. În context antonimele servesc drept mijloace stilistice și estetice de o eficiență rară, alcătuind elementele de bază în structura unor figuri de stil ca antiteza, contrastul și chiasmul.

Construind antiteza, antonimele lexicale scot în prim-plan fenomene, procese, însușiri etc. care ocupă ambii poli ai contradicției, imprimând mesajului gravitate, pondere, acuitate, intensitate. Bunăoară: 1) Acesta (limbajul. — Gh. D.) poate fi *corect* sau *incorrect*, *exact* sau *inexact*, *frumos* sau *urât*, *clar* sau *confuz*, *accesibil* sau *inaccesibil* și.a.m.d. (LA, 21—04—1988, p. 3); 2) *Unul dintre spirite a ales calea adevărului și a binelui, altul — a minciunii și a răului* (LA, 13—04—1989, p. 4); 3) *În aceeași limbă / toată lumea plâng, / în aceeași limbă / rîde un pămînt*. (G. Vieru, în limba ta); 4) *Moldovenii cînd se strîng / Și-n petreceri se avîntă, / La un colț de masă plîng, / La alt colț de masă cîntă* (P. Zadnipru, Moldovenii).

Cuplurile antonimice din primul exemplu sunt folosite în sensul lor direct, ușual și formează o serie de antiteze, dezvăluind profund și sugestiv fațete contrare, pozitive și negative, ale problemei ce ține de esența limbajului.

În exemplul al doilea avem o

antiteză complexă prin care se redă, plastic și evocativ, polaritatea spiritelor aflate în conflict etern.

Antiteza formată pe baza verbelor *a plângere / a rîde* evocă stări sufletești contrare și profunde ale omului de pe planetă, stări ce-și găsesc manifestare prin limba lui maternă. Iar în exemplul al patrulea antiteza este construită pe baza verbelor neantonime (*a plângere / a căntă*), însă aceste verbe redau în contextul dat stări sufletești contrare (devenind, astfel antonime contextuale): amarul, jalea și durerile / bucuriile, satisfacerile și plăcerile.

Unele lexeme la origine neantonime, grație mutațiilor semantice care au avut loc, au devenit antonime și se folosesc în structura contrastului. E vorba de lexeme ca *alb*—*negru*, *zi*—*noapte*, *lumină*—*întuneric* și.a. Să luăm un exemplu: *Albă mi-i noaptea/Ce pleacă și vine, / Albă-i femeia/De lîngă mine, / Alb e văzduhul / Pe care-l respir, / Albă-i hîrtia / Pe care îñșir. / Albe-le-mi versuri / Sunind ca o salbă, / Cerneala mi-i albă / Și vorba mi-i albă. / Ziua de-odată / Se-ntunecă greu / Și cade ca piatra / Peste creștetul meu, / Femeia din pat / Are obraz de tăciune, / Sărut de minciune. / Oftat de minciune. / Negru-i văzduhul / Pe care-l respir, / Neagră-i hîrtia / Pe care îñșir / Versuri mai negre / Ca negrul de corb. / Poate săt orb / Și nu știu / Că săt orb? / Cîntec — descîntec / De alb să mă vindec, / De negru să mă vindec...* (D. Matcovschi, *Alb și negru*).

Alb și *negru* în această poezie constituie o opozitie dintre atitudini și sentimente contrare, tot coloritul vietii fiind redus fie la culoarea albă, fie la culoarea neagră. O astfel de situație vădește o maladie grea, de care dorește să se vindece eroul liric din poezie, ca, vindecîndu-se, să poată vedea și aprecia viața și mediul ambient în culorile lor adevărate, naturale. Exprimate prin epitete

metaforice și metafore, antonimele sporesc la maximum efectul contrastului, deșteptînd la cititor sentimente și emoții puternice și profunde. Motivul e că lexemul *alb* se utilizează adesea pentru a desemna însușiri pozitive, care denotă curățenia, puritatea fizică și morală, frumusețea, inocența, caritatea, adevărul, binele și.a., iar lexemul *negru* se folosește frecvent pentru a desemna diverse însușiri negative, care denotă impuritatea fizică și morală, urătenia, viclenia, minciuna, oroarea, nenorocirea și.a.

Antonimele sunt efectiv folosite și la construirea chiasmului — procedeu stilistic de o expresivitate și sugestivitate rară, care constă în juxtapunerea a două antiteze, dintre care cea de a doua antiteză reia elementele din prima într-o formă simetric inversată. Bunăoară: *Era cunoscută de vătreni pînă și celebra cîntare latină, prin care românii sărbătoreau la mijlocul lui octombrie îñilnirea celor două vinuri — beau vin nou să-mi treacă bolile vechi, beau vin vechi să-mi treacă bolile noi* (LA, 20—10—1988, p. 5). O pace dreaptă să cunoaștem, / Alte pămînturi nu dorim — / Aici murim, aici ne naștem, / Aici ne naștem și murim! (D. Matcovschi, *Moștenitorii*).

E de remarcat că chiasmul nu numai amplifică plasticitatea și expresivitatea mesajului, ci și provoacă diverse emoții estetice. Gradul de intensitate al emoțiilor și trăirilor sufletești este în funcție de: a) tipul antitezei antonimice, b) gravitatea esențelor ce stau la baza antitezelor, c) modul de redare a acestor esențe, d) starea sufletească a emițătorului și receptorului de mesaj și alți factori. Noi distingem două tipuri fundamentale de antiteze antonimice: 1) esențiale (ce reflectă contradicția internă și 2) formale (ce reflectă contradicția exterioară). Primul tip de antiteze reprezintă efecte de profunzime, al doilea tip — efecte de

suprafață, superficiale. Prezentăm cîte un exemplu de fiecare tip: Ce era să fac, dacă creația e **devotament** și **trădare, lașitate și eroism, victorie și înfringere, început, sfîrșit și iarăși** **început, memorie și uitare, dragoste și ură, trecut, prezent și viitor, și...** și încă atîțea alte determinative i s-ar putea găsi, încît ar fi mai cu cale să o lăsăm baltă (A. Gondiu, N., 1989, nr. 1, p. 138). *Iarna-i moale, condițiile-s aspre* (MS, 24—02—1989, p. 3).

După cum vedem, suita de cupluri antonimice din primul exemplu scot în evidență un complex de contradicții proprii creației în esență ei și deci reprezintă antiteză esențială. În cuplul antonimic din al doilea exemplu reprezintă o antiteză superficială, doarece caracteristicile contrare evidențiate țin de esențe diferite (*iamă — condiții*).

Totodată trebuie menționat și faptul că antonimele își manifestă plenar valorile stilistice și estetice cînd reprezintă anumite figuri de stil (metafore, metonimii, epítete, simboluri etc.) sau servesc la evaluarea realiilor exprimate prin asemenea figuri de stil de către alte elemente din structura antitezei. În asemenea cazuri, pe lîngă expresivitatea și plasticitatea inherente antitezei, contrastului, chiasmului, se produc imagini, reprezentări generatoare de puternice emoții estetice (pozitive sau negative). Bunăoară: *Zîmbește-amar și Domnul, în pridvor, și lăcrâmează, ca de-atîțea ori, cînd vede cum vorbesc cu acest popor mitropolitii — prin traducători* (N. Dabija, **Catedrala**). *Ochiul meu stîng / pîrăște ce vede / ochiul meu drept. / Ochiul meu drept / condamnă cele văzute / de ochiul meu stîng. / Urechea mea dreaptă / Nu acceptă cuvîntele / din urechea mea stîngă. / Urechea mea stîngă / nici nu vrea să audă / de ceea ce știe urechea mea dreaptă. / Mîna mea stîngă dărîmă / ceea ce zidește / mîna mea dreaptă. / Mîna mea dreaptă / votează contra*

/ celui susținut de mîna mea stîngă. / Piciorul meu drept / pune piedică / piciorului meu stîng. / Piciorul meu stîng / țopăie bucuros cînd lunecă / piciorul meu drept. (Vasile Romanciuc, **Echilibru, formulă autohtonă**).

Cuplurile antonimice din aceste strofe (verbele *a zîmbi*—*a lăcrăma* și adjectivele *drept—stîng*) alcătuiesc elementele de bază ale antitezelor ce scot în evidență scene reale și stări psihosociale de un dramatism zguduitor și emoționant, provocînd totodată emoții estetice profunde.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE:

1. Капитоле де стилистикэ. Chișinău. Știință. 1990.
2. Булдаков В. А. Коннотативные потенции терминологической лексики // Коннотативные аспекты семантики в немецкой лексике и фразеологии. Калинин. 1987.
3. Evseev I., *Valorile conotative ale cuvîntelor în dicționarele lingvistice* // *Studii de Lingvistică*, Timișoara, 1976.
4. Марин В. З.. Скице де стилистикэ а лимбий молдовенешть контемпоране. Chișinău. Lumina. 1975.
5. Coteanu Ion, *Stilul. Figurile de stil. Versificația* // *Limba română pentru admiterea în licee și școli profesionale*. Supliment al revistei "Limba și literatura română", București, 1992.

ABREVIERI ȘI SURSE LITERARE:

- LA* — "Literatura și arta"
M — "Moldova"
N — "Nistru"
MS — "Moldova Suverană"

Vlad PÂSLARU
Chișinău

CONCEPȚIA EDUCAȚIEI LINGVISTICE ȘI LITERARE

(Rezumat)

1. Repere epistemologice

Concepția prezintă un sistem de idei, principii și demersuri educaționale cu privire la esența și modul de organizare și desfășurare a educației elevilor la orele de limba și literatura română.

1.1. Momentul definitoriu al Concepției îl formează plasarea accentului de pe studiul sistemelor limbii și literaturii pe formarea capacităților de locutor (vorbitor) al limbii materne și a capacităților de cititor de literatură artistică. Deplasarea accentelor în definirea obiectivelor generale a condus la formularea *termenilor-cheie*:

a) **educația lingvistică** — formarea pedagogic orientată a capacităților de comunicare la elevi prin cunoașterea sistemelor limbii și angajare apropiată în producerea valorilor limbii în funcțiune;

b) **educația literară** — formarea pedagogic orientată a cititorului de literatură artistică prin cunoașterea axiologică apropiată a literaturii de ficțiune ca sistem artistic-estetic imanent și prin angajare în producerea valorilor *in actu* ale acestui sistem.

1.2. Corelaționarea sistemelor educației lingvistice și literare este ghidată de *principiile*:

1) **comunicațional** — angajarea elevilor în cele patru domenii de

comunicare — *înțelegerea după auz, vorbirea, lectura, scrierea* — și formarea capacităților respective de comportament verbal/nonverbal în situațiile de comunicare declanșate în domeniile indicate. La nivelul personalității — cînd acestea au devenit capacități ale elevului — *înțelegerea după auz, vorbirea, lectura, scrierea* au valoare de *deprinderi integratoare generale*;

2) **al convenționalității artei** — angajarea conștientă, emoțional-afectivă și atitudinală a elevului cititor în re-crearea sistemului de imagini al operei literare, valorizîndu-le apropiat conform legilor creației artistice; lectura, interpretarea și producerea textelor literare de către elevi sunt activități de cunoaștere prin autoreflexie, de re-creare a mesajului artistic prin contribuția *imagineaiei și gîndirii artistice proprii*;

3) **coordonării sistemelor lingvistic și literar de cunoștințe instrumentale** (noțiuni, categorii);

4) **diferențierii sistemului de activitate** al elevului/profesorului conform tipului de text abordat/elaborat sau situației de comunicare;

5) **extrapolării și complementarității capacităților comunicative/literar-artistice**.

1.3. Obiectivele generale ale **educației lingvistice și literare**:

1) formarea capacităților de comunicare; a produce texte scrise/orale, cu diverse finalități concrete;

2) formarea capacităților de *gîndire logică și artistică*;

3) formarea capacităților *emoțional-affective și atitudinale*;

4) formarea capacităților de *creație/producere* a mostrelor concrete de limbă și comunicare, a textelor literare/nonliterare, cu destinație personală și socială.

2. **Conținuturile educației lingvistice și literare** se formează din materia de studiu și obiectivele operaționale. Standardele educaționale fixeză baremele conținuturilor

obligatorii.

2.1. Materia de studiu se constituie din:

a) sistemul limbii române cu subsistemele: fonologic, lexical, grammatical și stilistic;

b) texte nonficiionale (știri, anunțuri, reclame, articole, formularul de cerere, memoriul de activitate etc.);

c) tezaurul literaturii române, scrise și orale, secundat de opere din literatura universală;

d) valorile fundamentale (*Adevărul, Binele, Frumosul, Drepatea, Libertatea*), valorile dominante, specifice educației lingvistice și literare (estetice, morale, teoretice, religioase) și valorile contextuale, produse de activitatea literară;

clasele V—VII: mama, limba maternă, poporul și națiunea, patria; prietenia adolescentină; natura; universul ideațional și spiritual al personajelor literare și al autorilor; copilăria și adolescența; valoarea *in actu* a cititorului de literatură artistică; morala comună și cea creștină; cunoștințele teoretice ca valori instrumentale;

clasele VIII—IX: valorile indicate pentru clasele V—VII, precum și: prietenia și dragostea; viața și moartea; omul în raport cu natura, cosmosul, universul; creația; sacrul și profanul.

2.2. Obiectivele operaționale implicate:

a) **tipurile de activitate comunicativă:** audierea, vorberea, lectura, scrierea (funcțională, reflexivă, imaginativă);

b) **tipurile de activitate literară:** lectura propriu-zisă a textului literar / științifico-literar; evaluarea critico-literară a textului, fenomenului etc. literar / științifico-literar; cercetarea literară elementară; creația literară elementară (artistică, științifică);

c) **forme specifice activității literare:** percepția artistică, imaginația artistică, gândirea artistică (analiza/

evaluarea/comentarea/interpretarea operelor și fenomenelor literare).

Obiectivele operaționale se structurează, conform taxonomiei lui J. Raven², în *cognitive, tehnologice* (psihomotorii), *attitudinale* (motivațional-afective) — “cunoștințe tehnici, atitudini”.

2.3. Standardele educaționale

— bareme posibil și necesar a fi atinse de elevi la finele fiecărei clase (sau ciclu) de școlaritate – au ca parametri:

a) *caracterul instrumental-formativ* al materiei de studiu în clasele V—VII;

b) *caracterul conceptual-formativ* al materiei de studiu în clasele VIII—IX și X—XII. Standardele vor fi formulate astfel ca să fie măsurabile prin aplicarea unor tehnici speciale de evaluare.

2.4. Structurarea conținuturilor se efectuează pe discipline (module), clase și sisteme de valori.

Pornind de la premisa care admite că pe parcursul a șapte ani de școlaritate (iar dacă luăm în calcul și grupa pregăitoare de la grădiniță, care este obligatorie — opt ani) elevii sunt capabili să însușească practica rațională a limbii materne, precum și tehniciile necesare abordării unui text literar, educația lingvistică și literară a elevilor din clasele V—VII este prevăzută a fi realizată în cadrul unei discipline școlare sincretice — “Limba și literatura română”, unde textul literar, menținându-și funcțiile și valorile specifice, va servi, *eventual* și nu obligatoriu, și la studiul aplicativ al sistemelor limbii. În acest scop pentru fiecare clasă vor fi elaborate manuale ce vor include atât materia grammaticală, cât și texte literare și nonliterare. Această teză urmează a fi verificată amplu pe cale experimentală. Tendința atestată în ultimii ani de a introduce, prin dispoziție administrativă “cursul integrat” (termen fabricat!) de limba și literatura română este contestată de practica educațională, care demonstrează că,

Limba Română

deși este utilizat un singur manual, profesorii fac lecții de limbă și lecții de literatură.

În clasele a VIII-a — a IX-a însușirea practică rațională a limbii va fi reluată, la un nivel mai avansat de complexitate, în cadrul disciplinei școlare "Limba română".

Începînd cu clasa a VIII-a, educația literară se va desfășura în cadrul disciplinei școlare "Literatura română". Primul modul este prevăzut pentru clasele VIII—IX, al doilea — pentru clasele X—XII. Problemele dificile de gramatică, deficiențele de limbaj oral/scris ale elevilor vor fi examinate în cadrul celui de-al doilea modul, la ore speciale, numărul cărora va varia în funcție de nivelul de pregătire al clasei.

Avînd în vedere principiul extrapolării și complementarității capacitaților comunicative/literar-artistice, în planurile de învățămînt, în registrele școlare și în actele de studii va fi indicată o singură disciplină — "Limba și literatura română", exceptie făcînd registrele școlare pentru cl. a VIII-a și a IX-a, unde vor fi indicate două discipline — "Literatura română", "Limba română", dar și în aceste clase se va pune o singură notă anuală, constituită din media aritmetică a notelor trimestriale la cele două discipline.

2.5. Repartizarea materiei de studiu și a timpului afectat prevede:

Practica rațională a limbii (cunoștințe despre text, gramatică, ortografie, ortoepie, vocabular, punctuație, stilistică)... ore

Lecturi obligatorii (cu noțiuni de teorie literară) ... ore

Lecturi suplimentare (analize, sinteze, comentarii) ... ore

Lecturi particulare (analize sinteze, comentarii) ... ore

Compoziția (compunerea) școlară (teorie, exerciții, practice, redactarea textelor) ... ore

Evaluare și control (redactarea tezelor): 4—5 teze anual ... ore

Recapitulări (inițială, la teme și compărțimente, finală) ... ore

Probleme dificile de gramatică, deficiențe în vorbirea orală și scrisă (pentru cl. X—XII) ... ore

3. Tehnologiile și tehniciile educaționale vor fi aplicate în funcție de:

- a) caracterul textului literar/nonliterar;
- b) situația de comunicare;
- c) tipul de activitate comunicativă/literară;
- d) obiectivele urmărite (cognitive, tehnologice, atitudinale).

Materia de limbă, în majoritatea cazurilor, va fi abordată prin implicații ale didacticii generale, care este întemeiată pe legile cunoașterii științifice și celei empirice. Doar valorificarea conotațiilor, precum și, în unele cazuri, a domeniilor motivational, afectiv, expresiv și axiologic revendică aplicarea metodelor de stimulare a autoreflexiei, care este aferentă arsenalului instrumental de cunoaștere "prin negocierea sensurilor", echivalentă cu cea artistică (didactica artelor). Astfel, instrumentarul tehnologic al cunoașterii științifice și empirice, care predomină la orele de limbă, este completat, în funcție de caracterul materiei studiate, cu instrumente ale cunoașterii artistice (principiul tehnologic fundamental al disciplinei sincretice de limba și literatura română în clasele V—VII).

Textul literar, operele și fenomenele literare necesită aplicarea unui instrumentar tehnologic special, care este caracteristic cunoașterii artistice — reflexia, creativitatea, angajarea apropiată, reconstituirea, recrearea, motivația, trăirea afectivă, autocomunicarea, expresivitatea, depistarea valorilor, formarea atitudinii proprii și.a.

Dacă în cazul cunoașterii științifice obiectul este reconstituit în dimensiunea valorică proprie, cunoașterea științifică presupune o re-creare a obiectului, în procesul căreia

acestuia îi sunt imprimate valori ale subiectului cunoașterii. În virtutea acestei legități, instrumentarul tehnologic al cunoașterii artistice la orele de literatură este predominant, fiind completat de tehnologiile didactice generale în cazul implicării în actul educațional a științelor convergente cunoașterii artistice: teoria literară, estetica, mitologia, entologia etc.

La orele care afectează o materie de studiu combinată din materii lingvistice și literare, tehnologiile educaționale vor fi structurate conform obiectului de cunoaștere implicat în situația educațională concretă.

4. Instrumentarul didactic-metodic*

A. Programe de învățămînt:

- 1) Programa la limba și literatura română pentru clasele V—VII;
- 2) Programa la limba română pentru clasele VIII—IX;
- 3) Programa la literatura română pentru clasele VIII—IX**;
- 4) Programa la literatura română pentru clasele X—XII.

B. Manuale:

- 1) Manual-crestomătie de limba și literatura română pentru clasa a V-a, a VI-a, a VII-a;
- 2) Manual de literatura română pentru clasa a VIII-a, a IX-a, a X-a, a XI-a, a XII-a;
- 3) Crestomății "Lecturi literare" pentru clasele a VIII-a, a IX-a, a X-a, a XI-a, a XII-a.

- C. 1) **Ghiduri metodice** "Limba română în clasa...";
 2) **Ghiduri metodice** "Literatura română în clasa...".

D. **Dicționare** (explicativ școlar, de sinonime, de frazeologisme, de terminologie literară, de personaje literare etc.).

E. **Standarde, teste și tehnici de evaluare** (pot fi incluse în ghidurile

metodice).

F. Diverse materiale didactice.

5. Sugesti pentru implementarea:

- a) discutarea **Concepției** la reuniunile metodice raionale, la seminare, "mese rotunde" și a;
- b) aprobarea unui plan calendaristic de elaborare a instrumentarului didactic-metodic;
- c) reciclarea obligatorie a cadrelor didactice conform calendarului de elaborare și implementare a noilor titluri de programe și manuale;
- d) experimentarea concomitentă a noilor conținuturi în școlile care și vor anunța disponibilitatea pentru această acțiune.

BIBLIOGRAFIE CITATĂ:

1. Al. Crișan, **Bazele psiholingvistice ale didacticei limbii române**. În carte: **Limba română în școlile alolingve**, Chișinău, Lumina, 1994.
2. J. Raven, R. Handy, **Education in the Last Quarter of the 20th Century**, Budapest. Colecțiul I.E.A., 1971. Apud: Landcheere, V. de, Lanscheere G. de, **Definirea obiectivelor educației**, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1979, p. 16.

P.S. Textul de față constituie doar un ansamblu de repere teoretice și linii de strategie imediată pentru trecerea la o nouă calitate a studiului limbii și literaturii române în școală generală. Textul integral al **Concepției** poate fi definitivat doar în urma unor ample abordări epistemologice, experimentale și experiențiale.

Solicităm avizul tuturor cadrelor didactice, specialiști în domeniu, opinii ale căror, publicate sau parvenite de la redacție și direct de la autori, ne vor înlesni îmbunătățirea **Concepției**.

Autorul

* Ministerului i s-a prezentat un plan calendaristic de elaborare a lucrărilor indicate mai jos (n.a.).

** Manuscisele celor trei programe au fost prezentate Ministerului la 3 aprilie a.c., pentru discutare (n.a.).

Viorica GORĂŞ
Chişinău

**ÎN VALURI
CATARGUL SPRE
TÂRMUL RÂVNIT...**

(G. I. Tohăneanu la 70 de ani)

Florarul anului '95 binecuvîntează cu podoabele sale al 14-lea lustru* de viață al unui om dăruit Cuvîntului românesc. Deși sarcina de a parcurge și a aprecia calea de creație a distinsului filolog G. I. Tohăneanu ne depășește, vom încerca să expunem sumar vastele sale preocupări, stăruind asupra unor aspecte care ne-au impresionat într-un mod cu totul deosebit.

Se naște la 7 mai 1925 pe malul Dunării, în orașul Galați, de unde pornește pe drumul vieții, purtând în suflet icoana tatălui său Ion, din muntele Teleajenului, "neuitarea smerită" a căruia îl va însoții mereu.

În 1947 absolvește facultatea de litere și filozofie a Universității din București, unde îl-a avut ca îndrumător spiritual pe Tudor Vianu, al cărui ideal profesorul îl-a împărtășit ulterior.

După aproape zece ani de activitate diversă: profesor la Galați și Ploiești, redactor la Editura didactică, asistent la Universitatea din București, se stabilește la Timișoara. Aici, în orașul de pe Bega, își începe cariera universitară, căreia i se dedă total. Aici a desfășurat o cercetare științifică intensă, devenind un nume de referință în filologia românească, un filolog de formăție clasică,

împătimit de cuvînt, de o eruditie rară și de o sensibilitate artistică uimitoare.

Viața întreagă și-a consacrat-o cuvintelor care au fost cinstite prin trudă rodnică, ele devenind eroii cărților sale, dat fiind că "ele duc la "întîmpinare", la "armonie", la "înțelegere" între oamenii aceluiași veac și între veacurile istoriei".

Parafrându-l pe Lucian Blaga, putem să spunem că lingvistul Tohăneanu nu este un mînitor, ci un mîntitor al cuvintelor. Pornind fie de la explicația de dicționar, fie de la un context stilistic intrigant, autorul parcurge într-o manieră originală "biografia" cuvîntului, coborînd în adîncul subtilităților limbii latine, descoperă familia lexicală ce s-a format de-a lungul istoriei limbii, apeleză la comoriile graiurilor, apoi interpretează efectele artistice ale utilizării lui de către cei mai diferenți scriitori, începînd cu marii poeți ai antichității latine, culminînd cu clasicii și terminînd cu cei contemporani.

"Abordez vocabularul românesc, ni se confesează filologul, de pe o poziție nu exclusivist lingvistică, ci integratoare, apelînd la luminile istoriei și poposind, de câte ori este posibil, în lumișurile culturii [...]. Nu voi putea concepe studiul științific al limbii fără sprijinul viguros al literaturii, după cum nu mi-l pot încăpui pe poetul adevarat, pe criticul literar de vocație fără cunoștințe temeinice de lingvistică generală și, mai ales, de istorie a vocabularului."

Această concepție i-a însușit pe toți reprezentanții de frunte ai lingvisticii românești: de la corifeii Școlii Ardelene și B.-P. Hasdeu și pînă la I. Iordan, Al. Rosetti, Al. Graur, S. Pușcariu, alături de care își ocupă meritul locul G. I. Tohăneanu:

În cărțile sale **O seamă de cuvinte românești** (coautor T. Bulza), Timișoara, 1976; **Cuvinte românești**,

* Latinism savant, neologism călinescian — "răstimp de 5 ani" — analizat din punct de vedere etimologic și stilistic de G. T. Tohăneanu în cartea **Cuvinte românești**.

Timișoara, 1986, în cursul universitar de **Lexicologie**, în rubricile multianuale de la revistele "Orizontul" și "România literară", în numeroasele emisiuni radiofonice, cît și în alte lucrări, cititorii culeg roadele unei munci inspirate, îmbogățindu-se și sensibilându-se la valoarea poetică a verbului matern.

Crezul său științific și-l anunță deseori în scrisurile sale, care sunt ca un dialog viu cu cititorul, niște confesiuni pline de afecțiune:

"Numai cunoașterea istoriei vocabularului, pe verticala lui întreagă, ne poate prilejui bucuria deplină, nedimuită a frumoasei și nobilei rostiri românești. Cuvintele cele mai "banale" și mai tocite în româna actuală redobîndesc prospețimea și vigoarea tinereții, dacă le cercetăm obîrșia și începuturile, reașezându-le în conexiunile lor firești, din care le răzlețiseră veacurile: întoarcerea la obîrșii și recunoașterea legăturilor originare, întunecate ulterior, înviorează și îmbogățește derivatul, creîndu-i istorie".

Distinsul stilist mărturisea cu satisfacție într-un interviu că a avut marele noroc de a se forma și a-și crea opere în baza marii literaturi.

Eminescu, Creangă, Sadoveanu — le-a dedicat mulți ani de "bucurată trudă", a asistat — nu fără o secretă voluptate — la "degradarea" treptată a volumelor istovite de atîtea însemnări și sublinieri, de atîtea răsfoiri înfrigurate.

Debutul său, **Studii de stilistică eminesciană**, a fost completat cu lucrări de referință cum sunt **Expresia artistică eminesciană**, Timișoara, 1975 și **Eminesciene (Eminescu și limbă română)**, Timișoara, 1988, **Stilul artistic al lui Ion Creangă**, București, 1969, **Arta evocării la Sadoveanu**, Timișoara, 1979, opere în care predomină analizele stilistice complexe.

Autorul trăiește cu auditorul studențesc, cu toți confrății săi de

breaslă, cu oamenii din jur, prezența lor îl încurajează, îl susține enorm în activitatea sa, fapt pe care îl consemnează cu recunoștință aproape în fiecare prefăță la cărțile apărute. "Un gînd al gratitudinii îi căută pe toți prietenii mei — mulți dintre dînșii foști studenți, audiență ai unor cursuri speciale despre Sadoveanu — care, într-un fel sau altul, prin îndemn rostit sau tăcut, cu o privire caldă, cu o bărbătească strîngere de mînă sau prin simplul fapt că ei... există, la capăt de gînd, mi-au înlesnit drumul spre limanul "rîvnit" (**Arta evocării la Sadoveanu**); "... coautori morali ai lucrării sunt studenții mei de azi și de odinioară, care au ascultat, într-o formă sau alta, aceste eminesciene. Participarea lor discretă mi-a fost reazem și îndemn" (**Eminesciene**).

Aceste mărturisiri, zice profesorul, "le fac cu înțețite bătăi ale inimii", căci prin ele se rostește noima unei vieți.

G. I. Tohăneanu este și unul dintre cei mai buni cunoșători ai limbii latine în mediul filologilor români, lucru pe care l-a afirmat cu convingere mulți reputați latiniști din Țară.

Printre traducerile sale din limba latină remarcăm lucrările propuse pentru uzul studenților Universității timișorene: **Antologie vergiliană cu comentarii**; Fedru, **Fabule alese cu note și comentarii** și monumentala **Eneida** a lui Publius Vergilius Maro, apărută într-o ediție de lux la Ed. Antib, Timișoara, 1994. Aceste traduceri și comentarii de valoare au fost parcuse de numeroase ori de către studenții clasiciști ai Facultății timișorene, iar cursurile de latină ale domnului profesor sunt recunoscute și apreciate.

Cu prețuire aleasă pentru tot ce a realizat dl profesor G. I. Tohăneanu pînă la această onorabilă vîrstă, îi urăm și în continuare multă sănătate și inspirație în munca pe ogorul literelor latine și românești.

Petru TARANU
Vatra Dornei

EPAMINONDA BUCEVSCHI

Autorul compozitioilor de mare stil — **Bacanal, Bacanta, Dante în exil, Moartea Cleopatrei** etc. — și de valoare nepieritoare s-a născut la 3 martie 1843, în comuna Iacobeni, județul Suceava. Părinții săi, Dimitrie și Alexandra Bucevschi, și-au lăsat amprenta demnității în ierarhia vieții sociale și a celei bisericești din Dorne. Exponent de seamă al intelectualității bucovinene, preotul Dumitracă — așa era cunoscut în vocabularul generației sale — destinase cariera preotească primului său copil, Epaminonda. Talentul său pentru pictură se manifestă, însă, din fragedă pruncie. Așa că Epaminonda se decide pentru artă și își convinge părinții de faptul că acesta este destinul vieții sale. Urmează cursurile școlii primare din Suceava, apoi cele secundare la liceele din Beiuș și Blaj. Interesul său pentru desen transpare și din ingenoasa ilustrare a imnului **Deșteaptă-te, Române și a baladei Dochia** de Dimitrie Bolintineanu, ambele lucrări voindu-se ecouri semnificative din perioada anilor petrecuți la Blaj. Începînd cu toamna anului 1863 îl găsim pe Epaminonda, stăruitor ca student și zelos ca preot, la renumitul seminar teologic din Cernăuți. Zugrăvirea icoanei **Apostolul Petru**, în anul II de seminar, îl definește pe tînărul Epaminonda ca pe un mare împămit al artei. În anul 1867, după terminarea studiilor teologice, zugrăvește îngerii, cei patru evangeliști și decorațiunile de pe bolta altarului bisericii din Ilișești. Tot din acest an datează și tabloul **Învierea**, una dintre operele definitoare

Ep. Bucevschi pe la 1885.

pentru perioada de început a afirmării sale ca pictor. La Cernăuți îl întîlnește pe Mihai Eminescu, personalitate de numele căreia se va lega o durabilă și semnificativă prietenie. În martie 1868, Comitetul Societății pentru cultura și literatura română din Bucovina exprimă tînărului pictor mulțumirea și recunoașterea pentru portretul **Mitropolitul Dosoftei**, lucrare realizată după pictura originală aflată la biserică Sfîntul Gheorghe din Suceava.

În toamna anului 1868, Epaminonda Bucevschi este admis ca student la Academia de arte frumoase din Viena. Aici, depășind conventionalismul canoanelor impuse de stilul strict desenatoric al curentului Fürich, tînărul student își perfecționează măiestria artistică la școala specială de pictură istoriografică de la Academia vieneză, cu Anselm Feuerbach, unul dintre titanii picturii de epocă. Contactul cu celebrii săi profesori de la academie — Feuerbach, Blaas, Wurzinger etc. —, compania colegilor, unii dintre ei deveniți într timp pictori de renume — Carol Probst, Andreas Groll și Carol Fröschl — îi aşază destul artistic pe temelia unei munci serioase, pasionate și instructive. Efectul sistemului de perpetuă competitivitate, specific Academiei vieneze, și roadele muncii sale asidue nu întîrzie să se arate. La 25 iulie

1872, tîrnărul pictor din Bucovina se detașează de colegii săi, primind certificatul Academiei de arte frumoase din Viena prin care i se decernează premiul *Gundel, pentru cele mai bune studii generale*. Învăluindu-și de timpuriu numele și opera în aura celebrității, Epaminonda Bucevschi este primit, în anul 1873, în rîndul pictorilor consacrați sub cipolla de reputație universală a Societății *Albrecht Dürer*. În anul școlar 1873—1874, el beneficiază de un certificat public, emis sub semnatûră ilustrului său profesor Anselm Feuerbach, prin care se adeverește că *Epaminonda Bucevschi, născut la Iacobeni, în Bucovina, a frecventat școala specială pentru pictură istoriografică*, apreciindu-se că pe lîngă silința foarte mare, aplicația lui a fost foarte bună. El — se subliniază în certificat — manifestă talent pentru pictura istoriografică, este capabil de dinșa și a făcut chiar progrese însemnate în direcția aceasta. În semn de admirație și de prețuire a talentului și a operei lui Bucevschi, ilustrul său profesor Feuerbach a pictat însuși fața tîrnărului din mijlocul tabloului **Bacanal**. La Viena, Epaminonda Bucevschi a întreținut strînse relații de prietenie cu mulți dintre românii rezidenți în marea metropolă europeană, iar pe tinerii sosiți la studiu în această citadelă a științei și culturii îi primea ca pe niște frați și îi ajuta la nevoie. Mihai Eminescu, locuind în Landstrasse Diaganasse nr. 8, îl întîlnea frecvent pe Epaminonda Bucevschi, îi împărtășea o prietenie sinceră, văzînd în renumitul pictor *nu numai o parte din geniul romantic al Bucovinei, ci și pe evocatorul real al Bucovinei rustice și, desigur, pe răscolitorul bâtrînei moldovenii bucovinene*. În sprijinul aprecierilor la adresa talentului și a personalității pictorului, originar din Dorne, stau inconfundabilele figuri de fărani, fărance, fete și flăcăi în costumele lor pitorești, alternînd cu vederi din Bucovina (Dorna Candrenilor, Poiana Stampii, Putna etc.).

Desele sale reveniri în Bucovina natală, numeroasele vizite de studiu la obiective de mare interes pentru cultura națională și universală (Putna, Voronet, Humor, Bădeuți etc.) îl pun în contact cu inedite mărturii privind trecutul de glorie moldav ce și-a pecetuit nemurirea în opere de artă de larg răsunet românesc și mondial. În luna septembrie 1881, episcopul de Roman Melchisedec Ștefănescu, membru al Academiei Române, îl cunoaște pe Epaminonda Bucevschi la Cernăuți prin mijlocirea mitropolitului Silvestru al Bucovinei. Ilustrul cărturar din România îl consultă pe marele pictor bucovinean în legătură cu autenticitatea portretului lui Ștefan cel Mare, descoperit pe vestitul evangheliar (în manuscris) dăruit de marele Voievod Mănăstirii Humorului în anul 1473 și pe o icoană cusută (aer) donată Mănăstirii Putna de marele Voievod. Academicianul rămîne surprins de descoperirea și de competența interlocutorului său, care — spune Melchisedec — cunoaște arta cu profunditate și are la dispoziție una sa mai multe documente privitoare la această operă, adică cu privire la portretul original al Voievodului Ștefan. Prezentarea descoperirilor de la Humor și Putna în ședința Academiei Române, din data de 13 noiembrie 1881, de către academicianul Melchisedec Ștefănescu, stîrnește mare senzație în forul academic și în toată țara. Ineditul eveniment avea menirea să

Casa părintească din Ilișești,
de Ep. Bucevschi.

Ştefan cel Mare (originalul la Roman), lucrat de Bucevschi

infirme ceea ce se considera autentic pînă atunci — adică tabloul pictat de G. Asachi în care Ștefan cel Mare apărea cu barbă — și să sisteze lucrările începute la statuia Voievodului, din Iași, pînă la clarificarea aspectelor cu privire la adevărul istoric. În ședința Academiei Române din 27 noiembrie, același an, B.-P. Hasdeu se declară convins că portretul din evangheliarul de la Mănăstirea Humorului nu îl reprezintă pe Ștefan cel Mare, intransigentul academician român invocînd și enumerînd, în sprijinul opiniei sale, o serie întreagă de argumente aparent convingătoare. Cu toate insistențele și argumentele cu care încearcă T. Maiorescu, Gh. Chițu, N. Ionescu și Dim. Sturza să-l convingă pe B.-P. Hasdeu cu privire la autenticitatea portretului descoperit de Epaminonda Bucevschi, eruditul cărturar al vremii, avînd la bază o informație eronată furnizată de Simeon Florea Marian și copia unui pretins portret al Voievodului Ștefan, aflat la Bădeuți, copie pusă la dispoziția sa de George Hurmuzachi, președintele Societății pentru literatură și cultură română din Bucovina, nu se lasă îndupăcat și își menține ferm punctul său de vedere. Pentru a se pune capăt acestei

incandescente controverse din sînul Academiei Române, V. A. Urechia, secretarul general al Academiei și ministrul cultelor și al instrucțiunii publice, cere aprobarea, în plenul adunării academice, să-l chemă la București pe Epaminonda Bucevschi pentru a pune capăt disputei prin clarificarea aspectelor cu privire la adevărul istoric în legătură cu această cauză.

La invitația Academiei Române, pictorul bucovinean sosește la București pentru a participa la ședința forului academic din 24 ianuarie 1882. La insistențele asistenței, Epaminonda Bucevschi prezintă nouă copii după portretele murale și își subliniază, apoi, cu calm și putere de convingere, argumentele în legătură cu autenticitatea portretului marelui Voievod de pe Tetraevangeliarul de la Humor. În sprijinul susținerii adevărului istoric, Epaminonda Bucevschi clarifică, cu forță competenței sale, și aspectele cu privire la datarea portretelor aflate la bisericile din Bădeuți, Iași, Suceava, Voronet etc. După ce academicianul Gr. Tocilescu folosește ca argument, în susținerea descoperirii pictorului Bucevschi, *patrafirul de la Dobrovăț*, pe care este cusut un portret al lui Ștefan cel Mare asemănător cu cel de pe evangheliarul de la Humor, B.-P. Hasdeu se declară convins de autenticitatea descoperirii pictorului bucovinean în legătură cu portretul Voievodului Ștefan și, astfel, se încheie o dispută ce părea a fi insurmontabilă.

Un pronunțat simț artistic îl s-a asociat mereu dorinței sale arzătoare și admirabil cultivată la școala maestrului C. Arend, cel care l-a introdus pe Epaminonda Bucevschi în tainele picturii bisericești. În toată diversitatea formelor și a genurilor abordate sub năpieritorul nimboi penelului său, pictorul Bucevschi a făcut artă adevărată, a creat valori de un inedit răscolitor. Începînd cu anul 1880, își dedică pasiunea și talentul picturii bisericești, gen de artă care îi oferă un trai mai bun și satisfacția unor

opere de incontestabilă valoare. Avansarea asesorului consistorial Silvestru Morariu-Andrievici — protectorul și prietenul său — în funcția de locțiitor al mitropolitului și apoi, începând cu 12 martie 1880, în cea de mitropolit al Bucovinei și Dalmatiei, reprezintă o cotitură radicală în opera și viața talentatului artist. În curând, Epaminonda Bucevschi beneficiază de încredințarea unor lucrări care au avut menirea să-i amelioreze în bună măsură situația materială. Picturile realizate la bisericile din Rădăuți, Frătăuții Vechi, Gura Humorului, Tereblecea, Ciudei, Poiana Stampii etc. reprezintă mărturii expresive ale unei munci pasionate, dar istovitoare. Între anii 1883 și 1884, el realizează cea mai amplă și valoroasă compoziție artistică din domeniul picturii religioase: iconostasul catedralei sârbești din Zagreb.

Opera pictorului Epaminonda Bucevschi este prin definiție una națională. Ca artist român și-a dedicat viața și opera pe altarul sfînt al patriei sale. În numeroase tablouri, unele realizate sub spectrul dorului de țară

și de meleagurile natale, respiră ineditul priveliștilor bucovinene, de un pitoresc seducător. Om de o rară nobătie sufletească, cu inima mereu deschisă spre artă, pe care el o înțelegea ca un veritabil substitut al frumosului, Epaminonda Bucevschi își zugrăvește pînzele cu chipuri de fete și femei ce-și destăinuie candoarea frumuseții și a portului popular printr-o inegalabilă expresivitate. La Bucevschi, visează luna și pădurea, într-un piano melancolic, se armonizează seducția privirilor cu o nobilă tonalitate de formă și de culoare, prinde contur o lume de un inegalabil firesc. Ochiul, în căutare de farmec și de inedit, nu cutează să atingă sacrele unghere ale peisajului românesc, inocența și tulburătoarea demnitate a oamenilor ce-și poartă dăinuirea într-un strai popular de factură milenară. Superbul din pictura sa religioasă nu poate fi închis într-o icoană și nici într-un iconostas, este elementul care atestă talentul și munca uriașă depusă de acest bărbat-artist pe altarul artei, al bisericii și al neamului său. Punctul de interferență al românului Epaminonda Bucevschi cu tema și stilul de mare profunzime artistică a operei sale se articulează cu gingășia și cutezanța unor lucrări ce i-au stimulat spiritul pentru a se risipi apoi, în bună parte, în anonimatul ce le apasă necruțător, undeva, pe meridianele și paralelele mapamondului. Dacă un anonișmat apăsător s-a asternut peste opera sa, în amploarea și diversitatea ei, uitarea apasă, și ea, netulburată peste un mormînt cu grilaj din fier forjat ce ocrotește o cruce, în cimitirul de la Cernăuți, pe care scrie, întru neuitare, *Epaminonda Bucevschi*. Aici sălășluiește o umbră ce și-a pendulat destinul, în sens lumesc, 48 de ani (a trecut în lumea celor drepti la 13 februarie 1891). Picturile sale, de o inestimabilă valoare artistică și documentară, îi confirmă reputația de artist de renume național și universal.

Mormântul lui Ep. Bucevschi
în cimitirul de la Cernăuți.

CONCURSUL "MOŞTENITORII"

Ediția a treia

Stimați și iubiți frați,

După cele două serii de concursuri, organizate cu sprijinul dvs., pentru tinerii din Republica Moldova, în anii școlari 1993/1994 și 1994/1995 și în preajma pregătirilor pentru cel de-al treilea concurs, putem constata că o tradiție este pe cale să se stăornească — tradiția care conținută o legătură tot mai strânsă dintre românii basarabeni și românii din diaspora occidentală, în general, și comunitatea românilor din Franța, în special.

Asuprirea străină a basarabenilor în două perioade istorice și consecințele ei și-au găsit ecou în inimile românilor din străinătate, care tînjeau de dorul țării, avînd un vis neîmplinit: de-a se revedea, cu totii, reuniti în acel teritoriu istoric, ce reprezintă leagănul în care s-au născut, au crescut și le-a fost dat să suferă și să supraviețuiască, după atîta amar de veacuri.

Acum trei ani, cînd s-a născut ideea acestui concurs, gîndurile noastre se îndreptau spre tinerii români moldoveni, de aceea în prima scrisoare pe care v-am trimis-o afirmam:

"Tineretul reprezintă acel segment al societății din Republica Moldova spre care se îndreaptă privirile tuturor. El constituie atît speranța de viitor, cît și elementul care ar putea acționa cu vigoarea ce-l caracterizează".

Evenimentele care au avut loc în primăvara acestui an la Chișinău

ne-au adus confirmarea speranțelor de atunci — poate chiar mai repede decît ne aşteptam — și ne-au umput sufletele de aceeași bucurie și mîndrie ce ne-a fost dat să-o trăim în acele zile memorabile ale marilor victorii naționale (limbă, alfabet, stemă, imn, drapel...).

Trebuie să subliniem faptul că lupta pe care au dus-o tinerii studenți și elevi, alături de corpul didactic, și victoria pe care au obținut-o au o semnificație deosebită, atît pe plan național, cît și politic.

Sub aspect național, reacția tinerilor de a respinge cu vigoare o teorie falsă, fabricată la Moscova, cu ani în urmă, constituie o primă dovadă că în Moldova de Răsărit epoca în care străinii ne scriau istoria după cum dictau interesele lor de cuceritori a luat pentru totdeauna sfîrșit. Mesajul Președintelui "Limba română este numele corect al limbii noastre" încununează victoria tinerilor și marchează trecerea lui Mircea Snegur de partea adevărului pentru care ei au luptat.

Din punct de vedere politic, izbucnirea spontană a tineretului basarabean în apărarea adevărului și dreptății a avut drept consecință trezirea la realitate a multor oameni politici. Dovadă sunt implicațiile care au rezultat: schimbarea raportului de forțe din Parlamentul Republicii, scindarea partidului agrarian, formarea unui partid nou, condus de Mircea Snegur, și deschiderea unor noi perspective legate de eventuale reasocieri politice.

S-a demonstrat încă o dată, așa cum s-a întîmplat în decursul istoriei în multe țări ale lumii, că tineretul reprezintă acea forță vitală care e capabilă să acționeze pentru apărarea marilor idealuri ale omenirii în momentele de pericol sau de răscruce. În cazul țărilor ex-comuniste, cu atît mai mult în cel din

Epaminonda BUCEVSCHI. Doina.

Republica Moldova, rolui tinerilor sporește prin aceea că ei vor trebui să aducă un suflu nou, purificat de antiromânismul ce-a fost inoculat timp de decenii de către dușmanul care ne-a ocupat și asuprit. Și tineretul basarabean va aduce nu numai acest spirit sănătos, eliberat de resentimente primitive, ci și cunoștințele obținute în școală ce și-a deschis ferestrele spre cultura, știința, descoperirile tehnice și civilizația occidentală. Cu cât acest soroc va fi mai scurt, cu atât șansa de a ne bucura de un destin mai bun va spori.

Cu aceste gînduri dorim să ne îndreptăm spre cel de-al treilea concurs al elevilor și absolvenților de licee și școli echivalente din Republica Moldova și Ucraina.

Propunem menținerea formulei de concurs din anul precedent, pe cele două secțiuni: istoria românilor și istoria literaturii române, respectiv:

Premiul I, cîte **200 \$** pentru fiecare din cele două secțiuni.

Premiul II, cîte **150 \$** pentru fiecare din cele două secțiuni.

Premiul III, cîte **100 \$** pentru fiecare din cele două secțiuni.

6 mentiuni a cîte **50 \$** pentru fiecare din cele două secțiuni.

Toți premianții, precum și cei răsplătiți cu mentiuni, vor primi un număr egal de cărți în limbile română și franceză.

Tematica, termenele în care se va desfășura concursul și alte detalii rămîn în grija organizatorilor de la Chișinău, cărora le aducem anticipat mulțumirile noastre.

Cu alese sentimente frătești,
**COMUNITATEA ROMÂNIILOR
DIN FRANȚA**

2 septembrie 1995

Vicepreședinte

G. FILITI

Secretar general

M. D. CREȚU

Consilier

E. HOLBAN

NOTĂ: Întrebările pentru concursul următor vor fi publicate în presa periodică la sfîrșitul acestui an.

Ion VICOL
Chișinău

**CUVÎNTUL
ÎN VÎLTOAREA VIETII
ACADEMICIANULUI
NICOLAE CORLĂTEANU**

În cohorta lingviștilor români din Basarabia un loc binemeritat îl ocupă academicianul Nicolae Corlăteanu — savant de o erudiție impresionantă, eminent cercetător și cultivator fecund pe ogorul mănos al limbii române. Harul vocației de lingvist și comorile sufletului său generos și le-a exteriorizat prin activitatea sa prodigioasă, îmbinîndu-le cu o asiduitate de invidiat.

Lucrările sale științifice reprezintă investigații profunde vizînd diverse domenii lingvistice: fonetica, lexicologia, lexicografia, morfologia, istoria limbii literare, latina populară și relațiile ei cu limbile române, cultivarea limbii. Explorările academicianului Corlăteanu constituie o pagină inconfundabilă în Cartea Limbii Române.

Dimensiunile talentului său de savant sînt incomensurabile, iar contribuția Domniei Sale la dezvoltarea lingvisticii românești semnifică un adevărat act de creație și un omagiu adus limbii materne. În lucrările scrise descoperim strădania autorului de a se realiza și de a-și defini o operă lingvistică pe măsura talentului, respectînd cu fidelitate tradiția și înfruptîndu-se în același timp din realizările lingvisticii moderne, pentru ca să aducă cele acumulate de-a lungul anilor cu generozitate învățăceilor săi.

Pentru omul de știință Nicolae Corlăteanu noțiunea de limbă este indisolubil legată de cea de DATORIE. "Față de limbă pe care am moștenit-o din străbuni avem multe îndatoriri de cea mai mare răspundere. Prima și cea mai însemnată este aceea de a ne iubi limbă, de a o îngriji, a o cultiva, de a o învăță și studia pentru a vorbi corect, în corespondere cu anumite reguli sau norme"¹. Întreaga activitate științifică a lui Nicolae Corlăteanu s-a desfășurat sub semnul Datoriei.

De aici și RESPONSABILITATEA lingvistului față de domeniul pe care îl professează: "... responsabilitatea față de cuvîntul scris sau tipărit"² "... înseamnă în realitate investirea lui cu o mai mare autoritate, cu o deosebită demnitate, întrucît fiecare cuvînt își are izvorul în convingerile, în morala, în atitudinea vorbitorului față de realitatea înconjurătoare"³.

Nicolae Corlăteanu este prins în lava cuvintelor, este un rob dar și un demon al Cuvîntului. Una dintre lucrările sale, **Cuvîntul în vîltoarea vieții**, fundamentează această angajare a sa "în lumea științei contemporane a cuvîntului, a slovei, rostite sau scrise, a limbii în general..."⁴. Aici, în lumea cuvintelor, în limbă, și-a găsit fiul de țăran adevărată patrie spirituală. Această patrie constituie factorul unificator ce pune temeiurile unei mentalități comune a lingviștilor care promovează simțul critic, talentul de a pune în scenă balanțul spiritului între polul emoțional și cel cerebral. Filozoful Heidegger menționa că limbajul este casa ființei și omul locuiește în adăpostul ei. Mentalitatea lingvistică a savantului Nicolae Corlăteanu determină limbă ca fiind mult mai mare decât o casă, un adăpost al ființei; ea este ceea ce tocmai constituie această ființă, ceea ce o instituie, întemeind-o. Conștient de misiunea ce-i revine, Nicolae

Corlăteanu este unul dintre ziditorii cetății de neînvins care se cheamă limba română. "Cuvântul — scrie academicianul — este o oglindă a sufletului: cum e omul, aşa-i și felul său de a vorbi"⁵. Un om care nu stăpînește cuvântul denotă primitivism, lipsă de cultură, de educație, grosolanie, bădăranie. "După cum nu poți opri piatra o dată aruncată, tot aşa nu mai ai puterea de a stăvili și cuvântul rostit"⁶. Pe om cuvântul îl-a făcut om, de aceea vorbirea, limbajul, exprimarea omului exteriorizează caracterul său, firea și modul său de viață. Cuvintele omului sunt chiar faptele lui.

"Cuvântul trebuie să-și afle locul cuvenit", susține academicianul Nicolae Corlăteanu. și imediat completează gândul: cu atât mai mult aceasta se cere de la operele literare⁷. Orice scriitor e liber să îmbină elementele limbii moștenite în mod original, ba chiar și să creeze anumite unități lexicale. Dar "singura condiție care se cere în această situație este ca mijloacele expresive noi create să corespundă sistemului limbii"⁸. Savantul atenționează că limba scriitorului nu trebuie confundată cu noțiunea de limbă literară (cum se mai întâmplă adesea), fiindcă "opera literară și particularitățile limbii ei trebuie proiectate pe pînza generală a limbii literare, deoarece aceasta se prezintă ca o temelie, ca un fundal pe care... se pot găsi mijloace de expresie din afară normelor stricte ale limbii literare din epoca dată"⁹. Scriitorul este sau devine un creator de limbă numai în măsura în care știe să mențină în sistemul limbii comune naționale. Originalitatea și măiestria scriitorului depinde de măsura în care acesta știe și poate să valorifice resursele

expresive ale limbii literare și ale limbii în general. Studiul limbii scriitorilor prezintă interes atât pentru istoria limbii, cât și pentru istoria literaturii. La acest mod se realizează un proces de trecere de la înșușirea normelor literare la perceperea comunicării estetice în operele artistice. Nicolae Corlăteanu constată că limba literaturii artistice se deosebește net de alte modalități de comunicare estetică (în pictură — culorile; în sculptură — piatra, bronzul; în muzică — sunetul și.a.m.d.). "Deosebirea principală, notează filologul, constă în faptul că limba încă înainte de a se pune la dispoziția scriitorului poartă în sine un anumit conținut — valoarea normativă a elementelor sale. Opera literară se bazează pe acest conținut inițial al mijloacelor limbii. Totodată scriitorul modifică acest conținut potrivit scopului estetic pe care-l urmărește."¹⁰

Savantul Nicolae Corlăteanu s-a aflat dintotdeauna la datoria supremă de oștean al limbii române. Pe prima linie îl aflăm și astăzi.

NOTE:

¹ N. Corlăteanu, **Cuvântul în vîtoarea vieții**, Chișinău, Ed. Lumina, 1980, p. 71.

² Op. cit., p. 60.

³ Op. cit., p. 62.

⁴ Op. cit., p. 6.

⁵ Op. cit., p. 3.

⁶ Op. cit., p. 60.

⁷ Op. cit., p. 54.

⁸ N. Corlăteanu, **Scriitorul în fața limbii literare**, Chișinău, Ed. Literatura Artistică, 1985, p. 10.

⁹ Op. cit., p. 25.

¹⁰ Op. cit., p. 50.

Ion DRON
Chișinău

PRIMUL DICTIONAR AROMÂN-BULGAR

În 1994 la editura "Megapres" AD din Bulgaria (Sofia) a apărut primul *Dicționar aromân-bulgăr* (*Dictsionar armân-bulgăr / Аромъно-български речник*) alcătuit de Toma și Nicolae Kiurkciev.

Dicționarul este alcătuit din cîteva mici compartimente: "Adresare către aromâni" ("Scumpi aromâni"), "Notițe istorice despre aromâni", "Cuvînt înainte", "Abrevieri" și corpusul de cuvinte aromâne (circa 3200) — în total 145 de pagini.

În "Adresare către aromâni" se menționează scopul lucrării: a studia dialectul (autorul Toma Kiurkciev îl numește incorrect *limbă*) aromân al limbii române și a înlesni înșușirea lui de către aromâni din Bulgaria (numărul lor în această țară nu este cunoscut) cu "alfabetu și regula di scriere" recomandate la congresele internaționale dedicate studierii acestui dialect.

După cum susțin autori, *Dicționarul* este alcătuit pe baza lexicului cunoscut aromânilor din Crușuva (Crușova), întrebuintat și înțeles și de aromâni din capitala Bulgariei.

În compartimentul "Notițe istorice despre aromâni" aflăm mai multe informații din trecutul acestei populații. De exemplu, despre orașul Moscopole (Muscupoli) aflăm că în sec. XVIII a fost unul din cele mai mari centre de cultură și civilizație ale aromânilor din Albania de Sud (în 1769 acest oraș a fost distrus sălbatic de turci și de arnăuții musulmani).

După numărul locuitorilor, Moscopole a fost, în secolul menționat, al doilea oraș al Peninsulei Balcanice, fiind întrecut doar de Constantinopol. În acest oraș exista o Academie și o tipăriță. În Academie și în școlile din oraș erau în uz trei limbi: "greaca, albaneza și aromâna (cu litere grecești)". Prin 1789 orașul încă înfloritor Moscopole — Mitropolia aromânilor — a fost ruinat de turci, locuitorii împrăștiindu-se prin alte localități. În prezent aromâni locuiesc în diferite sate și orașe în Macedonia, Serbia, România,

**DICTSIONAR
ARMÂN -
BULGAR**

Bulgaria, Grecia și Albania.

Nicolae Kiurkciev notează, pe bună dreptate, că dialectul aromân este unul din cele mai vechi în Balcani și ține de idiomurile românești orientale. Acest dialect este studiat în prezent în universitățile din Freiburg (Germania) și Sorbona (Franța). Fonetica dialectului aromân, în opinia autorului, este analogică celei a limbii italiene și a limbii române. Alfabetul este constituit din 26 de litere. Deosebirea de alfabetul limbii române constă doar în înlocuirea literelor *f* și *ş* prin *ts* și *sh*.

Registrul de cuvinte din *Dicționar* este întocmit conform modelului general: cuvintele sunt date în ordine alfabetică însotite de indicarea abreviată a părții de vorbire la care se referă (v. — verb., s. — substantiv, adj. — adjectiv etc.).

Dicționarul aromân-bulgăr cedează, ca volum de informație, număr de cuvinte, exemple-construcții gramaticale, note etimologice și a. *Dicționarului dialectului aromân* (București, 1963, autor Tache Papahagi), însă este prețios prin faptul atestării graiului din Crușuva și anume a particularităților lui fonetice și lexicale (una dintre ele fiind înlocuirea pretutindeni a sunetului *ă* prin sunetul *â*, fenomen cunoscut și majorității graiurilor moldovenești). Întrucât azi nu disponem de un dicționar complet al graiurilor aromâne, nu vom afirma că atestarea unui oarecare cuvînt în *Dicționarul aromân-bulgăr* și lipsa lui în *Dicționarul dialectului aromân* va ilustra numai de cît întrebuintarea lexemului concret numai în graiul crușuvan (crușovan; comp. aici și numele de familie purtat de moldoveni: Crușevan).

În continuare prezentăm cîteva mostre concrete.

Denumirile lunilor anului sunt aproape identice pentru toți purtătorii limbii române,

Însă în graiul crușovan se mai înregistrează și următoarele variante: *inar* — ianuarie, *șcurtu* — februarie, *marțu* — martie, *april* — aprilie, *maiu* — mai, *cîrșar* — iunie, *augustu* — august, *ysmanciun* și *ysmaciun* — septembrie, *sanmedru* — octombrie, *brumar* — noiembrie, *ndreu* — decembrie.

În paginile *Dicționarului* figurează cîteva toponime mai uzuale în limbajul aromânilor (15 la număr), printre care: *Athena* — Atena, *Corcea* — oraș în Albania, *Crușova* (*Crușuvăj*) — oraș în Macedonia, *Dunare* — Dunărea (în alte graiuri mai frecvent este înreibuițată varianta *Tuna*), *Moscopole* — oraș în sudul Albaniei, *Poli* — Constantinopol, *Săruna* — Solun s.a.

Dicționarul conține mai multe nume de persoane feminine (*Chera*, *Flora*, *Lama*, *Sirma*, legat prin provenire de *sîrmă* "mătăsă" și nu de *sîrmă* "fir metalic", *Şana*, *Zila*, *Zoia* s.a.) și masculine (*Goglu*, *Iancu*, *Naș*, *Nica*, *Nicolă*, *Tache*, *Tale*, *Titu*, *Tuliu* s.a.).

Majoritatea cuvintelor sunt traduse corect în bulgară. Avem totuși o observație: dacă pentru formele de singular s-au găsit corespondente potrivite, pentru cele de plural nu s-a efectuat nici o traducere. Cuvîntul *birbec* a fost explicitat corect în bulgară prin *oven* "masculul oîi", în timp ce un alt cuvînt, *fapu* "masculul caprei", a fost tradus incorrekt prin același *oven*. De cîte două ori au fost înregistrate cuvintele *roată* și *șpirtu* "chibrit". *Taun* ("tăun") a fost tradus greșit prin *comar* "țințar", pe cînd se știe că *tăun* este sinonim cu *streche*, și nu cu *țințar*.

Urdă (în *Dicționar urdă*), cuvînt atât de cunoscut nouă, a fost tradus prin "vid sirene", adică prin "fel (soi, sort) de brînză". Însă *urda* nu e un "fel de brînză" (varietate de brînză), ci un produs aparte, derivat al laptelui (de oaie), care se obține prin fierberea și închegarea zerului gras rămas de la prepararea cașului sau de la alegera unutului.

Pentru hotărârea de *hulub* (porumbel) sunt date trei cuvinte: *culumbu*, *pârumbu*, *purumbu*, fără ca cititorului să î se spună care dintre ele aparțină lexicului de bază (se întîlnește mai frecvent, este mai răspîndit) și care sunt considerate variante. Același lucru îl întîlnim la cuvintele *filomelă* și *viglitoare* cu înțelesul de "privighetoare": nu ni se spune în ce raport funcțional se găsesc ele. Prin prezentarea formelor de singular și de plural ale unor cuvinte și forme, specialiștii în dialectologie și în istoria limbii române vor avea de profitat. De exemplu: *groapă* — *groki* (aici și în continuare reproducem ortografia, din *Dicționar*), *lup* — *luki*, *șarpe* — *șerki*, *vulpe* — *vukli*; *njelu*, *njilă*; *hier*, *hițe*, *hiertu*

(corespondente literare în română: *miel*, *milă*, *fier*, *fică*, *fier*), în care ăstăzi fenomene fonetice caracteristice și unor graiuri moldovenești (comp.: *grocchi*, *lupchi*, *vulchi*, *niel*, *hier* s.a.).

Dicționarul aromân-bulgar ne oferă și mostre de arhaisme demult uitate ori ieșite din uz la nord de Dunăre, însă uzuale în graiul crușovan: *io* (pronume) "eu", *varoșe* "cetate; mahala" (în dacoromână varoș s-a dezvoltat în oraș). și formele *gâljina* "găină", *muljeare* "femeie, soție", *oclijiu* "ochi", *unglie* "unghie; copită", *ureacjie* "ureche", *vecliju* "vechi; bătrîn" din acest grai, păstrându-se în variante mai arhaice, se găsesc foneticește mai aproape de etimoanele latine respective.

Alte particularități: *favru* "ferar" (în dacoromână se păstrează doar *faur*), *gangur* "verde-închis" (în dacoromână — numele unei păsări cîntătoare migratoare, de obicei, cu corpul de culoare verzuie), *gumar* ("măgar"), *hoară* "sat", *mușeat* "frumos" (în dacoromână este cunoscut cuvîntul *mușețel* "romaniță" — Matricaria chamomilla) s.a.

Ca și altor graiuri aromâne, celui crușovan îl este specifică folosirea sunetului î în locul unui *ce/ci*, din care cauză aromâni mai sunt supranumiți și *țințari* (a nu se confunda cu *țințar* — numele insectei). Exemple: *țeapă* "ceapă", *ținti* "cinci", *țitate* "cetate", *țurj* "turci", *vâță* "vacă" etc.

E cazul să amintim cititorilor că autoethnonimul *armân* nu este o invenție savantă, după cum se mai crede pe îci pe colo. *Armân* (*armăń*, *ărămāń*, *rumāń*, *rrmāń*) este un termen-ethnonim autohton, dezvoltat pe baza latinescului *romanus* + vocala protetică. Comparați umărătoarele cuvinte începătoare cu *r*: *arațe* "rece", *arăstomu* "răsturnă", *amas* "rămas", *aroșu* "roșu", *arău* "râu" s.a. (Numai varianta literară *aromân* este savantă.) Părerea noastră se mai confirmă și prin existența toponimului Armeni (variantă fonetică pentru *Armâńi*) — sat în sud-vestul Albaniei, locuit în preponderență de aromâni.

Pe versoul copertei publicată în original și în traducere bulgară poezia lui Constantin Belemace **Recomandare (Povață) părintească** (în aromână: *Dimindarea părintească*).

Dicționarul aromân-bulgar va fi de un real folos lexicografilor, etnografilor, istoricilor, tuturor celor care se interesează de ramura sud-dunăreană a romanității orientale, precum și specialiștilor în dialectologia românească.

Elena BIVOL

**Silvica TUGUI
Lucia PÎSLARU
Lilia CIOBANU**

Vlad ATANASIU

Bun de tipar: 02.10.95.

Format: 70x108 1/16. Tiraj: 4500.

Com. nr. 3556. Prețul 2 lei.

Tipografia Editurii "Universul"

Casa Presei,
str. Pușkin, nr. 22, Chișinău,
277012

Căsuța poștală nr. 83,
bd. Ștefan cel Mare nr. 134, 277012, Chișinău

23 44 19, 23 44 12

Articolele publicate în revistă reflectă punctul de vedere al semnatarului,
care nu coîncide neapărat cu cel al redacției.

**Copărtele: Mihai JOMIR. I. Tipărit VI. Singurătate,
Casa lui Mateevici (Chișinău), Peisaj de primăvară.**

ERATĂ

În numărul precedent al revistei s-au strecurat două imprecizii regretabile:

la pag. 21 (punctul 3.2.) și la pag. 24 (punctul 2 din "Referințe bibliografice") în loc de *S. Pușcariu* se va citi *S. Pop*;

la pag. 22 (în tabel, ultimul pătrătel din dreapta) în loc de *Moldova istorică de Sud* se va citi *Moldova istorică de Sus*.

LINGUA REDIVIVA!

**ABONÎNDU-VĂ LA REVISTA
"LIMBA ROMÂNĂ".
OPTAȚI PENTRU REVENIREA FRUMOASEI
NOASTRE LIMBI ÎN FĂGAȘUL EI FIRESC,
GENERATOR
DE ADEVĂRATE VALORI SPIRITUALE.**

Ministerul Informației și Telecomunicațiilor al Republicii Moldova

ABONAMENT ZIARUL REVISTA

77075

LIMBA ROMÂNĂ

Numărul de
complete

Pe anul 1996 lunile

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12

Localitatea _____

Destinatar _____

V.P.	Loc	Cifru

**Fișă de livrare
pentru ziarul revista**

LIMBA ROMÂNĂ

Prețul	Abonamentul Pentru schimbarea adresei	Lei _____ Bani _____	Numărul de complete
		Lei _____ Bani _____	

Pe anul 1996 lunile

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12

Localitatea _____

Destinatar _____

- ❖ *Revista "Limba Română" este o publicație adresată tuturor categoriilor de cititori.*
- ❖ *Revista "Limba Română" e o călăuză de nădejde prin universul limbii și literaturii naționale; propune material didactic pentru instituțiile universitare și preuniversitare.*
- ❖ *Revista "Limba Română" oferă spațiu larg cercetărilor, ideilor și gândurilor de ultimă oră ale unor eminenți savanți, scriitori, pedagogi și publiciști din republică și de peste hotarele ei.*
- ❖ *Citește revista "Limba Română", publicație de știință și cultură filologică!*

VERIFICAȚI CORECTITUDINEA ÎNTOCMIRII ABONAMENTULUI!

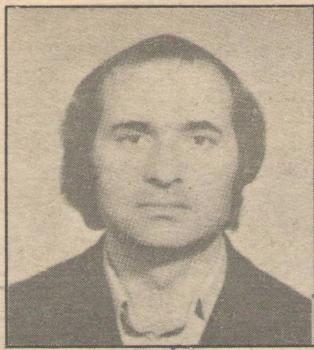
Abonamentul e valabil numai cu imprimatul casei de marcaj.

În lipsa casei de marcaj pe abonament se va aplica stampila cu dată a oficiului de telecomunicații și abonatului și se va oferi suplimentar chitanță de plată pentru abonament sau pentru schimbarea adresei.

La întocmirea abonamentului pentru un ziar sau o revistă ori la schimbarea adresei de livrare a publicațiilor, abonatul va completa formularul și fișa de livrare cu cerneală, citește, fără abrevieri, în conformitate cu condițiile expuse în cataloagele Agenției de Difuzare a Presei.

Pozitia destinată indicării lunilor în care se schimbă adresa abonatului, precum și poziția "V.P." "Loc" va fi completată de funcționarii unităților de telecomunicații și de difuzare a presei.

Mihai JOMIR

Chișinău

Membru al Uniunii Artiștilor Plastici
din Republica Moldova

Născut: 1950.

Studii: Colegiul "Alexandru Plămădeala" (1974).
Expoziții: Afganistan (1980); Cipru (1982); Ucraina,
Rusia (1987); Chișinău (1994); România (1987–1995).
Participant permanent la "Saloanele Moldovei".

